Herkese bedava TurkNet internet bağlantı CD'si

Bilim ve Ütopya

Haziran 2000 Sayı 72 | Aylık bilim kültür ve politika dergisi | 1.000.000 TL

Ayaktopunun sırrı

FUTBOL

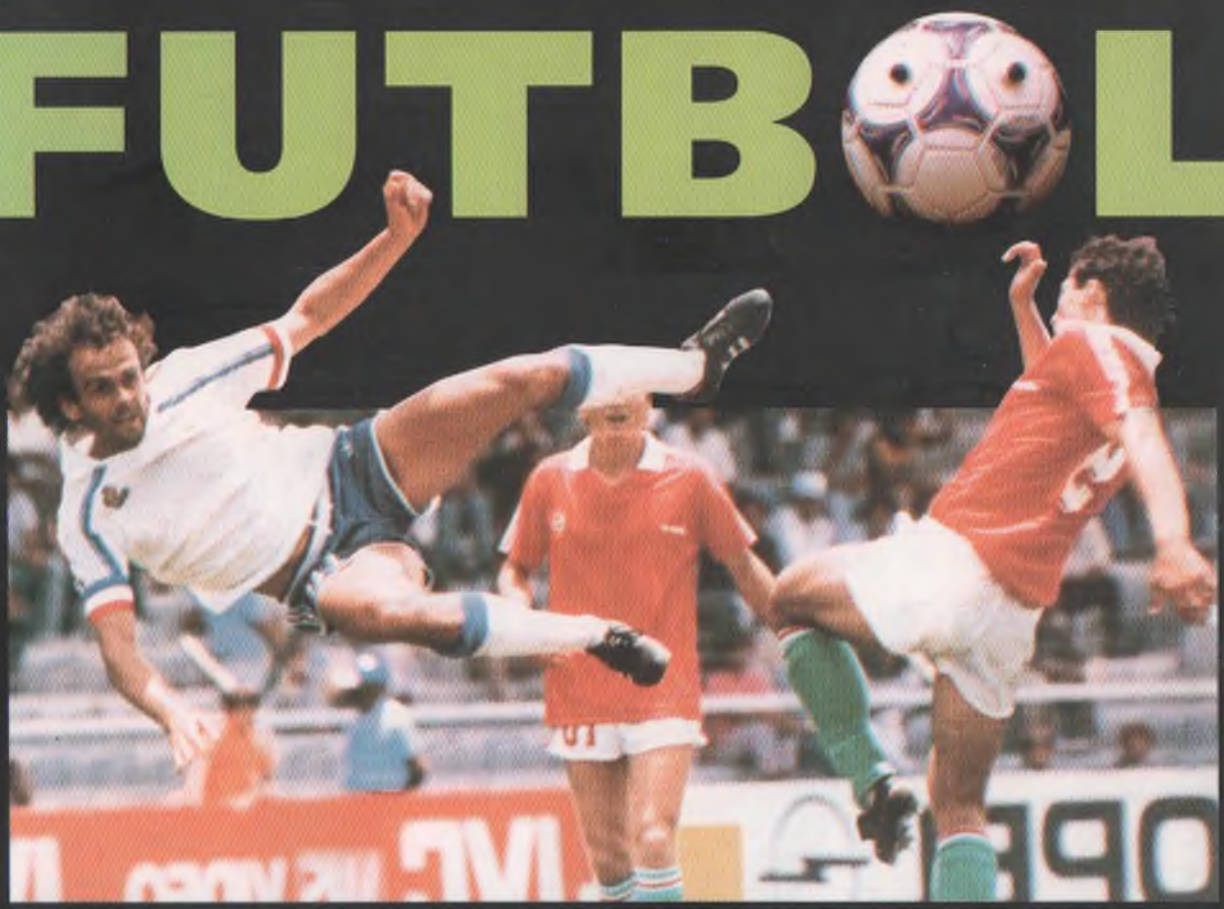

Mustafa Denizli, Doğan Koloğlu, Menotti, Halit Toker, Ender Helvacıoğlu, Bora Ataman ve Aytunç Erkin'in makaleleriyle...

- Sosyolojik, psikolojik, iktisadi yönleriyle futbol
- Futbol kolektivizmi ve bireysel yaratıcılık
- 'Sağın futbolu' ve 'solun futbolu'
- Avrupa futbolu ölüyor mu?
- 'Sıkı taraftar' kimdir?
- Türkiye, Brezilya - Dinamo Kiev sentezini yaratabilir
- Egemen eğlence endüstrisi ve futbol
- Futbol ekollerinin tarihçesi

ISSN 1307-6717 72
9 771301 671008

Bağlanacaksın, kopamayacaksın!

Tartışma alanları, sohbet odaları, 7 gün 24 saat ücretsiz teknik yardım, Web.Posta, Uluslararası Serbest Dolaşım, cep telefonundan e-posta alabilme, VIP Hizmeti, 5 MB kişisel web alanı, Oyun Merkezi, Hatırlatma Servisi, hızlı erişim ve daha birçok ayrıcalık Turk Nokta Net'te.

Türkiye'de Internet konusunda daha deneyimlisi yok!

TURK•NET

Bilim ve Ütopya

Haziran 2000 Sayı: 72

KAPAK
FUTBOL

Cesar Luis Menotti
'Sağın' futbolu ve 'solun' futbolu....9
Mustafa Denizli ile söyleşi
'Türkiye, Dinamo Kiev-Brezilya sentezine en yakın ülkelerden biri'....12
Halil Halit Toker / Ender Helvacıoğlu
Futbolun sırrı....14
Doğan Koloğlu ile söyleşi
'Futbolun ticaretin kontrolüne geçmesine direnelim'....30
Aytunç Erkin
'Sıkı taraftar'ın öyküsü....31
Bora Ataman
Eğlence endüstrisi ve futbol....32

Prof. Dr. Dursun Koçer ile söyleşi
'Safsataya karşı astronomi'....4
Nalân Mahsereci
160 yıllık bir bilim tarihi müzesi....6
A. Ahmet Uhri
Ateş ve ocak....42
Doç Dr. Salih Aydın ile söyleşi
Sualtı hekimliğine dalış... 44
Prof. Dr. Selma Soysal
Tarihte büyük kadın matematikçiler....48
Binyılın ünlü biyologları- 2....53
Gönül Eren ile söyleşi
İz Bırakanlar / 'Unvansız' halk sağlığı savaşçısı: Nevzat Eren....66
Prof. Dr. Ahmet Saltık
İz Bırakanlar / Dr. Eren'in özgörevi....72
Bilim Gündemi / Kiraz Perinçek....78
Ütopyanet / Arda Odabaşı....82
Yayın Dünyası / Nalân Mahsereci....84
Kim Bunlar....88
Matematik Sohbetleri / Ali Nesin....90
Satranç / Metin Hatipoğlu....94
Sözcük Bulmacası / Hikmet Uğurlu....96

Bilim ve Ütopya

Bilimsel Yayıncılık Sahibi ve Sorumlu Yazışleri Müdürü
Mustafa Ozan Yazıcıoğlu
Yayın Yönetmeni
Ender Helvacıoğlu
Yazışleri
Kiraz Perinçek
Nalân Mahsereci
Ruken Kızıler
Teknik Sorumlu
Melih Yıldırım
Abone
Raciye Yılmaz
Tel: (0212) 293 03 88
Montaj
Erdem Fırat
Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
İstiklâl Cad. Yeşilçam Sok.
No: 34 80070 Beyoğlu/IST
Tel: (0212) 292 96 43-44-45
Faks: (0212) 292 83 76
E-posta
utopya@atlas.net.tr
Ankara Büro
Selanik Cad. Hatay Sok.
No: 5/3 Kızılay
Tel/Faks: (0312) 425 69 22

Organizatör
Uluslararası Yayıncılık Ltd. Şti.
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: BİRYAY A.Ş.

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 5.500.000 TL.
Yıllık: 11.000.000 TL.
Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 100 DM
Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 $
Yurtiçi abone bedelleri için
Ozan Yazıcıoğlu
Posta Çeki Hes No: 1054195
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hes. No: 1011 1452390
Yurtdışı abone bedelleri için
Ozan Yazıcıoğlu
İş Bankası Beyoğlu Şubesi
DM Hes. No: 1011 3209189
Yapı ve Kredi Bankası
Mecidiyeköy Şubesi
USD Hes. No: 3005800-8

YURTDIŞI SATIŞ FİYATLARI
Almanya: 7 DM Fransa: 24 FF
İngiltere: 3 £ İsviçre: 6 Fr.
Hollanda: 8 Fl.
Halkla İlişkiler ve Reklam
Uluslararası Yayıncılık
Tel: (0212) 292 83 78 - 79

ISSN 1301-6717

BÜTAM İstanbul kursları çeşitli etkinliklerle devam ediyor

Biliyorsunuz 11 Nisan'da, baharın gelişiyle üzerindeki kış yorgunluğunu atan BÜTAM, Matematik Sohbetleri ve Evrim Kuramı Kursu ile eğitim çalışmalarına başlamıştı. İki ay sürecek olan kurslarımız, bu yıl ilk defa aramıza katılan arkadaşlarla devam ediyor. Hocalarımız Prof. Dr. Ali Nesin ve Doç. Dr. Haluk Ertan'ın büyük fedakârlıklarla sürdürdüğü çalışmaların, zaman zaman BÜTAM toplantı salonunun dışına taşması, kurs katılımcıları kadar bizleri de oldukça heyecanlandırıp, keyiflendiriyor.

Haluk Hocamız'ın bizi yönlendirmesiyle, Harvard Üniversitesi'nden gelen bir öğretim görevlisinin "Evrim üzerine iki konuşma" adlı seminerine katıldık. Tüm kurs katılımcılarının 16 Mayıs 2000'de dinlediği seminerden aldığımız kısa notları aktaralım istedik.

Harvard Üniversitesi öğretim görevlisi Andrew Berry, genel olarak ilk hücreden günümüze kadar canlıların evrimleşmesinin serüvenini anlatırken, özellikle doğal seleksiyon üzerinde durdu. Sırasıyla, din ile bilimin arasında bir uçurum olmadığı, iki alanın birbirinden ayrı düşünülemeyeceği; yapay seleksiyonla (güvercin çeşitleri, köpeklerin oluşumu) yeni türlerin oluşması, doğal seleksiyona örnek oluştururken, doğal seleksiyonun evrimin en belirgin özelliği olduğu; tek atadan gelindiğine işaret eden kanıtlardan birinin; insan beş parmağının, balık fosili yüzgecinde ilkel halde bulunması ve kimi canlılarda bu durumun takip etmesi açısından örnek oluşturması; dinozorların yok oluşunda en güçlü iddianın artık netleşmeye başladığı; buna göre uzaydan düşen bir meteor parçasının küçük primatlar dışında tüm dinozorların yok olmasına sebep verdiğini anlattı. Yine de netleşmeyen bir konu; neden küçük memeliler yaşarken dinozorların yok olduğu, bunun belki de hiç bilinemeyeceği; hayatın rastlantılar içinde ilerlediği, doğal seleksiyonun yanı sıra meteor çarpması gibi toplu yokoluşlara işaret veren rastlantısal olayların da evrim ve hayatın akışında önemli rol oynadığı; insanda genetik korkuların olduğu gibi bilgiler aktaran Andrew Berry, bilim dünyasında tartışmalı konulara kendi yorumlarıyla katkıda bulundu. Aktardığı bilgilerden bazılarına tam olarak katılamasak da, bize farklı pencerelerden bakmamızı sağlayan Andrew Berry'e BÜTAM katılımcıları olarak teşekkür ederiz. Kendi içimize dönersek, bir kez daha duyumsadık ki ,bizim ülkemizde, bizim topraklarımızın yetiştirdiği Haluk Ertan gibi değerli bilim insanlarının, yabancı bilim insanlarından eksiği değil, fazlası var.

BÜTAM İstanbul

BÜTAM Ankara Temsilciliği etkinlikleri üzerine

Evrim Dersleri. HÜTF Biyoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr Nihat Bozcuk tarafından 'Darwin ve Evrim Kuramı'nın sunumuyla, 5 Nisan'da Çankaya Belediyesi salonunda başladı. 28 Nisan'da, Evrim Dersleri'nin hazırlanmasında emeği geçen; tüm öğretim üyeleri, BÜTAM Ankara çalışanları ve değerli katılımcıların eşliğinde gerçekleştirilen 'Genel Değerlendirme' ile son buldu.

'Değişik Bilimsel Yönleriyle Evrim' başlıklı ilk dersi Nihat Bozcuk, 'Bilimsel Felsefe Açısından Evrim' konulu ikinci dersi AÜTF Deontoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yaman Örs sundu. Üçüncü dersin ilk saatinde, ODTÜ Fizik Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Sinan Kaan Yerli'nin 'Evrenin Evrimi', ikinci saatinde de ODTÜ Kimya Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Engin Akkaya'nın 'Kimyasal Evrim' konulu sunuşları yer aldı.

'Yeryüzündeki Yaşamın Tarihi' konulu dördüncü dersi ODTÜ Jeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Sevinç Altıner, 'Evrimin Mekanizmaları' konulu dersi beşinci dersin ilk saatini sunan ODTÜ Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Aykut Kence sundu. İkinci saatini ise ODTÜ Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Can Bilgin ise sunuşunu şu sözleri ile tamamladı: "...Evrimin bir yönü olduğu varsayımı bir yanılgıdır. Çünkü evrimin yönünü saptamak bilim açısından olanaksızdır."

Altıncı dersimizde AÜTF Tıbbi Genetik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Işık Bökesoy; "...Genetik, insan toplumlarında ne zaman söz konusu olmuştur?" sorusunu sorarak sözlerine şöyle devam etti; "...İnsanın, yeryüzünde var olduğu andan itibaren genetik hakkında bir bilinci olmalıdır diyebiliriz."

Son dersimizde, DTCF Prehistorya Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Işın Yalçınkaya 'Prehistorik Açıdan İnsan ve Kültür' konulu bir sunuş yaptı.

'Evrim Dersleri' son olarak, ileriki tarihlerde yinelenme taleplerinin ve eleştirilerin dile getirildiği 'Genel Değerlendirme' toplantısı ile noktalanmış oldu.

Mayıs Söyleşileri: 'Matematiğin Bugünü ve Yarını' konulu ilk söyleşiyi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Semih Koray verdi. KORAY, dünyanın evrensel dilinin matematik olduğunu belirtti. Matematiğin tarihi gelişimi ve bugünü ile ilgili bilgi veren Koray, matematiğin korkulması gereken bir ders değil, akılcı olarak yararlanılması gereken bir mantık etkinliği olduğunu vurguladı. Söyleşinin sonunda katılımcılarla matematiğin geleceği tartışıldı.

13 Mayıs'ta gerçekleştirilen söyleşinin konusu 'Ütopyalar'dı. Söyleşiyi Çankaya Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nail Bezel ve Yrd. Doç. Dr. Hüseyin İçen birlikte sundular. Bezel, ütopya düşüncesinin tarihi gelişim sürecini sundu. Bu süreç boyunca, kilometre taşı sayılan ütopyalar, değerlendirdi. Bir anlatı türü olarak ütopyanın temel niteliklerini özetledi. Hüseyin İçen ise konuşmasında, herkesin bir ütopyası olduğunu belirtti. İnsan ilişkileri, eğitim, siyaset, ekonomi alanlarında ütopya yaratıcılarının bugün ellerinde bulunan seçenekleri özetledi. Ütopya yapıtlarının azalmasının, ütopya düşüncesinin yok olacağı anlamına gelmeyeceğini belirten İçen, "İnsan var olduğu sürece, ütopyalar da var olacaktır" dedi.

BÜTAM Ankara Temsilciliği

İZMİR'DE SÖYLEŞİ VE KOKTEYL

Türkiye Bilim Politikalarında Çeşitlemeler

Konuşmacı: Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi Başkanı
Prof. Dr. Semih Koray

Bütün Bilim ve Ütopya dostlarını,
söyleşide ve ardından vereceğimiz kokteylde
aramızda görmek istiyoruz.

Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi (BÜTAM) İzmir

Tarih: 6 Haziran 2000, Salı
Saat: 18:00
Yer: 9 Eylül Üniversitesi Rektörlük Lokali
(İzmir Sineması karşısı) Alsancak

7. Ütopyalar Toplantısı ayrıntılı programı

Bu yıl yedincisi yapılacak olan Ütopyalar Toplantısı, 9-11 Haziran 2000 tarihlerinde 'Dünden Bugüne, Bugünden Yarına. Toplumsal İşbölümü ve Uzmanlık' başlığıyla Karaburun'da Kafe Mimoza'da toplanıyor. Toplantı Karaburun'un Bodrum mevkiinde, deniz kenarında yer alan Kafe Mimoza'da yapılıyor. Toplantılara günübirlik katılım da mümkün.

Kayıt ve konaklama bilgileri için Y. Savaş Emek'i (232) 224 11 41 no'lu telefondan arayabilirsiniz. Ya da semek@superonline.com adresine e-posta gönderebilirsiniz. Toplantıda yapılan sunuşlar *SOS Akdeniz-Ağaçkakan* dergisinde yayımlanacaktır.

Toplantıda yapılacak sunuşlar 24 Mayıs'ta kesinleşecek. Ancak şu ana kadar belli olan sunuşlar şöyle: Prof. Dr. Hasan Tekeli, Uluslararası sahnede insanların birbirlerine yaşam biçimi sunmalarında, filozofların ütopik paradigmaları mı yoksa bütünü algılayamayan uzmanların biçimsel yaklaşımları mı geçerli olacaktır; Mete Hacaloğlu, Uzmanlaşma ve işbölümünde komünler ve ekolojik köyler gerçeği ile Hocamköy deneyimi; Levent Gedizlioğlu, Mimarlık ve uzmanlık; Prof. Dr. Gediz Akdeniz, Galileo'dan yarınlara fizikçiliğin dayanılmaz popülerliği; Firdevs Gümüşoğlu, Toplumsal cinsiyet ve işbölümü; Hakan Coşkunoğlu, Aydınlanma çağında bilim adamı; Sina Akyol, Kahrolsun uzmanlık.

Ayrıca Prof. Dr. Gürhan Tümer, Mehmet H. Doğan, H. Sinan Alasya ve Prof. Dr. Sezai Göksu'nun başlıkları önümüzdeki hafta belirlenecek sunuşları var. Ayhan Kızıldağ ve Erdem Türközü, ütopyalar tarihi üzerine bir sunuş yapacaklar.

Prof. Dr. Tolga Yarman ve Fikret Başkaya toplantıya davet edilmişlerdir. Katılımın ve tartışmaların renkliliği açısından çağrılması düşünülen kişilerle yapılan görüşmeler sürdürülmektedir.

Y. Savaş Emek

Düzeltme

Prof. Dr. Alp Sayar dergimizin Mayıs sayısının 22. sayfasında yer alan "Nükleer güçten elektrik üretmeli miyiz?" başlıklı yazısının ikinci sütun, ikinci satırındaki 'Pu213' ibaresini 'Pu238' olarak değiştiriyor.

Lise biyoloji öğretmenleri için uygulamalı yaz eğitimi başlıyor!

Biyologlar Derneği İstanbul Şubesi, İÜ Biyoteknoloji ve Genetik Mühendisliği Araştırma ve Uygulama Merkezi, İÜ Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü ve İstanbul Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğü'nün geçen yıl başlattıkları ve bu yıl ikincisini düzenleyecekleri "21. Yüzyılın Bilimi Biyolojideki Son Gelişmeler" konulu uygulamalı yaz eğitimi, 12-16 Haziran 2000 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde, seçilen 100 lise biyoloji öğretmeninin katılımı ile yapılacaktır. İlk kez gerçekleştirilen bu tip uygulamalı bir kursun, geçen sene olduğu gibi bu yıl da büyük bir ilgi ile karşılanacağı beklenmektedir. Bir sivil toplum kuruluşu ile devlet kurumlarının ortaklaşa düzenledikleri ender etkinliklerden biri olan bu uygulamanın yaygınlaştırılarak genişletilmesinin çok olumlu olacağı düşünülmektedir.

9. Anadolu Psikiyatri Günleri

Her yıl, genellikle Haziran ayında Anadolu'nun bir şehrinde düzenlenen Anadolu Psikiyatri Günleri'nin dokuzuncusu, bu kez Edirne'de 13-17 Haziran 2000 tarihleri arasında yapılacaktır.

Anadolu Psikiyatri Günleri'nin bir özelliği de, bilimsel etkinliklerin yanı sıra; o bölgeyi sosyokültürel etkinliklere de yer vererek tanıtmak ve o bölge hekimlerinin ve halkının da bilimsel etkinliklere katılımını sağlamaktır.

İlk kez 9. Anadolu Psikiyatri Günleri'nde Ulusal Geropsikiyatri Derneği ile işbirliği yapılarak Geriatrik Psikiyatri konuları da yer alacaktır.

Belirlenen ana konular çerçevesinde konferans, panel, çalışma grupları, kurs ve uzmanla buluşma toplantıları düzenlenerek klinik deneyimler tartışılacaktır. Kongreye yabancı konuşmacılar da katılacaktır. Sözel bildirilere ağırlık verilecek ve poster bildirilerinin tartışmaları da yapılacaktır.

Bilgi için Prof. Dr. Ercan ABAY Tel: 0.284.235 28 21 / 235 76 41 – 50 (dhl. 1142) Faks: 0.284.235 28 21 E-posta: psikiyatri@trakya.edu.tr ve ercanabay@superonline.com adreslerine başvurabilirsiniz. http://www.psikiyatri.org.tr/anadolu_9/menu.htm sitesinden yararlanabilirsiniz.

Düzenleme Kurulu adına,

Prof. Dr. Ercan Abay / Trakya Üniv. Tıp Fak. Psikiyatri ABD Başkanı

Safsataya karşı astronomi

"Çocuklarımızı, anaokulundan itibaren temel bilimler disiplini içerisinde yetiştirmezsek, bilimin ne anlama geldiğini, yöntemlerini de öğretememiş oluruz. Öğretemeyince de ufoculuk, falcılık gibi safsatalara inanmayı ihtiyaç olarak hisseden bir toplum ortaya çıkar."

Prof. Dr. Dursun Koçer ile söyleşi

(İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölüm Başkanı)

Söyleşi: Ruken Kızıler

İstanbul Üniversitesi Astronomi Bölümü Amatör Astronomlar Kulübü'nün Geleneksel Mayıs Etkinliği 8-12 Mayıs tarihleri arasında düzenlendi. Etkinlikte seminerler, video gösterimleri, Güneş ve gece gözlemleri vardı. Halkın geniş bir katılımı sağlandı. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. Dursun Koçer ile Astronomi Şenliği ve genel olarak ülkemizde astronominin durumu hakkında konuştuk. Söyleşiyi Ruken Kızıler gerçekleştirdi; fotoğraflar ise Emre Oktay ve Sibel Yazgan'a ait.

Prof. Dr. Dursun Koçer ile arkadaşımız Ruken Kızıler.

- Astronomi Şenliği hakkında bilgi verebilir misiniz?

- Astronomi etkinliklerimizi beş yıldan bu yana; Ekim ve Mayıs aylarında olmak üzere yılda iki kez sürdürüyoruz.

Katılımcılar gece gözlemi yaparken.

Tabi hava koşulları çok önemli. Ekim ayında İstanbul Üniversitesi'nin açılış etkinlikleri içerisinde, Astronomi Bölümü de halka yönelik kendi programını sunuyor. Amacımız halka ve ilk-ortaöğrenim düzeyindeki öğrencilere hitap etmek, onlara astronomiyi anlatmak, sevdirmek ve kafalarının içindeki yanlış bilgileri düzeltmek. Beş yıl önce bu amaçlarla yola çıktık. İlgi her geçen sene artarak devam etti. Bu şenliklerde temel olarak önem verdiğimiz konular şunlar: Öncelikle, temel astronomi kavramlarını halkın anlayacağı dilde anlatmak; sunulan bu bilgileri slayt ve video gösterileriyle desteklemek; gündüzleri Güneş, geceleri ise o dönemde hangi gökcisimleri varsa onların teleskopla gözlemini yaparken, bir yandan da görevli arkadaşlarımızın yardımlarıyla sorulan soruların cevaplandırılmasını sağlamak. Kısacası hem kuramsal hem de gözlemsel bazda, katılımcılara astronomi ile ilgili bilgileri vermeyi amaçlıyoruz. Ama bunun dışında bölümümüz halka her zaman açık. Çünkü 1974 yılına kadar liselerde astronomi dersleri zorunluydu. Bu yıldan sonra astronomi dersleri seçmeli ders olarak verilmeye başlandı. Ayrıca üniversite giriş sınavlarında da astronomi konularına yer verilmemesi liselerde bu derslerin fiilen ortadan kalkmasına neden oldu. Dolayısıyla 1974 yılından itibaren öğrencilerimiz, astronomi öğrenmeden mezun olmaktadırlar. Bunun en büyük eksikliğini de, özellikle 1999 yılında yaşadığımız deprem felaketinden sonra hissettik. O zaman dedik ki madem bu bilgiler derslerde verilmiyor, biz hiç olmazsa bu tür etkinliklerle insanların ilgisini bu konuya çekelim. Bunu yapan sadece biz değiliz. Ankara ve Ege Üniversitesi Astronomi Bölümleri'ndeki arkadaşlarımız, Türkiye'nin diğer yerlerindeki Çukurova, ODTÜ, Erciyes, Boğaziçi Üniversiteleri ve Antalya'daki Ulusal Gözlemevi'nde (TUG), halka astronomiyi sevdirmek için çeşitli etkinlikler sürdürülüyor.

- Şenliğe katılım nasıldı?

- Bu sene katılım beklediğimizin çok üstünde gerçekleşti. Beş yıl önce şenliğe başladığımızda, 50-60 kişiye astronomi anlatabiliyorduk. Ama her geçen sene bu sayı arttı ve artık binleri aşan rakamları size verebilirim. Bunun yanında internet ve posta yoluyla bize ulaşarak sorular soran insanların sayısı da çoğalmakta. Yani etkinliğin amacına ulaştığını söyleyebiliriz. Aslında bu tür bilgilendirmeler üniversite sınavlarına hazırlanan gençlerimiz için de oldukça yararlı oluyor. Tanıtım için, bölümümüzün internetteki web sayfasından da yararlanıyoruz. Bu sayfada ders programlarının içeriğine kadar pek çok ayrıntılı bilgiyi ilgililerine sunuyoruz. Bölümümüzün yapmış olduğu bir başka etkinlik daha var. Her yıl İstanbul'da birçok okula gidip hem astronomi anlatıyoruz, hem de bir yandan meslek tanıtımı yapıyoruz, gençlerimizin sorduğu soruları cevaplandırıyoruz.

Astronomiye genel bir bakış

- Türkiye'deki astronomi çalışmaları hakkında bilgi verebilir misiniz?

- Türkiye'de astronomi gerçekten iyi

durumda. 80'i aşkın doktoralı, profesyonel astronom görev yapıyor. Bu astronomların büyük bir bölümü; Ankara, İstanbul ve Ege Üniversiteleri'nde bulunan Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü'nde dört yıllık lisans eğitimi veriyorlar. Ayrıca çeşitli üniversitelerimizin fizik bölümlerinde çalışan astrofizikçilerimiz de var.

Antalya'da kurulan TUG, Türkiye'deki astronominin geleceği açısından son derece önemli bir kuruluş. Kısa bir süre içerisinde uluslararası bir araştırma merkezi haline gelecek. Gerek gözlem koşulları, gerekse oradaki teknik donanımın tamamlanması açısından yeterli kapasiteye sahip bir merkez durumuna geliyor.

Ayrıca Türkiye'de uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makale sayısını, o alanda çalışan doktoralı bilim adamı sayısına böldüğümüzde elde ettiğimiz sayı da, temel bilimler alanında yayımlanan çalışmalar sıralamasında, astronominin birinci sırada olduğunu gösteriyor. Yani, Türkiye'deki bütün profesyonel astronomlar uluslararası nitelikte, yeterli sayıda, doyurucu yayınlar yapmaktadırlar. Bunun nedeni ise çok açık: Türkiye'deki bütün astronomlar yurtdışındaki bilim adamlarıyla ortak çalışmalar yapıyorlar. Tabi TUG'da çok daha özgün gözlemler yapılmaya başlanması da, bu bilim adamlarıyla kurulacak ilişkileri olumlu yönde etkileyecek. En büyük sıkıntımız, yeni gözlem verileri elde etmekti. Bu sorunu da böylece çözmeye başladık. Önümüzdeki yıllarda astronomide büyük bir patlama yaşanacak düşüncesindeyim.

- Astronomi bölümlerinden mezun olan kişilere ne gibi iş olanakları sunulmaktadır?

- Astronomi, temel bilim dalları içinde yer alan bir araştırma alanı. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de astronomların, mezun olduktan sonra iş sıkıntısı var. Size bu konuda ABD'yi örnek verebilirim. Orada da astronomlar kolay iş bulamıyor. Ama yurtdışında bu sıkıntıların ortadan kalkması için çeşitli çözümler bulunmuştur. Biz de Türkiye'de aynı şeyleri yapıyoruz. Bölümümüzde uygulanan ders programları matematik, fizik ve bilgisayar ağırlıklı. Yani öğrencilerimiz bu alanlarla ilgili yoğun bir eğitim alıyorlar. Tabi temel bilimler formasyonu aldıkları için de, astronom olmasalar bile, çalıştıkları her alanda başarılı olabiliyorlar. Bilgisayar sektöründe yazılım ve donanım alanlarında çok sayıda mezunumuz çalışıyor. Bunun yanında üç dört yıl öncesine kadar bölüm mezunlarımız ortaöğrenimde matematik, fizik ve biyoloji öğretmeni olabiliyorlardı. Ancak son yıllarda tayinler durduruldu. Sanıyorum bu düzelecek; çünkü astronomi bölümü mezunlarının bu konuda büyük avantajları var. Astronomi derslerine girebilecekleri gibi matematik, fen ve bilgisayar derslerine de destek verebilirler. Şimdilik öğretmenlikle ilgili böyle bir sorun var. Bu alanlara ek olarak Antalya'da bulunan TUG'da araştırmalar yapacak astronomlara ihtiyaç var. Ayrıca devlet ve vakıf üniversitelerinde bulunan fizik bölümleri içinde, astrofizik anabilim dalları kurulmaktadır; ODTÜ, Boğaziçi, Akdeniz Üniversiteleri'nde olduğu gibi. Buralarda fizik bölümü öğretim üyesi olarak çalışabiliyorlar.

Matematiği astronomiyle zenginleştirmek

- Ülkemizde astronominin de içinde yer aldığı temel bilimlere, yeterince önem veriliyor mu?

- Burada birbirleriyle bağlantılı iki şey söylenebilir. Temel bilimlere farklı bir gözle bakmak gerekir. Mühendislik, ekonomi, hukuk gibi bölümlerle karşılaştırılmaması gerekir. Temel bilimler, astronomi de bunun başında yer alıyor, hiçbir ekonomik karşılık beklemeden çok büyük yatırımların yapılması gereken alanlardır. Yani bir astronom yetiştiriyoruz, milyarlar harcıyoruz, bunun karşılığında bu ülkeye kaç para getiriyor, ya da bir biyolog, bir fizikçi, bir kimyager kaç para getiriyor şeklinde bakmak son derece yanlıştır. Temel bilimlerin insanların yetişmesinde, özellikle gençlerin daha iyi düşünebilen, daha doğru karar verebilen bireyler olarak yetişebilmesinde çok önemli bir katkısı vardır. Matematiğin, astronominin, uygulama alanı yok gibi yaklaşımlar oldukça yanlıştır.

Örneğin ABD'de NASA başta olmak üzere, çeşitli liseler, önde gelen üniversiteler bir araya geldiler ve 1985'den bu yana, uygulamasına henüz başlanan bir program geliştirdiler. Bu program astronomiyi kullanarak fen derslerini çocuklara sevdirmek amacına yöneliktir. Çünkü bu çalışmalar sırasında, öğrencilerin fen derslerinden kaçtıkları gözlenmiştir. Aynı şey bizim ülkemiz için de söz konusu. Eğitimciler orada, bu durumu nasıl düzeltiriz diye kafa yoruyorlar ve sonuçta astronominin görsel zenginliklerini kullanarak bu dersleri sevdirecek bir eğitim programı başlatıyorlar. Bunun sonucunda çocukların fen derslerine yönlendirilmeleri sağlanmıştır. ABD'de böyle bir çalışma, bu kadar ciddi bir şekilde uygulanıyor; oysa bizim buna çok daha fazla ihtiyacımız var. Görüyoruz üniversite sınavlarında çocuklarımız daha çok Türkçe-sosyal bölümleri tercih ediyorlar.

Bu durumun farklı bir boyutu da astrolojiye, ufoculuğa, falcılığa ulaşmaktadır. Eğer çocuklarımızı, anaokulundan itibaren temel bilimler disiplini içerisinde yetiştirmezsek, bilimin ne anlama geldiğini, yöntemlerini, gerekliliğini de öğretememiş oluruz. Öğretemeyince de falcılık gibi safsatalara inanmayı ihtiyaç olarak hisseden bir toplum ortaya çıkacaktır. Okullarda verilen matematik, fizik, kimya, biyoloji derslerinin en iyi uygulandığı laboratuvarlar gökyüzü ve yeryüzüdür. Oysa öğrencilerimiz jeoloji ve astronomi eğitimi alamamaktadır. Tabi bu eksikliklerin sonucunu, 1999 yılında yaşanan deprem olayında gördük. İnsanların depremden sonra astrolojiye, falcılığa bakışları değişti; çareleri gökyüzünde aramaya başladılar. Son örnek, gezegenlerin dizilişi olayı. Kasırgalar, depremler, kutuplarda erimeler beklendi; ama hiçbir şey olmadı. Biz de bilim insanı olarak bunların hiçbirisinin olmayacağını söyledik; ama insanları ikna etmekte oldukça güçlük çektik. Türkiye'deki en büyük eksikliklerden biri de, yazılı ve görsel basının bilimin ve bilim insanlarının yeterince arkasında olmaması. Medya, daha fazla izlenme kaygısıyla ufoculara, falcılara, astrologlara geniş yer ayırıyor. İnsanlar sürekli yanlış bilgilerle donatılıyorlar. Gerçeklerle, doğrularla, yani bilimle karşılaşamıyorlar.

Gündüz gözlemi sırasında.

160 yıllık bir bilim tarihi müzesi

Abdüllatif Suphi Paşa Konağı, İÜ Çapa Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü'ne evsahipliği yapıyor. Konağın ikinci katında, ünlü bilim tarihçilerimiz Süheyl Ünver ve Bedîî N. Şehsuvaroğlu'nun adını taşıyan bir tıp tarihi müzesi bulunuyor. Ama yalnızca müzenin bulunduğu kat değil, konağın her köşesi canlı tarih gibi.

Nalân Mahsereci

Bu haberi hazırlarken, İÜ Çapa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Arslan Terzioğlu ile söyleştik. Sayın Terzioğlu'na, bize müzeyi gezdirdiği ve geçtiğimiz yıl evsahipliği yaptıkları 1. Uluslararası Avrupa Tıp, Eczacılık ve Bilim Tarihi Müzeleri Birliği'nin yıllık toplantısına sunduğu, Türkiye'de tıp ve bilim tarihi müzelerin gelişimini konu edinen bildirisinden yararlanmamıza izin verdiği için teşekkür ediyoruz. Fotoğrafları Emre Oktay çekti.

Saraçhane Horhor'daki Abdüllatif Suphi Paşa Konağı, 1984'den bu yana İÜ Çapa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü'ne evsahipliği yapıyor. Abdüllatif Suphi, Maarif, Evkaf, Maliye ve Ticaret Nazırlığı görevlerinde bulunmuş, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılmasını sağlamış, ayrıca müzeciliğin gelişmesine katkılar yapmış bir Osmanlı paşası. Aynı zamanda tanınmış bir para koleksiyoncusu ve paralar üzerine üç ciltlik bir kitabın yazarı.

Abdüllatif Suphi Paşa bu konakta, Hindistan, Afganistan, İran ve Avrupa'dan gelen bilim adamlarını konuk edermiş. Üç katlı konağın en üst kattaki büyük kubbeli salonunda, Doğulu ve Batılı konuklarla bilimsel tartışmalar yapılırmış.

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver-Prof. Dr. Bedii N. Şehsuvaroğlu Tıp Tarihi Müzesi'nden genel bir görüntü.

Binaya yayılan müze

Konak bugün de, İÜ Çapa Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü tarafından geleneğine yaraşır biçimde kullanılıyor. İkinci katta, ünlü bilim tarihçilerimiz Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver ve Prof. Dr. Bedîî N. Şehsuvaroğlu'nun adını taşıyan tıp tarihi müzesi bulunuyor. Ama yalnızca müzenin bulunduğu ikinci kat değil, konağın her köşesi canlı tarih gibi. Ne yana baksanız, Osmanlı'dan itibaren tıp eğitimine ve tarihine katkıları olmuş şahsiyetlerin portre ya da büstlerini, çeşitli dönemlerden kalma tıbbi aletleri, ilaç kaplarını, tıp alanındaki tarihi yayınları vb. görüyorsunuz. İşte Feyhaman Duran'ın 1937'de yaptığı Atatürk portresi... Şeref Akdik tarafından 1952'de yapılan resim, İstanbul Üniversitesi'nin açılışını gösteriyor. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin hekimbaşılarından Abdülhak Molla'nın ve Gevrekzade Hasan Efendi'nin portreleri... Bakteriyolog Dr. Hüseyin Tıpi, İbni Sina'yı büyük boy ve kara kalem olarak resmetmiş. Kendi adıyla anılan Behçet Hastalığını bularak, adını dünya tıp tarihine yazdıran Hulusi Behçet'in büstü... Gülhane'yi kuran Prof. Dr. Rieder Paşa'nın portresi... Ve tıp tarihi içinden bize bakan daha nice büst, nice portre...

Toplantı salonlarının duvarları boydan boya kitaplık kaplı. Bu salonlar, kitaplarını, dergilerini kürsüye bağışlayan doktorların adlarını taşıyor: Dr. Cemalettin Öner Kitaplığı, Dr. Feridun Frik Kitaplığı, Dr. Nazım Terzioğlu Kitaplığı, Dr. Tevfik Sağlam Kitaplığı vb.

Atatürk'ü tedavi eden hekimlerin tuttuğu notlar...

Müzede yer alan tıp tarihiyle ilgili materyallerin her birinin bir öyküsü var. 1897 Nisan'ında, Beşiktaş'ta henüz inşa edilmiş Yıldız Askeri Hastanesi'nde dünya askeri hastanecilik tarihinde ilk defa olarak, iki tıbbiye öğrencisi tarafından elinden yaralı bir erin röntgeni çekilmiş. İşte bu çekimde kullanılan "şua'i mechule cihazı" (röntgen cihazı), röntgen filmi ve uygulama sırasında çekilmiş fotoğraflar, müzede sergilenen materyallerden. Sonra Atatük'ün "beni emanet edin" dediği Türk hekimlerinden, Akil Muhtar Özden ve Kâmil Berk'in, Atatürk'ün tedavisi sırasında el yazısı ile tuttukları notlar... Yine Atatürk'ün tedavisinde ve naaşının mumyalanmasında kullanılan tıbbi aletler... Louis Pasteur'ün Dr. Zoeros Paşa'ya; Sigmund Freud'un Dr. İzzettin Bey'e; Prof. Dr. Rudolph Virchow'un bir dostuna yazdığı mektupların orijinalleri... Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'yi bitiren Besim Ömer Paşa ve Zoeros Paşa'nın diploma-

ları... Geçen yüzyıldan kalma bir sünnet takımı... 1899'da işletmeye açılan Şişli Hamidiye Etfal Hastanesi'nin eczanesi için Yıldız Porselen Fabrikası'nda yapılmış ilaç kavanozları... Yine Hamidiye Etfal Hastanesi'nin yüzyıllık fotoğraf albümü, ki bu albümde, hastaneyi ziyaret eden yabancı hekimlerin burada gerçekleştirdiği ameliyatların fotoğrafları da bulunuyor. 1933 Üniversite Reformunda İstanbul Üniversitesi'nin rektörü olan Prof. Dr. Tevfik Salim Sağlam'ın çalışma masası ve koltuğu... Cumhuriyet öncesi çeşitli dönemlere ait tıbbi ve cerrahi aletler ile zengin bir mikroskop koleksiyonu... Jinekoloji, üroloji, kulak-burun-boğaz, iç hastalıkları, cilt, göz ve diş hekimlikleri vb. uzmanlık alanlarının, kullanılan aletler vb. üzerinden tarihçeleri...

Atatürk'e ölümünden 3.5 saat önce Dr. Mehmet Kâmil ve Nihat Reşat Bey tarafından damardan verilen son serum glikoz tüpü.

Müzeye son zamanlarda eklenen koleksiyonlardan biri de, İÜ Tıp Fakültesi'nde 1950-1965 arasında görev yapan ünlü anatom Prof. Dr. Max Clara'nın histoloji preparatları koleksiyonu. Clara, Münih'e dönerken bu ünlü koleksiyonunu, asistanı Türkân Erbengi'ye bırakmış; Prof. Dr. Türkân Erbengi de 1998'de preparatların sergileneceği vitrini de yaptırarak, koleksiyonun tamamını müzeye bağışlamış.

Bilim tarihi müzeciliğinin bizdeki tarihçesi

Arslan Terzioğlu, müzenin kuruluşunun 160 yıl öncesine gittiğini söylüyor. 17 Şubat 1839'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane; Viyana'daki Josefinum örneğine göre kurulurken, Avusturya'dan okula yönetici olarak gelen Dr. Bernard ve diğer eğitmenler, Avrupa'dan anatomi preparatları, mineral ve patoloji koleksiyonları, fiziki aletler satın alarak, bir tıp ve bilim tarihi müzesi oluşturmuşlar. Bu müzenin duvarlarını Avusturya'nın Suriye Başkonsolosu von Adelburg'un armağan ettiği, botanikle ilgili resimlerden oluşan bir bitki koleksiyonu süslüyormuş. Bu zengin bilim tarihi müzesi, 1848'de çıkan büyük yangında yanmış. Arslan Terzioğlu o günlerin mirası olarak bugünkü müzeye, yalnızca Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den alınmış diplomaların kaldığını belirtiyor.

Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin o zamanki müdürü Dr. Spitzer'in, Viyanalı anatom Prof. Dr. Hyrtl'e yazdığı, yangından üzüntüyle söz ederek yeni anatomi koleksiyonları talep ettiği 10 Mart 1849 tarihli mektuptan, müzenin yeniden kurulmaya çalışıldığı anlaşılıyor. Prof. Hyrtl'in yeniden gönderdiği anatomi koleksiyonu da, daha önce gönderdiklerinin akıbetinden kurtulamayarak, 1918'deki yangında kül oluyor.

Bir de, Kızılay'ın kurucusu Dr. Abdullah Bey'in 1970 yılında, yine Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane bünyesinde "Musée Histoire Naturelle d'Ecole Impériale de Medecine" adıyla kurduğu bir doğa tarihi müzesi var. Aslen Viyanalı olan, Josefinum'da askeri hekim ve cerrah olarak yetişen ve Dr. Karl Eduard Hammerschmidt adını taşıyan Dr. Abdullah Bey, 1848 Macar İhtilali sırasında Osmanlı'ya sığınarak, müslüman oluyor ve adını değiştiriyor. Abdullah Bey'in çabalarıyla, bu doğa tarihi müzesinde 11891 örnekli mineraloji ve jeoloji, 2725 örnekli botanik, 5900'ü böcek, 2500 kadarı diğer hayvanlar olmak üzere, 7400 örnekli zooloji bölümleri ve 249 yapıt içeren bir kitaplık kuruluyor. Bu müzenin Fransızca olarak bir kataloğu da basılıyor. Ama bu müze de, taşındığı, o zamanlar bugünkü İÜ Fen-Edebiyat Fakültesi'nin yerinde bulunan Fitnat Hanım Konağı'nda 1918'deki yangından kurtulamayarak yanıyor. Arslan Bey, müzenin kataloglarının da yangında yok olduğunu, Avrupa'da bu katalogların ulaştığı ve korunduğu yerleri araştırarak, elde etmeye çalıştıklarını belirtiyor.

Cumhuriyet sonrasında, 1933 Üniversite Reformu ile, İÜ Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü enstitü olarak yeniden inşa edildiğinde, buranın yöneticiliğine getirilen Süheyl Ünver, tıp tarihi ve eczacılığı ile ilgili çok sayıda materyali toplayarak, kürsü bünyesinde Tıp Tarihi Müzesi'ni kuruyor. Müze, Arslan Terzioğlu yöneticiliği döneminde, Abdüllatif Suphi Paşa Konağı'na gelen Tıp Tarihi ve Deontoloji Bölümü'nün ikinci katına yerleşiyor; Prof. Dr. Süheyl Ünver'in ve onun ardından kürsü ve müzenin yöneticiliğini yapan Prof. Dr. Bedii N. Şehsuvaroğlu'nun adlarını alıyor. İstanbul Müzeleri Kataloğu'nda da yer alan bu müze, Kürsü Başkanlığı'ndan alınan özel izinle gezilebiliyor. Sayın Terzioğlu, müzeyi pek yakında ziyaretçilere açmayı istediklerini müjdeledi.

Son olarak ülkemizdeki diğer tıp tarihi müzelerinden de söz edelim. Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin Ankara'daki merkez binasında, özellikle askeri tıpla ilgili çok zengin bir tıp tarihi müzesi bulunuyor. Yine Kayseri'deki Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü'nde de Selçuklu dönemi ağırlıklı zengin bir tıp tarihi müzesi var.

Halk tıbbında kullanılan çeşitli malzemeler.

Futbola iki farklı yaklaşım

Spor ve özel olarak futbol, tamamen yadsınacak, yok edilecek bir alan değil, toplumda yaşanan tüm çelişkilerin, hem de keskin bir biçimde yaşandığı bir toplumsal mücadele alanı. Dosyamızda, "içerden" bir mücadelenin dayanak noktası olabilecek unsurlara dikkat çekmek istedik.

Ender Helvacıoğlu

Futbolu kapak yapmayı, dört-beş ay önceden düşünmüştük. Avrupa Futbol Şampiyonası dolayısıyla bu dosyayı Haziran sayısı için planladık. Mayıs ortasında, tam da hazırlığımızın en yoğun döneminde, Galatasaray'ın tüm Türkiye'yi ayağa kaldıran UEFA Kupası başarısı, düşüncelerimizin sınandığı bir laboratuvar işlevi de gördü.

Konuyla ilgili yazarlarımız ve dostlarımızla yaptığımız toplantılarda iki farklı yaklaşım ortaya çıktı. Bu iki yaklaşımı da dosyamızda yansıtmayı uygun gördük. Bora Ataman'ın hacimli makalesi, dosyanın genelinde savunulan fikirlere eleştirel yaklaşıyor. Bu tartışmanın farklı boyutlar kazanarak gelecek sayılarda da süreceğini umuyoruz. Fakat bu sunuş yazısında bazı noktalara dikkat çekmekte yarar var.

Bir iletişimci olan Ataman, genelde kapitalist sistemin, özel olarak da eğlence endüstrisinin futbolu kendi çıkarları doğrultusunda nasıl kullandığı ve kitleleri nasıl yönlendirdiği konusu üzerine yoğunlaşıyor. İster amatör, ister profesyonel yapıda olsun; ister doğuşundaki durumu, isterse günümüzde aldığı biçim söz konusu olsun; futbolun, her oyun gibi, üretim ilişkileri ve üretici güçler arasındaki çelişkilere ve egemenlik mücadelesine göre şekillendiğini söylüyor. Futbolun "proleter" doğasına vurgu yapmanın, amatör-profesyonel ayrımına dikkat çekerek amatörlüğü nostaljik biçimde yüceltmenin; idealist yaklaşımlar olmasının yanı sıra, egemen eğlence endüstrisinin yarattığı yanılsamaların tuzaklarına düşmek anlamına geldiğini vurguluyor. Taraftarlığın, "Hepimiz aynı gemideyiz" sözünü sık sık tekrarlayan egemen düşüncenin spordaki yansımasından başka bir şey olmadığını, futbolun politikadan bağımsız olduğu yanılsamasını beslediğini, taraftarların "eğlence endüstrisi"nin en kolay avladığı kesimler olduğunu belirtiyor. "Futbol toplumu hiç kaçışsız televole toplumudur. Televolesiz futbol olmaz! Bunu arzu edenler kitle kültürü ideolojisi konusunda yeterince bilgi sahibi olmayanlardır" diyor.

Ataman'ın yazdıklarının çoğu doğru, tek tek hepsinin altına imzamızı atabiliriz. Fakat konuya yaklaşımı, konuyu ele alış biçimi yanlış. Ataman o kadar "dışardan" eleştiriyor ki; sadece eleştirmekle kalıyor; değiştiremiyor. Oysa spor ve özel olarak futbol, tamamen yadsınacak, yok edilecek bir alan değil, toplumda yaşanan tüm çelişkilerin, hem de keskin bir biçimde yaşandığı bir toplumsal mücadele alanı. Dosyamızı hazırlarken, "içerden" bir mücadelenin dayanak noktası olabilecek bazı unsurlara dikkat çekmek istedik. Futbolun güzellikleri, doğaya ve insan doğasına uyumu, dayanışmacı, paylaşmacı, haz verici nitelikleri, kolektivizme ve yaratıcılığa yatkın yönleri, toplumu birleştiren ve eğlendiren festival niteliği, Ataman'ın yazısında uzun uzun açıkladığı "kapitalizmin futbolu"na karşı, "solun futbolu"nun dayanak noktalarıdır. Hitler, Franco, Latin Amerika diktatörleri, emperyalist tekeller, medya patronları, futbolu halkları uyutmanın ve birbirine kırdırmanın bir aracı olarak kullanıyorlar ama, futbol aynı zamanda son Galatasaray-Arsenal maçında yaşadığımız gibi ezilenlerin ezenlere karşı bir mücadele aracına da dönüşebilir. Doğal olarak çok sıcak ve tartışmaya açık konular bunlar; gelecek sayılarda farklı yaklaşımları yansıtmaya ve tartışmaya devam edeceğiz.

Bu dosyaya emeği geçen özellikle iki dostumuza teşekkürü bir borç biliyoruz. İlki **Halil Halit Toker**. Ortak kaleme aldığımız geniş makalenin yanı sıra, bir ay boyunca sanki bir yazı işleri elemanı gibi gece gündüz bizimle birlikte çalıştı ve dosyayı yönlendirdi. 1958 doğumlu ve Vanlı olan Sayın Toker Anadoluhisarı Gençlik ve Spor Akademisi mezunu. Boluspor'da futbol oynadıktan sonra, hakemlik ve antrenörlük yaptı. Şu anda İstanbul'da bir spor merkezi işletiyor ve ders veriyor. Çalışma yaptığı diğer bir konu da halk dansları. İkinci dostumuz ise **Aytunç Erkin**. *Aydınlık* dergisinin muhabiri ve "sıkı" bir Fenerbahçe taraftarı olan Erkin, Mustafa Denizli ve Doğan Koloğlu söyleşilerini tek başına kotardı. Ayrıca hazırlığımızın başından sonuna dek bizimle birlikte çalıştı. Bu iki arkadaşımızın katkıları olmasıydı, futbol dosyasını hazırlamamız çok zor olurdu.

***

10 Haziran akşamı İstanbul'da tekneyle boğaz gezimiz olduğunu duyurmuştuk. Bütün yazarlarımız ve okurlarımız davetlidir. *Bilim ve Ütopya*'nın 6. yaşını, doğal güzellikler eşliğinde, dost ortamında eğlenerek kutlayacağız.

Briç sayfamızın sürekli yazarı Veysel Yıldız, rahatsızlığından dolayı bu ay bölümünü hazırlayamadı. Sayın Yıldız'a geçmiş olsun diyor, en kısa zamanda eski sağlığına kavuşmasını diliyoruz.

Gelecek ay buluşmak üzere, dostlukla...

'Sağın futbolu' ve 'solun futbolu'

Sağın futbolunda oyuncu, galibiyet ya da puan sıralamasındaki yer için kullanılan bir alettir. Solun futbolunda oyuncu, güzellik yaratan, halkla dayanışma içinde olan, düşünen bir varlıktır. Bundan amaç, yeni bir toplum düzeninde yeni insanın oluşmasını sağlamaktır.

Cesar Luis Menotti

Futbol sporu var oluşunu, çalışan halka borçludur. Futbolun, mülksüz ve hakları elinden alınmış insanlar arasında doğmasının elementar bir nedeni var: Ucuz, neredeyse bedava oluşu. Dünyanın her yerinde birçok insana bir top yetiyor. Hatta bu top kağıttan ya da çaput parçalarından da olabilir.

Bu oyunu yoksullar buldular ve ona karakterini verdiler. Şimdi o karakteri savunmaya çalışıyoruz, çünkü çıkarı en yüksek değer yapan ve onuru gizlice ikinci sıraya iten bir toplumda futbolun yozlaşması söz konusu. Egemen sınıflar değerler göstergesini tersine çevirerek yaşamı insanlık dışı bir hale getirdiler. İnsanı anlamsız bir üretim etkenine -bir ölçüde de tüketiciye- çevirdiler.

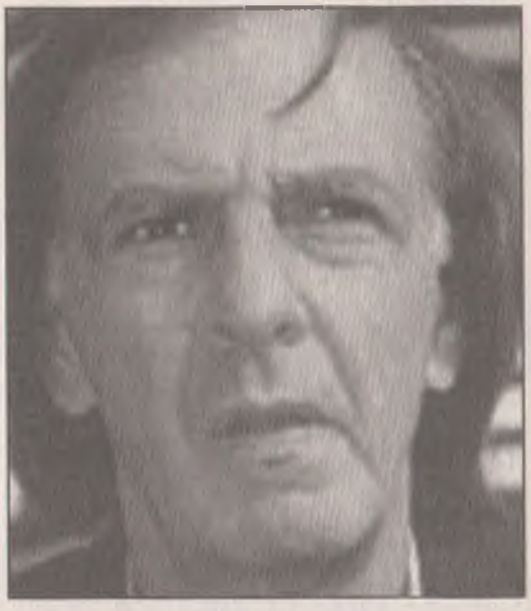

Futbolun özgürleştirici kimliği

Söz söyleme ve özgürce konuşma hakkı elinden alınmış sıradan halk, o parasız eğlencede bir ifade biçimi, bir yaşam içeriği bulmuştur. Onlara reva görülen sömürüyü yaldızlamak için "daha kötü durumdakiler" olarak adlandırılan bu insanlar futbolda kendilerini yeniden buldular. Oyun sevinci içinde, yaratıcı yeteneklerini geliştirmede kendilerini özgür hissettiler. Orada kendi yeteneklerinin farkına vardılar, zekalarını kanıtlama olanağına kavuştular ve böylece bir kimlik edindiler. Futbol sayesinde "birisi" oldular. Bir tür hissetmeyi, ayrı sınıftan olan akraba ve arkadaşlarıyla paylaştıkları özel bir duyarlılığı, oyun oynayarak dile getirdiler.

Kimlik... Bunun anlamı gurur duyma ve onurlu yaşama olanağıdır. Egemenler için işçi bir numara, diğer şeyleri üreten bir nesnedir ve bu ürettiği şeyleri belirlemeye ya da onlardan yararlanmaya yabancı biridir. İşçiler düşünmezler, düşünme işini onların yerine güçlüler yapar. İşçiler yaratıcı değillerdir, resmi kültüre katılımları yoktur, kenar figürleridirler, er ya da geç "aşağılık insan" statüsünü doğa tarafından verilmiş bir olgu, kaderin bir cilvesi olarak kabul eden dışlanmış varlıklardır. Egemen sınıfların onlara biçtikleri düşük kaliteli insan rolünü içselleştirdikleri andan itibaren işçiler, sanki onur sahibi olmaya hiç hakları yokmuş gibi yaşarlar.

İşçi sınıfının bütün değerleri

Futbol, bir insanın kendisini insan olarak kanıtlayabileceği, yürüyebileceği bir yoldur. Ama aynı zamanda egemen katmanların döşediği tuzaklarla dolu bir yoldur. Futbol oynarken bir işçi kendi dilini konuşabilir, kumazca o anki niyetini gizleyebilir ya da bir başka niyetini gerçekleştirebilirdi. Bu güzelliğin tadına varabilmek için de, o sayılanların hepsini; sevinçle, teklifsizce, güzelliğe eğilimli bir yetenekle ve ince bir ruhla yapabilirdi. Nihayet kendisinin olan bir şey için, resmi verili kültürün zorlamalarından ve iktidarın zehirinden arınmış, her zaman kolektif karaktere sahip bir şenlik için coşabilirdi. İşçi sınıfı kendi eğlencesini düzenliyordu, elbette ki futbol tek eğlencesi değildi. Kendisine özgü bir hoşgörüyle kapıları herkese açık tutmuş ve eğlencesine herkesi davet etmiştir.

Futbolun sahibi sıradan halktır, çünkü futbolu sıradan halk yaratmıştır. İşçi sınıfının bütün değerlerini içerir. Bu değerler, temelde diğer toplumsal katmanlarda geçerli olanlardan farklı niteliktedirler. İnsana bir çıkış yolu sunan, onu adaletli ve sevinçli bir biçimde yaşamaya özendiren değerlerdir bunlar.

Kapitalistler futbolu alçaltı

Futbol, bir tüketim malı haline geldi geleli ve endüstri çağıyla birlikte alınıp satılabilen kapitalist bir ürüne dönüştürülüp alçaltılalı beri sahip olduğu asıl değerler zorla değiştirilmektedir.

Yine de futbol, hâlâ derin kökleri olan duygular uyandırmakta ve kendini bu oyuna adayan biri, bu işi, bu debdebeli sporun başrolündekilerde her zaman var olan bir fantezi ve coşkuyla yapmaktadır. Bu düşünce zenginliği ve coşku yeteneği, sonuçta zaferin köşe sütunlarını oluşturacaklardır.

"Sağ" ya da "sol" gibi kavramlar, yalnızca şu ya da bu politik yönü seçme olasılığıyla ilgili şeyler de değillerdir. Daha çok, varoluşun şu ya da bu biçimi için yapılmış tercihleri içerirler.

Bu kavramlar, iyiye, kötüye, güzele, haklıya ve insana yaraşırlığa ilişkin olarak, bütünüyle farklı bir bilince sahip olma anlamına geliyorlar.

Bundan, bayağı ve çabuk kâra yönelik bir futbolun propagandasını yapan ve açıkça sağda olanların, politik konumlarının bilincinde oldukları iddiası çıkarılmamalıdır. Onlar da zaten günlerce sabahlayıp çene çalarak, karanlık planlar kurmuyorlar. Yo hayır, böyle olmadığı kesin.

Burada karşımıza çıkan şey, daha çok kendiliğinden bir taraflılık olarak niteleyebileceğimiz, yürürlükteki dünya görüşlerini yansıtan bir karardır.

Kitle iletişim araçları her Allah'ın günü bizleri, tam farkında olmadan benimsediğimiz toplumsal ilişkilerimizin

bir örgütlenme ve yaşam tarzına indirgemektedir.

Sağın futbolu, bu toplumda geçerli olan dünya anlayışlarını, yeniden üretmekte ve desteklemektedir. Bu tür futbolda yalnızca para konuşur ve para tüm yolları meşru kılar. Kastedilen, salt ultrasavunmacı bir taktik, kâr hırsının ve spekülasyonun ifadesi değil, aynı zamanda kuralların sürekli bozulması ve akla gelebilecek her çeşit kokuşmuş numaralara başvurulmasıdır. Böyle bir futbol; kendi kaynaklarını yadsımakta, yeteneği hiçe saymakta ve şiddete özendirmektedir. Hastadır ve hasta etmektedir, çünkü tüm tüketim maddeleri gibi doğası gereği temelsiz ve geçicidir. Kâr getiren her şey iyidir, çünkü iyi satmaktadır. Futbolda da başından beri bulunan halk bayramı karakterinin yadsındığı bir ortamda bu tür bir futbol kendi kimliğini paçavraya çeviriyor.

Solun futbolu ve yeni kültür

Sağın futbolunda sürekli çalışmanın ve fedakârlığın sözü geçer. Çalışma gibi bir kavramın tarihsel bağlamından koparılamayacağını ise iyice gözden kaçırıyorlar. Günümüzde çalışma, 50 yıl önceki ya da Ortaçağ'daki anlamında değildir. Fedakârlığa gelince -kapitalistler işçilerin karşısında bu sözcüğü ağızlarından hiç düşürmüyorlar, ama fedakârca çalışmanın meyvelerini kendileri topluyorlar.

Oysa solun futbolu, bir yaşam belirtisi anlamında, zekanın en ön sırayı aldığı ve galibiyetin ancak o galibiyetin elde ediliş biçimi oranında değerli olduğu bir yetenek işidir. İnsanların duygularına saygılıdır, çünkü başarıyı o da tanır, ama bunu her futbol maçından beklenilebilecek sansasyonelliğin sırtından yapmaz.

"Kalite" demiştir, Che Guevara, "halka gösterilen saygıdır". Solun futbolu sürekli kalite için uğraşır.

Solun futbolu; tartışılmaz kültürel etken olarak yeni bir kültürün oluşmasına yönelik bir çabadır. Bu kültürün dayanağı, yepyeni bir duyarlılık, yaşamın öğelerini hissetmenin yeni bir çeşididir.

Yeniden Che'ye dönersek, onun bir sözü vardır: "Biz devrimi insanların günlük ekmeğini garanti altına almak uğruna yapmıyoruz. Yaşamı değiştirmeye çalışıyoruz". Yani solun futbolunda, bir tek kazanmak için oynamıyoruz, daha iyi olmak, sevinç duymak, bir şenlik yaşamak, insan olarak gelişmek için oynuyoruz.

İyi şiir, iyi resim, iyi şarkı, iyi futbol

Olaya böyle bakıldığında, futbol, sanatın diğer anlatım biçimleriyle, iyi bir filmle, iyi bir şarkıyla, iyi bir şiirle, iyi bir resimle aynı işleve sahiptir. Diğer bir deyişle bizi daha iyi, daha adaletli ve insancıl bir dünyaya hazırlamaktadır.

Baltasar Lobo'nun "Les Footballeurs" adlı çalışması, 1986.

Solun futbolunda iyi bir oyunun, "işe yarayan şeyin", yani galibiyetin yanında süs olmadığı bilinir. İyi oynamak (ya da en azından oynamaya çalışmak) karakterli insanlar için vazgeçilmez bir koşuldur. Julio Cortazar bir seferinde şöyle demişti: "Kent ve köylerimizdeki yaşamın, gerçeğe ve adalete gereksinimi olduğu kadar güzelliğe de gereksinimi vardır." Bu vazgeçilmezdir, çünkü bizler insanız ve kendimize insan olarak saygı duymak istiyoruz.

Sağcı bir futbol olduğunu söylemiştik. Sağın biçimlendirdiği bir toplumun değerlerini, genellikle de bilinçsizce-yansıttığındandır bu. O toplum, insanın kendi kendisi olmasına izin vermez.

Öte yandan, solcu bir futbol da olduğunu, -aynı biçimde genelde bilinçli olmaktan çok bilinçsizce- aslına sadık kaldığını, tüm zamanların yeşil saha ustalarının izinden gittiğini söylemiştik. Bu futbol, yaşama sevincine, oyunculuk ve yaratıcılık özgürlüğüne hizmet etmektedir. Başrolünde, diğer insanlara o özel duyguları ve keyfi aktaran ve kollektif bir duygu dünyasını -bu dünyayı bozmaya kimsenin hakkı yok- vücuda getiren futbolcu vardır.

Sağın futbolunda oyuncu, galibiyet ya da puan sıralamasındaki yer için kullanılan bir alettir.

Solun futbolunda oyuncu; güzellik yaratan, halkla dayanışma içinde olan, düşünen bir varlıktır. Bundan amaç, yeni bir toplum düzeninde yeni insanın oluşmasını sağlamaktır.

Yurttaş futbolcu

Futbol oyuncusu da herkes gibi bir yurttaştır. Diğer insanlarla birlikte sorumlu olduğu bir toplumun bütünleyici öğesidir.

O yüzden belli insanlar, seyirci üzerindeki etkisi nedeniyle onu engellemeyi düşünseler de, o bir yurttaş olarak işlevlerini yerine getirmeye içsel bakımdan hazır olmalıdır. Hiçbir oyuncu kendisinin politika alanı dışına itilmesine izin vermemelidir. Kimse kendisine böyle bir uygulama yapılmasına göz yummamalıdır.

"Ben politikaya bulaşmam" demek pratikte "egemen politikaya razıyım", anlamına geliyor ve egemen politikanın kararlaştırdığı her şeye.

Politika sözcüğünü burada en geniş anlamda kullanıyoruz. Yani toplumun yapısıyla ilgili olan ne varsa, hepsini anlayacağınız, günlük yaşama ve bize sıkıntı veren ya da değiştirmek istediğimiz şeylere de ilişkin her şeyi kapsıyor.

Sporun biçimi, yapılan politikaya göre değişir. Bunun böyle olduğu kuşku götürmez.

Futbolcuyu, bir sirk maymunu düzeyine düşürmeye çalışan bir toplumsal sistem var. Özellikle futbolcu alt tabakayı eğlendirsin ve sonra uslu uslu ka-

fesine dönsün. Oyun alanı dışında onu her yerde, toplumsal yükselmenin örneği olarak göstermek, yani sistemi haklı çıkarmak için kullanırlar.

Bu sistem ona sınıfından kopabileceği yalanını yutturuyor. İktidarın en iç çevrelerine dek yaklaşmasına izin verebilir ve lüksün, kalitenin içinde bir kesimin üyesi olduğu inancı yaratılır. Amaçları, onu kendi arabalarına daha bir kolaylıkla koşabilmektir.

Bu nedenle, bir oyuncu olarak onu düşünmeye ve kendisini geliştirmeye, gözünü dört açmaya ve ağırlığını koymaya çağırıyoruz.

Çoğunlukla kötü koşullarda büyümüş futbol oyuncusunun elinde, halkın yanında yer alma ve açıklayıcı konumu nedeniyle, toplumun yeniden düzenlenmesi için verilen uğraşta çok anlamlı bir rol oynama fırsatı vardır.

Statükoya boyun eğmemek

Politikaya karışmak, insanın kendi çevresinde olup biten şeylerle ilgilenmesi; barışın neden günden güne tehlikeye girdiğini, dünyanın neden, Joan Manuel Serrat'ın değişiyle avlanma ruhsatı olan bir-iki delinin elinde olduğunu bilmesi; komşusu küçük ülkeleri işgal eden, roketleri olan bu delileri tanıması demektir. Politikayla ilgilenmek, çevrenin ne anlama geldiğini, belli insanların neden ve hangi amaçla doğayı mahvettiklerini, doğanın neden savunulması gerektiğini, bu savunmanın bütün bir sistemin başına neden büyük ve uzun süreli belalar açtığını anlamak istemek demektir.

Politikayla ilgilenmek, koşulların düzelmesi için olaylara müdahalede bulunmaktır. Hiçbir şey yapmamaksa statükoya boyun eğmek, yürürlükteki toplumsal düzene razı olmak ve pasif olarak egemen sistemi desteklemektir.

Yapılması gereken günlük sorunlara müdahalede bulunmak, daha iyi bir varolmanın yararına haklı istemlerin kabul ettirilmesi için çalışmak ve başkalarının hakları için mücadele etmektir. Bir insan olarak bu haklarla ilgilenmek futbolcunun görevidir.

Futbol hiçbir zaman bir amaca hizmet etmemelidir. Tıpkı tıp, sanat ya da başka bir şey gibi. Bunların hepsi yalnızca daha iyi, daha mutlu bir varolmayı gerçekleştirmenin aracıdırlar.

Bir futbolcu bu anlamda ne derece iyi hazırlıklıysa insan olarak o derece yararlıdır, o derecede iyi futbol oynar.

Her futbolcunun şu konuda kafası açık olmalıdır: İçinde yaşadığı toplum ne ölçüde iyi, adil ve insancaysa, o da özel çalışma alanında kendisini o ölçüde iyi geliştirebilir.

Söz konusu olan, kendisine, politikaya katılma hakkının verili olması değildir sadece, tersine eğer insan olarak kendi kaderini kendi eline almak istiyorsa, bir sporcu olarak politikaya katılmak onun görevidir de.

Yetenekleri ve olanakları ölçüsünde, yeni bir toplumda yeni bir insanın oluşumu için uğraşan bizler, gelecekten kuşku duymuyoruz.

Elbette ki mücadelenin eksiklerle dolu ve dallı budaklı olduğunu, tarihi boyutlarda başarıları ve geri tepmeleri içerdiğini biliyoruz. Ancak ilerleme açık ve uzun sürelidir.

Galibiyetten kuşkumuz yok

Gericiliğin oyunları, halkın galibiyetinin, olsa olsa gecikmesine yol açar. Bir de bir sürü kuşağın fedakârlığa ve düş kırıklığına katlanmasına. Sosyal adalete ve gerçek demokrasiye doğru olan gelişmeyi ise önlemeyeceklerdir.

Dediğimiz gibi, galibiyetten kuşkumuz yok. Geleceğin sporuyla geleceğin futbolunun nasıl olacağı konusunda da kuşkulu değiliz.

Tüm maceracı tipler, beceriksiz acemi çaylaklar, göstermelik bilimsel şeyleriyle düzenbazlar, vasatlar ve korkaklar; futbol dünyasında tonla bulunan ve kendilerine spor yazarı, yönetici, teknisyen, aracı ya da hakem diyen tüm bu insanlar, bazen gerçekten kazandıklarında fırsatını buldukça kargaşa çıkarıyorlar. Sansasyon meraklısı, içi boşaltılmış bir toplumun kanatları altında geçindiklerinden, gerçek durumları gözlerden gizliyorlar. Ama halkın güvenilir sağduyusuna karşı koyamazlar, çünkü bu sağduyunun derin kökleri var. Bu duyguya dayanmayan hiçbir şeyin geleceği yoktur.

Bu yüzden o öbür türlü futbol, yalanın dolanın, spekülasyonun, şiddetin ve yıkımın futbolu, her ne kadar şu ya da bu şampiyonluğu kazanabilirse de, insanların yüreklerini fethedemeyecektir. Çünkü, futbolun varlığını borçlu olduğu temel duygulara şiddet uygulamakta, kollektif heyecanları çarpıtmaktadır.

Futbol, duyguları saymazsak, tüm bunlar insanın evrim yolunda elde ettiği doğal yeteneklerdir. Yalnız, insanın bu sporun bayramlık karaterine ve yaşama sevincine, becerisine ve geleneğine, duyarlılığına ve özgürlükçü ruhuna, yüreklilik ve doğal yetenek isteyen özelliğine dokunmaması gerekir. Futbol, spekülasyoncuların korkakça oyununa asla yenik düşmemeli, "deplasmandaki bir puan" uğruna vasatlığın tutsağı olmamalıdır.

Geleceğin futbolu, eski büyük ustaların öğretilerini yeniden hatırlayacaktır: Di Stefano, Padernera, Puşkaş, Sivori, Luis Suarez, Overath, Pele, Beckenbauer... Onlar bize coşkunun ne olduğunu öğrettiler, birçok insanın duygu dünyasını biçimlendirdiler. Uzun süre yaşayacaklardır. Scifo, Butragueno, Borghi gibi oyuncuların kişiliğinde var olmaya devam ediyorlar.

'Türkiye, Dinamo Kiev-Brezilya sentezine en yakın ülkelerden biri'

"Büyük yıldızlar ekonomik zorluklar içinde doğarlar. Her yerde böyledir. Beckenbauer da, Cruyff da böyle. Kendi ülkelerinde ekonomik zorluklar içinde yaşamışlardır. Pele, Maradona hepsi böyle... Kenar mahallelerin, büyük ekonomik sıkıntılar çeken ailelerin çocuklarıdırlar."

Mustafa Denizli ile söyleşi

Söyleşi: Ender Helvacıoğlu - Aytunç Erkin

Milli Takımlar Teknik Direktörü Mustafa Denizli yoğun programına rağmen *Bilim ve Ütopya*'ya zaman ayırdı. Fenerbahçe'yle anlaşan Denizli, Milli Takımı da Avrupa Şampiyonası finallerine hazırlıyor. Denizli'yle günümüz dünya futbolunu, futbol sosyolojisini, futbolun geleceğini ve ülkemiz futbolunu konuştuk. Denizli'ye "Size Avrupa Şampiyonası'nda ne yapabiliriz diye bir soru sormayacağız" dediğimiz zaman yanıt ilginçti: "Zaten cevap vermem." Denizli solcu olduğumuzu biliyor; "şimdi siz 3F'ye kadar gidersiniz" diye espri yaptı. Futbola kaba bir entelektüelizm çerçevesinde yaklaşmadığımızı, bu sosyolojik olguya içerden bakan bir dosya hazırladığımızı söyleyince, sıcak bir sohbet başladı. Denizli'yle Yayın Yönetmenimiz Ender Helvacıoğlu ve arkadaşımız Aytunç Erkin görüştü.

'Futbolu büyük medya patronları yönlendiriyor'

- Gerek ülkemiz gerekse dünya açısından bakarsak, futbolun toplumsal yaşamdaki yeri nedir?

- Futbol özellikle azgelişmiş ülkelerin gündemini hep ayakta tutan ve ona aktivite getiren bir olgu. Son dönemde bu kadar popüler olmasının en önemli nedenlerinden biri de medyanın rolüdür diyebiliriz. Sadece gazete sayfalarında, TV ekranlarında yer vermekle kalmıyor, organizasyonlar bile medyanın yayın saatine göre ayarlanıyor. Ülke futbollarının yayın hakkını elde ederek buradan kazanacağı gelir için topluma mutlak surette "bunları izleyin" izlenimini veriyor ve sürekli futboldan söz ediyor. Zaten özellikle bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde kökeni çok eskilere dayanan bir rekabet var futbolda. Sadece futbol değil, politika dünyamız da böyle. Seçimlerin daha önceleri nasıl kanlı bıçaklı geçtiğini biliyoruz. Toplumu yönlendiren muazzam bir güç var futbol hadisesinde.

Dünya ekonomisinde büyük payı var futbolun. Futbolu sürekli gündemde tutarak, televizyonlar rating sağlıyor, gazeteler tiraj alıyor. Dünyanın her yerinde futbolu büyük patronlar, özellikle büyük medya patronları yönlendiriyor. Toplum futbola ne kadar ilgi gösteriyor, görüyorsunuz. Futbolun F'sini bilmeyen, ayağına topu vurmamış milletvekillerini görüyorsunuz; nasıl da ilgileniyorlar.

'Elde edilen başarı, ekoldür'

- Günümüz dünya futbolundaki temel ekollerden söz edebilir misiniz?

- Ben ekol lafına fazla inanmıyorum. Örneğin Türk futbolu uzun yıllardır süren çizgisini 3-5 yıl daha devam ettirirse, dünya üzerinde bir Türk futbol ekolü var olacak, Türk ekolünden söz edilecek. Bence ekolle bağlantılı olan tek şey başarıdır. Elde edilen başarı, ekoldür. Türkiye futbolundan dünya üzerinde söz edilmeye başlandı. Kaçınılmazdır bu. Bir örnek vereyim: Avrupa'da dört tane çok önemli organizasyon vardır: UEFA Kupası Finali, Avrupa Şampiyonası Finalleri, Avrupa Ümit Takımlar Finalleri, Şampiyonlar Ligi Finali. Bu dört tane önemli turnuvaya baktığımız zaman, Türkiye tarihinde ilk kez dört turnuvanın üçünde final oynuyor. Bu durum, Türk futbolunun dünya ülkeleri arasında önemli bir yere gelmeye başladığının göstergesidir. Buna bir ekol de diyebiliriz. Daha doğrusu başarılarla gelen bir ekol.

'Büyük yıldızlar, ekonomik zorluk içinde doğar'

- Son yıllarda Avrupa futbolu bir Beckenbauer, Cruyff, Platini çapında büyük yıldızlar yetiştiremiyor. Kalburüstü Avrupa takımlarına bakıyoruz,

'Futbolda bir saniye sonrasını kestiremezsiniz. Bu nedenle Brezilya futbolu seyrediliyor.' (Fotoğraflar: Emre Oktay)

yıldız denebilecek futbolcuların hemen hepsi Güney Amerika veya Afrika kökenli. Bunun nedeni sizce nedir?

- Demek ki fakir kalmamış Avrupa'da! Büyük yıldızlar ekonomik zorluklar içinde doğarlar. Her yerde böyledir. Beckenbauer da, Cruyff da böyle. Kendi ülkelerinde ekonomik zorluklar içinde yaşamışlardır. Pele, Maradona; hepsi böyle... Kenar mahallelerin, büyük ekonomik sıkıntılar çeken ailelerin çocuklarıdırlar. Futboldan başka şansları yoktur. Büyük zorluklara göğüs gererek, söke söke yıldız olunur.

Ayrıca sokak futbolu dediğimiz şey bu yıldızların yetiştiği yerdir. Sokağın zorluğu vardır. Sokakta kırılacak cam vardır, arabalar geçer. Çocuk bunlara zarar vermeyecek şekilde oynamak zorundadır, yoksa başı belaya girer. Bu yüzden daha küçük yaşta çeşitli kontroller, teknikler, kıvraklıklar geliştirir. Oysa gelişmiş Avrupa ülkelerinde pırıl pırıl bir saha görüyor çocuk, hiçbir zorluk çekmeden oynuyor. Orada da kollektif anlayış, ekip anlayışı gelişiyor. Bu nedenle yıldız dediğimiz, o sahada dans eden futbolcular, genellikle böyle geri ülkelerden çıkıyor. Avrupa'nın, Amerika'nın, Japonya'nın ekonomisi, sanayisi son derece gelişmiş, her türlü olanaklar mevcut, ama yıldız futbolcu yetişmiyor. Futbol işte böyle bir spor dalı; futbola özgü bir olay bu.

Dinamo Kiev dönemi

- Bir dönemin Avrupa'yı sarsan Dinamo Kiev'i vardı. Makine düzeninde futbol oynardı. Neredeyse gözü kapalı oynardı futbolcular. Kimin ne zaman nerede olacağı, nereye pas atacağı, nereye koşacağı belliydi. Ama yine de Brezilya'yı seyretmekten daha fazla zevk alırdı insanlar.

- Her zaman böyledir. Dinamo Kiev zorlamanın sonucunda çıkan bir takımdı. Baskılarla yönetilen bir takımdı. Şablon halinde futbol oynardı. Maç öncesi koşu yolları bile belliydi. Ama futbolda bir saniye sonrasını kestiremezsiniz. Bu nedenle Brezilya futbolu seyrediliyor. Brezilya futbolu oyuncunun yeteneklerini ortaya çıkartan bir futbol. Dinamo Kiev Doğu Bloku'nun spor politikasının bir ürünüydü. Doğu Almanya'dan dünya şampiyonu yüzücülerin çıkması gibi. Aslında gerçek profesyonelliğin yaşandığı yerlerdi buralar. Her ülkede olduğu gibi Rusya futbolunda da Dinamo Kiev'in o dönemi başarılı bir jenerasyondu. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, ülke futbolda da büyük bir zaafa uğradı. Şu anda dünya futbolunda pek yeri yok.

'Biz bu sentezi yaratabiliriz'

- Bütün bu gelişmeleri dikkate alarak, futbolun geleceğini nasıl görüyorsunuz? Örneğin bir Dinamo Kiev-Brezilya sentezi yaratılabilir mi?

- Bence bu ideal senteze en yakın ülkelerden bir tanesi Türkiye'dir. Bu anlayışı benimseyebilecek bir yapıya sahibiz. Coğrafya olarak da, insan malzemesi olarak da, toplum yapısı olarak da. Bu potansiyelimiz var. Brezilyalılar gibi hürriyetçi, yaratıcı tarzı benimseyebilen ama disipline de edilebilen bir zemin var Türk futbolunda. Rusya'nın 20 sene evvel uyguladığı disiplinli tarz, daha yumuşak bir şekilde Türk futboluna girmekte. Zaten yetenekleri ve potansiyelleri inkâr edilemez Türk insanının. Her konuda böyle. Dolayısıyla bu sentezi yaratabiliriz biz.

- O zaman Türkiye geleceğin futbolunda önemli bir yer edinecek demektir.

- Çok yakın değil ama, Türk Milli Takımı'nın şu andaki görüntüsü söylediğiniz tabloya oldukça yakın bir görüntü. Disiplini ön planda tutan futbolcularla, sayısı az yıldız oyuncuları birleştiren bir anlayışı var bugünkü takımımızın. Bizim anlayışımız Dinamo Kiev gibi disiplinli, ama Brezilya gibi yetenekleri de gözardı etmeyen bir Milli Takım yaratmak. Kamuoyuna baktığınız zaman hep tartışılır benim oynattığım futbolcular. "Bu kadar futbolcu" denir, "kendi takımında yedek" denir. O kadar futbolcu ama, işte onlarla disiplini yaratabilirsin. Arasına da birkaç yıldız yerleştirirsin. Sözünü ettiğiniz senteze yakın bir sentez var takımda.

- Hücum futbolu anlayışını Türkiye'ye getirenlerden birisiniz. Gerçi 8-0'lık İngiltere yenilgisiyle başladı bu anlayış... Hep tartışıldınız.

- Herkes bunun hemen skora yansıyacağını düşündü. Ama ben zihinlere yansıması için söylemiştim. O günlerden bugüne gelindi. Yenmeyi düşünemezsen başarılı olamazsın. Tartışılmaya gelince, bu güzel bir şey. Tartışıldığın sürece varsın demek. Allah bizi tartışılmamaktan korusun.

- Size başarılar dileriz, Sayın Denizli.

'Dünya ekonomisinde büyük payı var futbolun. Futbolu sürekli gündemde tutarak, televizyonlar rating sağlıyor, gazeteler tiraj alıyor.'

Futbolun sırrı

Burjuva kolektivizmi, yabancılaşma, aşırı uzmanlaşma ve tektipleştirme üretir. Futbolu böyle bir sistemin içine hapsedemezsiniz. Futbol kolektivizminde, aşırı uzmanlaşma ve ürüne yabancılaşma değil, işbölümüyle birlikte bütünü kavrama; rekabet ve bireycilik değil, dayanışma ve paylaşma; tektipleştirme, makineleştirme değil, kolektif oyun ile bireysel yeteneğin sentezi ön plandadır.

Halil Halit Toker / Ender Helvacıoğlu

Ülkemizde, herhangi bir düzeyde futbol oynamamış erkek birey bulmak neredeyse olanaksızdır. Bu tespit dünyanın pek çok ülkesi için de doğrudur. Çoğumuz ömrümüzde basketbol, tenis, boks oynamamış veya kayak, kürek, dağcılık yapmamışızdır; ama bir şekilde futbol oynamışızdır. Oynamanın yanı sıra futbol, son derece geniş bir kitle tarafından, büyük bir dikkatle ve zevkle seyredilir; üzerinde yorumlar ve tartışmalar yapılır, ülke gündemini birçok önemli politik konudan daha fazla meşgul edebilir. Futbol tartışmasız, en fazla oynanan ve seyredilen, oynanmasından ve seyredilmesinden en çok zevk alınan spor dalıdır. Bu durum, hakim sistemin ve onun medyasının inanılmaz pompalamasıyla açıklanabilir belki... Ama neden bir başka spor dalı değil de futbol, sistem tarafından bu kadar kullanılmaktadır? Futbolun sırrı nedir? Bu sorunun yanıtını, futbolun özelliklerini yorumlayarak, bu özellikleri diğer spor dallarıyla da karşılaştırarak bulmaya çalışacağız.

Futbolun sırrı ayakla oynanmasıdır. Bu özelliği onu, her yerde ve her şeyle oynanabilir yapmıştır. İnsanı insan yapan en temel niteliklerden biri, iki ayağı üzerine dikilmesidir. Tüm cisimler yere düşer ve insan bu cisimlere yere en yakın organıyla, ayaklarıyla dokunabilir. Ayakla oynamayı, oyun aracı olan küre biçimindeki top tamamlar. Yerde duracak, yuvarlanacak, havada uçacak, mümkün olan tüm hareketleri yapabilecek bir top. Çok sonraları geliştirilen uluslararası kurallarla, rakiple aynı alanın paylaşılması, oyun alanının geniş ve doğayla içi içe olması, fazla kişiyle (11 as ve 5 yedek) oynanması, bunların bütünü, futbolu diğer spor dallarına oranla daha ilginç kılmıştır. Yazımızın ilk kısmında bu temel ögeleri ayrıntılı açıklamaya çalışacağız.

Ayakla oynanması

Futbol ayakla oynanan tek takım oyunudur. Bu onun elle oynanan diğer takım oyunlarına (basketbol, voleybol, hentbol, sutopu) göre bir üstünlüğüdür. Neden? Aslında el, ayağa göre çok daha maharetli bir organdır. Cismi tutabilir, kavrayabilir ve çok daha isabetli bir biçimde hedefe gönderebilir. Ama tam da bu yüzden, futbolda el -kaleci hariç- yasaklanmıştır. Futbolcu maharetini, pek de maharetli olmayan bir organını kullanarak göstermelidir. Bu hem oyuncuya büyük bir zevk verir, hem de seyirciye... Ayağını ustalıkla kullanan oyuncunun seyrine doyum olmaz. Ayağıyla isabetli pas atabilen, topa istediği falsoyu verdirebilen, ayağıyla tüm vuruşları (iç, dış, burun, topuk...) başarıyla yapabilen, dar alanda topu rakiplerine kaptırmadan saklayabilen, top sürerken hızlanıp rakiplerini geçebilen, başarıyla çalımlayabilen, topu kalecinin ulaşamayacağı noktalara yollayabilen, zor pozisyonda topa vuran, artistik vuruşlar yapan, topu ayağıyla ustalıkla yumuşatan oyunculara, büyük ve usta futbolcular deriz (ülkemizden örnek verirsek: Oğuz, Hagi, Sergen vb.). "Adrese teslim pas", "milimetrik pas", "raket gibi ayak", "top ayağına yapışmış gibi", "doksana taktı", "rakip savunmayı ipe dizdi", "belini kırdı", "top cambazı", "sihirbaz" gibi nitelemeleri bu büyük futbolcular için kullanırız. Onlar ayaklarını büyük bir ustalıkla, sanki elleri gibi kullanan oyunculardır.

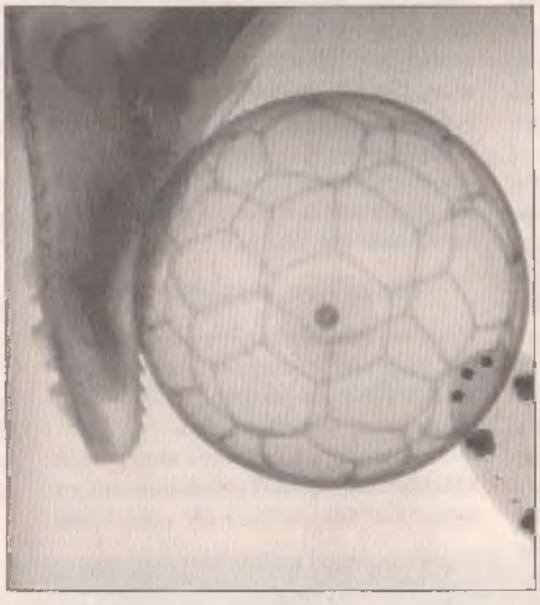

Öte yandan ayak, fiziksel açıdan en güçlü organdır. Bu güç, uzun mesafede çok daha net olarak ortaya çıkar. Topu 30-35 metreden büyük bir hızla kaleye yollayabilirsiniz, ama bunu elle yapamazsınız. Ayak, uzun mesafe söz konusu olduğunda, daha güçlü olduğundan, topa daha şiddetli vurduğundan, doğanın engellemelerine (rüzgâr vs.) daha iyi göğüs gerebildiğinden dolayı, ele göre çok daha isabetli vuruşlar yapabilir. Mesafe arttıkça, hedefe isabet açısından ayak ele göre daha avantajlı duruma geçer.

Ayak, yere en yakın, yere temas eden organımızdır. Futbolun ayakla oynanması, topun hem yerden hem de havadan hareket ettirilebilmesini sağlar. Bu da futbolun diğer top oyunları ile karşılaştırıldığında bir ayrıcalığıdır (basketbol, voleybol, hentbol, tenis sadece havadan; buz hokeyi sadece yerden oynanır).

Topun ayakla ve çoğunlukla yerden oynanması, özel bir beden yapısını devre dışı bırakır. Uzun, kısa, zayıf, kilolu, hemen her vücut yapısındaki kişi futbol oynayabilir. Bu durum daha önce de söylediğimiz gibi futbola olan ilgiyi çoğaltır.

Topun ayakla oynanmasının bir

avantajı da vücudun üst kısmının serbest kalmasıdır. Futbolcu ikili mücadelelerde ve rakibini ekarte ederken, vücudunu ustalıkla kullanır. Usta oyuncular, sahada adeta dan seder. Futbolcu ayağıyla top oynarken, vücuduyla rakibe temas da eder. Bütün bunlar oyundaki mücadele dozunu artırır, oyuncunun fiziki özelliklerini geliştirir ve seyirciye de büyük zevk verir.

Topun ayakla oynanmasının bir önemli sonucu daha vardır: Ceza sahası içindeki kaleci hariç, hiçbir oyuncu topa kesin olarak hakim olamaz; futbolcunun vücudunun herhangi bir bölgesiyle topu sıkıştırarak kesin hakim olması, oyun kurallarıyla yasaklanmıştır. Futbolcu sadece gücü ve becerisi oranında topa hakim olabilir. Basketbolcunun elindeki topu rakibi gelip alamaz; ama futbolcunun böyle bir lüksü yoktur. Topu rakibinden ya kendi becerisi ve yaratıcılığıyla saklar ya da takım arkadaşlarıyla yardımlaşır (paslaşır). Bu durum, futbol oyununda kolektivizm, yardımlaşma, saha içine dengeli dağılım gerekliliğini artırdığı gibi, bireysel yeteneğin önemini de üst düzeye çıkarır. Takımlar, hem yetenekli oyunculara sahip iseler hem de kolektivizmi üst düzeyde uygulayabiliyorlarsa topa hakim olabilirler ve hedefe ulaşabilirler. Topun ayakla oynanması, onlara başka bir yol bırakmamıştır.

Kolay oynanabilme

Futbol, her düzeyde, en geniş kitle tarafından kolayca oynanabilme özelliğine sahiptir. Profesyonel futbolu şimdilik bir kenara bırakıp, "mahalle futbolu"nu ele alalım. Ayakla vurulup ileri gidebilen her cisimle futbol oynayabiliriz. Bu cisim herhangi bir top olabileceği gibi, misket, taş, gazoz kapağı, hatta bir madeni para bile olabilir. Bunu hepimiz çocukluğumuzdan biliriz. Futbol özel bir giysi gerektirmez, çıplak ayakla bile oynanabilir. Yan yana koyulan iki taş veya iki çanta, iki ağacın arası, yolun genişliği kale olarak kullanılabilir; hatta kale alanı duvara tebeşirle de çizilebilir.

Futbol hemen hemen her alanda ve zeminde oynanabilir; yeter ki çok fazla eğim veya yüksek bir su zemini olmasın. Boş arsa, tarla, çayır, sokak, bahçe, koridor, hatta oda bile bir futbol alanı olabilir. Çimende, toprakta, betonda, çamurda, kumda, karda, yağmurlu zeminde futbol oynanabilir. Futbol özel iklim de gerektirmez. Soğukta, sıcakta, yağmur ve kar yağarken de oynanabilir (hatta daha zevkli olur).

Futbolun kuralları da son derece basittir: Topu ayakla oyna, elleme yeter; diğer kurallar kavga-dövüş bir sonuca bağlanır! Her kuralını uygulamasanız bile, temel niteliğinden fazla bir şey kaybetmez. Mahalle maçlarında ofsayt kuralı uygulanmaz; minyatür kalede kaleci yoktur; ama onlar da futbol oyunu sayılır. Her yaşta, her fizikte, her cinsiyette insan çeşitli düzeylerde futbol oynayabilir.

Voleybol için top, basketbol için zıplayan bir top (çöp sepetine kâğıt tomarı atmayı basketbol sayamayız, o başka bir oyundur), tenis için hem raket hem top, masa tenisi ve bilardo için özel top ve masa gereklidir; bunları gazoz kapağı ile oynayamazsınız. Yüzme ve sutopu için yüksek seviyede su, kayak için yoğun kar, dağcılık için dağ, binicilik için at, bisiklet, yelken, kürek için özel araç ve alan gereklidir; her yerde ve her istediğinizde bulamazsınız.

Gerekli malzeme, alan, zemin ve iklim açısından futbol kadar kolayca oynanabilen bazı sporlar da vardır: Örneğin atletizm, jimnastik, boks, güreş, judo, özel bir araç, giysi, alan veya zemin gerektirmez. Eskrim için iki sopa, okçuluk için esnek sopa ve ip yeterlidir. Satrancı da, alanı kalemle çizip taşları küçük kâğıtlar üzerine isimlerini yazarak oynayabileceğimiz için bu kategoride

Futbolcu kimdir?

Futbolcu, sadece kulvarında koşan bir atlet değil; hızlı koşan, atlayan, çok iyi sıçrayan, topu kuvvetle atan, inatla ikili mücadeleye giren ve bütün bunları aniden yapan komple bir atlettir. Aniden dönebilen, çok hızlı atağa kalkan, çok süratli koşan, bu süratli koşuyu uzun mesafelerde gerçekleştiren, bütün bunları bir maç süresince yeri geldikçe defalarca yapabilen bir atlettir.

- Futbolcu, podyumdaki sıradan bir jimnastikçi değil; düştüğü yerden hızla kalkıp topa müdahale eden, sıçrayarak topa vurabilen, havada çarpışsa da ayakta kalabilen, koşarken veya top sürerken aniden yön değiştirebilen, atılan tekmeden veya çelmeden kaçabilen, aniden gelişebilecek koşullara bedenini hazırlamış iyi bir jimnastikçidir. Yani amacı uğruna bedeninin tüm gücünü, eklemlerinin ve kaslarının yapısının yardımıyla istediği organda biriktirirken dengede durabilen ve bütün bunları göze hoş gelecek ve takımına avantaj sağlayacak şekilde yapan bir jimnastikçidir.

- Futbolcu önce çok iyi bir öğrencidir. Hem futbolun istediği top kontrol ve vuruşlarını öğrenir hem de bedeninin alacağı şekilleri. Koşarken, sıçrarken, atlarken, yerden müdahale ederken, bütün bu teknikleri uygularken, adeta bir dansçı gibidir.

- Futbolcu, gün boyu işçi gibi çalışan, en az haftada bir gün savaşa çıkan bir asker gibidir. Strateji, taktik ve teknikleri takım halinde uygularken, asker gibi disiplinli, uyumlu ve özverilidir. Futbolcu çoğu kişinin kabul edemeyeceği kadar disiplinli yaşamalıdır. Çünkü ondan kavgada tüm bedenini ve gücünü kullanarak takımının ve taraftarının aşılmaz kalesi olması beklenir.

- Futbolcu disiplinli, uyumlu, özverili olmanın yanı sıra, hem rakibine karşı amansız hem de sınırlerine hakim olmalıdır.

- Futbolcu tüm bunların yanı sıra, bir bilim insanı gibi araştırmacı, bir mucit gibi zeki, bir komutan gibi dengeli ve kesin kararlı, bir sanatçı gibi yaratıcı olmalıdır. Tüm bunları bir işçi gibi kolektif bir yaratımın parçası olarak uygulamalıdır. Ancak futbolcunun tüm bu meslektekiler kadar zamanı yoktur. Son derece kısa bir zaman dilimi içinde algılar, çözümler, karar verir ve tereddütsüz uygular.

sayabiliriz ama, yağmur ve kar altında satranç oynanamaz, kapalı alan gereklidir. Ayrıca satrancın kuralları, futbola oranla çok daha zordur.

Mahalle futbolunun bu kadar kolayca oynanabilmesi, bu oyunun kitleselleşmesinin temel nedenlerinden biridir. Amatör veya profesyonel, ciddi ve tüm kurallarını uygulayarak oynanan futbola gelince, bu durumda da bu sporu yapabilecek kişilerden beklenen fiziksel özelliklerin çerçevesi geniştir. 15-40 yaş arası erkekler ciddi olarak futbol oynayabilir. Çok ünlü profesyonel takımlarda bile çok genç veya orta yaşlı (30'unu, hatta 35'ini geçmiş) futbolculara rastlanabilir. Oyunda gençliğe, dinamizme, ataklığa olduğu kadar deneyime, birikime, olgunluğa da ihtiyaç vardır. Yaşlılardan beklenen, çok fazla koşmaları, çok atak olmaları değil, deneyimlerini konuşturmaları, birikimleriyle takıma liderlik yapmalarıdır ki, bu özellikte birkaç oyuncu olmadan başarılı bir takım oluşturulamaz.

Çok belirgin ve normalden farklı bir futbolcu tipi yoktur. Bir basketçi tipi (uzun boy) veya bir halterci, güreşçi, boksör, jimnastikçi tipi vardır; ama futbolcular arasında uzun boylulara da kısa boylulara da, iriyarı olanlara da zayıf olanlara da, güçlü olanlara da çelimsiz olanlara da rastlanır. Eğer yetenekleri yerindeyse, hepsinin takımda yapabileceği şeyler vardır.

Futbolcular seyircilerden fiziksel olarak pek de farklı olmayan, nispeten normal insanlardır. Hiçbir seyirci, bir 100 metre yarışında "ben olsaydım 10 saniyenin altında koşardım", bir halter yarışmasında "tuttum mu şu 150 kiloyu kaldırırdım", bir basket maçında 2 metrenin üzerindeki oyunculara bakıp "ben olsam şu ribaundu alırdım" diyemez veya bir ağır siklet boks maçında kendini boksörlerden birinin yerine koyamaz; onları kendisinden çok farklı "süper insanlar" olarak seyreder. "Ben olsam şu golü atardım, şu kafayı çakardım, onu çalımlardım vb." sözleri en çok futbol seyircileri arasında duyulur. Bu sözlerin bir gerçeklik payı da vardır. Baggio'nun kaçırdığı penaltıyı, o maçı seyredenlerin önemli bir bölümü gole çevirip takımını dünya şampiyonu yapabilirdi (Baggio'nun yaptıklarının binde birini yapamazlar belki ama, bunu gerçekten yapabilirler). Ama hiçbir seyirci 100 metre şampiyonunu geçip rekor kırmayı, Mike Tyson'u nakavt etmeyi hayal bile edemez.

Fiziksel yeterlilik skalasındaki bu genişlik, çok sayıda insanın kendini futbolla ve çeşitli yaşta ve tipte futbolcuyla bütünleştirmesini (kendini onun yerine koymasını, dolayısıyla yoğun bir haz almasını) sağlar. Bu da futbolun seyrini kitleselleştiren unsurlardan biridir.

Doğayla mücadele boyutu

Futbolun açık havada ve doğal zeminde oynanması, salonda oynanan diğer takım oyunlarına göre, ona farklı bir boyut katar: Doğayla mücadele boyutu. Futbol doğayla iç içe, ondan soyutlanmamış, doğayla dolaysız temasın varolduğu bir spor dalıdır. Futbolcu, sıcaktan, soğuktan, yağmurdan, çamurdan, kardan, rüzgârdan, doğadaki tüm değişimlerden etkilenir. Hedefine ulaşmaya çalışırken, doğaya karşı da mücadele vermek, doğal koşulları hesaba katmak zorundadır. Olumsuz koşullara göğüs germeye çalıştığı gibi, doğanın sunduğu avantajlardan da yararlanır. Doğadaki

Dünyanın en güzel futbolu doğuyor

Buenos Aires ve Montevideo sahalarında yeni bir tarz doğuyordu. Milonga ezgilerinin çalındığı avlularda özel bir dans şekli ortaya çıkarken, özel bir futbol tarzı da kendine yol açıyor, süratle yayılıyordu. Karoların üzerinde dans edenler yaptıkları figürlerle çiçekler çiziyorlardı. Futbolcular ise dar alanda kendi dillerini yaratıyorlar, topa hemen vurmuyorlar, topu tutuyor ve ona sahip oluyorlardı. Bu oyuncuların ayakları, deri parçalarını ören eller gibi, topun çevresinde dans ediyordu. Böylelikle Latin Amerikalı ilk virtüözlerin ayakları sayesinde 'el toque' denilen tarz doğdu: Artık topa bir müzik aletiymişcesine, bir gitarmışcasına hafif hafif dokunuluyordu.

Aynı dönemlerde Rio de Janeiro ve San Pablo'da futbol tropikal bir hal alıyordu. Yoksullar, futbolu hem zenginleştiriyorlar, hem de topluma mal ediyorlardı. Bu yabancı spor, oyunu kopya ederek oynamaya çalışan birkaç varlıklı gencin ayrıcalığı olmaktan çıkıp Brezilya'ya mal olmaya başlamıştı. Böylelikle onu keşfeden topluluğun enerjisi ve yaratıcılığıyla gittikçe daha verimli bir hal alıyordu. Büyük kentlerin varoşlarındaki dans meraklılarının ve zenci kölelerin savaş danslarının hareketleri kullanılarak yaratılan, bacakların havalarda uçuştuğu, bedenin dalgalandığı, güzel bel hareketlerinin sıkça kullanıldığı dünyanın en güzel futbolu da böylece doğmuş oldu.

Futbol gitgide halkın tutkusu haline geliyordu ve gizli güzelliğini gözler önüne seriyordu. Aynı zamanda elit kesime özgü bir vakit geçirme aracı olmaktan da çıkıyordu. 1915 yılında futboldaki demokratikleşme Rio de Janeiro'da yayımlanan *Sports* dergisinde eleştirilere yol açıyordu: "Toplumda belli bir yeri olan bizler, bir işçiyle, bir şoförle birlikte futbol oynamak zorunda kalacağız... Böylelikle bu sporla uğraşmak bir zevkten bir fedakârlığa dönüşüyor, eğlenceli olmaktan çıkıyor."

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

değişimler, oyunun gidişatını etkileyen önemli unsurlardan biridir. Doğa koşulları bir doğal afet durumunu almadıkça futbol oyunu devam eder. Bu nitelikleriyle futbol, daha gerçekçi, daha somut, gerçek yaşama daha benzer bir spor dalıdır. Futbol kapalı salonlarda oynansaydı (hem oynayan hem de seyreden için), aynı tadı kesinlikle veremezdi.

Doğadan soyutlanmamışlığı, doğayla mücadele boyutunu olumlu bir özellik olarak kabul edersek, futbol bu açıdan kapalı salon sporlarının (basketbol, voleybol, hentbol, boks, güreş, judo, jimnastik, sutopu, eskrim gibi) hepsinden daha üstündür. Çünkü bu spor dallarında doğa koşullarındaki değişimlerden etkilenme minimum düzeydedir. Tenis, olimpik yüzme, kürek, kayak gibi sporların da doğadaki değişimlerden etkilenmesi futbol düzeyinde değildir. Yüzme ve kürek için su, kayak için de kar; değişken bir ortam değil, gerekli zemindir. Bu ortamlar olmazsa bu sporlar oynanamaz. Yağmur yağarken tenis, dalgalı bir suda yüzme ve kürek sporları yapılamaz. Bunlar doğa karşısında fazla "narin" sporlardır.

Doğayla mücadele boyutu açısından futbola yakın veya futboldan üstün spor dallarına; atletizm, yelken, dağcılık, kano, otomobil yarışı, binicilik örnek verilebilir. Aslında bunlar arasında sadece dağcılık ve belki yelken ile kanonun futbolu aştığı söylenebilir.

Geniş alan

Futbol oldukça geniş bir alanda oynanır. Oyuncu kendini daha özgür hisseder, hareket serbestisi bulur. Gerek takımın bütününün, gerekse birey olarak oyuncunun yeteneklerini mümkün olan en geniş biçimde ortaya serme-

Futboldaki sistemlerin kısa tarihi

1863'de ilk futbol örgütü kurulur: İngiltere Futbol Federasyonu. Bu örgüt, oyun kurallarını belirleyerek bugünkü modern futbolu meydana getirir. Futbolu (soccer), rugby, Amerikan, Kanada, Avustralya futbolları gibi diğer elle ve ayakla oynanan oyunlardan ayırır.

Sistemler, oyuncuların tüm güçlerini rakip karşısında birleştirmeleri için saha içinde bulunmaları gereken yerlerin daha önceden belirlenmesidir. Yani tam anlamıyla bir işbölümüdür.

İlk başta sistem diyebileceğimiz bir organizasyon yoktu. Kalecinin diğer oyunculardan ayrılmasıyla doğan ilk sisteme 1-10 sistemi diyebiliriz. 1866'da ilk ofsayt kuralı gelir. Bu kurala göre top en son oynandığında hücum oyuncusuyla kale arasında en az 3 rakip oyuncu bulunmalıdır. 1870'de,bu kuraldan hemen sonra İskoçlar, sahadaki 10 oyuncunun 2'sini kaleyi savunmaları için kalecinin yardımına ayırırlar. Böylece modern futboldaki ilk organizasyon doğmuştur: 1-2-8.

Fakat iki savunma oyuncusu, 8 hücum oyuncusunu durduramamış, 1880'de ortadaki 8 oyuncudan 3'ü ön savunma için savunmanın önüne konmuştur. 1-2-3-5 olarak simgelenen bu klasik sistemi ilk uygulayan İngiliz Nothingam Forest takımı olmuştur.

1925'te ofsayt kuralı değiştirilir. Topla son oynandığında hücum oyuncusuyla kale arasındaki rakip oyuncu sayısı 3'ten 2'ye indirilir. Bu değişiklik hücum oyuncularına büyük olanaklar sunmuştur. Savunmalar çok zorlandığından, savunmadaki oyuncu sayısı çoğaltılır. 1930'da Arsenal WM sistemini kullanmaya başlar. Bu adam adama sıkı markaj sistemidir. 3 kişi savunmada adam adama oynar, onların önünde 2 kişi içerde markaj ve hazırlık yapar, sonraki 2 kişi iç hücum organizasyonu yapar, ilerde ise 3 (2 açık, 1 santrafor) oyuncu vardır. Bazı takımlar bu sıkı markaj sistemine karşı hücum oyuncularını bir kişi artırarak, 4'e çıkararak yanıt verdiler, böylece bir demarke oyuncu oluştu. Bunun sonucunda 4-2-4 sistemi ortaya çıkar. Macarlar 4-2-4'le, İngilizleri Londra'da 6-3 yenerek adeta WM sistemine son verirler.

4-2-4 orta ikiliye büyük yük bindirir, bu ikilinin çok yetenekli olması ve hiçbir zaman yalnız bırakılmaması gerekir. Bunu başarabilen Brezilyalılar bu sistemle arka arkaya dünya şampiyonu olurlar. İngilizler ise orta dörtlüden vazgeçmezler, WM sistemini 4-4-2'ye çevirerek uzun yıllar kullanırlar.

Bu arada 1930'larda İsviçre'de görev yapan Avusturyalı teknik adam Karl Roppan sürgü fikrini ortaya atar. Çok sonraları İtalyan Herrera bu fikri alıp geliştirerek savunma futboluna dayalı "katanaçyo" sistemini oluşturur. Golü sürpriz kontra ataklara bırakan katı savunma sistemidir. Bu 1-3-1-2-3 sisteminde savunmanın da arkasında 1 kişi bırakılır, 7 kişi esas olarak savunma yapar. İtalyanların 0-0 ve 1-0'lık maçları başlamıştır.

Yine Brezilyalılar 4-2-4'ten sonra, ortayı üçleyerek sistemi 4-3-3 haline getirirler. Bu sistemi Brezilya liberosuz, Avrupalılar ise liberolu oynarlar.

1980 sonrası antreman tekniklerinin çok gelişmesi ve büyük fizik kondisyona sahip futbolcuların yetişmesiyle, uzun mesafe koşuları gerektiren 3-5-2 ortaya çıkar. Savunmada sabit 3 kişi, kanatlarda hemen hemen tüm sahayı kullanan 2 kişi, ortada 3 kişi ve 2 hücum oyuncusu. Bu diziliş, oyuna göre 5-3-2'ye, 3-3-4'e, hatta 3-6-1'e dönüşebilir. Atletik özellikte futbolcular gerektirir.

Sistemler ülkelere ve toplumsal özelliklere göre içerik kazanır. İngilizler hava toplarındaki hakimiyetlerini, ama aynı zamanda yerden ve kısa paslarla oynayan hücum oyuncularına karşı olan zayıflıklarını kendi sistemlerine yansıttılar. Geride ve orta sahada kalabalık kalıp, yüksek toplarla hücum organizasyonları yaptılar (4-4-2).

Brezilyalılar, yetenekli oyunculara sahip olduklarından, kısa paslarla hücum hazırlayıp dengeli bir savunma anlayışı uyguladılar (4-2-4 ve 4-3-3). İtalyanlar ise rakibi oynatmama yolunu seçtiler, çünkü ikili mücadeleyi seviyorlardı.

Sonuç olarak sistemler, onu uygulayabilecek kapasitede futbolcular olduğu zaman uygulanabilir, teknik adam, elindeki futbolculara göre sistemini seçer.

si için geniş alanın önemi büyüktür. Geniş alan çok daha fazla varyasyon (strateji ve taktik anlamında) olanağı tanır. Ayrıca yapılan hatayı daha kolay telafi etme olanağı da verir. Geniş alan, topsuz oyunun önemini artırdığı gibi, topu yönlendirme açısından da büyük olanaklar sunar.

Futbol, geniş alan açısından bütün salon sporlarından (basketbol, voleybol, hentbol, sutopu, jimnastik, buz dansı, buz hokeyi, güreş, boks, judo, yüzme vb.) daha üstündür. Uzun mesafe koşuları, kayak, yüzme gibi kulvarlı sporların futbola göre daha geniş alanda oynandığı düşüncesi yanlıştır; çünkü bu sporlar tek yönlü -ileri doğru- ve dar kulvarlıdır (50x100=5000 m²'lik bir alan mı, 10x500=5000 m²'lik bir alan mı, 2x2500=5000 m²'lik bir alan mı daha geniş olanaklar sunar?). Otomobil ve motor yarışları, binicilik, kürek, yelken gibi sporlarda da, oyuncular içinde veya üstünde bulundukları araçlara bağımlıdırlar; bu nedenle futbola göre daha geniş alana sahip oldukları söylenemez. Geniş alan açısından futbola göre daha üstün olduğu söylenebilecek sporlara ancak dağcılık ve belki kulvarsız koşu ve yüzme örnek verilebilir.

Aynı anda çok sayıda oyuncu

Futbol aynı anda çok sayıda kişiyle oynanır (11 + 11 + hakem + her an aktifleşebilecek olan yedekler). Geniş alan ve fazla kişi birleşince, neredeyse sonsuz sayıda kombinezon olanağı doğar. Fazla kişi, kolektivizmin ve örgütlü davranışın da düzeyinin üst boyutlara çıkmasını sağlar.

Futbol bu açıdan (aynı anda çok kişi) iki kişiyle yapılan sporlardan (tenis, boks, güreş, judo, eskrim, satranç vb.) ve sırayla yapılan sporlardan (halter, atletizmin atma ve atlama dalları, kayak, okçuluk, jimnastik vb.) üstündür. Futbol, takım oyunları içinde de en fazla kişiyle yapılan spor dalıdır. Bu açıdan basketbol, voleybol, hentbol, sutopu gibi sporlara olan üstünlüğü tartışılmaz. Kısa mesafeli koşu ve olimpik yüzmede aynı anda en fazla 8 kişi yarışabilir. Bu kıstas açısından futboldan daha üstün sporlara, ancak uzun mesafe koşuları, bisiklet, kürek, yelken, otomobil ve motor yarışları örnek verilebilir.

Topla bilinçli temasta fazla organ kullanılması

Futbol oynarken ayak, kafa, göğüs, hatta diz ve omuz topla temasta aktif ve bilinçli olarak kullanılır. Sadece el ve kolun aktifleşmesi ve topla teması kısıtlanmıştır. Öte yandan tüm futbolcular taç atarken el ve kollarını kullanabildikleri gibi, kalecilerin en aktif organları elleridir. Demek ki futbolda elin de belirli ölçülerde rolü vardır. En aktif organ ayaktır (zaten adı "ayak topu") ama, kafa da neredeyse ayak kadar aktif kullanılan bir organdır. Bir istatistik bilmiyoruz ama, gollerin önemli bir oranı kafa ile atılır. Oyun içindeki kafa paslarının ve bilinçli kafa vuruşlarının oranı da oldukça yüksektir. Göğüs, omuz ve diz de top kontrolünde bilinçli kullanılan organlardır.

Bu açıdan bakıldığında, diğer takım oyunları futbola oranla son derece kısıtlayıcıdır. Basketbolda tek aktif organ eldir. Topa kafa ile temas yasaklanmamıştır ama, kafa ile topu potaya atma veya kafa ile pas verme basketbolda görülmüş bir olay değildir. Voleybol, su topu ve hentbolda da durum aynıdır. Buz-çim hokeyi, golf, bilardo, tenis ve masa tenisinde zaten topa elle dahi te-

İçki, sigara ve Zamora

On altı yaşında, henüz kısa pantolon giyerken birinci ligde oynamaya başladı. İspanyol kulübünün Barselona'daki sahasına çıkarken, yüksek yakalı bir İngiliz forması, eldivenler ve onu güneşten ve tekmelerden koruyacak olan miğfer gibi sert bir bere giydi. 1917 yılıydı ve yük taşıma işi hâlâ atlarla yapılıyordu. Ricardo Zamora, kalecilik gibi çok riskli bir meslek seçmişti.

İlk maçta giydiği giysilerle Zamora ünlü oldu. İleri uç oyuncularının korkulu rüyası oldu. Ona baktıkları anda mahvoluyorlardı. Zamora kaledeyken kale küçülüyordu, direkler ise gözden kaybolunca kadar uzaklaşıyorlardı.

Ona ilah diyorlardı. Yirmi yıl boyunca dünyanın en iyi kalecisi oldu. Konyak içmeyi seviyordu ve günde üç paket sigara, birkaç da puro içiyordu.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

Kazanırlarsa ölürler!

Naziler için de futbol bir memleket sorunuydu. Ukrayna'daki bir anıt Dinamo Kiev'in 1942'deki oyuncuları anısına dikilmiştir. Alman işgali altında onlar, yerel stadyumda Hitler'in takımını bozguna uğratma deliliğini göstermişlerdi.

"Kazanırlarsa ölürler!"

Oraya kaybetmeye razı olarak, korkudan ve açlıktan titreyerek girdiler, ama saygın olma içgüdülerine daha fazla karşı koyamadılar. On biri de üzerlerindeki formalarla, maçın bitiminde derin bir çukurun dibinde kurşuna dizildiler.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

mas edilmez, araç kullanılır. Aracı kullanan organ da sadece eldir.

Bilinçli olarak kullanılan organ sayısının, diğer takım oyunlarına göre yüksek olması, futboldaki varyasyonları artırır, taktik zenginliğe olanak sağlar ve bireysel yeteneğin önünü açar.

Rakiple temas düzeyi yüksek, ama yasal

Rakiple doğrudan fiziksel temas, bir oyuna doğallık, heyecan ve mücadele zenginliği katan bir unsurdur. Futbol, rakiple fiziksel temas olanağı açısından da önde gelen spor dalları arasındadır. Birçok spor dalında (voleybol, tenis, masa tenisi, atletizm, yüzme, bilardo, satranç, kayak, bisiklet, jimnastik, halter, okçuluk, atıcılık, kürek, yelken, vb.) rakiple hemen hemen hiçbir fiziksel temas yoktur. Bazı takım oyunlarını irdelersek: Sutopunda rakiple temas azdır; su içinde oynanması bunu engeller. Basketbolda ise kurallarla oldukça kısıtlanmıştır. Futbolda normal ve oyun gereği sayılabilecek birçok temas, basketbolda faul olarak değerlendirilir. Hentbolda futbol düzeyinde olduğu söylenebilir. Sadece boks, güreş, judo ve eskrim gibi rakibe fiziksel etki yapma amaçlı spor dallarında, rakiple temas düzeyinin futboldan fazla olduğu açıktır. Bu sporlardaki oyun gereği hareketler, futbolda kuralдışı olarak değerlendirilir.

Bu noktada da futbol oyunu normal yaşamla çakışır. Kamusal yaşamda insanlar birbirleriyle yasal anlamda ne kadar temas edebiliyorlarsa, futbolda da üç aşağı beş yukarı o kadar temas edebilirler. Yaşamda insanların birbirine yumruk atması (boks), kavrayıp yere indirmeye çalışması (güreş), çelme takıp tekme atması (judo) ve birbirine delici bir aletle saldırması (eskrim) normal ve yasal bir davranış değildir; futbolda da bu tür hareketler kuralдışıdır, ceza gerektirir.

Futbol, diğer birçok spor dalına göre oldukça sert bir oyundur; ama bu sertlik yasal yaşamın sınırları içindedir. Kibar bir spor değildir ama, yasadışı da değildir, sınırdadır. Bu özelliği ona hem bü-

İşçi, kasap, manav, müzisyen: İşte müthiş Uruguay

Uruguay, 1924 Hollanda Olimpiyatlarında da şampiyon oldu. Futbolcuların yol paralarını ödeyebilmek için evini ipotek ettiren yönetici Atilio Naracio şöyle dedi.

- Artık biz dünya haritasındaki o küçük nokta değiliz.

Mavi forma milliyet olgusunun kanıtıydı. Uruguaylı olmak bir hata değildi, futbol bu küçük ülkeyi, dünyada hiç tanınmazken kabuğundan çekip çıkarmış ve tanınmasını sağlamıştı.

1924 ve 1928 mucizelerini yaratanlar işçiydi, bohem hayatı yaşıyorlardı ve futboldan, salt mutluluktan başka bir şey almıyorlardı. Pedro Arispe kasaptı, José Nasazzi taş işçisiydi, Perucho Petrone manavdı, Pedro Cea buz dağıtıcısıydı. José Leandro Andrade karnaval müzisyeni ve ayakkabı boyacısı. Onlar, fotoğraflarda büyük adam gibi görünseler de henüz yirmi yaşında bile değildiler. Tekmelerin acısını tuzlu suyla, sirkeli bezlerle dindirmeye ya da birkaç bardak şarapla unutmaya çalışıyorlardı.

1924'te Avrupa'ya üçüncü mevkide geldiler ve orada ödünç parayla, tahta sıralarda uyuyarak, başını sokacak bir dam karşılığında ve karın tokluğuna maçlar yaparak, hep ikinci mevkide yolculuk ettiler.

Paris Olimpiyatlarına giderken İspanya'da dokuz maç oynadılar ve dokuzunu da kazandılar.

İlk kez bir Latin Amerika takımı Avrupa'da oynuyordu. Uruguay ilk maçında Yugoslavya ile karşılaştı. Yugoslavlar maçtan önce antrenmanlarına ajanlar yolladılar. Uruguaylılar bunu fark ettiler ve yere tekme atarak, topu bulutlara yollayarak, her adımda tökezleyerek ve birbirlerine çarparak antrenman yaptılar. Ajanlar durumu şu sözlerle bildirdiler:

- Bu kadar uzaktan gelen bu zavallılar acınacak haldeler!

Bu ilk maçı en fazla iki bin kişi izledi. Uruguay bayrağı ters yönde yükselmişti, güneş aşağıdaydı ve milli marş yerine bir Brezilya marşı duyuluyordu. O akşam üzeri Uruguay Yugoslavya'yı 7-0 yendi.

Bu durum Amerika'nın ikinci kez keşfi gibi bir şeydi. Karşılaşmadan karşılaşmaya halk, bu sincap gibi hareketli, topla satranç oynayan adamları görmek için birbirini eziyordu. İngiliz futbolu, uzun ve yüksekten atılan pasları yasaklıyordu; ama bu tanınmamış, uzaklardaki Amerika'da doğmuş çocuklar babalarını taklit etmiyorlardı. Onlar kısa paslarla oynanan ve ayaklarda şimşek gibi ani sürat değişikliklerine ve çok hızlı aldatmacalara dayanan bir futbol tarzını tercih ediyorlardı. Aristokrat bir yazar olan Henri de Montherlant, heyecanını şu şeklinde dile getiriyordu: "Bu bir devrimdir! İşte gerçek futbol burada. Bizim bildiğimiz, bizim oynadığımız, bununla kıyaslanınca futbol değilmiş meğer, bizim gördüklerimiz bir okul eğlencesinden öteye gitmiyormuş."

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

Milli servet: Pele

On yedi yaşındayken yer aldığı Brezilya karması, Dünya Şampiyonu oldu. Brezilya Hükümeti onu milli servet ilan ederek yurtdışındaki kulüplere satılmasını yasak ettiğinde yirmi yaşındaydı. Brezilya karmasına üç kez, Santos takımına da iki kez dünya birinciliği kazandırdı. Bininci golünü attıktan sonra da gol atmayı sürdürerek bu rakamı bir hayli yükseltti. Bir keresinde bir savaşa engel oldu: Nijerya ve Biafra onu bir maçta oynarken görmek için aralarında mütareke imzaladılar. Onu maçta oynarken görmek her şeye değerdi doğrusu. Pele koşmaya bir başladı mı, rakiplerinin arasından bir bıçak gibi sıyrılırdı. Durduğunda ise rakipleri kendisinin koşarken çizdiği zikzaklı labirentlerle kaybolup giderlerdi. Sıçradığında sanki görünmeyen bir merdivenle tırmanıyormuş gibi havaya yükselirdi. Serbest vuruş yaptığında da baraj kuran rakip oyuncular girecek golü kaçırmamak için yüzlerini kaleye doğru çevirirlerdi.

Küçük bir köyün yoksul bir evinde dünyaya gelmişti; ama zencilere pek nasip olmayan güce ve servete ulaşmayı başardı. Sahanın dışında hiç kimseye tek bir dakika bile ayırmadığı gibi, cebinden de bir metelik çıkarıp vermedi. Fakat onu oynarken seyretme şansını elde eden bizler için en büyük kazanç ölümsüzlüğün mevcut olduğunu görmek ve ölümsüzlük kadar muhteşem o anları yaşamak oldu.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

yük bir mücadele zenginliği hem de eşitlik getirir. Gücünüzü, hızınızı, yeteneğinizi kullanabilirsiniz, ama yasalar çerçevesinde. Tekme, tokat, yumruk girişip rakibinizi alt edemezsiniz; faul yapmış olursunuz. Böylece çelimsiz bir oyuncuyla iriyarı bir oyuncunun nispeten eşitliği garanti altına alınmıştır. Bu ikili özelliği de futbolun kitleselleşmesini sağlayan unsurlardan biridir.

Hareket türü zenginliği

Futbol hareket türü zenginliği açısından komple bir spor sayılabilir. Bu noktada başka hiçbir spor dalı futboldaki zenginliğe ulaşamaz. Futbolcu maç sırasında, koşma, atlama, atma, sıçrama, yoğun güç kullanma, esneklik, vurma, hedefe nişan alma gibi hareket türlerinin hepsini üst düzeyde gerçekleştirir. Çoğu spor dalı bu hareket türlerinin bir veya ikisi üzerine kurulmuştur. Koşularda, koşma; yüksek, uzun ve üç adım atlamalarda ve engelli koşuda, koşma ve atlama/sıçrama; disk, gülle, çekiç ve cirit atmada, atma ve çok az koşma; okçulukta hedefe nişan alma; boksta, vurma esastır. Futbolda ise bunların hepsi belirli düzeylerde (ve uzun süre zarfında) olduğu gibi, farklı hareket türleri de vardır. Jimnastik, voleybol ve dağcılıkta koşma hemen hemen yoktur. Basketbol ve hentbolun futbol düzeyinde bir hareket zenginliği barındırdığı söylenebilir; ama bu spor dallarında koşma, alan darlığı yüzünden kısıtlıdır. Suda ve buz üzerinde yapılan sporların futbolda olmayan bazı hareket türlerini içerdiği doğrudur (yüzme ve kayma) ama toplam olarak bakıldığında bu spor dalları da futboldaki zenginliğe erişemez (oldukça komple sporlar olmalarına karşın sutopu ve buz hokeyi bile).

Mücadele zenginliği

Sporcu, herhangi bir sporu yaparken, a) rakiple, b) doğayla, c) kendisiyle, d) zeminle, e) zamanla, f) takım arkadaşıyla, g) seyirciyle, h) hakemle, ı) oyun aracıyla (top, gülle, cirit, çekiç, disk vs.), j) oyun alanındaki sabit oyun araçlarıyla (kale, pota, ağ, çıta vs.) ve k) kullandığı araçla (raket, bisiklet, otomobil, kano, at, ıstaka, kılıç, sırık, kürek vs.) mücadele halindedir. Bir spor dalı, bu mücadele boyutlarından ne kadarını içeriyorsa, o kadar zengin bir spordur denilebilir. Çeşitli spor dallarını bu açı-

Sahanın imparatoru: Beckenbauer

66 Dünya Kupasıydı, Almanya ile İsviçre karşı karşıya gelmişlerdi. Uwe Seeler ve Franz Beckenbauer birlikte atağa kalkmışlardı. Tıpkı Don Kişot ile Sancho Panza ikilisine benziyorlardı, sanki görünmeyen bir tabancadan çıkmış iki mermi gibiydiler, paslaşarak ilerliyorlardı, İsviçre savunmasının eli-kolu bağlanmıştı. Beckenbauer kaleci Elsener ile karşı karşıya kaldığında, kaleci sol tarafa doğru çıkınca, o sağa doğru kıvrılıp şutu çekti ve topu filelere gönderdi.

Beckenbauer o sıralar yirmi yaşındaydı ve bir Dünya Kupası maçında ilk golünü atıyordu. Daha sonra arka arkaya dört Dünya Kupasına daha hem oyuncu, hem de teknik direktör olarak katıldı. 74'te oyuncu, 90'da teknik adam olarak iki kez ellerine teslim edilen kupayı havaya kaldırma şerefine ulaştı. Sert futbol eğiliminde olanların aksine, o zarif futboluyla gerektiğinde bir tanktan daha güçlü bir obüsten daha delici olunabileceğini gösterdi.

Münih kentinin bir işçi semtinde dünyaya gelmekle birlikte, aslen köylü olan bu "Kaiser" sahada bir imparator gibiydi; hem hücumda, hem de savunmada çevresine hükmederdi. Gerilerde oynadığında değil bir top, bir sivrisineğin bile geçmesine izin vermezdi; ileriye doğru atağa kalktığında ise; sahada ilerleyen bir havai fişekten farksız olurdu.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

dan irdelediğimizde, futbolun yine sivrildiğini, mücadele zenginliği açısından en önde geldiğini söyleyebiliriz. Futbolda saydığımız bu mücadele biçimlerinden sadece k şıkkı yoktur (araç kullanılmadığı için). Diğer hepsi üst düzeyde gerçekleşir.

Futbola yakın mücadele zenginliği içeren diğer takım oyunlarında (basketbol, voleybol, hentbol, sutopu), salon sporu oldukları için doğayla ve değişken zeminleri olmadığı için zeminle mücadele boyutları yoktur. Teniste ise zayıf da olsa doğayla mücadele boyutu bulunmakla birlikte, zeminle, zamanla ve takım arkadaşıyla mücadele boyutları yoktur. Yelken ve kürekte ise, seyirciyle, hakemle ve oyun aracıyla mücadele boyutları yoktur; kürekte ayrıca değişken olamayacağı için zeminle mücadele boyutu da bulunmaz.

Buraya kadar anlattıklarımız, bundan sonrakilerin zeminini oluşturuyor. Şimdi bazı sonuçlara varabiliriz.

Olasılıkların sonsuzluğu ve tesadüfün yeri

Buraya kadar yazdıklarımızdan çıkabilecek önemli sonuçlardan biri, futbol oyunundaki olasılıkların sonsuzluğu ve sınırsızlığıdır. Oyunda o kadar çok etken vardır, bu etkenler o kadar değişkendir ve bu değişkenlikler sonuç üzerinde (hatta sezon veya turnuva sonucu üzerinde) öyle belirleyiciliğe sahiptirler ki, bütün hepsini tahmin edip, her türlü tedbiri alıp, kusursuz ve kesin bir strateji uygulamanız olanaksızdır. Bir dakika sonrasında bile ne olacağını kesin olarak tahmin edemezsiniz. Maç 90 dakikadır, her an her şey değişebilir. Bu da gerilimi ve heyecanı artıran, dolayısıyla hem oynayana hem de seyredene büyük zevk veren en önemli unsurlardan biridir. Teknik adamlar ve takım halindeki oyuncular, mümkün olduğunca fazla olasılığı tahmin edip buna göre taktik ve stratejiler geliştirmeye, yardımlaşmaya, birbirlerinin açıklarını kapatmaya ve doğabilecek sürpriz olasılıkları sıfırlamaya çalışırlar. Bunu yaparken, bir yandan da rakip tarafın tahmin edemeyeceği varyasyonlar geliştirmeye çabalarlar. Olasılıkların sonsuzluğuna karşı ancak kolektif bir çabayla, daha doğrusu kolektif bir zekâyla göğüs gerilebilir. Oyuncu ve takım, mümkün olduğunca her türlü olasılığa karşı hazırlıklı olabilmeli, çok kısa bir sürede karar vermeyi ve çok kısa sürede karar değiştirmeyi becerebilmelidir. Olasılıkların sonsuzluğu, üst düzey bir kolektivizmin ve kolektif bir zekânın zeminini hazırlarken, aynı zamanda kimsenin yapamayacağını veya tahmin edemeyeceğini yapabilen yaratıcı-yıldız oyuncuları da gerekli kılar. Bir anda tabanca gibi patlayıp, topu ayağına yapışıkmış gibi süren ve inanılmaz bir kıvraklıkla beş kişiyi çalımlayıp golü atan Maradona karşısında hangi teknik adam ve hangi defans, bu güzelliğin tadını çıkarmaktan başka bir şey yapabilir! Veya raket gibi ayağıyla topa istediği falsoyu verip kalenin istediği noktasına yollayabilen Hagi karşısında...

Olasılıkların sonsuzluğunun bir diğer sonucu, her maçın birbirinden farklı olması, kendini tekrar etmemesi, dolayısıyla futbolun kendini tüketmemesidir. Futbol ucu açık (en azından şimdilik), gelişme ve değişme potansiyellerini tüketmemiş bir spor dalıdır. Futbolda daha yapılabilecek çok şey vardır. Ama

Brezilya: Futboldaki büyüklüğü, halkının çaresizliğinin büyüklüğünden

Futbol ile dans, Brezilya'da bir yaşam biçimidir. Çok büyük zevk alınarak oynanır. Dans, yaşamın dayanaklarından biridir; futbol ise kurtuluş. Ulusal takımı, dünyanın en başarılı takımıdır. Ülke bir yıldız futbolcu kaynağıdır ve bu yıldızların hemen hepsi, kenar mahallelerden, yoksul semtlerinden çıkar.

Brezilya toplumu, Amerika'nın yerlilerinin, Afrika'dan getirilen kölelerin ve Avrupa'dan gelenlerin karmasıdır. Melez bir toplumdur. Yüzyıllar süren kölecilik ve sömürgecilik Brezilya toplumunda büyük izler bırakmıştır. Bu durum, futbollarına da yansır. Dünyanın en iyi futbolcularından kurulu bir takım olmalarına karşın, yenilgi geliyorum dediği zaman direnemezler. Seyredenleri çılgına çevirirler. Avrupalıların hırsına, direncine ve sürekliliğine sahip değildirler. Darmadağın olabilirler; işler kötüye gittiğinde güçlerini birleştirecek direnci gösteremezler (Son Dünya Kupası Finalini, Brezilya-Fransa maçını anımsayalım). Uzun yıllar sömürge şartlarında yaşamış olmak ve kölelik geçmişi, futbollarında zaman zaman (zorlu durumlarda) ortaya çıkan böyle bir iz bırakmıştır.

Tek çare bireysel kurtuluştur. İyi futbolcu olmak ve Avrupa'ya kapağı atıp, bol para kazanarak kenar semtlerden kurtulmak; bir yaşam felsefesi olmuştur.

Kısacası, Brezilya'nın futboldaki büyüklüğü, halkının çaresizliğinin büyüklüğüdür.

Sandro Chia'nın "Sunday Players" adlı tablosu, 1998.

örneğin, yine çok zevkli bir spor olan satrançta durum böyle değildir. Dünya Satranç Şampiyonu Kasparov, "beyazlarla oynadığım her maçı en azından berabere bitirebilirim" demişti. Bu bir ölüm fermanıdır. Hangi futbol takımı "beni hiçbir takım yenemez" diyebilir? Böyle bir iddianın en ortaya atılamayacağı spor futboldur. Satrançta ilk 10-15 hamle bellidir, açılışlar teorileştirilmiştir; bu teoriyi bilmiyorsanız, bilen bir rakip karşısında hiçbir şansınız yoktur. Daha sonraki hamlelerde de, açıkça saçma olanları bir kenara bırakırsanız olası iyi hamleler 3-4'ü geçmez. Burada önemli olan daha fazla hamleyi hesap edebilmek ve en iyi devam yolunu bulmaktır. Bunu da en iyi bilgisayarlar yapabilir ve giderek yapıyorlar. Satrançta oyunun sonuna doğru en ufak bir kalite kaybı (hatta pozisyon zayıflığı) kaybetmeniz anlamına gelir. Fakat futbolda, 95 dakika oynadıktan sonra Hagi gibi bir oyuncusunu kaybeden Galatasaray, hem de Arsenal gibi bir deve karşı direnebilir ve maçı kazanabilir. Satrançta böyle bir durumla karşılaştığınız an, terk etmek zorunda kalırsınız; çünkü sonuç bellidir. Ayrıca ciddi satranç turnuvalarında oyunların neredeyse yüzde 75'i kısır beraberliklerle sonuçlanır. Bütün bunlar, satrancın artık kendini tekrar ettiğinin, olasılıklarını tükettiğinin, köklü bir nitelik değişimi geçirmesi gerektiğinin (bu başka bir oyuna dönüşmesi anlamına gelir) göstergeleridir. Fakat futbol böyle bir durumdan çok uzaktadır; kendini yenileme, zenginleştirme, geliştirme olanakları şimdilik sınırsız gibidir.

Olasılıkların sonsuzluğu; tesadüf unsurunun (şans faktörünün) belirleyici olabilmesini, her an her türlü sürprize açık oluşu getirir (örneğin verilen bir geri pasında top hafifçe kalkmış olan çimin yarattığı tümsekten seker ve kaleciniz ıska geçip golü yiyebilir; böylece bırakın bir maçlık galibiyeti, şampiyonluk uçup gidebilir). Fazla olasılık ayrıca her türlü riski alabilmenin zeminini de oluşturur. Çok çarpıcı bir örnek: "kaybedecek zincirlerden başka hiçbir şeyin kalmadığı, ama kazanılacak koskoca bir dünyanın bulunduğu" kader anlarında kalecinin bütün takımla birlikte karşı kalede gol aramasıdır (final maçlarının son saniyeleri). Bu davranış, hem takıma hem de seyirciye muazzam bir güç ve coşku verir. Ayaklanma anı gibidir; ya istiklâl ya ölüm!

Oyunun kendine has özelliklerinin yanı sıra, olasılıkları bir kat daha artıran bir diğer olgu da hem bazı oyun dışı unsurların (örneğin seyirciler) hem de psikolojik, politik ve sosyolojik faktörlerin zaman zaman belirleyici olarak işin içine girmesidir. Strateji oluşturulurken bu unsurlar da hesaba katılmak zorundadır. "Seyirci 12. oyuncudur" sözü, boş bir laf değildir. Futbolda seyirci, başka hiçbir spor dalında olmadığı kadar (belki biraz boksta da böyledir) oyunun gidişatını değiştirebilir ve sonuç üzerinde etkili olabilir. Bunu oyuncu da seyirci de hisseder ve bilir. Tribünlerdeki Meksika dalgası, çok yavan giden bir oyunu hareketlendirebilir, zaten bu amaçla yapılır. Tribünlerde bir yakınınızın olduğunu bilmek, sizi daha farklı oynamaya zorlayabilir (Lisede sınıf maçlarına kızların da gelmesini isterdik, kızların önünde bir başka oynardık; hele aralarında bir de sevgilimiz varsa, o zaman bizi kimse tutamazdı. Bunu sadece biz değil, kızlar da bilirdi).

Tarihteki yaşanmışlıklar (tarihi rekabet) oyunun farklı oynanmasına yol açabilir. Tel tel dökülen Fenerbahçe, bir Galatasaray veya Beşiktaş maçında farklı oynar. Maçı 3-0 galip götürsen bile Fenerbahçe'yle dalga geçemezsin; yoksa 4-3 yenilmekten kurtulamazsın! Bu sık sık Galatasaray'ın başına gelir; Fenerbahçe de bunu sadece Galatasaray'a yapar, başka bir takıma yapamaz.

Bazı maçlar ulusal bir dava haline gelebilir. Hatta dünya çapındaki politik çelişkilerin (ezen-ezilen çelişkisinin, toplumsal sistemler arası çelişkilerin) arenasına dönüşebilir. Böyle aranelarda futbolcular farklı oynar. 1990 Dünya Kupasında hepimiz Kamerun'un safındaydık. Ezilen bir ulusun futbolseverleri

Islıkla anlaşan beşli

1940'ın başlarında Arjantin'in River Plate Kulübü, bütün zamanların en iyi futbol takımlarından birini kurmuştu.

"Birkaç tanesi giriyor, ötekiler çıkıyor, hepsi yükseliyorlar, hepsi iniyorlar," diye açıklıyordu takımın kurucularından biri olan Carlos Peucelle. Oyuncular kendi aralarında sürekli bir rotasyonla yer değiştiriyorlardı. Savunma oyuncuları ileriye çıkıyor, hücum oyuncuları ise savunmaya katılıyorlardı. "Hem tahtada, hem sahada," diyordu Peucelle, "bizim taktik şemamız geleneksel olan 1-2-3-5 değil. 1-10'dur."

Her biri her pozisyonda oynasalar da, ileridekı oyuncular biraz daha fazla dikkat çekiyorlardı. Munoz, Moreno, Pedernera, Labruna ve Loustau yalnızca on sekiz maçta bir araya geldiler, ama bir tarih yazdılar ve hâlâ herkes onlardan söz ediyor. Beşi de ıslıklarla anlaşarak, adeta gözü kapalı oynuyorlardı; ıslık çalarak sahada kendilerine yol açıyorlar, yine ıslık çalarak, onların peşinden hiç ayrılmadan, bir köpek gibi mutlu bir şekilde onları takip eden topu çağırıyorlardı.

Halk, hareketlerinin şaşmazlığı yüzünden bu efsanevi takıma "makine" adını verdi. Doğrusu bu yakıştırma pek isabetli sayılmazdı. Top oynamaktan zevk alan, hatta bu yüzden gol atmayı bile unutabilen bu savunma oyuncularının mekanik sözcüğünün çağrıştırdığı soğuk havayla hiç ilgileri yoktu. Onlara "Cefa Şövalyeleri" adını verenler daha doğru bir ad bulmuşlardı; çünkü bu adamlar golü atıp karşı tarafı rahat bırakmadan önce, onların ağızlarından girip burunlarından çıkarak analarından emdikleri sütü burunlarından getiriyorlardı.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

olarak, kölelerin sömürgecileri yenmesini arzu ettik. Arsenal karşısındaki Galatasaray'ın arkasında, sadece 65 milyonluk bir ulus değil, eminiz bütün bir ezilen dünya vardı. Arsenal-Galatasaray maçı, örneğin bir Arsenal-Milan maçından çok farklı bir niteliğe sahiptir ve farklı oynanır. İşte bütün bu olgular da, futbolcuyu, dolayısıyla oyunu etkileyen, zaman zaman belirleyici olabilen, bu nedenle olasılıklara dahil edilmesi gereken unsurlardır.

Futbol kolektivizmi

Oldukça geniş bir alandasınız, topu sadece ayakla sürebilirsiniz (elinize alıp, saklayıp koşamazsınız), karşınızda en az sizin kadar güçlü ve yetenekli 11 tane rakip var, üstelik doğa koşullarını da hesaba katmak zorundasınız. Tek başınıza çaresizsiniz. Dolayısıyla yardımlaşmak ve takım halinde çözüm üretmek zorundasınız (Aynen güçlü bir hayvanı avlamaya çalışan ilkel insanlar gibi). **Futbolun kuralları ve koşulları, oyuncuyu hedefe ulaşmak için kolektivizme ve örgütlenmeye zorlar.** Hiçbir oyuncu, ne kadar yetenekli ve becerikli olursa olsun, 11 tane rakiple, doğayla, zeminle tek başına başa çıkıp hedefe ulaşamaz. Üst düzeyde yardımlaşmayı, paylaşmayı, koordineli hareketi beceremeyen, yani kolektif bir örgüt olamayan takımlar, isterlerse en becerikli oyunculardan kurulu olsunlar başarılı olamazlar. Futbolda topun tek bir hakimi yoktur (ceza sahasındaki kaleci hariç). **Topun hakimi ancak, kolektivizmi hayata geçirebilen bir takım olabilir.** Futbol doğası gereği kolektif bir oyundur; hem de diğer takım oyunlarına oranla çok daha üst düzeyde bir kolektivizm gerektirir. Bu kolektivizmin bileşenlerini biraz açmakta yarar var.

Futbol takımı üst düzeyde bir örgüttür. Satrançta piyon, at, fil, kale yerine çok sayıda veziriniz olsa, rakibinizi ezer geçersiniz. Ama bir futbol takımı 11 tane Pele'den bile oluşsa (veya 11 tane Beckenbauer, 11 tane Yaşin), o takım hiçbir başarı sağlayamaz, yenilgiye mahkûmdur. **Futbol birbirlerini tamamlayan farklı yetenekteki oyuncuları ve onlar arasında üst düzeyde bir işbölümünü gerektirir.** Gençlerden kurulu, dinamik ve çok koşan bir takım bir noktadan sonra başarılı olamaz; takımda deneyimli, görmüş geçirmiş, gençlere ağabeylik yapacak ve onları yönlendirecek birikimli lider oyunculara da ihtiyaç vardır. Bunlar, gençler kadar dinamik olamasalar da, takımı yönetirler ve takım psikolojisini dengelerler. Tersi de doğrudur; yaş ortalaması yüksek bir takım, ne kadar deneyimli oyunculardan kurulursa kurulsun, bir aşamadan sonra yorulur ve yenilgi kaçınılmaz olur. Dengeyi sağlamak gerekir. Başarılı bir futbol takımında, savunmaya ve hücuma yatkın oyuncuların; usta ve yıldız oyuncularla görev adamı dediğimiz asker oyuncuların; teknik ve yumuşak futbol oynayanlarla dayanıklı, güçlü ve sert futbol oynayan oyuncuların, çeşitli psikolojik yapıda (hırslı ve agresif olanlarla, daha doygun ve olgun olanların) oyuncuların vb. dengeleri gözetilir. Takımı oluşturan oyuncuların fiziksel özelliklerinde de bir denge gerekir: Hava toplarına hakim uzun boylu oyunculara da, yere daha dengeli basan normal boylulara da; güçlü ve yapılı oyunculara da, daha ince yapılı ve çevik olanlara da ihtiyaç vardır. Bu farklı nitelikteki oyuncuların ortak hedef için işbölümü (görev dağılımı) yapmaları, yardımlaşmaları ve güçlerini birleştirmeleri takımı başarıya götürür.

Kolektivizmin bir diğer bileşeni, futbol alanına dağılımda ortaya çıkar. Oyun oynanırken, doğru oyuncu doğru yerde olmalıdır. 11 oyuncu etki alanlarıyla sahayı doldurmalıdır. Futbol alanı öylesine büyüktür ki, sahanın bir bölümünde birikmiş futbolcuların, öteki tarafa atılan bir topa yetişmelerine olanak yoktur. Öyleyse futbolcular sahayı paylaşmalıdırlar (yani işbölümü yapmalıdırlar-organizasyon). Bu organizasyonun, sistemler, stratejiler, taktikler, 2-3-4 kişilik teknik organizasyonlar (markaj, pres, ver-kaç, kapatma, destek vb) gibi alt unsurları vardır. Bunlar işbölümünün, kolektif oyunun varyasyonlarıdır. Bu işbölümü dayatılamaz. Vuruş tekniği zayıf bir oyuncuya penaltı veya frikik attırılamaz. Süratsiz bir futbolcu kanatlarda oynayamaz. Her futbolcunun yeri, bedensel ve psikolojik yeteneklerine göre belirlenir. Atakta veya savunmada bulunacakları yerler bellidir.

Bir diğer önemli unsur da oyuncuların uzun süre bir arada oynamaları, birbirlerinin zayıf ve güçlü yönlerini tanımaları, birbirlerinin nerede, ne zaman, ne yapabileceğini bilmeleridir. Üst düzeyde bir yardımlaşma ve kolektivizm ancak bu temelde gelişebilir. Dünyanın şu anda mevkilerinin en iyisi olan oyuncularını bir araya getirin, iyi bir takım kurmuş olmazsınız; çünkü birlikte oy-

Bakışıyla topun yönünü değiştiren kaleci: Yaşin

Lev Yaşin kalesini öyle bir şekilde kapatırdı ki, bir topun geçebileceği en küçük bir delik bile kalmazdı. Örümcek kollu bu dev adam daima siyahlar giyerdi; kendine özgü bir stili vardı, hareketleri zarif ve gösterişten uzaktı. Kıskacı andıran ellerini kaldırarak yıldırım hızıyla gönderilen topları yakalarken, bedeni bir kaya parçası kadar hareketsiz kalırdı. Hatta kılını kıpırdatmadan fırlattığı bir bakışıyla top yön değiştirirdi.

Birkaç kez futbolu bıraktıysa da, kendisini çılgınca alkışlayan taraftarlarından ayrı kalamamış olmalı ki; her defasında yeniden yeşil sahalara dönmekte gecikmedi. O bir başkaydı; Rus kaleci yirmi beş yıl boyunca yüzden fazla penaltı atışını sonuçsuz bıraktığı gibi, ayrıca sayısız kurtarış yaptı. Başarısının sırrını kendisine sorduklarında, maçtan önce sinirleri yatıştırmak için tek bir sigara içtiğini ve kasları yumuşatmak amacıyla da bir-iki yudum sert içki aldığını itiraf etti.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

Batı Avrupa: Her şey var; sadece insan yok...

Futbol için temelde üç unsur gereklidir. Motivasyon, bedensel özellikler ve futbol zekası dediğimiz yaratıcılık. Gelişmiş kapitalist ülkelerde motivasyonun olmadığı söylenemez; çünkü bu ülkelerin olimpiyat takımları vardır. Temel sporlar olan atletizm, yüzme, jimnastik ve kayakta, her dalda dünya çapında sporcuları vardır. Öte yandan bu ülkelerin oyuncuları, futbol için mükemmel sayılabilecek bir fizik kondisyona sahip olmuşlar; adeta saha onlar içir küçülmüştür. Her türlü yöntemle topla oynama becerileri geliştirilmiştir. Dünyanın en iyi psikologları onları futbola hazırlamıştır. Dünyanın hiçbir yerinde olmayan tesis, okul ve altyapı olanakları onların hizmetindedir. Gelişimleri her an bilgisayarlar yardımıyla izlenir.

O halde eksik olan nedir? Neden organizasyon düzeyi ve altyapı olanakları açısından Batı Avrupa ülkelerinin yanına bile yaklaşamayan Güney Amerika'nın futbol takımları dünya şampiyonlukları kazanmaktadır? Neden kalburüstü Avrupa takımlarının özellikle forvet ve orta saha oyuncuları hep Güney Amerikalı ve Afrikalı futbolculardan kuruludur? Neden milli takımlar düzeyinde bile aynı durum gözlenmeye başlanmıştır? Neden son 30 yıldır Avrupa'da Beckenbauer, Cruyff, Müller, Platini çapında yıldız oyuncular yetişmemektedir? İlk iki unsurda mükemmellik düzeyine erişmiş Avrupalı oyuncularda eksik olanın futbol zekası ve kolektife uyumlu bireysel yaratıcılık olduğu anlaşılıyor.

Avrupa sistemi süper robotlar yaratmıştır. Süper bir atlet, süper bir jimnastikçi, sağlam sinirlere sahip, son derece düzenli, disiplinli, teknik heyetin çizdiği şablonu sahada uygulamaya çalışan robotlar... Ama futbolun en önemli unsuru; oyuncunun futbol zekası, sanatçı yönü, yaratıcılığı, değişen koşulları anında kavrayıp çözümü o anda yaratma niteliği kaybolmuştur. Kısacası insan unsuru bastırılmış ve yitirilmiştir; bu nedenle süper robotlar diyoruz.

Futbol zekası ve yaratıcılık, toplumun hücrelerinden gelir. Toplumsal yapıyla bire bir bağıntılıdır. Toplumdaki cıvıltı, çeşitlilik, zengin potansiyeller, ihtiyaçlar yaratıcılığın kaynağıdır. Bol kaynakla, tesisle, küçük yaştan başlayan eğitimle süper atletler yaratabilirsiniz ama bir Maradona'yı, Pele'yi, Cruyff'u yaratmak için başka unsurlar da gereklidir, bunlar yetmez.

Avrupalılar, zencilerin vücut yapısının futbola daha elverişli olduğunu ileri sürerler. Hüsnü kuruntu! Bir zamanlar dünya şampiyonu olan Alman, İngiliz, İtalyan takımları zencilerden mi oluşuyordu? Beckenbauer, Müller, Cruyff, Yaşin, Platini, Hagi zenci miydi? Bu büyük yıldızların, Güney Amerikalı ve Afrikalı meslektaşlarıyla bir ortak noktaları vardı: Sokaktan yetişmişlerdi! Büyük ekonomik zorluklara göğüs gererek en üst noktaya ulaşmışlardı.

Avrupa'daki toplumsal sistemin çürümesi, yozlaşması, renkliliğini ve yaratıcılığını kaybetmesi, tekdüzeleşmesi, makineleşmesi, kuruması futbollarına da yansımıştır.

Keşke önümüzdeki futbol şampiyonası Avrupa değil, dünya kupası olsaydı; bu gerçekler çok daha net biçimde gözükebilirdi. Yine de Avrupa Futbol Şampiyonası'nı bir de bu gözle izleyin.

nama deneyimleri ve birikimleri yoktur. Zaman zaman gösteri maçları için böyle dünya karmaları oluşturulur; sıradan ama belli bir düzeydeki sağlam bir takım, eğer kazanmak için oynarsa her zaman bu yıldızlar topluluğunu yerle bir eder.

Ülkemizde günümüzün Galatasaray'ının, 8-10 yıl öncesinin Metin, Ali, Feyyaz, Gökhan, Rıza'lı kadrosuyla Beşiktaş'ın, 20 yıl önce Anadolu İhtilalini gerçekleştiren Trabzonspor'un başarılarının altında yatan temel neden, altyapıdan yetişmiş, uzun süre bir arada oynamış, birlikte oynayarak yıldızlaşmış iskeletlerden kurulu olmalarıdır. Son yılların Fenerbahçe'si ise, Oğuz-Aykut'lu şampiyon kadrosunu dağıttıktan sonra, her yıl bir önceki sezonun en parlak futbolcularını bünyesinde toplamasına karşın başarılı olamamaktadır. Birlikte oynama deneyimleri olmayan (kendilerine bu deneyimi kazanmaları için zaman da tanınmayan), dolayısıyla kolektif bir futbolu hayata geçiremeyen yıldızlar kırması (Fenerbahçe), kolej takımları önünde bile (örneğin Pendikspor) hüsrana uğrayabilir.

Dünyada da, çok büyük başarılara imza attıkları dönemlerde, Real Madrid, Dinamo Kiev, Bayern Münich, Ajax, Milan, Liverpool, Steau Bükreş gibi takımların bu özellikleri ön plandaydı. Bu nedenle zengin kulüpler, artık tek tek yıldız toplamak yerine, başarılı bir takımın iskelet kadrosunu toptan alıp kendi takımlarına monte ediyorlar. Bunun en güzel örneği, Hollanda milli takımının iskeletini (Reykard, Gullit, Van Basten) toptan alıp, 4-5 yıl Avrupa'da fırtına gibi esen bir zamanların Milan'ıdır.

Günümüzde oynandığı biçimdeki futbolun ortaya çıkışı, kapitalizmin gelişimi ile koşuttur. Çağdaş futbolun oynanabilmesi için cemaatin ve kulluğun reddi gerekir. Toprağa ve beye bağımlılıktan kurtulup aydınlanmış birer yurttaş olar bireyler futbol oynayabilir. Futbolun beşiğinin, kapitalist sistemi ilk önce geliştiren, ilk burjuva demokratik siyasal devrimi ve sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere olması tesadüf değildir. Futbolun ortaya çıkması için, doğa koşullarına bire bir bağlı olmayan kolektif üretimin, fabrika düzeninin ve üst düzeyde işbölümünün oluşması gerekiyordu. Futbol takımını, gol üreten bir fabrikaya benzetebiliriz. Aynı şeyi başka bir açıdan söylersek, futbolun ortaya çıkması için, fabrika emekçisinin, proletaryanın ortaya çıkması gerekiyordu. Kapitalist sistemde üreten, paylaşan, emek veren, işbölümü yapanlar proleterlerdir. Futbol fabrikasının emekçileri

futbolculardır. Futbol, oyuncusu ve seyircisiyle, proletaryanın oyunudur. Futbolun, Londra, Liverpool, Manchester gibi sanayi kentlerinin varoşlarında, işçi semtlerinde doğmuş olması da bunu gösterir. Futbolcu ter döker, emek verir, gol üretir; takımın sahibi kapitalistler de bu emeğe el koyarak kâr eder. Tıpkı bir fabrikada ve şirkette olduğu gibi.

Futbolun (örneğin bir tenis veya eskrimin tersine) proletaryanın oyunu olduğunu vurgulamak, onun kapitalist ilişkileri aşabilecek potansiyellere sahip olduğunu saptayabilmek açısından önemlidir. Futbol kapitalizmle birlikte doğmuştur ama, onun sınırlarını aşar.

Burjuva kolektivizmi, yabancılaşma, aşırı uzmanlaşma ve tektipleştirme üretir. Futbolu (=proletaryayı) böyle bir sistemin içine hapsedemezsiniz. Hapsetme çabası, çürüme ve ölüm getirir (veya isyan!). Futbol kolektivizminde, aşırı uzmanlaşma değil, **işbölümüyle birlikte bütünü kavrama**; rekabet ve bireycilik değil, **dayanışma ve paylaşma**; yabancılaşma değil, **hedefe yönelik irade birliği**; tektipleştirme, sıradanlaştırma, makineleştirme değil, **kolektif oyun ile bireysel yeteneğin sentezi**; kâr hırsı değil, **zevk alma ve verme**; tekdüzelik değil, **sınırsız coşku, heyecan ve aşk** ön plandadır. Tadına ve seyrine doyamadığımız gerçek futbol budur. Ve bütün bunlar, burjuvazinin değil, proletaryanın$ kapitalizmin değil, sosyalizmin değerleridir.

Futbolcu, bant sistemindeki işçi gibi değildir. Sadece kendine çizilen sınırlar içinde görevini yapan, ortaya çıkan ürüne yabancılaşmış, hatta o ürün hakkında bir bilgi sahibi bile olmayan bir kişi değildir. Çarkın sadece bir dişlisi değil, o çarkın bütünü hakkında da bilgisi olan, kendini sınırlamayan bir kişiliktir. Savunma oyuncusu, hücumu bilmek zorundadır; yoksa rakip forveti engelleyemez. Bir forvet oyuncusunun nerede, ne zaman, ne yapacağını bilecektir ki, rakip forvet karşısında başarılı olabilsin. Ayrıca gerektiğinde takımını hücuma kaldıracak, gerektiğinde de bizzat gol arayacaktır. Aynı şekilde forvet oyuncusu da, rakip savunmayı alt edebilmek için, nasıl savunma yapıldığını bilmek zorundadır. Öte yandan forvet oyuncusu, gerektiğinde, rakip takımın atağını başlamadan boğmak için ön savunma yapmak, gerektiğinde de kendi kalesi önünde savunma yapmak zorundadır. Orta saha oyuncusunun ise, oyunun bütününü en iyi kavrayan, oyunu en iyi okuyan, kademeler arası bağlantıları sağlayan, dolayısıyla futbolun tüm unsurlarını bilen bir kişilik olması gerektiğini sanırız fazla belirtmeye gerek yok. Kaleci ise, takımın en yalnız ve sınırlı oyuncusu olarak bilinir. Aslında kaleci, takımın filozofudur. Onun düşünmeye, oyunu okumaya, strateji geliştirmeye, deyim yerindeyse teori yapmaya zamanı vardır. Hem oyunun içindedir, hem de oyuna kuşbakışı bakabilir. Dolayısıyla bütünü kavramaya en yatkın (ya da bütünü kavraması en fazla gereken) oyunculardan biri kalecilerdir. Bu nedenle genellikle takımın kaptanı olarak kaleciler (ya da yine bütünü en fazla kavraması gereken libero veya orta saha oyuncularının biri) seçilir. Kaleci, görevi ve konumu gereği, oyunun kaderini değiştiren oyuncular arasında ön sırada gelir. Kaleci gerektiğinde bir libero gibi de oynar, takımını hücuma kaldırır. Fazla hareket edemez, çünkü bütün takımı adına koruması gereken bir kalesi vardır. Fakat zaman zaman bu fiziki sınırlılığa isyan eden kaleciler de görülür (örneğin Kolombiya'nın ünlü kalecisi).

Görüldüğü gibi, futbolcunun kendi uzmanlaşma alanında başarılı olması (dolayısıyla takımının başarısına azami katkı koyabilmesi), oyunun bütünü hakkındaki bilgisinin gelişmesine, oyunu bir bütün olarak kavramasına bağlıdır. Futbol kolektivizmi bu noktada burjuva kolektivizminin sınırlarını aşar, sosyalist değerlere yakınlaşır.

İşbölümü yaparak bütünü kavrama gerekliliği, irade birliğini, hedefe ulaşmak için yardımlaşmayı, paylaşmayı getirir. Ne kadar usta bir oyuncu olursanız olun, takımınız iyi değilse, başarılı olamazsınız. Futbol takımında rekabetin, arkadaşının sırtına basarak yükselmenin, bireyciliğin, köşe dönücülüğün yeri yoktur. Futbolcu futbolcunun kurdu değildir. Takım arkadaşınızın iyi oynaması, sizin de iyi oynamanızın gerek şartıdır. Oyuncu, bireysel yeteneklerini ancak takımı iyi oynayabilirse gösterebilir. Futbolcu bir de bu nedenle yardımlaşmak, paylaşmak zorundadır. Bu niteliklerin olmadığı bir takım, ne kadar yıldız futbolculardan kurulmuş olursa olsun başarılı olamaz. Kapitalist sistemde, işyeri çalışanları arasındaki rekabetin verimi artıracağı düşünülür. Bu nedenle kişi, çalışma arkadaşının başarısını kıskanır, üzülür; arkadaşının başarısı, onun başarısızlığıdır. Futboldaki durum ise tam tersidir. Bu da futbol kolektivizminin, burjuva düşüncesinin ve davranış biçiminin sınırlarını aştığı ve sosyalist değerlere yaklaştığı noktadır.

Bütünü kavrama, yardımlaşma ve irade birliği yabancılaşmayı yok eder. Gol ve galibiyet kolektif bir olaydır, bütün takımın başarısıdır. Üründe herkesin bir payı vardır. Bu nedenle golü ve galibiyeti, sadece son vuruşu yapan değil, bütün takım coşkuyla kutlar. Kimse ortaya çıkan ürüne (başarıya) yabancı değildir, onda

Vahşi kurt: Müller

Münih TSV Kulübünün teknik adamı bir keresinde ona şöyle demişti: "Futbolda bir yere gelemezsin, en iyisi mi sen başka bir iş tut." O sıralar Gerd Müller bir tekstil fabrikasında günde on iki saat çalışıyordu. O öğütten on bir yıl sonra, 1974'te bu bastıbacak futbolcunun oynadığı ekip Dünya Şampiyonu oldu. Alman liginde ve Alman Milli Takımında hiç kimse onun attığı gol sayısına ulaşamadı.

Bu vahşi kurt sahada kendisini kamufle etmesini çok iyi beceriyordu. Pençelerini ve sivri dişlerini Kırmızı Başlıklı Kız masalındaki babaanne kılığında gizleyerek masum paslar verirken, bir yandan da kimseye sezdirmeden rakip takımın ileri hatlarına sızıyor ve tıpkı av karşısındaki bir kurt gibi boş kalenin önünde ağzının sularını akıtıyordu: Ağlar onun için son derece çekici bir gelinin dantelli tül duvağıydı sanki; duvağı birdenbire açıyor ve dişlerini geçiriyordu.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

Çocuğun başkaldırısı: Futbol!

Gene de iyiki futbol var. Futbol bir oyun olarak hâlâ sokaklarda, okul bahçelerinde, işyeri koridorlarında oynanıyor.

Çocuklarımızı beton binalar arasında sanal bir dünyada yaşamak zorunda bıraktık. Bazıları bir üst okula girebilmek için dershanelere ve bilgisayar başlarına çakılı kalırken; bazıları büyüklerin dünyasında hiçbir hakka sahip olmadan köle gibi çalışmak zorunda.

Bu çocuklar oyun oynayacak yer bulamaz. Bulsalar bile, anne ve babaları onlara kendi küçüklüklerinde oynadıkları oyunları öğretmek yerine, zamanlarını ve hayatlarını çalarlar.

Çocukların tek başkaldırısı, sokakta ve okulda oynadıkları futbol oyunudur. Bu çocuklar, bizim çocuklarımız; minicik ayaklarıyla, kendilerine dayatılan yaşama direnmektedirler.

Bırakınız oynasınlar! Bu ülkenin geleceği, evinizin, arabanızın camlarından çok daha önemlidir.

bir payının olduğunu bilir. Tersi de doğrudur: Yenilen gol, alınan yenilgi bütün takımı üzer; herkesin sorumluluğu vardır. Futbol kolektivizminde "hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" anlayışı egemendir. Coşku veya hüzün ortaktır, birlikte yaşanır.

Bireysel yaratıcılığı geliştiren bir kolektivizm

Futbol kolektivizmi, bireysel yeteneği/yaratıcılığı körelten, futbolcuyu makineleştiren, tektipleştiren bir kolektivizm değildir. Tam tersine, bireysel yaratıcılık ne kadar gelişirse, o kadar üst düzeyde bir kolektivizme ulaşılabilir. Daha doğrusu böyle olmalıdır; yoksa oyun silikleşir, sıradanlaşır ve ne oyuncuya ne de seyirciye ta verir. Futbol, yazının başında anlatmaya çalıştığımız doğası gereği, bireysel yaratıcılığa son derece açık bir spor dalıdır. Oyun kurallarının çizdiği çerçevenin kısıtlayıcı değil oldukça geniş olması, oyuncuya serbestlik tanıması, özgürleştirmesi, alanın büyük olması, doğayla iç içelik, mücadele zenginliği, aktif organların fazla olması, psikolojik faktörün belirleyici bir unsur olarak etken olması... Bütün bunlar oyun içindeki değişken sayısını ve olasılıkları sınırsız derecede artırır. Futbolcu (futbol takımı) kurulmuş saat gibi oynayamaz, sürekli **yaratmak** zorundadır. Bu yaratıcılık kolektif zeminde (oyunun içinde) yükselen bir yaratıcılıktır. Burada bireysel yaratıcılık ile kolektif davranışın sentezini, diyalektik birliğini görürüz. İki yönden birinin eksik olduğu bir takım, ya sirk cambazı kumpanyası olur ya da silik ve zevk vermeyen bir topluluk.

Futbol takımı, klasik müzik çalan bir orkestradan çok, doğaçlama caz yapan bir topluluğa benzer. Daha doğrusu Menotti'nin "solun futbolu" dediği gerçek futbol böyledir. Alman ekolü ve bir zamanların Dinamo Kiev'de sembolleşen Sovyet ekolü, daha çok klasik müzik orkestrasına benzer. Bu takımlarda kimin ne zaman, ne yapacağı, nerede oynayacağı bir makine düzeninde bellidir. Oyuncular sınırları çok net çizilmiş bir sistem çerçevesinde, çarkın dişlileri olarak top oynarlar. Bireysel yaratıcılığı törpüleyen dogmatik bir kolektivizm hemen göze çarpar. Kapitalizmle aynı kulvarda yarışan Sovyetler, bir zamanlar önüne geleni deviren Dinamo Kiev'i yaratmıştır; ama "sosyalist bir futbol ekolü" yarattıkları söylenemez. Bir dönem kapitalizmi **geçmişler**, ama onu **aşamamışlardır**. Biz yine de bir Brezilya'yı, Arjantin'i, Meksika'yı, hatta Kamerun'u, Nijerya'yı seyretmekten daha büyük bir zevk alırız. Doğaçlama sololarıda içeren bir kolektif uyum bizi daha fazla cezbeder. Pele'si, Maradona'sı, Eusebio'su, Zico'su, Kempes'i, Socrates'i, Hugo Sanchez'i, Romario'su, 41 yaşındaki Milla'sı olmayan bir takım, fizik açıdan ne kadar güçlü olursa olsun eksik kalır. Makineleşmenin ve tektipleşmenin bu kadar yaygın olmadığı 25-30 yıl önceki Avrupa futbolunun usta oyuncuları Beckenbauer, Cruyff, Müller ve bu kuşağın son demleri sayılabilecek Platini, Gullit, Rummenigge, Butregueno, Hagi gibi solocular hâlâ rüyalarımızı süsler. Bu isimleri ve adını sayamadığımız daha yüzlerce ustayı çıkarın, futbol adına ortada ne kalır? Bireysel yaratıcılığı içermeyen bir kolektivizm de, kolektif uyumu ve mücadeleyi yadsıyan bir bireysel gösteri de futbolun doğasına aykırıdır. Geleceğin "solun futbolu", bu noktadan yola çıkarak, bu damarı izleyerek kendi müziğini yaratmalıdır.

Brezilya-Dinamo Kiev sentezi

Bir zamanların Brezilya milli takımı ile Dinamo Kiev'in bir sentezi oluşturulabilir mi? (Brezilya ve Kiev'den simgesel anlamında söz ediyoruz; yoksa en ideal ekoller olma anlamında değil. Biri bireysel yaratıcılığı, diğeri takım disiplini anlayışını simgeliyor) Bu sentezin başarılabilmesi için bireysel yaratıcılığın önünü sınırsız biçimde açan bir **kolektif** toplum gereklidir. Futbol toplumsal bir olgudur, futbol takımı da (veya futbol ekolleri diyelim) içinden çıktığı toplumun temel özelliklerini yansıtır.

Günümüz Avrupa kulüpleri, tekdüzeleşmiş ve makineleşmiş takımlarına yaratıcılık aşısı yapmaya çalışıyorlar. İddialı Avrupa kulüplerinin özellikle en fazla yaratıcılık gerektiren forvet ve orta saha oyuncularının hemen hepsi ya Güney Amerikalı ve Afrikalı futbolcularıdır ya da çocukluğunda eski sömürgelerden getirilerek yetiştirilmiş oyunculardır. Juventus'un, Milan'ın, Fiorentina'nın, Parma'nın, İnter'in iskeletleri İtalyanlar'dan; Manchester'ın, Arsenal'in, Chelsea'nin iskeletleri İngilizler'den; Real Madrid'in, Barcelano'nun, Deportivo'nun iskeletleri İspanyollar'dan oluşmuyor. Bu takımlar Güney Amerikalı ve Afrikalı kaynıyor. Ünlü Alman, Hollandalı ve Fransız kulüpler de farklı değildir. Hatta sadece kulüp düzeyinde değil, milli takımlar düzeyinde de bu çizgi gelişmektedir. Neden böyle bir yola sapıyorlar? Futbola bu kadar para döken, altyapıları son derece gelişmiş ülkeler, neden yıldız futbolcu yetiştiremiyorlar? Önlerine her türlü olanaklar serilmiş Alman, İngiliz, İtalyan, Hollandalı, Belçikalı, Fransız, İspanyol çocukları bu kadar yeteneksiz mi ki; bu ülkelerin zengin kulüpleri, Brezilya'nın, Arjantin'in, Peru'nun, Şili'nin, Meksika'nın varoşlarında, kumsallarında, Nijerya'nın, Gana'nın kabilelerinde, Cezayir'in, Fas'ın çöllerinde futbolcu avına çıkıyorlar. Bu durum Avrupa futbolundaki çürümenin, gerilemenin, çaresizliğin ilanıdır. Kapitalist Avrupa ülkelerinde geniş kaynak ve tesis vardır, ama kapitalizm motivasyonunu kaybetmiştir. Mustafa Denizli'nin de belirttiği gibi, futbol fakir oyu-

nudur, büyük yıldızlar ekonomik zorluklar içinde doğarlar, kendilerini kanıtlamak ve bir yer edinmek için iyi futbol oynamaya ihtiyaçları vardır. Beckenbauer, Müller, Cruyff gibi Avrupa'nın son büyük yıldızları, hep böyle ortamlardan çıkmışlardı. Kapitalist ülkeler, gençlerini artık bu yönde motive edemiyorlar. Yetiştirdikleri futbolcular da tornadan çıkmış gibidir. Güney ülkelerindeki zenginliği ve çeşitliliği artık Avrupa'da bulamıyoruz. Avrupa kulüplerinin Güney'de futbolcu avına çıkmalarının nedeni budur.

Canlılığını, yaratıcılığını kaybetmiş Kuzey'e, Güney aşısı... Bu yeni moda bir noktaya kadar başarılı olabiliyor. İşte son dünya kupasında, bu eklektizmi milli takımlar düzeyinde de uygulayan Fransa dünya şampiyonu oldu. Kendi ekollerinin ölümü pahasına!

Kuzey futbolu, Güney karşısında teslim bayrağını çekmiştir. Kuzey'de futbol ölüyor, Güney'in yıldızları da paranın bulunduğu Avrupa'ya akın ediyor. Yakında herhalde, nasıl Amerikan NBA'de beyaz basketbolcu bulamıyorsak, Avrupa'nın üst düzey takımlarında da iki göbek Avrupalı futbolcu bulamayacağız.

Kuzey için de, Güney için de çıkış yolu, kolektivizm ile bireysel yaratıcılığın sentezini oluşturabilecek bir toplumsal yapıdır. Ancak böyle bir toplumsal yapı Brezilya ile Dinamo Kiev'in sentezini oluşturabilir ve geliştirebilir. Futbolun doğasına, temel özelliklerine uygun olan yol da budur.

Mustafa Denizli, böyle bir senteze en yakın ülkelerden birinin de Türkiye olduğunu söylüyor. Bu, Türkiye'nin ezilen dünyanın öncü ülkelerinden biri olmasıyla, kapitalizmi aşacak bir toplumsal dönüşüme önderlik edebilecek potansiyellere sahip oluşuyla bağıntılı değil midir? Anadolu insanı, yarım da kalmış olsa güçlü bir Aydınlanma Devrimi yaşamıştır, kulluğu önemli ölçüde aşmıştır. Uzak ve yakın tarihinde güçlü kurumlar yaratmış, dolayısıyla bir kolektif çalışma ve disiplin geleneği oluşturmuştur. Çok önemli bir olgu: Türkiye hiçbir zaman sömürge olmamıştır. Anadolu insanı, kendisini köleleştirmek ve sömürgeleştirmek isteyenlere karşı, en zayıf anlarında dahi büyük direnişler gerçekleştirmiştir. Başı dik ve onurlu bir toplumdur. Muazzam bir tarihe sahiptir. Öte yandan Türkiye, Batı ülkelerinin kapitalizmle birlikte yaşadığı çürümeden ve yozlaşmadan onlar kadar etkilenmemiştir. Paylaşma, dayanışma, yardımlaşma gibi niteliklerini onlar kadar kaybetmemiştir. Türkiye, gerilerin en ilerilerindendir. Bu niteliğiyle "geri"lerin içinde, varolan "ileri"yi aşabilecek potansiyellere en fazla sahip coğrafyalardan biridir. Bu potansiyel, bilimsel düşünce ışığında değerlendirildiğinde, Türkiye futbolu parlak bir geleceğe sahip olabilir ve dünya futboluna büyük katkılar koyabilir, bir gençlik aşısı yapabilir.

Futbol toplumsal bir mücadele alanıdır

Futbolun bütün bu sayıp döktüğümüz özelliklerini ve sayamadığımız daha onlarcasını, kapitalistler herkesten daha fazla biliyor ve kendi çıkarları için kullanıyorlar. Futbolun günümüzde nasıl bir kapitalist endüstri haline geldiğini; emperyalist tekellerin, özellikle medya patronlarının, futbolcuların ve taraftarların sırtından kârlarına nasıl kâr kattıklarını; futbolun nasıl "halkların afyonu" olarak kullanıldığını; gerek uluslararası futbol kurumlarının gerekse yerel kulüplerin, kapitalist sistemin bugün eriştiği çürüme noktasına paralel olarak nasıl mafyalaştığını; birbirinden farkı olmayan ezilen insanların, kentlerin ve ulusların futbol uğruna nasıl birbirlerine girdiklerini ve canavarlaştıklarını; kapitalizmin futbolcuyu bir köleye, seyirciyi ve taraftarı bir budalaya dönüştürdüğünü ve benzer olguları hepimiz biliyoruz ve yaşıyoruz. Çürüyen bir kapitalizmin hüküm sürdüğü dünyada, başka bir sonuca ulaşılması da olanaksızdır zaten.

Fakat sistemin çürümesinden nasibini alan sadece spor (konumuz özelinde futbol) mudur? Daha elit bir kesim tarafından üretildiği ve tüketildiği sanılan bilim ve sanat alanlarındaki yozlaşmanın ve kirlenmenin, futboldaki kirlenmeden daha aşağı kaldığı söylenebilir mi? Söz kirlenmeden açılmışken, politika alanının eline hangisi su dökebilir? Spor ve futbol da, politika, bilim, sanat ve benzeri büyük olgu ve süreçler gibi bir toplumsal mücadele alanıdır. Toplumdaki tüm çelişkiler kendini burada da gösterir ve tüm mücadeleler burada da yaşanır. Bazı entelektüellerimizin anlamak istemediği de budur. Onlar ayaktakımının oynadığı ve seyrettiği bu ayaktopuna pek bulaşmak istemezler. Uzaktan atış yapmayı yeğlerler. Sadece eleştirirler; değiştirmezler. Eleştirdikleri sistemin o kadar dışında, onu o kadar "aşmış" ve ona o kadar uzaktırlar ki, gönderdikleri eleştiri okları sistemin kıyısına bile ulaşamaz. Bu tipik "entelektüel" (dikkat tırnak içinde) hastalığıdır. Oysa sistemi yıkmak ve değiştirmek için bir kere onun yakınında olmak gerekir, hatta içinde. Rakip boksörü uzaktan küfrederek nakavt edemezsiniz; ringe çıkıp, yanına gidip yumruklamanız gerekir. O zaman da biraz kirlenirsiniz (siz de yumruk yiyebilirsiniz), sistem size bulaşır. Örneğin Fenerbahçeli, Galatasaraylı vs. olabilirsiniz; biraz avamlaşabilirsiniz. Fakat başka çaresi de yoktur. Dışardan eleştirme ve tümden yadsıma yaklaşımı, geniş kitleleri o çok eleştirilen sisteme terk etmekten başka bir sonuç vermez.

Biz bu yazımızda, "içerden" bir mücadelenin dayanak noktası olabilecek bazı unsurlara dikkat çekmek istedik. Futbolun güzellikleri, üstünlükleri; doğaya ve insan doğasına uyumu; dayanışmacı, paylaşmacı, haz verici nitelikleri; kolektivizme ve yaratıcılığa yatkın yönleri; toplumu birleştiren festival niteliği, "sağın futbolu"na karşı "solun futbolu"nun dayanak noktalarıdır. Öte yandan futbol, son Galatasaray-Arsenal maçında da yaşadığımız gibi, ezilenlerin ezenlere karşı bir mücadele aracına da dönüşebilir. Bu potansiyeli de gözardı edilemez.

Umarız her türden sömürünün ve eşitsizliğin son bulacağı geleceğin dünyasında, futbolun bu özellikleri en üst düzeyde gelişme olanağı bulur ve binlerce Pele'nin, Maradona'nın, Beckenbauer'ın, Cruyff'un, Yaşin'in, Hagi'nin yer aldığı ve kolektif oyunu tüm güzelliğiyle oynayan takımlar arasındaki dostça maçlar birer emekçi halk festivallerine dönüşür.

Bu bir ütopya değil; çocukluğunuzda yaptığınız mahalle maçlarını anımsayın...

Bilim ve Ütopyacılar,

Tekne gezisi, Bilim ve Ütopya Kampı '99. Yazarlarımız Afşar Timuçin ve Haluk Ertan, objektife uyurken yakalanmışlar!

Bilim ve Ütopya Tatil Kampı

(3 Temmuz-16 Temmuz)

Yaz Tatiliniz Bilim, Kültür ve Sanat Şölenine Dönüşsün!

Bilim ve Ütopya Kampı konukları hazırladıkları oyunu sahnelerken, '99.

Türkiye'nin değerli bilim ve düşün insanlarıyla birlikte tatil olanağı...

Onur Akdoğu, Prof. Dr. Sina Akşin, Prof. Dr. Işık Bökesoy, Muazzez İlmiye Çığ, Prof. Dr. Osman Demircan, Ünal Erdoğan, Prof. Dr. Hayat Erkanal, Doç. Dr. Haluk Ertan, Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu, Prof. Dr. Ahmet İnam, Hakan Kale, Prof. Dr. Aykut Kence, Prof. Dr. Ali Nesin, Prof. Dr. Eren Omay, Doğu Perinçek, Hasan Yalçın, Prof. Dr. Cemal Yıldırım bizlerle...

haydi tatile!...

- Kampımıza katılan bilim ve düşün insanlarıyla tartışmalı söyleşiler...

- Arkeolojik geziler:

- Döneminin en ileri zeytinyağı atölyesine sahip İon kenti Klazomenai'yi, Prof. Dr. Güven Bakır başkanlığındaki kazı ekibiyle,

- MÖ 6000 kadar uzanan tarihiyle, gelişmiş bir yerleşim olan, Neolitik, Kalkolitik ve Klasik Çağlara ait buluntular çıkarılan Liman Tepe'yi; Prof. Dr. Hayat Erkanal başkanlığındaki kazı ekibiyle,

- İzmir Arkeoloji Müzesi'ni Hakan Kale'yle gezeceğiz...

- Uğur Değirmencioğlu ile dört gün sürecek tiyatro atölyesi... Contact İmprovisation... Sahne sanatlarında oyuncu yaratıcılığı... Tiyatroda kavramsallaştırma ve yaratıcılık...

- Meral Kaya'yla dans atölyesinde, halk danslarından tangoya, değişik dans formlarıyla çalışmalar...

- Ege'nin eşsiz koylarına tekne gezileri...

- Satranç ve briç ustalarından kurs olanağı ve turnuvalar...

- Çocuklar için yaratıcı çalışmalar...

1. dönem: 3 Temmuz - 9 Temmuz
2. dönem: 10 Temmuz - 16 Temmuz

Ücret: 1 dönem, kişi başına 60 000 000 TL
[Konaklama+ kahvaltı (açık büfe)+ akşam yemeği]

Çadırla gelmek isteyenler için:
1 dönem, kişi başına 40 000 000 TL
[Konaklama+ kahvaltı (açık büfe)+ akşam yemeği]

0-6 yaş ücretsiz
Peşin ödemelerde %10 indirim

Ütopya Tatil Köyü'ne İzmir otogarı, Üçkuyular ve Gaziemir semt garajlarından kalkan Ürkmez/Gümüldür minübüsleriyle ulaşabilirsiniz.

Rezervasyon: Kampa katılmak isteyenlerin, ücretin yarısını, Ozan Yazıcıoğlu adına İş Bankası Beyoğlu Şubesi 1011 1452390 nolu hesaba yatırmaları gerekmektedir. Ücretin geri kalanı, kamp sırasında tahsil edilecektir.

Bilgi ve Rezervasyon: Bilim ve Ütopya Dergisi
Tel: (0212) 292 96 43-44-45

'Futbolun ticaretin kontrolüne geçmesine direnelim'

Avrupa gençleri inanılmaz bir lüks içinde yetişiyor. İnternet başında, televizyonun karşısında, özellikle gençler esir olmuş durumda. Hareket etme, oynama özgürlüklerini kaybettiler.

Doğan Koloğlu ile söyleşi

(Milliyet gazetesi yazarı)

Milliyet gazesi spor yazarlarından Doğan Koloğlu'yla günümüzün ve geleceğin futbolu hakkında görüştük. Görüşmeyi Yayın Yönetmenimiz Ender Helvacıoğlu ve arkadaşımız Aytunç Erkin yaptı.

- Sayın Koloğlu, konuya futbol ekollerinden girelim.

- Günümüz futbolunda üç ekol var. Birincisi Anglosakson Ekolü. Bunu İngiltere temsil ediyor. Ayrıca futbolu yöneten uluslararası kurumlarda Britanyalılar hakimdir. Britanya dört koldan temsilci gönderir: İskoçya, Galler, İngiltere, İrlanda. İkinci ekol: Akdeniz Ekolü. İtalya, İspanya... Burada halkın heyecanı geçerli. Dikkat edin olaylar orada çıkıyor, büyük paralar veriliyor. Heyecana dayalı dinamizm var. Bir de Amerikan ekolü çıktı. Amerikalılar'ın kendine has özellikleri var. Amerikan Ekolü dendiği zaman, ticaretleşme ön plana çıkarıyor. Bu ekolü dünyaya yaymaya çalışıyorlar.

Bir de eski Sovyet Ekolü'nü ekliyorum ben. Bu ekolün inanılmaz bir adam üretme gücü vardı. Gençliği mutlu ediyorlardı. Ama son 20-30 yıla kadar. İstediğin kadar spor yapıyordun. Gençlere dayalı devrim yapıp, o çocukları o kadar mutlu ediyorlardı ki. Gençlere çok değer veriliyordu. Altyapı sistemleri son derece gelişmişti. Ama bugün geçerli değil. Neden? Bugün iletişimin pompaladığı tüketim toplumu modeli bu sistemi geriye çekti. İletişim ticareti sonuna kadar futbolun içine soktu. Futbol böyle bir sistemin içine girdi. Ticaretleşince kurallar da değişti, futbol medya patronlarının güdümüne sokuldu.

- Dört ekol saydınız. Örneğin Güney Amerika'yı nereye koyuyorsunuz?

- Sonuç olarak Güney Amerika'da kurulan futbol Anglosakson Ekolü'ne bağlı. Futbolu buraya İngilizler soktu. Rusya'ya da futbolu ilk kez sokan İngilizlerdir. 1800 sonlarına doğru sanayi teknolojisi tekstile dayalıydı. Rusya daha o zaman devrim yapmamıştı ve tekstil piyasasına girmek istiyordu. Fabrika kurmayı İngiltere'ye ısmarladı. İngiliz kumaşları iyidir biliyorsunuz. İngilizler tekstil devrimini soktular Rusya'ya. İşler bittikten sonra İngilizler dediler ki Ruslar'a, "Siz büyük fabrikalar yaptınız. Çok işçi var. Bu insanlar boş zamanlarında ne yapacak?" Futbol Rusya'ya böyle girdi. Bugün futbolun en iyisini oynayan Brezilya'ya da futbolu İngilizler soktu. Orada da faklı politik süreçler yaşandı. Bugün Brezilya diyoruz değil mi futbol konusunda en büyük diye. Brezilya'ya da futbolu İngilizler soktu. Brezilya'da köleler var. "Bunlar futbol oynayamaz, sadece beyazlar oynayacak" dediler. Brezilya'da büyük olaylar oldu. İlk olarak zenciler girdiler futbola. Anlayacağınız futbol birçok yere, farklı politik kanallarla İngilizler sayesinde girdi.

- Avrupa kulüpleri, altyapının fazla gelişmemiş olduğu Afrika'dan, Güney Amerika'dan futbolcu alıyor. Nasıl oluyor?

- Oralarda da altyapı var, ama şekli farklı. Doğal bir altyapı diyebiliriz. Rio'da, Şırnak'ta, sabah akşam sokakta top oynuyor çocuk. Afrikalılar'ın genlerinden gelen özellikler var. Maraton şampiyonları neden Habeşistan'dan, Fas'tan çıkıyor? İnsanların açlıktan öldüğü yerlerde neden maraton şampiyonları çıkıyor? Artık Avrupa, futbolcu yetiştirmek işini de Güney ülkelerine bıraktı. Güney Amerika'nın, Afrika'nın parlak oyuncuları, Avrupa'ya akın ediyor. Avrupa büyük bir pazar, futbolun arenası. Bu da bir sömürü düzenidir. Futbolcu eşya gibi alınıp satılıyor. Hatta bu duruma FIFA ve UEFA bile karşı çıktı.

- Geçmişte Avrupa'da da birçok yıldız futbolcu yetişirdi. Günümüzde bunu göremiyoruz.

- Dışarıdan ucuz oyuncu alma yolunu açtılar bir kere. 30 yıldır yapıyorlar bunu. Her yerden alıyorlar: Gullit, Rijkaard, Lama, Zidane... Avrupa gençleri artık inanılmaz bir lüks içinde yetişiyor. Bütün gençler internete girebiliyor. Televizyonun karşısında insanlar, özellikle gençler esir olmuş durumda. Gençler hareket etme özgürlüğünü kaybetti. Televizyon gençlerin oynama özgürlüğünü elinden almış durumda. Gelişmiş ülkelerin çocukları hareketsiz durumda. Afrika'daki garibim çocuklar ne yapacak? Sokakta futbol oynuyor. Başka şansı yok. Küçük yaşta kendine "Maradona" diyor çocuk. Maradona olmaktan başka çaresi yok, tek hedefi bu. Kendilerini kurtarma şansı olarak futbolu gördüler. Fakat bu da sömürünün bir başka yüzü.

- Futbolun geleceğini nasıl görüyorsunuz? Özlemleriniz neler?

- Sporun ticaretleşmesi olgusunu kurallara sokmak gerekiyor. Bu olmadığı zaman işler kötüye gidecek. Avrupa Birliği başarılı olamadı. Dışarıdan yabancı furyası başlayınca başarısız olundu. UEFA direndi Avrupa'ya. UEFA, Avrupa takımlarını dışlamaya başlayacak. Bu da bir tehlike. Avrupa Birliği'nin yüzünden dünya sporu ikiye bölünebilir. Ticaretleşme sporun geleceği için büyük bir tehdit oluşturuyor. Televizyon gelirlerinin düşürülmesi lazım. Kulüpler borç içinde yüzerse televizyona ve medyaya bağımlılık geliyor. Bu tehlikeli gelişmeye dur denmeli. Futbol bugün dünya ticaretinin yüzde üçünü taşıyor. Bizim sporseverler olarak futbolun ticaretin kontrolüne geçmesine direnmemiz gerekir.

'Sıkı taraftar'ın öyküsü

Tribündeki her taraftar, aslında futbolcudur, teknik adamdır. Taraftarlığı, dışarıdan bakan biri bilemez. Şaşırır ve anlayamaz. Bunu ancak yaşayan, vücudunun bütün hücrelerinde hisseden anlar. Taraftarlık müthiş bir zevktir.

Aytunç Erkin

Futbolcu bizim aşağı mahallenin çocuğudur. Belki ortaokulda bizden bir sınıf büyüktür; hani şu sarı saçlı, arka bahçede top oynardı. Hatta, 'yahu bizim Hasan be!' yakınlığında bile olabilir. Ama aşağı mahallenin çocuğu da bizim Hasan da, sonuçta, 'bir' futbolcudur. Oysa Türkiye'de yüzlerce futbolcu vardı ve..." Evet, yazar Can Kozanoğlu "Bu maçı alıcaz" kitabına böyle başlıyor. Biz bunu daha da ileriye götürüyor ve aslında tribündeki her taraftar, aslında futbolcudur, diyoruz. Nasıl mı? Anlatalım....

Taraftar, ama her maça giden taraftar, kendilerinin deyimiyle "yağmur çamur demeden deplasmana giden" taraftar, tribünde, tuttuğu takımın maçını sanki kendisi oynuyormuşcasına yaşıyor. Onlarla gol atıyor, ofsayta düşüyor ya da tekme yiyor, canı acıyor. O da yeşil sahadaki 11 futbolcudan biri. Aslında bu taraftarın ismini de koymak gerekiyor. Çünkü maçları seyirci olarak milyonlarca insan izliyor. Fakat tribündeki gibi yaşamıyor. Tribünde olunca yeşil sahayla bütünleşiyor. O zaman adı ne bu insanların? Nasıl ki sıkı adam, sıkı şair... denir, biz de bu taraftara "sıkı taraftar" diyebiliriz.

Kimdir bu "sıkı taraftar"lar? Kaç yaşlarındadırlar? Ne yer, ne içerler? Nasıl bir hayat sürdürüyorlar? Hangi müzik, ilgi alanlarıdır? Aşk anlayışları nedir? Soruların yanıtını bulmak için istatistik yapmak gerekiyor mu? Zannetmiyorum. İstatistiklerin gerçeği yansıtacağını düşünmüyorum. Bence onlarla yaşamak gerekiyor. İşte tam bu noktada bu satırların yazarı da işte bu "sıkı taraftar"larla belli bir dönemini geçirmiş, arada bir de olsa yine onlarla beraber tribündeki yerini alan, belki de "sıkı taraftar" diyebileceğimiz biri.

'Tarihi gün'ün öyküsü

Bir hikâye yazalım. Kahramanımız sarı-lacivert renklere gönül veren Ali. Yaşı 24. Deplasman demiyor, her maça gidiyor. Bir de maç grubu var tabii. Onlardan ayrı değil yaşamı. Onlarla geziyor, içiyor, kederleniyor ve seviniyor. Ali'nin özlemini en çok çektiği de haftasonu günleri. Çünkü o günlerden birinde takımının maçı var. Alınacak bir galibiyetin ardından ve bir dahaki maça kadar geçecek sürede "başı dik alnı açık" gezecek.

Yine tarihi bir gün. Çünkü takımının maçı olduğu gün o taraftara göre tarihi bir gündür. İnönü Stadı'nda yine bir ezeli rekabet, Beşiktaş-Fenerbahçe maçı oynanacak. Maç akşam 20.00'da, Ali ve arkadaşları maçtan yaklaşık sekiz saat önce buluşurlar. Kavga etmek için mi? Hayır. Hepsi bir gece önce maçta takımlarının kadrosunu kurmuş, kağıtlara yazmışlar ve takımlarının oynaması gereken taktiği belirlemişlerdir. İşte bu kadar erken buluşmanın nedeni de, kurdukları kadroyu ve oluşturdukları taktikleri konuşmaktır.

Otururlar bir kahvede. Maçtan iki gün önce kulüpten parasını vererek biletlerini almışlardır. Ali başlar: "Moldovan iki gol atacak. Hakem bizim bir penaltımızı vermeyecek". Birisi sözünü keser: "Kim oynamalı? Nasıl oynamalı takım?" Başka biri atlar: "Bakın bizim açık oynamamamız gerekiyor. Kontratak yapmalıyız." Hepsi tek tek söz alır ve anlatırlar. Maç saati yaklaşır, yola çıkılır. Yol önemlidir, heyecanlıdır. Hep beraber bağırırlar: "Fenerbahçe sen çok yaşa canım feda olsun sana." Bu duygu gerçekten yaşanır. Canlarını feda edecek durumdadırlar. Açık tribünün önüne gelirler ve diğer taraftarlarla buluşurlar. Herkes onlar gibi maç öncesinde taktikleri konuşmuştur. Yüzler birbirine aşina. Sanki herkes birbirini tanıyor.

Maç başlar. Aman tanrım o da ne! 15. saniye, Fenerbahçe 1-0 öne geçer. Hava da soğuk mu soğuk. Ama gol atılınca önde bulunan Ali ve arkadaşları kazaklarını çıkarmışlar ve üstleri çıplak vaziyette tezahürata başlamışlardır. "Her zaman her yerde en büyük Fener." Seyredenlerin hepsi sanki sahada, hepsi koşuyor, hepsi savunuyordur. Maç bitmiş ve Fenerbahçe maçı 2-1 kazanmıştır. Öyle bir çıkış vardır ki stattan. Havanın soğuk olması unutulmuş, kolkola bağırır "sıkı taraftar"lar. Şimdi Ali'nin keyfine diyecek yoktur. Önümüzdeki haftaya kadar neler yapacağını kafasında kurmaya başlamıştır. "Sıkı taraftar"ların hepsi bunu düşünüyordur.

Pazartesi olmuştur. Ali, "Gençler" Kıraathanesi'ne her zaman gittiği gibi sabah değil biraz daha geç, öğlene doğru gider. Nedeni çok açıktır. Herkes orada olsun ki... Ali kıraathanenin önüne gelir ve "Merhaba arkadaşlar" der. Karşılıklı merhabalardan sonra bir sandalye çeker ve Beşiktaşlılar'ın oturduğu masaya yanaşır. Konuşmuyordur ama çayı isterken bile havasından geçilmez. Bir Beşiktaşlı "Tamam Ali hadi konuş" der. Ali oralı değil. Ayağa kalkar, çayını dahi bitirmemiştir, gülerek "Görüşürüz arkadaşlar" der ve gider. Giderken kalbi hızla çarpıyordur. Rahatlamıştır. Aklına daha önce yenilgi yaşadığı haftalar geldiğinde daha da rahatlıyordur.

"Sıkı taraftar", takımı yenildiğinde ağlamaklı olur, hüzünlüdür. Çevresine ne diyecektir? Ama takımı hakkında eleştiri geldiğinde sağlam durur, savunması hazırdır. Çalışıyorsa işyerindeki arkadaşlarının alaylarına uğrayacaktır. Haftanın ilk günü atlatıldığı takdirde diğer günler daha rahat geçecektir. Haftalar geçer. Takımı kötü sonuçlar alır ve o artık gelecek yıla bakar. Takım için alınacak futbolcuların listesi cebinde dolaşmaya başlamıştır.

Taraftarlık ne demek? Bunu dışarıdan biri bilemez. Şaşırır ve anlayamaz. Bunu ancak yaşayan, vücudunun bütün hücrelerinde hisseden anlar. Taraftarlık müthiş bir zevktir.

Eğlence endüstrisi ve futbol

Futbol toplumu hiç kaçışsız televole toplumudur. Televolesiz futbol olmaz! Bunu arzu edenler kitle kültürü ideolojisi konusunda yeterince bilgi sahibi olmayanlardır. Kendilerine Marksist de deseler egemen eğlence endüstrisisinin kurbanı olurlar.

Bora Ataman

Oyun oynamak, tıpkı seks yapmak gibi hayatın evrimi sürecinde insan ve birçok hayvan türüne doğanın bahşettiği bir etkinliktir. Ancak seks üretime yönelikken (türün kendini sürdürmesine), oyun üretim dışıdır (pratik olarak). Aynı zamanda söz konusu insan olduğunda, oyunun, hayvanlar alemindeki içgüdüselliğinden de söz edilemez. Bu yüzden de insanlar aleminde oyun kavramını anlayabilmek; psikolojik, fizyolojik ve en önemlisi de sosyolojik çalışmayla mümkün olabilir. Bu noktada, oyunun; "hem insanlar alemini hem de hayvanlar alemini kapsaması açısından hiçbir rasyonel ilişki üzerinden temellendirilemiyeceğini ve akla dayandırılmasının, oyunu, ancak insanlar alemiyle sınırlandıracağını" (1) söyleyen Huizinga'nın görüşlerine katılmadığımızı söylemeliyiz. Ünsal Oskay'ın da belirttiği gibi Huizinga; "çok iyi yetişmiş bir burjuva aydını olduğu için, ele aldığı bu sorunu da burjuva **inteligensiası**'nın kendi dünya görüşüne uygun bir içerikle incelemiş; sorunu, bürokratikleşen, merkezileşen, rasyonelleşen bir toplumsal yaşam karşısında burjuva bireyliğinin korunabilmesinin güçleşmesi sorunu olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirmesinde ise, belirli bir sınıfın üyesi olmanın verdiği sınırlılıklar içinde kaldığı için, sanayi toplumuna geçişle birlikte başlayan yeni kültürel sorunları soyut bir **tinsel kültür** sorunu olarak ele almış; genel anlamda bir toplumsal formasyon sorunu olarak çözümlenebilecek sorunlarla karşı karşıya olduğunu görememiştir" (2). Huizinga, oyunu rasyonel yaşamın dışında irrasyonel bir etkinlik olarak tanımlarken aynı zamanda bu etkinliğin bir "bütünsellik" olduğunu belirtiyor ve kendi dışında hiçbir amacının olamayacağını –olmaması gerektiğini- ifade ediyordu. Oyunun, hayvanlar aleminde ve ilk insanlarda rasyonel –sosyolojik olarak- bir yanının görülememesi durumu, onun, sınıflı toplumlara geçişle birlikte kültürel bir olgu olarak hâlâ "amacı kendinde" bir etkinlik olduğu iddiasını gerektirmez.

Huizinga, oyunu her ne kadar irrasyonel bir etkinlik olarak ele alsa da kendini tümden bir "ideal oyun kavramı" içine hapsedemediğinden rasyonalleşmekte ve oyunun işlevini, "hayvan hayatında veya çocuk hayatında değil de, kültürün içinde ele alarak, biyoloji ve psikolojinin oyun kavramını terk ettikleri yerden işe" (3) başlamaktadır. Biz de bu incelemede elimizden geldiğince, bizim çok dışımızda bir uzmanlık olan biyoloji, fizyoloji ve de psikolojinin dışında, oyunu kültürel alana dahil bir etkinlik olarak incelemeye çalışacağız.

Yazının başından itibaren kullandığım "oyun" kavramı ile "spor" kavramını, bütün farklı anlamlandırılmalarının ve bu konudaki tartışmaların dışında kalarak, bir ve aynı şeylermiş gibi kullanacağım. "Olimpiyatlar oyun muydu yoksa spor mu?", "Futbol oyun mu yoksa spor mu?", "spor beden sağlığı ve ahlaksal yönleri geliştirme amacında bir etkinlik de, oyun sadece kendi irasyonelliği içinde bir etkinlik mi?" gibisinden, incelememiz açısından yararsız olabilecek tartışmalara girmeyeceğim. Oyun bu incelemede sporu da kapsayan yönleriyle değerlendirilecektir.

Eğlence endüstrisi için "boş zaman" bir "iş"tir

Oyun da spor da günümüzde bir "boş zaman (serbest zaman)" etkinliği olarak sanayi toplumlarında "eğlence endüstrisi"nin ilgi alanına girmekte ve "gündelik" hayatın ve "iş"in dışında sanki ondan bağımsızmış gibi bir yanılsama yaratılabilmektedir. Halbuki eğlence endüstrisi için "boş zaman"ın kendisi bir "iş"tir. Önemli olan nokta, oyunun (spor olarak da) yaşanan toplumsal sistemde "iş"den bağımsız bir etkinlikmiş gibi gösterilmesi ve bu sayede de toplum hayatında yaşanan çatışmaların ve çelişkilerin, kısaca, tümden siyasetin dışındaymış gibi yansıtılmasıdır. Huizinga ve onun fikirlerine benzer fikirleri benimseyen bazı aydınlarımız da ister istemez, Huizinga gibi, "oyun"u sanayi toplumundan önceki biçimine, yabancılaşmanın bu derece yoğun yaşanmadığı "eski günlere" döndürme arzusu içinde nostaljik olmaktan öteye gidememekte-

Jean Messagier'in "Weltmeistershaft" adlı tablosu, 1974.

dirler. Halbuki, ticaret burjuvazisinin Sanayi Devrimi'yle birlikte sanayi burjuvazisine dönüşmesi ve ardından Lenin'in açıkladığı kapitalizmin emperyalizm aşamasına geçişi hep tarihseldir. Yani burjuvazinin eşitlik, kardeşlik ve özgürlük şiarıyla hareket ettiği zamanlar geçmişte kalmış, kentlileşmeyle birlikte gelişen birey kavramının ve bireyin fikirlerinin özgürce tartışıldığı kamusal alanlar günümüzde çoğunlukla emperyalizmin denetlediği alanlara dönüşmüştür. Bu sebeple burjuva değerlerden hareketle, tekrardan aynı günlere dönüş arzusu duymak nesnel olmaktan uzaktır.

Amatör-profesyonel ayrımı idealist

Profesyonelliği, oyunun ciddileşmesi (iş olması) ve bu yüzden bozulması olarak gören anlayış –tarihlendirmeyi ciddileşmenin ne zaman başladığına ilişkin olarak farklı farklı yapsa da- kendini amatörlüğün huzurlu günlerinde aramakta ve o günleri özlemektedir. İlk olimpiyat oyunlarında, Antik Yunan'da, ödül olarak verilen zeytin dalından taçlar ve çelenkler, bazılarımız için "amatör ruh"un var olduğu zamanların en değerli göstergeleridir. Fakat ne yazık ki sporu sadece bir boş zaman etkinliği olarak değil aynı zamanda "ahlaklı olmanın dürüst ve düzenli yaşamanın bir öğesi olarak anlayan Sokrates, Platon ve Aristoteles" (4) zamanında da türlü ahlaksızlıklar yaşanmış, oyuna (spora) "ciddiyet" karıştırılmış, sporculara "haklı" olarak kazandıkları şöhret duygusunun yanında "haksız" olarak yüksek gelirler bağışlanmış ve **oyun bozulmuştur!** Şike ve şiddet ilk olarak olimpiyat oyunlarına Romalılar'ın girmesiyle artmış ve MS 394 yılında dinsizlik ve putperestlik gerekçesiyle Ortaçağ'a damgasını vuracak olan düşünce tarafından yasak edilmiştir (5).

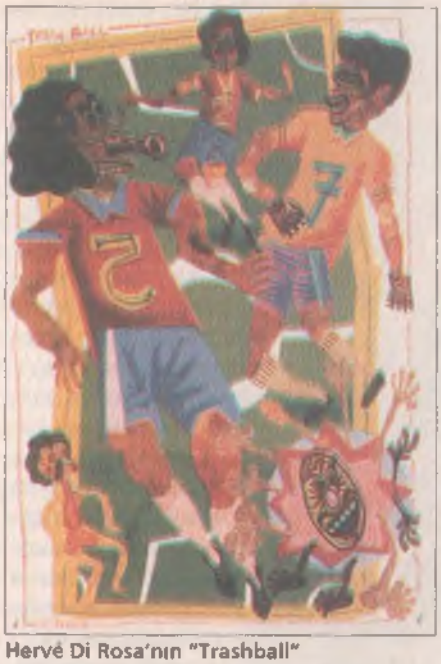

Hervé Di Rosa'nın "Trashball" adlı eseri,1998.

"Amatör ruh geldiysen bir kere tıkla!" diyenler uzun süredir beklemektedirler. Kaldı ki bazı ahlakçı ve nostaljik yaklaşımlarla yapılan bu amatör-profesyonel kavramlaştırmasının içinde kendileri açısından da zorluklar vardır. Bu karşıtlık, "elde edilen gelirle ve bu sayede sınıf atlamayla mı?", "uzmanlaşma ve işbölümüne dayanan tekyönlü bir gelişmeyle mi?", "bir boş zaman etkinliği olan oyunun insanın hayatını tümden kapsamasıyla mı?" ilintilidir. Bunlar ve benzeri sorulara verilecek yanıtlar amatör-profesyonel ayrımının temelsiz bir karşıtlığa dayandığını gösterecektir. Örnekleyecek olursak bugün amatör lig, küme, vs. denilen yerlerde oynayan sporcular da bu işten "zengin" olan modelleri gibi, sporun tek bir türü ile uğraşmakta ve çoğu zaman başka iş yapamadıkları için –genç yaşlarda bu hayata dahil olarak bir süre sonra okullarından da koparak bir meslek sahibi olamamaları- kendilerine verilen düşük maaş ve primlerle yaşamaya çalışmaktadırlar. Profesyonel liglere seçilecekleri ve zengin olacakları günün hayalini kurarken

'Tango en iyi antrenmandır'

Meksika filmlerindeki jönlere olan benzerliği nedeniyle ona "El Charro" diyorlardı ama o Buenos Aires'de dere kıyılarındaki haralardan geliyordu. Jose Manuel Moreno, River'ın takımının en sevilen futbolcusuydu. Rakiplerini yanıltmaktan zevk alırdı. Korsan bacakları buradan sıçrayıp öteki tarafa gider, haydut kafası ise direklerden birine gol sözü verir, ama topu öbürüne yollardı.

Rakip oyunculardan biri onu bir tekmeyle yere serdiğinde Moreno, şikayet etmeden ve yardım istemeden kalkar, canı ne kadar yanmış olursa olsun oyuna devam ederdi. Çok gösterişli, gururlu ve kavgacıydı; karşı takımın taraftarlarıyla ve ona tapan ama River kaybettiğinde ona hakaretler yağdırmak gibi kötü bir alışkanlığı olan kendi takımının taraftarlarıyla da tekme tokat kavga edebilecek biriydi.

Milonga dansına düşkün olan bu arkadaş canlısı futbolcu, Buenos Aires gecelerinin aranılan bir simasıydı. Morenoya güzel kadınların kollarında ya da bar köşelerinde sabahlardı.

- Tango en iyi antrenmandır, derdi; sözlerini, ritim var, ritmi bir anda değiştirmek var, bedeni kullanmak var, hem insanın beli ve bacakları da çalışıyor diye sürdürürdü.

Pazar günleri maçtan önce bir koca tabak tavuk yiyip bir şişe kırmızı şarabı bitirirdi. River takımı yöneticileri ondan, bir sporcuya yakışmayan bu kötü hayattan vazgeçmesini istediler. O da elinden geleni yaptı. Bir hafta boyunca erken yattı, sütten başka bir şey içmedi, sonra da sahaya çıkıp hayatının en kötü maçını oynadı. Soyunma odasına döndüğünde takımından uzaklaştırıldığı haberini aldı. Arkadaşları bu iflah olmaz akşamcıya destek olmak amacıyla greve gittiler. River takımı dokuz maçını yedek oyuncularla oynamak zorunda kaldı.

Onu övmek isteyenler şöyle derler: "Moreno futbol tarihinin en uzun ömürlü oyuncularından biridir. Arjantin'in, Meksika'nın, Şili'nin, Uruguay'ın ve Kolombiya'nın değişik birinci lig takımlarında yirmi yıl boyunca oynadı. 1946'da Meskika'dan döndüğünde, River takımının taraftarları onu tekrar görebilmek için stadı doldurdular. Taraftarları tel örgüleri yıkarak sahayı işgal ettiler. Üç gol attı ve sahadan hayranlarının omuzlarında çıktı. 1952 yılında Montevideo'nun Nacional Kulübünden önemli bir teklif aldı, ama o Uruguay'ın başka bir takımı olan Defensor'da oynamayı tercih etti. Bu küçük bir takımdı ve ona iyi bir ücret ödeyecek durumda değildi, ama Defensor'da arkadaşları vardı. O yıl Moreno, Defensor'u küme düşmekten kurtardı."

1961 yılında futbol hayatını bitirmişti ve Colombia'nın Medellín takımının teknik direktörlüğünü yapıyordu. Medellín takımı Arjantin'in Boca Juniors takımı ile oynuyor ve kaybediyordu. Oyuncular bir türlü kalenin yolunu bulamıyorlardı. Bu durumda kırk beş yaşındaki Moreno üzerini değiştirdi, sahaya çıktı ve Medellín onun attığı iki golle maçı kazandı.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

yaşlanmakta, sakatlanmakta; kaybolmaktadırlar. Daha şanslı olanlar da vardır ama çoğunluk için bu ligler, bir zamanlar hayallerini süsleyen yaşamın ucunu bile onlara tattırmamıştır. Şimdi bu insanlara hangi kıstaslara göre amatör ya da profesyonel denilecektir?

Çoğumuz, ortaokul ve lise çağlarında spora yalnızca izleyen ya da tüketen değil aynı zamanda aktif olarak katılan kişiler olmuşuzdur. Bu dönemde bir amatörlükten; yabancılaşmanın yaşanmadığı, işbölümünün, uzmanlaşmanın, şikenin, şiddetin, şöhret olma hevesinin olmadığı bir ahlaki amatörlük anlayışından söz edilebilir mi? Ortaokul yıllarında atletizm takımındaydım, okulun en iyi maraton ve 3 bin m. kros koşucusuydum. Girdiğim yarışmaların hepsinde beni takım arkadaşlarımdan ayıran madalyalar aldım ve takımımız ben ve benim gibi bir başka arkadaş sayesinde ödül alırken bunu bizim kazandırdığımızı hem hocalarımız, hem arkadaşlarımız biliyordu, bizi sormanıza bile gerek yok! Kısacası yengiyi, bireysel başarıyı, şöhret olmanın hevesini atletizmle yaşarken bu durumun maddi olmasa da manevi rantını yemek sanıyorum yine ideal bir amatörlük ruhuyla bağdaşmamaktadır.

Bu amatör-profesyonel ayrımı üzerinde bu kadar uzun durmamız boşuna değildir. Çünkü günümüzde, bunun sistem tarafından kaynaklanan bir yanılsama olduğunun anlaşılması önemlidir. Hem oyunun, oyuncunun, izleyicinin, toplumsal sistemlerden bağımsız hareket edemeyeceğini göstermek, hem de bu konuda idealist bir tutum takınan aydınlarımızın bir yanılsama içinde olduklarını açıklayabilmek gerekir. Oyuncunun, gerçek anlamda ne zaman sahip olduğu bilinmeyen amatör ruha, yeniden erişebileceği beklentisi ve o yönde geliştirilen açıklamalar, sistem tartışmasının dışında kalındığı sürece ister istemez oyunun politikadan bağımsız olduğu tezine götürmektedir bizi. Bu konudaki ahlakçı yaklaşım, üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki ilişkilerin belirlediği toplumsal hayatın dışına sürüklenmekte ve tezlerini hayatın temel olmayan ikincil, üçüncül dereceden çelişkilerine dayandırmaktadır.

Özetle, bugün, tüketim toplumu haline gelmiş "uygar" dünyanın çocukları bile, oyunlarını, kendi bireysellikleri içinde yarattıkları düşlerinde değil onlara sunulan ve belirli anlamlar yüklü fantastik dünyalarda oynamaktadırlar. Kendi oyuncağını üreten çocukla, oyuncağı kitlesel üretimin bir nesnesi olmuş tüketen ve pasif çocuk arasında önemli farklar bulunmaktadır. Bu durum, özel mülkiyet ve kâr esasına dayanan uygar dünyada "eğlence endüstrisi"nin, tüketicilerin en sınır tanımazından (çocuktan) kazanacağı servete karşı duyduğu isteğin sonucudur ve aynı zamanda oyuncakların taşıdığı anlamlar, ilettikleri ve meşrulaştırdıkları yaşama biçimi de gözden kaçırılmamalıdır. Bu ise, Huizinga'nın irrasyonelliği olmamakta, bu sistemin artık irrasyonel hale gelmiş rasyonelliği olmaktadır.

Proletaryanın sporu mu?

Amatör ruha olan inancın nostaljik olmanın bile ötesinde sistem dışı ve idealist kaldığı tezini öne sürdükten sonra, oyun alanında hesaplaşılması gereken bir anlayış daha vardır. Bu anlayış, Marksist gelenek içinde kendine yer bulabilmiştir. Belirli oyunların "doğa"sının, potansiyellikleri açısından "proletaryanın kültürü"ne daha yatkın olduğu, sosyalist ve komünist toplumlarda bu oyunların kolektif başarıya önem veren ve yabancılaşmayı olabildiğine azaltan yapılarından dolayı kitlesel ve çok önemli olmaya devam edeceği, etmesi gerektiği düşüncesidir. Bu görüşün ilk yanılsaması, şeylerin doğası üzerine düşüncesinde yatmaktadır. Bu şeylerin toplumsal hayatın birer parçası olduğu bilgisi, her ne kadar Marksistler açısından yine aynı şeylerin bir doğası olamayacağını, doğası denilen şeyin toplumsal sisteme bağıntılı olduğu bilgisini yadsısa da, özellikle futbol gibi kitleler tarafından hayatın merkezine konmuş bir oyunla ilgili olduğunda bu yadsıma görmezden gelinebilmektedir. Benzer

'Hiç kimse'ydi, en büyük oldu: Eusebio

Ayakkabı boyamak, yerfıstığı satmak ya da dalgın kimselerin ceplerini hafifletmek için dünyaya gelmişti. Çocukken ona "hiç kimse" anlamına gelen "Ninguem" lakabını takmışlardı. Dul bir kadının oğluydu, sayısı kabarık kardeşleriyle kenar mahallelerin arsalarında sabahtan akşama kadar top peşinde koşardı.

Yoksulluğun soluğunu her zaman ensesinde hisseden ve polis tarafından kovalanan biri gibi soluk soluğa çim sahalara kapağı attı. Ve zikzaklar çizerek yirmi yaşındayken takımına Avrupa şampiyonluğu kazandırınca "Panter" lakabının sahibi oldu.

66 Dünya Kupası'nda uzun bacaklarıyla sahada rakiplerinin birçoğunu geride bıraktı; imkânsız gibi görünen yerlerden filelere gönderdiği toplarla seyircilerin kendisini uzun uzun alkışlamalarını sağladı.

Uzun kollu, uzun bacaklı, mahzun bakışlı bir Mozambikli zenci olan Eusebio, Portekiz futbol tarihine en iyi oyuncu olarak geçti.

(Eduardo Gleano, "Gölgede ve Güneşte Futbol", Can Yay., Çev: E. Önalp ve M. C. Kutlu, 2. Basım, 1998.)

açıklamaları futboldan vazgeçemedikleri için futbolla barışmaya çalışan, neoliberal, sivil toplumcu etkiler altında kalmış aydınlarımız yaptığında normal karşılamak mümkündür. Bugün bu fikirleri savunanlar bir süre önce futbola, Marx'dan çarpıtarak aldıkları bir görüşle, "halkların afyonudur" benzetmesi yapmıyorlar mıydı? Değişen dünya onları da değiştirmiş, bu "kitlesel ayin"e katılma yolunu tutmuşlar, sivilleşmişler, halka inmişlerdir! Esasında futbolu hep sevmişler ama kolay kolay itiraf edememişlerdir. Şimdi ediyorlar!

Önemli olan nokta futbolu sevip sevmemek değildir. Ancak futbola bireysel olarak ilgi duymak ve bu oyuna yalnızca pasif bir tüketici olarak değil pratiğini yaşayarak katılmak başka şeydir, futbolu, kitlelerin hayatında merkezde olmasının sebeplerini araştırmadan, futbolun biçimsel özelliklerinden hareketle onu bir sınıfın sporu yapmaya yönelmek başka şeydir. Göreli bireysel yarar ve toplumsal çıkar arasındaki fark nedense hep karıştırılmaktadır (Ağaçtan ormanı görememek gibi!). Sırf bu nedenden arada bir esasında futbolu çok sevdiğimi söylemem gerekecek sanıyorum, futbol düşmanı ilan edilmemek için!

Kültürün üstyapı kurumlarına ait bir olgusu olarak incelediğimiz oyunun bir türünün, herhangi bir sınıfın tümden sahip olduğu bir fenomene dönüştürülmesi, "proleter kültür" tartışmalarını hatırlatmaktadır. Proleter kültür tartışmasında hatırlanacağı üzere Lenin'e karşı olanlar, iktidarı ele geçirmesinin hemen ardından egemen sınıf konumuna yerleşecek proletaryanın, kendine has değer ve pratiklerinin var olduğunu öne sürüyorlardı. Sosyalist üretim tarzı doğrudan doğruya sosyalist kültüre dönüştürülmekteydi. "Lenin 1910 yılında, 'proleter kültür üzerine yapılan tüm laf kalabalığının aslında Marksizm'e karşı yürütülen mücadelenin maskesi' olduğunu yazmaktaydı. Lenin'in savunduğu nokta oldukça açık ve seçikti: Marksizm kendi siyasal ve toplumsal kuramını geliştirirken, burjuva düşünce ve kültürünün bilimsel olarak ilerici yanlarını içine almıştı –fakat bu Marksizm'in kendinden önceki tüm burjuva düşüncesini reddettiği anlamına gelmemekteydi; çünkü Marksizm, burjuva ideolojisinden kesin bir kopuşu ifade etmesine rağmen, bizzat burjuva sınıfının yarattığı bilgi birikimi üzerine yükselmekteydi." (6)

Özetle, kültürel bir olgu olan sporun sanayi toplumlarında bir sınıf tarafından yaratılması gerçeği, sanayi toplumunun egemen kültürünün tümden dışında ona karşıt bir yapıda olmasını sağlamaz. Aynı zamanda tam tersi açıdan bakarsak da egemen bir kültürel pratiğin sırf egemen olduğu için yararsız olduğu gibi bir tez de öne sürülemez. Ayrıca, işçi sınıfı her ne kadar burjuvazinin üretim sürecine egemen olmasıyla –diyalektik gelişim sürecinde– doğmuşsa da, bir sınıfın doğuşuyla bir kültürel etkinliğin başlaması birbirlerine indirgenemez. Kültürel etkinlik sınıf değildir; bu nedenle futbola sahip çıkarken işçi sınıfını da burjuvazi yarattı diyerek, işçi sınıfı ve futbol arasında kopmaz bir bağ kurmaya çalışmak bütün ilişkileri tersyüz etmek olacaktır.

Peki voleybolun sırrı!

Egemen sınıflar her ne kadar egemen kültürün üreticisi ve belirleyicisi olsalar da, kültür ve sınıflar arasındaki ilişki, çelişkilerle, mücadeleyle dolu dengesiz, diyalektik bir ilişkidir. Bu da bizim yukarıda anlattıklarımızdan, oyun ya da özel olarak futbol alanının terk edilmesi fikrinin çıkartılamıyacağını kanıtlar. Ancak terk edilmemesi gereken tek oyun alanı futbol değildir. Tartışmanın yalnızca futbol üzerinden yapılması, bu oyuna "doğası"ndan kaynaklanan anlamlar yükleyenler için bir yanlış gibi görünmese de, bu yaklaşım egemen kültürel pratikleri desteklemektedir. Öncelikle, futbolun diğer takım oyunlarından çok daha farklı bir kolektif ruhu beslediği anlayışından hareketle işçi sınıfının kültürüne yakın oluşu mantığı –ki yanlıştır, bugünkü toplumsal sistemin yabancılaşma, tek tipleştirme, aşırı uzmanlaştırma mantığı ile paralellik gösterir: Futbol, diğer oyunlardan sıyrılır, üste çıkar, hakim olur ve yalnızca kendini sevdirir. Bugünkü gençlerin çok büyük çoğunluğu sadece futbol oynamaktadır, belki hiçbiri voleybol topunu gördüğünde bomba sanmamakta ama bu oyuna ilgi de duymamaktadır. Basketbol ise yine sistemin uygun işleyen çarkları sayesinde bizim ülkemizde de son on yıldır kitleselleşmeye başlamıştır. Sanırım birçok kişi "Beyaz Gölge" dizisini hatırlar ve elbette ondan sonra okullarda, parklarda, bahçelerde dikilen basketbol potalarını da. Ama hiç voleybol dizisi hatırlamıyorum. Aynı zamanda dünyanın en ünlü, en çok para kazanan, en güzel kızla evlenen sporcuları arasında da şimdiye kadar hiç voleybolcu görmedim. Peki voleybolun sırrı, futbolun sırrından daha az mı gizemlidir, daha az mı dayanışma gerektirir, daha az mı estetiktir? Bu soruları sıradan futbol düşkünlerine sorduğumuzda yanıtlar bazen sadece çıkarılan ilginç seslerden öteye gidememektedir. İşin profesyonelleri (hem oyuncu hem oynatan hem de basın anlamında) de genelde bu konuda kuramsal çalışma yapmak yerine, olması gerektiği (sistemin gerektirdiği) gibi işin rantını yediğinden bu alanda tartışabileceğimiz sadece aydınlarımız olmaktadır. Üzüntü vericidir ki onlar da çoktan bu güruha katılmış görünüyorlar, yaşanan reel durumu kendi ideolojileri doğrultusunda açıklayabilmek için pragmatik yöntemlere başvuruyorlar, eklektik bir yöntem izliyorlar. Voleybol, dayanışmayı futboldan daha mı az gerektirir sorusuna yanıtları bu yüzden bilimselliğin yakınından geçemiyor. Endüstriyel çalışma koşullarını futbol mu daha çok benimser yoksa basketbol ve/veya voleybol mu sorusuna yanıtları bile anlık savuşturmalardan ibaret kalıyor.

Bir takım oyununda amacın yenmek olduğunu düşündüğümüzde bunun sko-

ra bağımlı olduğunu biliriz. Yani en önemli amaç oynamak, eğlenmek değil belki bunları da içine alacak şekilde karşılaşmadan galip ayrılmaktır. Futbolda skor ise çok kısıtlı olduğundan, skoru belirleyen "gol"ü atan kişi bu işten en çok kazanan olmaktadır. Diğerleri arasından sıyrılan, yıldızlaşan, takımı satıp (profesyonellik gereği tabii) başka formalar altında pastadan büyük payı alan odur. Onun forması, müzayede de satılırken en pahalı formadır. En çok yazı onun için yazılır. Gerektiğinde herkesten çok milleti de o temsil eder, elbette diğer takım arkadaşlarıyla birlikte, ama hep onlardan bir adım önde.

Kapitalizmde bir malın değeri söz konusu olduğunda onun pazardaki miktarı fiyatını belirlemeye de etkendir. Yani az bulunan şeyler değerlidir! Gol de az bulunur, onun için onu mülkiyetine alan kişi normal olarak en zengin (oynayanların içinde) kişi olacaktır. Voleybolda nasıldır peki? Amaç yine yenmektir. Ama skoru oluşturan sayı az bulunan bir şey değildir. Bununla birlikte bir iki kişinin uzmanlık alanı değil, takımdaki herkesin yapabildiğidir. Kaleci gibi futbolda zaman zaman tek suçlu ilan edilebilecek –kahraman ilan edilmesi her zaman suçlu ilan edilme sayısının çok altındadır– kişi yerine, voleybolda da basketbolda da skoru önleyen tüm takımdır. Futbolda işçinin bant üretimindeki fabrika işçisine değil de bütün oyunu bilmesi gerektiği durumundan hareket ederek futbolu, yabancılaşmanın en aza indirildiği sosyalist "iş" örgütlenmesine benzetme ilginç bir yaklaşımdır (İşçi sınıfının mavi yakalıları yerine beyaz yakalı profesyonellerin çalışma mantığına dikkat etse, bu düşünce, sosyalist iş örgütlenmesine kadar gitme gereği duymayacaktır oysa! Bugünün futbolcusu çalışma şekli olarak da ahlakı olarak da sosyalist işçiden daha çok günümüz beyaz yakalısını andırmaktadır. Yükselme hırsı, şöhret tutkusu, takım arkadaşlarını bile gerektiğinde kendi yükselmesinde bir araç olarak görmesi, başka bir şirkete daha yüksek maaşla geçerken birden eski işyerindeki takım ruhunu unutması profesyonel olduğunu hatırlaması, vs. özellikleriyle futbolcu ve beyaz yakalı birbirine benzer). Peki bu yaklaşım, voleyboldaki tüm oyuncuların bütün oyun içinde her konuda daha az yabancılaşma içinde olmaları gerçeği karşısında ne diyecektir? Smaç vurmayı bilecek, blok yapabilecek, manşet alabilecek, yani oyunun tüm alanında etkili olabilecek bir oyuncudur voleybolcu. Ama bir kaleciyi santrafor olarak oynatmak pek kolay olmasa gerek!

Futbol oyununun kitleselleşmesinin onun doğasından kaynaklandığını iddia edenlerin bir diğer hareket noktası da; futbolun ayakla oynanan basit kurallara dayalı bir oyun olduğu, oynayan insana saha içinde sınırsız hareket edebilme özgürlüğü tanımakla birlikte bir takım olarak dayanışma içinde oynamasını sağladığı için, bireyin kolektif içinde gelişiminin bir yansıması olduğu savıdır. Sırf ayakla oynanıyor olması bile sevilmesinin başlıca nedeni gibi gözükür. Basitliğinin içindeki mükemmel estetik duyguyu yaratan şey ellerimiz kadar hakim olamadığımız ayağımızdır. Sağa sola zıplayan ve sürprizlerle dolu olan küre biçimindeki top, ayağımızın kontrolünde zevkine doyulmaz seyirlik-

Chamizo'nun "Diego Turbo Maradona" adlı eseri, 1998.

ler sunmakta, oynayana muazzam haz vermektedir. Skoru belirleyen gol ise maç sırasında uzun süreler içinde biriktirilmiş heyecanın anlık patlamasıyla diğer birçok takım oyununun aksine insanlara kısa süreli büyük duygusal boşalımlar sağlar. Golden sonra kalp krizi geçirenler, kendini vuranlar, başkasını vuranlar, savaş başlatanlar, tanımadığı insanları kucaklayıp öpenler, sevinçten ağlayanlar, kriz geçirenler görülür. İşte bütün bunlar futbolun insanlar tarafından bu derece sevilmesinin altında yatan, doğasından kaynaklanan şeyler gibi düşünülür. Gerçek midir? Gerçek olan şudur ki yukarıda sayılanların bazıları bu oyunun güzelliğidir. Elbette sevilmesinin de nedenleridir ama bu bir oyundur, aynı çok sevilen ve çok sevilmeyen diğerleri gibi. Kitleselleşmesinin ardında yatan olgu ise bu değildir. Avrupalı sömürgecilerin ve özellikle İngilizler'in –Türkiye'de de ilk futbol kulübünü kuranlar İngilizlerdi (7)- dünyaya taşıdığı bu oyun, sömürge yöneticileri ve ardından halkları tarafından benimsenmiştir. Oyunun basitliği ve masrafsızlığı halkın daha kolay oynamasının başlıca nedenlerindendir. İngiliz sömürgeciliğinden 18. yüzyılda kurtulmuş ABD'de ise kitleselleşen spor futbol olmamış, futbola göre "doğa"sı çok daha yavan olan beyzbol ve basketbol olmuştur. 1994 Los Angeles Dünya Kupası'nın sonuçlarının bile Amerikan televizyonlarının spor programlarında, diğer oyunlardan daha ayrıcalıklı bir yere sahip olmadığını sanırım hatırlatmama gerek yoktur. Bugün bile New York eyaletinde futbol oynayanlar daha çok kızlardır. Her lisenin muhakkak bir erkek beyzbol ve basketbol takımı olduğu gibi bir de kız futbol takımı vardır. Bu örnekleri vermemin nedeni bir oyunun kitleselleşmesine; o oyunun biçimsel özelliklerinden çok o oyuna toplumsal sistem içinde verilen yerin sebep olduğunu anlatabilmektir.

Amerikan eğlence endüstrisinin "yeni futbolu"

Amerikan sermayesi ve "eğlence endüstrisi", ABD'de ilk oynanan takım oyunlarından biri olduğu halde futbolu değil, kendi çıkarlarına daha iyi hizmet edeceğini düşündükleri beyzbol ve basketbolu kitleselleştirmiştir. Reklamcılar için bu iki oyun da futboldan daha cazip gelmiştir. Beyzbolda oyunun çok duraksaması, profesyonel basketbol ligindeki (NBA) basket maçlarının 4 devre oynanması reklamların daha çok olmasını sağlamıştır. Tüketim toplumunda tüketicinin hayatının reklamlar tarafından yönlendirildiğini sanırım tekrar etmeye gerek yoktur. Gerçi futbolun dünyada bu kadar yaygın olmasını kendi çıkarları için nasıl kullanabileceklerini düşünüp duran ve iştahı kabaran Amerikan sermayesi, futbolun bazı kurallarını ve izlenme şekillerini değiştirmek için çalışmalara çoktan başlamışlardır. Gündüz Vassaf'ın *Cennetin Dibi* adlı eserinde, ünlü futbolcu Pele'nin kızının "Bir Pazarlama Problemi Olarak Futbol: Liberal sistemde sporun demokratikleşmesi üzerine bir inceleme" adlı doktora tezinin; FIFA, Amerikan ligine yatırımı düşünen sermayedarlar, reklam şirketleri, Avrupa'nın ileri gelen kulüplerinin sahipleri ve TV şirketi yöneticileriyle birlikte değerlendirildiğini söylüyor. Ayrıca deneysel amaçlı kurulan "Güneydoğu California Ligi"nin geleceğin futbolunun laboratuvar çalışmalarını yaptığını ifade ediyor. "Deneyin ihalesini alan şirket stadın yeniden düzenlemesiyle işe başlamış. Arzu edildiğinde üstü kapatılan merkezi

ısıtmalı statta maçı evinizde olmanın rahatlığı içinde seyretmek mümkün. Bu son derece önemli, çünkü oyunda yapılan yeni değişiklik ve düzenlemelerle eskiden 90 dakikayla sınırlı tutulan maç, artık iki üç saatlik bir gösteriye dönüşmüş. Localarda buzdolabı, mikrodalga fırın, kanepe ve koltuklar, oda servisi gibi tüm konfor mevcut. Maçın tam tadına varabilmek için sahadaki oyuncuların kendi aralarında, antrenörün oyuncularla ve oyuncuların hakemlerle konuşmalarını dinleyebileceğimiz ses sistemi ve sahada istediğimiz yere zoom yapabileceğimiz kameralar ve ekran da var. Oyunu demokratik hale getiren, seyirciyi katılımcı yapan ve aynı zamanda takım ve oyuncu gelirlerini bir hayli artıran başlıca yenilik, her seyircinin kumandasındaki düğmelerle sağlanıyor. Düğmelerin bir işlevi, taraftarların antrenöre oyunun gidişatı hakkında düşüncelerini belirtmesi. Alışılagelmiş ilkel yuhalamalar, ıslıklar ve anlaşılması güç anırmamsı bağrışmalar yerine 21. yüzyılın uygar, bilgili seyircisinin düşüncesini kaale almak için yaratılmış bir imkân" (8). Oyunun birkaç bölüme ayrıldığı bu ligde ayrıca elektronik ekranlar sayesinde seyirci hem antrenöre görüşlerini yansıtabiliyor hem de kulübünden aldığı özel şifreyi girerek aralarda bir sonraki devrede atılacak goller ve maçın sonucu hakkında bahis oynayabiliyor. Bahisden kazanılan paranın büyük çoğunluğu ise kulübe kalıyor. 2'şer dakikalık 4 arada yayınlanacak reklamların ise yüz milyonlarca dolar olacağı tahmin ediliyor.

Aldemir Martins'in "Futebol" adlı tablosu, 1998.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda değiştirilebilecek futbolun Amerika'da arzulanan kitleselliğe kavuşması mümkün olabilir ama bu durum bazılarımız için futbolun katledilmesi anlamına gelecektir. Ahlakçılar ve nostaljik futbolseverler hemen bu durumu tepki gösterecekler ve "kendi futbol"larını geri isteyeceklerdir. Ama bir yandan da, şiddetin futbolu kana bulamaması arzularını karşılayacak bir yönelim olacaktır bu. Pahalılaşan maç biletleri, şiddeti yarattığı sanılan aşağı tabaka işsiz güçsüz takımının burjuva değerlerine saldırısını önleyecek, oyunlar centilmenlik dahilinde bağırtı çağırtıdan uzak tenis maçı tadında geçecektir. Bugün futboldan bekledikleri Ali Kırca'nın beklentileriyle bir olan aydınlarımız, sanırım bu "yeni futbolu" benimseyecek olan Kırca ile yollarını bir süreliğine de olsa ayıracaklardır. Yine sanırım "gerçek futbol" gibi bazı kavramlar türeyecek ve "doğa"sının bozulduğu ileri sürülecektir.

Futbol, daha önce de değindiğimiz gibi bir oyundur, sportif faaliyettir ve kuralları da kendisi gibi tarihseldir. Basketbolun, voleybolun verdiği heyecanlar gibi bu oyunun da kendine has tattırdığı heyecanları vardır. Ama bugün işçi sınıfı futboldan aldığı zevki başka bir spor dalından alamaz demek herşeyden önce işçi sınıfına bir hakaret olacaktır. Zekâ en çok futbolda kullanılıyor demenin diğer takım oyunlarına ve izleyicilerine hakaret olacağı gibi! Kaldı ki evrim aşamasında el-beyin diyalektiğinden bahsedilir ve bu sebeple insan zekâsını bedenen en kusursuz ortaya çıkartabilecek faaliyet "el"in faaliyetidir.

Bugün bir basketbol ya da voleybol işçisi oyundan aynı bir futbol işçisi kadar zevk alabilir, tabii izleyicisi de. Bu sebeple, kültürel açıdan oyun alanındaki mücadele "gerçek futbol" ve "yeni futbol" arasında değil, genel olarak tüm oyunları kapsayacak şekilde verilen mücadeledir. Sırf futbol konusunu tartışmak bile daha önce de söylediğimiz gibi insanları tekyönlü katılımcı ya da izleyici yapmaya yönelttiğinden arzulanacak bir şey değildir. Futboldan alınan zevk kadar diğer oyunlardan da zevk almasını bilen; ama aynı zamanda bu oyunların hepsine eleştirel bir gözle bakabilen ve yalnızca edilgen bir tüketici olmanın ötesinde katılımcı olabilen insan, bugünün arzu edilen sporsever kişisidir.

Şimdiye kadar anlatmaya çalıştıklarımızı kısaca özetleyecek olursak; oyunun günümüzde ve daha önceleri bir kültürel olgu olarak her zaman üretim ilişkileri ve üretici güçler arasındaki çelişkilere ve egemenlik mücadelesine göre şekillendiğini ama yine de hiçbir zaman tam olarak sistemin bire bir yansıması olamayacağını söyledik. Görece bağımsız bir olgu oluşunu Marksist temele bağlı kalarak açıklamaya çalıştık. Ve yine bu nedenden ötürü herhangi bir kültürel olgunun sistemden tümden bağımsız olamayacağını, oyunun, amacı kendinde bir toplumsal etkinlik olmasının imkânsızlığını anlatmaya çalıştık. Böylece, oyunun amacını kendinde gören düşüncenin, oyunu politikadan soyutlayarak, ideal ahlak kurallarına göre şekillendiremeyeceğini, nostaljik davranmanın bu düşünceden farklı bir yönü olmadığını yazdık. Ve yine Marksist geleneğin de içinde kitlelerin oyunu olan futbolla belki de bir barışma ya da sırrını anlamaya yönelik bilimsel bir ilgi duymanın, bu ilgilenme yalnızca futbola yönelik olduğunda, bunun sistemin egemen düşüncesinin etkisi altında bir uğraştan ileri gidemeyeceğini; çünkü bu yolla, insanların entelektüel yeteneklerinin tekyönlü gelişmesine katkıda bulunulduğunun, popüler ve kitle kültürü tarafından pompalanan kitlesel futbol fanatikliğinin dışında bir çaba olmadığının, altını çizmeye çalıştık. Futbolun "doğa"sına yönelik tezlerin idealist olduğunu, biçime bakarak içeriği (öz) belirlemenin, bunu da başka oyunları gerektiği gibi incelemeden yaptığı için, bu tezlerin iki kere yanıldığını söyledik. Aynı zamanda bütün bu alanların bugün, "eğlence endüstrisi"nin egemenliğinde olduğunu ama aynı zamanda da; egemenliğin olduğu her yerde buna karşıt bir mücadelenin bulunduğunu, bu yüzden mutlak bir egemenliğin olmadığının üzerinde durduk. Bundan sonra ise, yukarıdaki temel anlayışımız doğrultusunda, futbolun, sadece futbol oyununun içine sıkışmadan, "eğlence endüstrisi" tarafından nasıl kullanıldığını incelemeye çalışacağız.

Sistemin yarattığı yanılsama

Çapa tarımcılığından saban tarımcılığına geçişle üretim fazlasının ortaya çıkması, bu üretim fazlasına el koyan topluluk önderlerini ayrı bir sınıf haline getirmiş ve o günden itibaren insanlık birbirine karşıt sınıflara ayrılmıştır: Egemenler ve ezilenler. İnsanın doğadaki savaşımı süresince geliştirdiği araçlara, bu sınıf farklılığıyla birlikte insanın kendisi de eklenmiş ve araç olarak insan egemen sınıfın kölesi haline gelmiştir. İnsanın insana ve insanın kendisine yabancılaşması olarak değerlendirebileceğimiz bu durum, bugünkü özel mülkiyet esasına dayalı sınıflı toplum yapısında da süregiden bir gerçektir. Egemenler, Marx'ın da belirttiği gibi toplumun egemen olan düşünce yapısının

üreticisidirler, ancak Walter Benjamin'in de dediği gibi: "Her çağ kendinden sonra gelecek olanın rüyasını görmekle de kalmaz; rüyasını görürken, bu rüya görüşü sayesinde, uyanımına doğru ilk adımı başlatır, zorlar. (Böylelikle), her çağ kendisinin sonul-ereğini bağrında taşır ve –Hegel'in görebildiği gibi- kendi sonunu kendisi için dile getirir, ustaca bir örtüklükle..." (9)

Oyun da, bizlere egemen olanların inandırmaya çalıştığı gibi üretim ilişkileri ve üretici güçler arasındaki çelişkilerin, savaşımların dışında yer almamaktadır. Boş zaman etkinliği olarak bir dinlenme, deşarj olma, gündelik hayatın stresinden kurtulma pratiği olarak algılatılmaya çalışılan oyun, diğer kültürel alanlar gibi farklı çıkarların sürekli çatıştığı bir alandır. Toplumsal sorunların dışında tutulmaya çalışılması yaratılan bir yanılsamadır.

TV'deki spor haberlerinin, gazetelerdeki spor sayfalarının ayrı bir yeri olması bu yanılsamanın her gün yeniden üretilmesinden başka bir şey değildir. Korkmaz Alemdar ve İrfan Erdoğan'ın *Popüler Kültür ve İletişim* adlı eserlerinde de söyledikleri gibi spor, kendi iç özelliği olan gerginlik/heyecan ve zevk arama/bulma konusunda basit kişisel dürtülerle açıklanmaya çalışılmaktadır (10). Oysa bu dürtüler, her zaman egemen sınıfların ve bugün pazarın, denetime almak istediği hatta "tüketim toplumu" ile birlikte denetimini kâra döndürmeyi başarabildiği şeylerdir. Genel olarak oyunu ve özel olarak sporu kültür ve güç ilişkileri içinde incelememek bugün egemenlerin tuzağına düşmek olacaktır.

Futbolun yaygınlaşmasının nedenlerini daha önce de yapmaya çalıştığımız gibi bu güç ilişkilerinde aramak gerekir. Tutucu bir kötümserlikle olmasa da kültürel çalışmalara ve özellikle popüler kültür-kitle kültürü çalışmalarına önem vermek gerekir. Günümüzde güç ilişkilerini, kitle kültürü olgusu göz ardı edilerek açıklamaya çalışmak ve anlatmak imkânsız hale gelmiştir. Horkheimer ve Adorno'nun *Aydınlanma'nın Diyalektiği* adlı eserlerinde yazdıkları gibi: "Kültür bugün herşeye aynı damgayı basmaktadır. Filmler, radyolar, magazinler, bir tüm olarak tek bir tür (form) olduğu kadar, her bölümü kendi içinde de ayrı bir tür olan bir sistem oluşmaktadır. Siyasal yönden birbirine karşıt konumda olanlar bile, müzikte aynı ritmlere özenle boyun eğmektedir" (11). Aynı restoranlarda karınlarını doyuramasalar bile aynı tür yiyecekleri tüketmekte, aynı dizileri seyretmekte, fiyatları farklı da olsa aynı ulaşım biçimine yönelmekte, aynı takımları tutmaktadırlar. Bu benzeştirme, refah toplumu aldatmacası ile birlikte demokratik olarak sunulmaktadır. Gerçek anlamda katılımcı bir demokrasi değil, yaşanan tüketimin demokratikleşmesi olmaktadır. Biçimleri farklı da olsa içerikleri özdeş olan kültürel metaların kitleler tarafından tüketilmesinin elbette kitleler üzerinde bir etkisi olacaktır. Galatasaray'ın yengisinden aynı takımı tutan patronu kadar zevk alabildiğini gören işçinin yanılsama içinde yaşadığı özdeşleşmenin etkisi olmadığını düşünmek fazla bir iyimserlik olacaktır. "Hepimiz aynı gemideyiz" sözünü sık sık tekrarlayan egemen düşüncenin spordaki (kültürel) yansımasından başka bir şey değildir bu. Gerçekten özgürleşebilmeleri için kitlelere siyasal örgütlenme yollarını tıkayan sis-

Alecos Fassianos'un bir eseri, 1998.

tem, sanal (sözde) cemaatler yaratarak insanların dayanışma, birliktelik ihtiyaçlarının altını oymakta, kitlelerin yanlış bilinç içinde ancak taraftar olabilmelerini sağlamaktadır. Yanlış anlaşılmamak için tekrar belirtmek gerekir ki, insanın yaşadığı bu sevincin insanı tümden bir özdeşleşmeye götüreceğini savlamıyoruz. Ya da aydınlarımızın hemen yöneltebilecekleri, "Ne yani ben de Galatasaray'ı tutuyorum diye kulüp milyarderleri ve onların yaşamlarıyla mı özdeşleşiyorum?" gibi soruları bu yüzden anlamsız kaçacaktır. Fakat takım tutmak da, o takımla birlikte sevinmek ve üzülmek de gerçekte insanın kendi dünyasında yarattığı bir yanılsama ve özdeşleşmedir. Kitleler bu özdeşleşmenin sonucunda sevinç ve üzüntülerini bile kendi sınıfsal konumları dahilinde yaşamaktadırlar. Bir "centilmenin" karşı takım taraftarlarını bıçakladığı kolay kolay görülebilecek bir şey değildir. Tekrardan esas konuya dönecek olursak, kitle kültürü, ürünlerini insanlara pazarlarken insanların o ürünlerle kendi hayatlarında bir yakınlık kurmasını arzulamaktadır. Reklam bu durumun en açık örneğidir. Fakat reklamlarda bazılarımızın kolaylıkla algılayabildiği bu sahte vaatler, söz konusu kültürel alan değiştiğinde görünürlüğünü kaybedebilmekte, örtük olarak zihinlere yerleşebilmektedir.

Sistemin kurbanı olan taraftar

"Kitleye, içerikleri özdeş olan kültürel metalar, bunların dışsal ögeleri farklılaştırılarak verilmektedir. Böylece, gelir düzeyi, cinsiyeti, oturduğu semti, eğitim düzeyi, etnik kökeni, vb. bakımından belirli kategorilerde toplanan herkese birşeyler hazırlanmış olmakta; çeşitli nitelikte malların hazırlanması yoluyla herkes için birşeyler sunularak hiçkimsenin kaçmaması sağlanmış olmaktadır... Mekanik yönden farklı olan ürünler, sonunda hep böyle birbirinin özdeşi olmakta; ucuzu, pahalısı, içinde rol alan yıldızların sayısı ve bunların aldıkları ücretlerin miktarı, kullandıkları teknolojinin gelişkinlik düzeyi ve yararlandıkları psikolojik **formula**'lar değişik şeyler de olsa, özde hepsi birbirinin özdeşi olmaktadır: estetiğin gerilemesi ve bu işlere yatırımlanmış sermayenin zaferi..." (12). Spora yatırımlanmış sermayenin zaferi ise; özellikle futbol sözkonusu olduğunda herkesin bir takımın -çoğu zaman fanatikçe- taraftarı olması sayesinde taraftarlara oynatılan spor-toto, loto, vs. gibi bahis oyunlarından milyarlar kazanılması, yine aynı taraftarların maça gelip gitmesi, takımın ürünlerini satın alması, şifreli TV kanallarının tuzağına düşmesi olmaktadır. Kişi başına düşen gelirin Avrupa ülkelerine nazaran haylice az olması, futbolcu transferlerinde büyük kulüplerimizin muazzam miktarlar ödemesini engellememektedir. Taraftarlar, "eğlence endüstrisi"nin en kolay avladığı kesimlerdir. Bir malı tükettirebilmek için ortalama ilgi alanını bulmanın çok önemli olduğu düşünülürse taraftarların ne kadar kolay bir yem oldukları anlaşılacaktır.

Diğer tüm oyunlar gibi futbol da tüketici kültürün ve egemen ideolojilerin yayıldığı bir alandır. Politikadan bağımsızmış görüntüsünün verilmesi açısından, bireysel rekabeti ve sistem içi rasyonel dayanışmayı empoze etmesinden, yerel ve bölgesel farklılıkları kullanmasından, gerici bir milliyetçilik anlayışını besle-

mesinden, cinsel farklılıkları derinleştirmesinden, sınıf atlamanın bireysel metotlarını desteklemesinden, bahis oyunlarıyla sürekli kumara yöneltmesinden, içindeki şans ve sonucun önceden bilinemezliği faktörüne dayanarak Ortaçağ batıl zihniyetini –uğur, büyü, şans, vs.- hortlatmasından, vs. hep belirli bir anlayışın hizmetinde gözükmektedir. Hem sporcular hem de izleyiciler sistemin egemen sınıfının ve onların kitle iletişim araçlarının kurbanıdırlar. Kitlelerin büyük çoğunluğu genelde katılımcı olarak değil, izleyici olarak yer aldıkları bu seyirlik oyunlar içinde rollerini yerlerine getirirken, sistemin kendini yeniden üretmesine ve kendini meşru göstermesine katkıda bulunurlar. Elbette bu durum kaçınılmaz ve mücadele edilemez değildir, ama yaşanan budur.

Kapitalistler futbolu icat etti

Futbol, bugünkü biçimiyle 19. yüzyılın ikinci yarısında yani sanayi toplumunun doğduğu yıllarda, sanayinin o zamanki merkezi olan İngiltere'de başlamıştır. O günün mantığına göre düzenlenmiş, rugby denilen oyundan ayrılmış, elle oynamanın tamamen yasaklandığı futbola dönüşmüştür. Çok kişiyle ve süresi belli olmadan oynanırken oyuncu sayısı azaltılmış, süre kısaltılmış, saha çizgileri belirlenmiş ve birçok kurala bağlanmıştır. Yenginin rasyonel bir durum kazanması o zamanın koşulları gereğiydi. Standartlaşma, kurulacak ligler ve bu ligler üzerinden para kazanmayı hedefleyenler için olmazsa olmaz bir koşuldu. Toplumun bütün kesimlerinin, özellikle de işçi sınıfının denetim altına alınması gereken günlerde düzenin kuralsızlıklara, kendiliğindenliklere tahammülü yoktu. İşçi sınıfının mücadelelerle kazanmış olduğu serbest zaman hakkını işçi sınıfının sisteme karşı kullanması olasılığına karşı egemenlerin yapması gereken şeyler vardı. Bu yüzden üretimdeki egemenliklerini üretim dışındaki egemenlikleriyle pekiştirmek arzusundaydılar. Kitle kültürü ve popüler kültür ideolojisi 19. yüzyıldan 20. yüzyıla, tüketim toplumuna doğru geçildikçe kitlelerin zihinlerinde etkili olmayı başardı. Önce üretilen metaları ulusal ve uluslararası fuarlarda seyre dalan kitleler, "refah toplumu"nun göreli yoksulluğuna geçtikçe seyrettikleri ürünleri tüketme hakkına da sahip oldular. Artık onlar da Oxford ve Cambridge'de kurulan takımların oynadığı gibi düzenli futbol oynayabilecekler ve benzer kulüplere sahip olabileceklerdi. Aralarından başarılı olanlar bu çekilmez hayattan sıyrılacak, şan şöhret ve paraya kavuşacaktı. Egemenler kadar olmasa da onun da kendine ait bir çatısı olacak, içine gerçek olmasa da öyleymiş gibi görünen porselen takımlar, kristal vazolar alabilecekti!

Yüzyılların ayaktopu 19. yüzyılın ikinci yarısında; evrim sürecinin bu zamanki aşamasında adına futbol denen bir oyuna dönüşecekti. Zamanla bu oyun da diğer kitle kültürü ideolojisinin yarattığı yanılsamalar gibi, yöneten ile yönetileni, varlıklı ile yoksulu, özgür olan ile özgür olmayanı, mutsuz insan ile onu mutsuz kılan toplumsal gerçekliği özdeş kılacak bir işleve sahip olacaktı. "Bundan amaç, bizlere, gerçekten estetik değeri olan, bize uygun bir bilgilenim sağlayabilecek, bugünkü toplumsal realitemizi değiştirebilmek için arada şöyle bir durup dinlenmemizi sağlayacak eğlenim olanakları sunmak değildir. Tersine, bizi, bugünkü toplumsal realitemizin içinde kalmaya ikna edici, bunu değiştirmenin gereksizliğini ve umutsuzluğunu kanıtlamaya yönelik bir amaç taşır kitle kültürü ürünlerinin tasarlanması, dizayn edilmesi, üretilmesi ve toplumun çeşitli sınıf ve katmanlarına bulaştırılması" (13).

Moke'nin "La victorie des Léopards" adlı tablosu, 1973.

Televole toplumu

Kitle kültürü ideolojisinin denetlemeye çalıştığı zihinler yine de bu toplumsal hayatın acılarını, karşıtlıklarını ve öfkelerini yaşamaktan kaçamadıkları için, kendilerine bir kaçış alanı olarak sunulan boş zaman etkinliklerinde de bu çelişkilerin yarattığı duygularını boşaltmaya ihtiyaç duyarlar. Bunu bazen sistemin sınırlarını aşmadan ufak tefek marjinallikler içinde, sınıflı toplum yapısına zarar vermeyecek bir şiddetle bezeli olarak yaparlar, bazen de bu boş zamanlarında sınırları zorlayacak siyasal örgütlenmelere, bilinçli etkinliklere yönelirler. Aynı kişiler hem bir takımın taraftarı hem de sistem karşıtı bir partinin üyesi olabilirler. Ancak bu onların taraftarlıklarının bilinçli ya da rasyonel olduğunu göstermemektedir, tersine, bu o kişinin gündelik hayatını daha rahat ve kazasız belasız yaşamasını sağlamak için genelde "kendiliğinden" bir durumdur. Ara sıra da olsa sistem içi ferahlama ihtiyacı duyan insan, takımlarının yengisinde kendini mutlu hissetmektedir. İş günlerinde bu konu üzerinden kızdırarak eğleneceği ya da zaferi paylaştığı arkadaşlarıyla edeceği sohbetlerle rahatlamaktadır.

Genellikle hafta sonu yapılan spor karşılaşmaları, kitle iletişim araçlarının ilgiyi sürekli tutabilmek için tarafgirliği magazinle birleştirerek sunmaları sayesinde, hafta içi de sürekli gündemde kalır. Kısaca "eğlence endüstrisi" en kârlı alanını hafta içi iş saatleri sonrasında da sürekli pompalayarak canlı tutmaya çalışır. İzleyiciler hafta sonu için hazırlanır, iddialar, düşmanlıklar körüklenir. Tartışma sıcak tutulur. Magazinle birleştirilerek sansasyonel hale gelir ve kitlelerin daha da ilgiyle izlemesi sağlanır. Magazinel olduğu için evdeki kadının da kaçması önlenmeye çalışılır. "Tüketim toplumu" ayrım yapmaz herkesi ister, çok demokratiktir! Sporcular ve magazin dünyasının renkli isimleri arasındaki aşk dedikoduları, evlilikler, boşanmalar, aile kavgaları hepsi gösterilir. Özel yaşamın en derin yerlerine kadar kameranın objektifi sokulur, insanlar "bilgi" sahibi olur! Bilgi sahibi oldukça ilgileri de artar! Çocuklarının futbolcu abileri gibi olup, piyasanın en güzel kızlarıyla takılmasını isterler. "Ben okuyamadım, bari çocuğum okusun adam olsun" mantığı, yerini "Ben bu kadar parayı vuramadım, bu güzelleri kapamadım bari oğlum kapsın" man-

tığına bırakır. Futbol toplumu hiç kaçışsız televole toplumudur. Televolesiz futbol olmaz! Bunu arzu edenler kitle kültürü ideolojisi konusunda yeterince bilgi sahibi olmayanlardır.

Egemen kitle iletişim ürünlerinin (filmler, diziler, yarışma programları, televoleler, vs.) en önemli özelliği dramatizasyon ögesini kullanarak kitlelerin kahramanlarla özdeşleşmesini sağlamak, onların yaşamlarının kitlelerin arzuları haline getirmek, bilinçli bir algılamadan uzak bir biçimde duygusal bir kaynaşma yaratmaktır. Haber programları bile bu doğrultuda dramatize edilmekte, sansasyonelleşmektedir. Bir futbol maçının TV'deki gösteriminde bile bu dramatizasyon açıkça bellidir. Kameranın hareketi (yakın çekim) sayesinde özdeşleştiğiniz; yenen tarafta iseniz golü atan, karşı tarafta iseniz kalecidir. Biri gülerken biri kahrolmakta, kale direklerini tekmelemekte ya da arkadaşlarına bağırmaktadır. Yenen ve yenilen biziz! Söylenmek istenen budur! Milyarlarca lira alıp da, kısa bir dönem de olsa sınıf atlayan sporcular ve onların magazin konusu yaşamları birden bizim yaşamımız olur. Yavaş çekim görüntülerde bu sevinci ya da üzüntüyü defalarca yaşarız TV teknolojisi sayesinde.

Kitle iletişim araçları spor karşılaşmalarında da diğer tüm alanlarda olduğu gibi kitlelerin tüm yumuşak dokularıyla oynarlar. Onları galeyana getirir, şiddete sürüklerler. Arada bir hooliganizm karşıtı söylemleri gerçek yüzlerini saklamak içindir. Sansasyon yoksa, şiddet yoksa haber de yoktur.

Özetle futbol, kitleselleş(tiril)miş bir "eğlence"dir ve "eğlence endüstrisi"nin en önemli ilgi odaklarından biridir. Sayesinde ülkeler, şehirler savaşmış binlerce insan ölmüştür. Yine de bir oyundur, içindeki tüm ögeleriyle birlikte ayaktopunun değişik bir biçimidir ama ayaktopunun kendisi değil. Kültürel bir etkinliktir ve bir mücadele alanıdır ama başlı başına futbol olarak değil spor olarak. Oynaması da izlemesi de zevklidir, belki de öyle inandırıldığımızdan, ama yine de tek spor türü değildir. Ve son olarak söylemek gerekir ki; futbolu taçlandırıp oyunların kralı ilan etmek, futbolu kullanarak politika yapmaya çalışmak ne kadar hatalıysa, futbola kaba bir biçimde "halkların afyonudur" yakıştırması yapmak da o kadar yanlıştır. Halkların afyonu olmadığı ya da yapılmaya çalışılmadığı için değil, bu kaba yaklaşımın bizi halkları yalnızca tüketen ve pasif kitleler olarak algılamaya yöneltebileceği için. Dünya döndükçe top da dönecektir belki ama tek dönen top futbol topu olmayacaktır!

DİPNOTLAR

1) Huizinga Johan, Homo Ludens (oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme), Ayrıntı Yayınları, 1995, s.19.
2) Oskay, Ünsal. Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri XIX. Yüzyıldan Günümüze Kuramsal bir Yaklaşım, Der Yayınları, 1993, s.227.
3) Huizinga, s.20.
4) Şahin, Mehmet. Spor Ahlakı ve Sorunları, Evrensel Basım Yayın, 1998, s.32.
5) Şahin, s.31.
6) Aktaran; Swingewood, Alan. Kitle Kültürü Efsanesi, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s.78-79.
7) Kozanoğlu, Can. Türkiye'de Futbol-Bu Maçı Alıcaz!, İletişim Yayınları, 1996, s.192 ve Somalı, Vâlâ. Teknik, Taktik Yönleriyle Futbol ve Tarihi, İnkılâp Kitabevi, 1989, s.10.
8) Vassaf, Gündüz. Cennetin Dibi- Modern Zamanlarda Eğlencelik Hayat, Ayrıntı Yayınları, 1997, s.143-145.
9) Aktaran; Oskay, s.XIII.
10) Alemdar, Korkmaz; İrfan Erdoğan. Popüler Kültür ve İletişim, Ümit Yayıncılık, 1994, s.76.
11) Horkheimer, Max. Theodor W. Adorno'nun Aydınlanmanın Diyalektiği'nden aktaran; Oskay, s.XIV.
12) Oskay, s.XIV.
13) Oskay, Ünsal. "Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım", YKY, 1998. s.152-153.

BEYOĞLU SANAT EVİ
KÜLT. VE YARD. DERNEĞİ

ARTIK...!
GÖZYÜZÜ AVUÇLARIMIZIN İÇİNDE

GÖZYÜZÜNDEN YILDIZLARI ÇEKEBİLECEĞİMİZ BİR YER DÜŞLEDİK BU YAZA BAŞLARKEN

SİZİN DE,

ESEN YELİN İÇİNDE SERİN BİR İÇKİYİ YUDUMLARKEN ÖZENLE HAZIRLANMIŞ YEMEKLERİ TATMANIN KEYFİNİ AKUSTİK MÜZİK EŞLİĞİNDE YAŞARKEN, GÜNÜN YORGUNLUĞUNU GECENİN KARANLIĞINA GÖMEBİLECEĞİNİZ, AÇIK HAVANIN EĞLENCEYLE KUCAKLAŞTIĞI BİR MEKAN İSTEDİĞİNİZİ BİLİYORUZ.

BEYOĞLU SANAT EVİ KAMELYASINI
SİZLER İÇİN HAZIRLADIK.

Küçükparmakkapı Abdullah Sok. No: 22/1 Kat: 6 Beyoğlu/İstanbul
TEL: (0212) 252 61 96

Bilim ve Ütopya tekne gezisi

Önce Boğaz'a sonra da geleceğe yelken açacağız...

Bilim ve Ütopya dergisinin 6. yaşını kutlamak ve yeni ütopyalarımızı hayata geçirmek için bir araya geliyoruz.
Bilim ve Ütopya yazarlarının da katılacağı yemekli ve müzikli tekne gezisine hepinizi bekliyoruz.

Tarih: 10 Haziran 2000
Saat: 19:30'da Kadıköy'den - 20:00'de Beşiktaş'tan hareket
Ücret: 15.000.000 TL, öğrenci: 10.000.000 TL.
(Açık büfe yemek ve limitsiz içki)
Bilgi için: Ozan Yazıcıoğlu (0212) 292 96 43-44-45

Ateş ve ocak

Başlangıçta ateş doğal oluşumlardan alındı ve uzun süre devamını sağlamak şartıyla kullanıldı. Ateşin sönmemesini sağlamak, onu üretmekten daha önce öğrenilmiş olmalıdır. Aynen canlı bir varlık gibi onun da korunmaya ve beslenmeye gereksinimi vardır. Bunu fark eden insanoğlu, ilk ocakların da temelini atmıştır.

A. Ahmet Uhri
(Arkeolog)

İnsanoğlunun var olduğu günden bu yana belki de ilk problem; karnını doyurmak, korunmak ve barınmak olmuştur. Ancak bu gereksinimler giderildikten sonra, diğer insani diyebileceğimiz istekler ve davranışlar ortaya çıkmıştır. "Doğanın yarattıklarına karşılık, insanoğlunun yarattığı her şey (1)" olarak tanımlanabilecek kültür ve bunun öğeleri ise, başlangıçta açlık ve korunma dürtüsünün bir ürünü olarak gelişmiş ve daha sonra başka alanlara doğru yoluna devam etmiştir.

İşte bu gelişme içinde ateşin çok önemli bir işlevi vardır. Isınma, ısıtma, aydınlatma, yakma, pişirme, avlama, ayrıştırma, birleştirme, haberleşme gibi pek çok temel işlevleri görmesinin yanı sıra; insanların barınma, korunma, alet yapma, ölü gömme, gruplaşma ve sosyo-ekonomik yapılaşma gibi nitelikleri kazanmasına ve yaygınlaşmasına yön veren ateşin, ilk kontrol altına alındığı tarih olarak günümüzden yaklaşık 400 bin yıl öncesi öngörülmektedir (2). O tarihlerde Çin'de, Chou-K'ou-Tien'de ele geçen 40 kadar Pekin adamı *(homo erectus)* iskeleti yanında bulunan izler, ateşi ilk kez Pekin adamının kullandığını ortaya koymuştur. Ateşin bu şekilde kontrol altına alınıp kullanılmaya başlanmasının sağladığı yararların en başında ise, aşağıda açıklanacağı gibi, besin maddelerinin pişirilmesi gelmektedir.

Yiyeceklerin pişirilmesinin evrime katkıları

İnsanoğlunun dişleri ve midesi, diğer hayvanlara kıyasla daha az yeteneklidir. Dişlerimiz, filler ve diğer otobur sürü hayvanlarında olduğu gibi, bitkisel liflerin hücre duvarlarını ezemez; midemiz de etoburlarda olduğu gibi, büyük çiğ et parçalarını sindiremez. Oysa, sebzeleri pişirmekle, hücre duvarları eritilir, şeker ve proteinin serbest kalması sağlanır. Kızartılmış etin sindirimi de çiğ etten daha kolaydır. Bunun sonucu olarak da; pişirildiğinde kalori veya besin değerleri arttığından yiyecekler insanlara daha elverişli hale getirilmiş ve insanlar için aç kalarak ölme tehlikesi azalmıştır. Pişirmenin bir diğer etkisi de besinleri yumuşatmaktır. Besinin yumuşaması, çeneye daha az iş bırakır; bu da özellikle çiğnemeye hizmet eden şakak kaslarının küçülmesine yol açar. Başlangıç noktaları kafatasının yan taraflarında yer alan bu kasların, kemikler üzerinde sıkıştırıcı bir etkisi vardır. Bunların küçülmesiyle basınç azalır ve kafatası daha büyük bir beyni kapsayacak şekilde gelişir. Bu eğilimin insan evriminde, alt ve üst çenenin devamlı küçülmesiyle devam ettiğine dair, bazı açık kanıtlar da vardır (3). Besin maddelerini pişirmenin, dolayısıyla ateşin, insanoğlunun bugünkü düzeyine ulaşması yolunda, işte böyle bir etkisi vardır.

Ateşin yuvası ocak

Yukarıda da anlatıldığı gibi, pişirme dışında daha birçok yararı bulunan ateşin, insanlar tarafından ne şekilde kullanıma sokulduğu, nasıl kontrol altına alındığı konusunda çok çeşitli yaklaşımlar vardır. Üzerinde uzlaşılan nokta

ise; başlangıçta ateşin doğal oluşumlardan alındığı ve uzun süre devamını sağlamak şartıyla kullanıldığı; daha sonra üretim yollarının keşfedildiği ve bu sayede denetim altına alınarak her gidilen yerde, her istenilen anda yakıldığı düşüncesidir. Ancak bu aşamaya varabilmek için insanoğlunun bir şeyi öğrenmiş olması gerektiği de açıktır. Bu da, ateşin çok çabuk kaybolması, yani sönmesi bilgisidir. Bu durumda ateşin sönmemesini sağlamak, onu üretmekten daha önce öğrenilmiş olmalıdır. Aynen canlı bir varlık gibi onun da korunmaya ve beslenmeye gereksinimi vardır. Bunu fark eden insanoğlu, ilk ocakların da temelini atmıştır. Ateşin; içinde doğal koşullardan etkilenmeden ve beslendiği sürece yandığı ocaklar, elbette başlangıçta şimdiki ocaklara benzemiyordu. İlk ocaklar belki de etrafı bir sıra büyükçe taşla çevrili, piknik ateşi gibi bir şeydi. Ancak, daha sonraları ateşi üretme, kontrollü bir biçimde yakma ve onu istediği yere yanında götürme bilgisine sahip olduktan sonra, geçici barınaklarında ateşe yer vermeye başladığını düşünebileceğimiz insanoğlu, bu bilgi birikimine paralel olarak, değişik ocak yapma tekniklerini de öğrenmiş olmalıdır. Konumuz ocakların evrimi olmadığı için bu kısa açıklama ile yetinerek, biraz da ocak kavramı ile bu sözcüğün değişik dillerdeki etimolojisi üzerinde durmak istiyorum.

"Ocak evin kalbidir"

İnsanoğlunun barınağında yerini almasıyla beraber, ocağa verilen simgesel önem konuşma diline de yansımıştır. Ocak her zaman barınakla, evle, mekânla özdeşleştirilmiş ve onun *sine qua non* (olmazsa olmaz) bir koşulu haline gelmiştir. Ev varsa, ocak da olmalıdır; ocak evin en önemli mimari elemanıdır, evdeki yaşantıyı simgeler, soyun devamıdır (4). Topluluğun birlikteliğini ve dayanışmasını simgeler. Öyle ya, akşamları ateş etrafında yırtıcı hayvanlardan korunmak için toplanılmasından, kış soğuğunda sıcak bir evde soba veya ocak başında hane halkının bir araya gelmesine değin geçen süreçte, her zaman; içinde ateş yakmaya yarayan yer (5), ocak vardır. Ocağın bu denli önemli oluşu, ona dinsel bazı niteliklerin de yüklenmesine neden olmuş, **ocak kültü** olarak adlandırılan dini inanış ortaya çıkmıştır. Klasik Yunan Mitolojisi'nde olduğu gibi, ayrı bir ocak tanrıçası panteondaki yerini **Hestia** adıyla almıştır.

Ocak sözcüğüne etimolojik açıdan yaklaşıp, değişik dillerde kısa bir araştırma yapıldığında, aşağıdakilerle karşılaşılıyor olunması hiç de şaşırtıcı görülmemeli. Örneğin İsmet Z. Eyüboğlu'nun *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*'ne göre, ocak sözcüğünün kökeni **od/ak**'tır. Od sözcüğü ateş ve –ak yer bildirme ekiyle birlikte ateş yakılan yer anlamındadır (6). Ayrıca aynı sözlükte, od köküyle türeyen **odağ/otağ** sözcüklerinin de ateş yakılan yer, yani oda, çadır, ev anlamına geldiğini ve mekânla olan bire bir bağlantılarını saptamak olasıdır. Aynı şekilde odak sözcüğünü de, evde veya çadırda ateş yakılan yer, belki de evin merkezi olarak almak mümkündür. Hatta bir adım ileri giderek, Arapça'da ateş yakılan yerin, yanma anlamına gelen **haraka**'dan türeyen **mihrak** (Türkçesi yine odak) olduğunu bu sözlükten öğreniyoruz. Hint-Avrupa dillerine geldiğimizde de benzer ilişkileri gözlemlemek olasıdır. Örneğin ocak sözcüğünün İngilizce karşılığı olan **hearth** ve Almanca karşılığı olan **herd**; aynen Türkçe'de olduğu gibi, içinde ateş yanan yer anlamının dışında, aile, ev, merkez, odak anlamlarına da gelmektedir (7). Ayrıca her iki dilde de yürek sözcüğünün ocağa benzer şekilde **heart** ve **herz** olarak yazılması ve her iki dilde de yürek sözcüğünün yan anlamlarından biri olarak merkez, odak, ortaya ve merkeze en yakın kısım (8) tanımlamasının sözlüklerde yer alması, belki de şu yorumun yapılmasına izin verecektir; ocak evin kalbidir...

Ocak her zaman barınakla, evle, mekânla özdeşleşmiş ve onun olmazsa olmaz bir koşulu haline gelmiştir.

DİPNOTLAR

1) K. Marx'a ait olan bu tanım için bkz. Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, İst., 1979, s.97.
2) Wells, 1972, s.15 ve Günveç 1979, s.204.
3) C. Wells, İnsan ve Dünyası, İst., 1972, s.16.
4) Türkçe'de iki deyim olan "ocağına incir dikmek" ve "ocağı kör olmak", soyun devam etmesin, çocuğun olmasın anlamına gelmektedir. Bkz. Ö. A. Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Ankara, 1976, s.829.
5) Türk Dil Kurumu'nun 1983 yılında çıkarmış olduğu Türkçe Sözlük'teki ocak tanımı, s.890.
6) Eyüboğlu 1988, s.235.
7) Webster 1957, s.1151. Ayrıca www.m-w.com adresinden bu sözcüklerle ilgili diğer bilgiler alınabilir.
8) Webster 1971.

Sualtı hekimliğine dalış...

Sualtı hekimliği ülkemizde yaklaşık yirmi yıllık bir geçmişe sahip. Vurgun yiyen hastalardan, kapanmayan diyabetik yaraların iyileştirilmesine kadar pek çok hastalığın tedavisini mümkün kılan olanaklar sunuyor.

Doç. Dr. Salih Aydın ile söyleşi

(İstanbul Tıp Fakültesi Deniz ve Sualtı Hekimliği Anabilim Dalı)

Söyleşi: Ruken Kızıler

Sualtı hekimliği denince, kısıtlı bir alandaki çalışmaların yürütüldüğü bir bölüm geliyor akla. Oysa ki durum çok farklı. Vurgun yiyen hastalardan, kapanmayan diyabetik yaraların iyileştirilmesine kadar pek çok hastalığın tedavisini mümkün kılan olanaklar sunuyor sualtı hekimliği. İstanbul Tıp Fakültesi Deniz ve Sualtı Hekimliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Salih Aydın ile sualtı hekimliği hakkında konuştuk. Söyleşiyi Ruken Kızıler gerçekleştirdi.

- Deniz ve Sualtı Hekimliği Anabilim Dalı'nın sürdürdüğü çalışmalar hakkında bilgi verebilir misiniz?

- Kuruluşu geçmişe dayanan bu bilim dalının gerçek anlamda klinik çalışmalarına başlaması, 1989 ile 1990 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bunun en büyük nedeni, sualtı hekimliğinin en çok kullandığı tedavi olan "Hiperbarik Oksijen Tedavisini" (HBO) sağlayacak bir basınç odamızın olmayışıdır. Bu yıllar içerisinde, Deniz Kuvvetleri'nin bize bağışladığı bir basınç odası sayesinde hasta kabullerine başladık. Tabi 1989 yılına kadar olan sürede de bazı faaliyetler sürdürülüyordu. Dalgıçların dalıştan önce ve sonra muayene edilmesi, takip altında tutulması gibi. Önceleri ben ve Doç. Dr. Şamil Aktaş uzman hekim olarak, Hüseyin H. Buluş ise fizyoterapist olarak Çubuklu'daki Sualtı Kurtarma Komutanlığı'ndaki basınç odalarında, vurgun yiyen, tedavi görmesi gereken dalgıçları tedavi etmeye başladık. Askeriyede tedavi yapabilecek uzman hekimler olmadığı için, bizler bir süre sivil olarak oradaki hastaların tedavilerini üstlendik. Askeriyede, daha önceden iki aylık temel kurs almış olan, pratisyen doktorların eşlik ettiği tedaviler yapılıyordu. Yani bu iş uzman bazında ele alınıp yapılmıyordu. Nedeni de askeriyenin kendi içinde vurgun yiyen dalgıç sayısının fevkalede az olmasıydı. Çünkü sonuçta vurgun, kurallara bağlı dalış yapılmazsa meydana gelebilecek bir olaydır. Kurallara bağlı olarak yapılan dalışlarda çok nadir görülür. Bundan dolayı askeriyenin kendi içinde bulduğu çözüm buydu. Bizim işe başlamamızla Çubuklu'da daha koordineli bir şekilde çalışmamız ve aynı zamanda o doğrultuda da 1985 yılında askeriyeden, Dr. Emin Elbüken'in bu işin uzmanlığına başlamasıyla, Deniz Kuvvetleri'nde sualtı hekimliği, uzmanlık seviyesinde ele alınmaya başlandı.

Biz de o dönemde tedavilere gidip geliyorduk. Tedavilere gidip geldiğimiz dönemde hep bir basınç odamız olsun istedik. Bu basınç odasını İstanbul Tıp Fakültesi'ne koyalım ve diğer hastalara, yani sadece dalışa bağlı olarak meydana gelen dekompresyon hastalığı (vurgun) veya gaz embolisi değil, diğer klinik kullanımlara da açmak istedik. 1990 yılında Deniz Kuvvetleri'nin bağışladığı basınç odasıyla istediğimiz tedavilere başladık.

Pek çok hastalığa çözüm bulmak mümkün

- Kliniğinizde hangi tip hastalıklar tedavi edilmektedir?

- İlk önce kronik osteomyelit dediğimiz uzun süreli geçmeyen kemik iltihaplanmaları. Bunlar genellikle kazalardan sonra oluşan kırıkların, operasyondan önce veya sonra enfekte olması sonucu meydana gelen kemik iltihaplanmalarıdır. Daha sonra gazlı gangrenli hastaların gelişiyle beraber, diğer hastalıkları da ağır ağır fakülte bazındaki diğer kliniklere oturtmaya başladık. Bir bakıma bu işin Türkiye'deki öncülüğünü yaptık. Sözünü ettiğimiz hastalıklar ölüm riski olan ve genellikle ekstiremite kaybı (kol ve bacak kaybı) ile sonuçlanan hastalıklardır. Aslında tedavi ettiğimiz hastalıkları, ölüm riski yüksek olan ve hiperbarik oksijen tedavisi (HBO) görmesi zorunlu olan hastalıklar ve HBO'yu yardımcı tedavi olarak görmesi zorunlu olan hastalıklar olarak ikiye ayırmalıyız.

İlk söylediğimiz gruba; akut duman inhalasyonu (yangın sırasında yaşanan zehirlenmeler), hava ya da gaz embolisi, karbonmonoksit zehirlenmesi (şofben zehirlenmeleri), siyanür zehirlenmesi, dekompresyon hastalığı, gazlı gangren, kronik kemik iltihaplanmaları,

Doç. Dr. Salih Aydın ile arkadaşımız Ruken Kızıler.

kanserli hastalara uzun süreli uygulanan ışın tedavisine bağlı olarak görülen ve kemik ölümleriyle sonuçlanan osteoradyonekroz hastalığı ve aşırı kan kaybı gibi hastalıklar girmektedir.

İkinci grupta ise; yanıklar, beyin ödemleri, ani işitme ve görme kayıpları, diyabetik (şeker hastalığına bağlı kapanmayan) yaralar, kaynamayan kırıklar, periferik damar tıkanıklıkları ve yumuşak doku enfeksiyonları gibi hastalıklar yer almaktadır. Bunların içinde acil müdahale gerektirenleri sıralayacak olursak; bizim asıl işimiz olan, vurgun vakaları, daha sonra dalışlar sırasında veya ameliyatlarda görülen gaz embolizmi, soba ve şofben zehirlenmeleri -ki bu durumda tek ve en iyi tedavi şeklidir- ve ani görme ve işitme kayıplarıdır.

Bunların dışında araştırma konularımızdan biri de, menenjit sonrasında görülen, cilt ve kas ölümlerinin yaşandığı, genellikle ayaklarda ekstirimite kaybı ile sonuçlanan bir hastalık grubudur. Son derece başarılı sonuçlar alınmaktadır. Yanık hastalıklarında da özellikle ilk üç günde tedaviye alınanlarında hospitalizasyon dediğimiz hastanede yatma ve cerrahi müdahale görme sürelerinde azalma görülmüştür. Bu da hem hastanın daha çabuk iyileşmesi, hem de insan gücünün daha efektif kullanılması demektir. Ayrıca "crush" sendromu dediğimiz trafik kazalarında, depremde göçük altında kalanlarda, yüksekten düşen kişilerde ve ateşli silah yaralanmalarında meydana gelen ağır doku ölümleriyle birlikte seyreden kol-bacak yaralanmalarında yaralanan organın kesilmesi başvurulmak zorunda kalınan bir yöntemdi. Oysa biz basınç odasında yaptığımız tedaviyle eğer çok geç kalınmamışsa ve hasta basınç odasında tedavi görebilecek durumdaysa organ kaybını büyük oranda engellemiş oluyoruz. Örneğin geçen deprem felaketinde aldığımız 24'e yakın yaralanmada bu tedaviyi uyguladık ve başarılı sonuçlar elde ettik.

- Genellikle bu tür hastalarda kol ve bacak kesimine gidiliyor, diyebilir miyiz?

- Türkiye'de hemen kol-bacak kesimine gidiliyor demiyorum. Türkiye'de de dünyada da bu Hiperbarik Oksijen Tedavisi çok iyi bilinen bir yöntem değildir. Hekim topluluğunun tedavi sonuçlarını görüp ikna olması, uzlaşması gerekmektedir. Daha çok ABD'de uygulanıyor, Avrupa'da ise son beş yıldır atakta. Fakat kullanılan alan ve ülke sayısı giderek artmaktadır. Böylece bilgi birikimi de artacak ve kullanım yaygınlaşacaktır. Ülkemizde de, diğer tüm yeni tedavi yöntemlerinde olduğu gibi HBO da ilk kullanılmaya başlandığında birtakım tepkiler almıştır. Fakat daha sonra belli hastalıklar için tek tedavi şekli olduğu, bazı hastalıklar için de yardımcı tedavi olduğu, hastanın hastanede kalma süresini oldukça kısalttığı, iyileşme hızını da arttığı görülünce, giderek kabul görmüştür. Şanssızlığımız, bu ilerlemeler devam ederken basınç odamızda, medyaya da yansıyan yangın olayını yaşamamızdır.

Yangın söndü ama izler kalıcı

- Bu olayla ilgili bize ne gibi açıklamalarda bulunabilirsiniz?

- Olay öncelikle patlama değil bir yangındır. Sorun ise insan hatasından kaynaklanmıştır. Basınç odaları dikkatli davranıldığında, gerekli emniyet tedbirleri alındığında oldukça güvenli yerlerdir. Ama kurallara uyulmadığında ve dikkatsiz hareket edildiğinde kaza riski oldukça yüksektir. Oksijen oranı yüksek, kapalı bir ortam olmasından dolayı yaşanacak kazalardaki ölüm ihtimali yüzde yüz gibidir. Fakat benim kişisel kanaatim yangının, insan kusurundan ve gerekli emniyet tedbirlerinin eksik alınmasından kaynaklandığı yönündedir. Bu acı kazada bir asistanımızı ve iki hastamızı kaybettik. Çok üzücü...

- Hiperbarik oksijen tedavisi nedir?

- Kapalı bir basınç odasına alınan hastanın aralıklı olarak basınçlı saf oksijen solumasıdır. Bu oksijen bir maske veya başlık aracılığıyla uygulanabilir. 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren basınç odalarında, dalgıç hatalıklarının, özellikle dalgıçlarda ve basınçlı tünel işçilerinde gözlenen vurgun ve gaz embolisinin tedavisinde basınç odasının etki mekanizmaları aydınlatıldıkça, bundan, başka hastalıkların tedavilerinde de yararlanılabileceği ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar için basınç odası bulunan bir klinik, hiperbarik tıp uzmanlığını almış hekimler, özel eğitim almış hemşire ve basınç odası teknisyenlerinden oluşan bir ekip gereklidir. Hiperbarik oksijen tedavisinin etkilerini de şöyle sıralayabiliriz:

Oksijen uygulansın ya da uygulanmasın, basınç odasında basınç altına alınan gaz hacimler ufalır. Böylece hava embolilerinde veya vurgun yiyen hastalarda, damarlar içindeki tıkanıklığa yol açan gaz kütleleri küçültülerek kan akı-

Yüksek ölüm riski ile gelen, gazlı gangrenli 20 yaşında bir kadın hasta.

HBO 3. seans

HBO 12. seans

Kontrol

GATA'daki sualtı hekimliğinde bulunan basınç odasının görüntüleri.

mı sağlanmış olur. Yaşamın temeli olan oksijen, akciğer aracılığıyla alınır ve alyuvarlarda bulunan hemoglobin aracılığıyla dokulara taşınır. Hemoglobinin azlığında veya karbonmonoksit zehirlenmelerinde olduğu gibi, oksijen taşıma yeteneğinin bozulması halinde, bazen de dokulara normalden daha fazla oksijen gerektiğinde, basınç odasında solunan oksijenin, kanda çözünme yeteneğinden yararlanılır. Böylece kanın sıvı kısmında eriyen oksijen, dokulara yüksek miktarlarda taşınır ve oksijene gereksinimin arttığı hastalıklarda kullanılabilir.

Gazlı gangren dediğimiz hastalıkta da hiperbarik oksijenin antibakteriyel etkisinden yararlanılır.

Yüksek basınçlı oksijen damarlarda daralmalara yol açacağından, dokulara gelen kan miktarı azalır. Ancak oksijen miktarı yine de çok yüksektir. Bu da dokudaki ödem kısır döngüsünü kırar. Örneğin, basınç odasında beyin ödeminin yüzde 50'si, ilk 2 dakika içinde ortadan kalkar.

Diyabete bağlı yaralar gibi iyileşmenin geciktiği veya tamamen durduğu hallerdeki etkisi de, dokuların yeterli düzeyde oksijenlenmesi, enfeksiyonlara karşı direnç gösterilmesine, ödemin ortadan kalkmasına ve yeni damar oluşumunun sağlanmasına katkıda bulunarak tedaviyi sağlaması şeklindedir.

Tedbir alınması şart

- HBO tedvisinin yan etkileri var mıdır?

- Öncelikle sualtı hekiminin alması gereken bazı tedbirler vardır; hekim hastasının basınç altına girdiğinde zarar görüp görmeyeceğini tespit etmelidir. Gereken taramalar yapıldıktan sonra tedaviye alabilir. Bu taramalarda öncelikle bir akciğer filmi istenir, bizim için tehlikeli durumlardan biri tedavi sırasında akciğerde bir yırtılma gözlenmesidir. Bir diğeri saralı hastalardır. Bu tür durumlarla karşılaşmamak için önceden hastalara bir sorgulama yaparız. Röntgen, laboratuvar ve fizik muayenelerini bitiririz; daha sonra tedaviye alırız. Uygulanacak basıncı da bu saptamalara göre ayarlarız. Bu şekilde bir yol izlendiğinde, yan etkiler önlenecektir.

- Ülkemizde hangi merkezlerde bu tedavi uygulanıyor?

- Ülkemizdeki sualtı hekimleri oldukça sınırlı sayıda. Türkiye'de bu işi yapan 12 kişiyiz. Yeni yetişenlerle beraber 15 olacağız. 15 kişi olacağız da 15 merkez var mı? Yok. Normalde ülkemiz nüfusunu düşünecek olursak, her 1-1.5 milyon kişiye bir basınç odası düşmelidir. Örneğin sadece İstanbul'da sekiz tane olmalıdır. Bunun dışında şöyle bir sorun da var; bu merkezler sadece İstanbul'da bulunuyor. Bize il dışından acil müdahale gerektiren çok sayıda hasta getiriliyor. Yeterli sayıda ve donanımda helikopter ambulanslarımız olmadığı için, bazen hasta için geç kalınmış olunabiliyor.

Resmi kurum bazında uzmanlık düzeyinde, hiperbarik oksijen tedavisi uygulayan iki merkez bulunmaktadır. Bunlardan askeri alanda çalışan, GATA Askeri Tıp Akademisi'ne bağlı Deniz ve Sualtı Hekimliği Anabilim Dalı'dır. Sivil olarak çalışan tek merkez ise İstanbul Tıp Fakültesi Deniz ve Sualtı Hekimliği Anabilim Dalı'dır. Ayrıca dalgıç hastalıklarının tedavisini sağlayan basınç odaları olan merkezler de bulunmaktadır. Çubuklu Kurtarma ve Sualtı Komutanlığı, bu komutanlığa bağlı kurtarma gemileri, Gölcük serbest çıkış kulesi, Bodrum Suürünleri Araştırma ve Uygulama Merkezi bu tip kurumlardır. Özel sektörde ise birkaç merkezde bu tedavi verilmektedir. Tabi ülkemizde basınç odası tedavileri ile ilgili bir yönetmeliğin olmayışı bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Minimum standartların, emniyet sistemlerinin böyle bir yönetmelikle belirlenmesi, açılacak merkezlerin denetlenmesi açısından önemlidir. Sağlık Bakanlığı'ndan gelecek böyle bir düzenleme hastalara sunulacak hizmetin etkinliğini ve kalitesini arttıracaktır.

Erken müdahale çok önemli

Dalış sırasında, dalışa bağlı olarakotam basıncı, her 10 metrede 1 atmosfer yükselmektedir. Soluduğumuz havanın içinde bulunan azot, kanın içinde çözüldükçe dokulara birikme oranı giderek artar. Dalış sırasında yüzeye çıkarken, hızlı hareket edildiğinde yapılan dalışın süresine ve derinliğine bağlı olarak, her 3 (10 feet) metrede bir durarak, bu biriken azotun vücuttan dışarı atılmasına izin verilmediğinde, damarlarda kabarcıklar oluşmaya başlar. Bu durum da dokularda tahribata neden olur. Bu tahribat genellikle azotun daha fazla çözündüğü beyin ve omurilik dokusunda meydana gelir ve kişide hastalık halleri görülmeye başlanır. En sık karşılaşılan sorun ise göğüs bölgesinin aşağı kısmının tutmaması, yani felç gelişmesidir. Bu durumun tek çözümü vardır, o da basınç odası tedavisi. Zaman, tedavi için çok önemli, ilk üç saat içinde müdahale edilen hastalarda kalıcı sakatlık durumu engellenmiş olur. Genel olarak hastanın tedaviye alınma süresi altı saati geçmemelidir. Hastanın nakil şekli de çok önemlidir. Örneğin hasta bir helikopter ambulansla getiriliyorsa, basıncı azaltacak denli yüksek uçuşlar yapılmamalıdır. Gerekli ilaç ve oksijen tedavisi sağlanmalı, konuyla ilgili sağlık merkezlerinden direktifler alınarak hasta sevkiyatı gerçekleştirilmelidir.

Bizim durumumuza gelecek olursak; yaklaşık iki yıldır anlattığım tedavileri yapamıyoruz. Yangından sonra basınç odamız kulanılamaz duruma geldi. Üniversite bütçesinin yetersizliği nedeniyle de yeni bir basınç odası alınamadı. Fakat son deprem olayından sonra İsrail, küçük bir basınç odası hibe etmeye karar verdi. Yeterli olmasa bile, bu bizim için olumlu bir gelişme. Örneğin depremde enkaz altından getirilen hastaların tedavilerini bizden giden elemanlarla, özel bir merkezdeki basınç odasını kullanarak sağladık. Aslında yangından önce bu tür merkezler için özel sektör oldukça gönüllüydü. Fakat olay medyada öyle bir yansıtıldı ki, insanlar basınç odalarını her an patlamaya hazır bombalarmış gibi algılamaya başladılar. Oysa bu çok yanlış. Biz bu üniversitede dokuz yıl boyunca basınç odamızda hizmet verdik, hiçbir tehlikeli durumla karşılaşmadan.

Medya hekim grubuna karşı tepkili yaklaşıyor

Bilinçli olarak mı bilinçsiz olarak mı bilmiyorum, medya, olayların daha çok sansasyonel taraflarını abartıp çarpıtarak yansıtmayı görev biliyor kendine. İnsanlar da, ciddi olayları ciddiye alıp okumak istemiyorlar. Renkli basında en çok okunan haberlerin magazin tarzı haberler olduğunu hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla sağlıkta da doğru bir sağlık politikası üzerine yayınlar yapılmıyor. Türkiye'de sanki sağlık sistemini doktorlar kurmuş gibi, yaşanan en küçük sorunda bile hemen doktorlar yargılanmaya başlıyor. Oysa ki bu sistemi doktorlar kurmadı, siyasiler kurdu ve onlar tarafından yürütülüyor. Doktorlar ve diğer tüm personel yalnızca uygulayıcılardır. Aslında basın halka, olması gereken sağlık sistemi ile ilgili, yorumsuz haberler vermeli, bu hizmetin sunulabilmesi için gerekli kaynakların nereden sağlanabileceği hakkında öneriler sunmalıdır. Fakat sanki hekim grubu bu kaynağı bulmaktan ve idare etmekten sorumlu kişilerden oluşmuş gibi, karalayıcı yayınlar yapılıyor. Sağlık grubu sağlık sisteminin en son basamağında yer almaktadır. Sonuçta ücret politikaları da ortada. Bütün olumsuzluklara rağmen bence Türkiye'de çok iyi bir sağlık hizmeti sunulmaktadır. Aksayan yönleri yok mu, tabi ki var; hekim hataları yapılmıyor mu, tabi ki yapılıyor. Ama çözüm için medyanın yapması gereken şey sorunun neden kaynaklandığını ortaya çıkarmak olmalıdır. Bu mesleki hataları medya da yapıyor. Ayrıca dünyanın her yerinde doktorlar hata yapabiliyor. Dünyada, hata yapan doktorlar zor istihdam edilerek sistem içinde cezalandırılıyorlar. Oysa ülkemizde, gerekli kuruluşların vermesi gereken cezayı, medya o kişileri toplum önünde afişe ederek, hatta idam ederek veriyor. Bu haberleri yapan kişilerin doğru dürüst sağlık bilgileri bile yok. Sağlık sisteminin kötü olduğunu doktorlarda, Tabipler Odamız da bilmektedir. Düşünebiliyor musunuz, Türkiye'de sağlık politikaları belirlenirken bu konudaki en yetkin kuruluş olan Türk Tabipler Birliği'ne danışılmıyor.

Örneğin; sualtı hekimliği ile ilgili büyük gazetelerden biriyle bir röportaj yapmıştık. Çalışmalarımızdan söz ettim. Ertesi gün haber şöyle bir başlıkla yayınlandı: "Kol-bacak kesimine son" Halbuki ben kesinlikle böyle bir demeç vermedim. Her şeyden önce hasta için geç kalınmış olunabilir, tedavi hastanın fiziksel koşullarına uymayabilir. Böylesine bilinçsizce yazılan haberler herkesi yıpratıyor. Ayrıca tıp bir ekip işidir. Örneğin depremde yaralanmış hastaları tedavi ederken; nefrolojiden de, ortopediden de, enfeksiyon hastalıklarından da yardım aldık. Ama bu medyaya öyle bir yansıdı ki, bizim kliniğimiz kahraman oldu.

- Sualtı hekimliği denince, sualtında yapılan müdahaleler akla geliyor. Oysa sizin yaptığınız tedaviler herkese yönelik...

- İnsanlar sualtı hekimliği denince sanki sualtında bu işi yapıyormuşuz gibi düşünüyor ve kliniğe geldiklerinde havuz arıyorlar. Bunda haklılar. Bu durum, yurtdışındaki isminin çevirisinden kaynaklanıyor. Biz de bu kavram kargaşasını ortadan kaldırmak için girişimlerde bulunuyoruz. Anabilim dalımızın ismini, "Sualtı Hekimliği ve Hiperbarik Tıp" şeklinde değiştirmeyi düşünüyoruz. Suyla ilgili olarak yaptığımız çalışmalar ise; sahada dalış yapan özel şirketlerle beraber dalışlara katılmak ve olası bir sorunda (vurgun veya gaz embolisi) dalgıçları basınç odasına alarak tedavilerini sağlamakla sınırlıdır.

- Son olarak dalış sporuyla ilgilenen okurlarımıza ne gibi tavsiyelerde bulunabilirsiniz?

- Öncelikle dalış bilgisayarları ile yapılan dalışlarda, dalış bilgisayarlarının sonsuz güvenilir olduğunu düşünmemeli ve bu bilgisayarlarla yapılamayacak dalışlar olduğunu da göz ardı etmemelidirler. Bu çok dikkat edilmesi gereken bir konu. Diğer bir olay da; ne olur kurallara sonuna kadar uysunlar. Çünkü kurallara uyularak yapıldığında dalış sporu çok güvenli ve zevkli bir spordur.

Basınç odasında hiperbarik oksijen tedavisi gören hastalar.

Tarihte büyük kadın matematikçiler

Tarihte büyük hanım matematikçiler de vardır. Gericiler tarafından katledilen Hypatia, parlak bilim merkezi İskenderiye'nin son ışığı sayılır. Sonraki dönemlerde Sonja Kowalewsky, Sophie Germain, Emmy Noether genç hanımlara örnek oluşturacak ünlü matematikçilerden bazılarıdır.

Prof. Dr. Selma Soysal

(Emekli matematik profesörü)

17 Ağustos depreminde kitaplığımın üst rafındaki biblolar ve Sonja Kawalewsky'nin orta boyda büyütülmüş resmi yere düşmüştü; sadece onu yerine koymuştum, ama 12 Kasım'da tekrar düştü, şimdilik (!) eski yerinde duruyor.

1991'de İTÜ'den emekli olunca, Sonja Kowalewsky'nin bu resmi benimle birlikte üniversitedeki odamdan Ataköy'e dönmüştü. Birkaç hafta önce tanınmış bir hanım yazar, gazetesinde beni yazmak istediğini söylediğinde, telefonda kendisine, dünya matematik tarihinde genç hanım matematikçilerimize örnek olacak hanım matematikçilerin olduğunu söyledim. "Ben onları bilemem, siz yazın!.." demişti. İki depremde de Kowalewsky'nin adeta "Beni yaz.." dercesine, geceleri çalıştığım koltuğun üzerine düşmesi nedense bana cesaret verdi.

1945 yılında İTÜ'ye asistan olarak atandığım günlerde, o zamanki kürsü başkanımız Ord. Prof. K. Erim'in odasında birkaç öğrencinin sık girdiğini görürdüm. Bunların; aslen İskoçyalı, sonradan ABD'ye giden ve matematik eğitimini orada tamamladıktan sonra Colombia, Harvard ve Cal. Inst. of Tech'de dersler vermiş olan E. T. Bell'in *Men of Mathematics* isimli matematik tarihi kitabını Türkçe'ye çevirmeleri için Kerim Erim hoca tarafından seçilen (1942-43 yıllarında), iyi dil bilen dört öğrenci olduklarını öğrendim. O günlerin bu öğrencileri; İ. İnönü'nün büyük oğlu Ömer İnönü, rahmetli Yük. Mimar İsmail İşmen, İTÜ Makina Fakültesi'nden emekli Prof. Zübeyir Demirgüç ve Yük. İnşaat Mühendisi Cüneyt Akova idi.

Büyük Matematikçiler ismiyle Türkçe'ye iki cilt halinde çevirdikleri bu kitabı asistanlığım sırasında satın almıştım, şimdi kime verdiğimi hatırlamıyorum ama, kitabın İngilizcesini sonradan elde etmiştim. Sonja Kowalewsky'yi yazmaya karar verdiğimde E. T. Bell'in *Men of Mathematics*'inden başka *Development of Mathematics* adlı eserinden, Moritz Cantor'un üç büyük ciltlik *Vorlesungen über Geschichte der Mathematik* isimli şahane matematik tarihi kitaplarından ve Sonja Kowalewsky'nin hayatında önemli rol oynamış olan, yine hayran olduğum büyük Alman matematikçisi Karl Weierstrass'ın (1815-1897) anısı için *Festchrift zur Gedächtnisfeier für Karl Weierstrass* adıyla Henrich Behnke ve Klaus Kopfermann tarafından derlenmiş (1965) kalın kitaplarından yararlandım.

Büyük Matematikçiler kitabını çeviren Ömer İnönü, İsmail İşmen, Zübeyir Demirgüç ve Cüneyt Akova'nın, Prof. Dr. Kerim Erim'e armağan ettikleri kitabın imzaladıkları sayfası.

Sonja Kowalewsky derken, kadın matematikçiler Sophie Germain, Emmy Noether ve hatta çok eskilere giderek Hypatia söze geldi.

Yazımı bitirdikten sonra, bu kadar matematik birikimimden ve pek de kötü sayılamayacak İngilizce'mle Bell'in *Men of Mathematics*'inin bazı yerlerinde yanlış yapmamak için zorlandım ve sonunda 1945'de öğrenci olarak tanıdığım, sonradan arkadaşımız olan Prof. Zübeyir Demirgüç'ten, bana kitabın çevirisini göndermesini rica ettim. (1)

Unutulmaz milli eğitim bakanı

Bu dört öğrencinin, kitabı nasıl çevirdiklerini merak etmiştim. Çeviriyi okuduğumda birkaç yer dışında, 1940'ların Türkçesiyle çeviriyi mükemmel bulduğumu söyleyebilirim. Çevirmenlerin özsözlerinde, Adnan Adıvar ve Sabri Esat Siyavuşgil gibi önemli kişilerin gençlere çevirilerinde yardım ettiklerini gördüm. Zamanın Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in kitaba yazdığı (10 Temmuz 1945) ön yazıdan birkaç satır aktarmadan edemeyeceğim: "... Mantığı yalnız formel tarafıyla ve skolastik bir görüşle anlayış Bacon'dan ve Descartes'tan başlayan iki yönlü büyük felsefe hareketinden gereği kadarınca haberdar olmayış, matematikçilerimizi filozofik alanda emek vermeye çekmemiştir. Bizde öyle bir zan hasıl olmuştur ki, matematik bilimleri konusundaki soyutluk, matematiği hayattan soyup çıkararak bir mücerret mahluk yapar. Halbuki hayat bunun tam tersinedir. Matematikçi, hele büyük matematikçiler, yalnız riyazi manasıyla değil, hayati manasıyla da davası olan adamlardır. Bu dava, tabiat ve tabiattaki türe muammasını çözmektir. Onların en çetin hayat şartları içerisinde insan düşünüşünün en ince, en karışık, en yüksek, hatta en karanlık yerlerine çeken x'in kuvvetini duymadıkça ne onların dize getirdikleri düşünüş yeniliğini, ne de onların bu müthiş ruh hamlelerini anlayıp kendimizde bulmaya imkan olamaz. Matematiği böyle görmek ve matematikçiyi böyle anlamak, bilginin temeli

olan ve insan zekasının büyük buluşlarına kaynaklık eden bu alanda o bilgiye intisabedenler için ilk şarttır."

"Teknik Üniversitenin dört genci E. T. Bell'in *Büyük Matematikçiler* kitabını çevirme teşebbüslerinden beni ilk haberdar ettikleri zaman, yukarıdan beri anlatmağa çalıştığım duyguda olduklarını görmekten bahtiyar oldum. Düşünmenin ilk şartı yaşamak olduğuna göre düşünenlerin hayatını bilmekteki zaruret kadar faydayı kavramak, bana çok takdire değer göründü... Hiç olmazsa yarım asır sonra dünyanın herhangi bir köşesinde buna benzer bir kitap yazıldığı zaman o kitabın içinde bizden de birkaç isim görmek, bu amaca ermeğe çalışanları şimdiden tebrik etmek için bize kuvvet verici bir ümit oluyor.."

İşte böyle yazmıştı, o unutulmaz milli eğitim bakanı.

Sonja Kowalewsky'yi yazmağa koyulduktan sonra Sophie Germain, hele Emmy Noether'den söz etmemek bu matematikçi hanımlara haksızlık olacaktı.

Emekli olduğumdan beri, uzun yıllar süreyle verdiğim matematik derslerinde en çok neyi anlattığımı arasıra düşünürüm ve ön plana "Bolzano-Weierstrass" teoremi çıkar (Bolzano İtalyan). Büyük matematikçi Weierstrass'ı anlatmadan Kowalewsky'yi iyi hissetmek mümkün olmayacak diye düşünüyorum. Bolzano-Weierstrass Teoremi daha ilk sınıflardan başlayarak yükek lisans derslerine kadar, çeşitli uzaylarda anlatılır, bu teorem "Her sonsuz, sınırlı kümenin en az bir yığılma noktası vardır" der ve klasik matematik analizin temel teoremlerinden biridir. Eğer bu kümede bazı "düzenlilikler" varsa tek bir yığılma noktası olur.

1950'li yıllarda Pariste, Henri Poincarré Enstitüsü'nde bulunduğum sırada iki hanım matematikçi dikkatimi çekmişti. Bunlardan biri Jocatin Dubreuil idi; hem çok güzel, hem de çok iyi matematikçi olduğunu söylerlerdi. Diğeri ise, başka bir şehirde profesör olan iyi cebirci olduğu söylenilen bir hanımdı; eşi de Henri Poincarre'de hocaydı, hafta sonları gelir seminerlere katılırdı. M. I. T.'de bulunduğum sırada bölümde benden başka hanım matematikçi yoktu. Londra Üniversitesi'nin Birkbeck Koleji'nde 1962-63 yıllarında İmperial College ile ortak yapılan seminerleri yöneten İsrail asıllı hanım matematikçinin de, bizim departmanda topoloji profesörü olan yakışıklı eşini kuvvetli matematikçi gücüyle etkilediğini düşünürdüm.

1989 yılında Türk Matematik Derneği'nin "Ulusal Matematik Sempozyumu" o yıl İzmir'de toplanmıştı. Genel konuşmacı olarak İstanbul'dan çağırıldığım bu sempozyumdaki konuşmamı bir gazete yayımlamış; unuttuğum bu gazete kupürü geçenlerde, eski dosyaları karıştırırken, elime geçti, orada söylediklerimin bir kısmını gazete kupüründen aktarıyorum: "... Bence matematik erkeklerden daha çok kadınlara uygun bir daldır. Tüm bilim dalları tutkuyu gerektirir, ayrıca matematik için sezgi de zorunludur. Hem tutku, hem de sezgi kadınlarda vardır, üstelik kadın matematikçiler daha yürekten anlatıyorlar...".

Hasan Ali Yücel'in 1945'te yazdığı önsözden sonra 55 yıl geçti; onun 1945'in 50 yıl sonrası için, dileklerini Türk hanım matematikçilere tekrarlıyorum.

Sonja Kowalewsky'den önce Weierstrass'ı anlatmak gerekecektir. 1637 ile 1687 arasındaki elli yıl, modern matematiğin şekillenmesi olarak kabul edilir; ilk tarih Descartes'ın *Géometrié*'yi, ikinci tarih ise Newton'un *Principia*'yı yayımladığı tarihtir. Diferansiyel hesap Newton ile aynı zamanda (mektuplaşmalardan), hatta daha biçimsel olarak Alman Leibniz ile başlıyor.

Sonja Kowalewsky

Bilimlerin kraliçesi matematik, matematikçilerin prensi olarak da Gauss (1777-1855) anılır. Matematikte Gauss ile başlayan kesinlikten sonra süreklilik ve sonsuzun modern teorilerinin yaratıcısı olan Weierstrass ile matematik analizin parlak devri başlamıştır. Weierstrass'ın hayatı boyunca mektuplaşmaları, kişisel ilişkileri, mesleki ziyaretleri ve kendinden sonra gelecekleri yetiştirdiği ünlü matematikçilerin listesi şaşılacak derecede uzundur. Bunlar arasında büyük Alman matematikçi Amandus Schwarz en önemlisidir. Bu listede bir de hanım matematikçi gözükmektedir: Sonja Kowalewsky. Weierstrass'ın, hiçbir noktasında teğeti olmayan sürekli eğrisi örneğini öğrencilerime heyecanla anlatırken, gittikçe sıklaşan bir goblen işi gibi düşündüğüm bu eğrinin kurulmasındaki derin sezgi gücünü hissederdim her defasında.

Weierstrass, 1875 yılında Almanya'nın Münster kentine bağlı bir kasabada, Ostenfeld'de bir gümrük memurunun oğlu olarak doğdu. Oldukça kültürlü olan babası Münster'deki okulu parlak bir şekilde bitiren oğlunun hukuk okumasında ısrar ederek, onu Bonn Üniversitesi'ne gönderdi. Hukuk öğrenimi sırasında bazı başarıları olmasına rağmen, dört sene sonra diploma almadan, ısınamadığı bu eğitimden vazgeçerek ailesinin yanına döndü. Matematiği ve Weierstrass'ı seven bir aile dostu yardımıyla Munster Akademisi'ne matematik öğrenimine gitti. Akademideki hocası Guderman'la aralarında derin muhabbet ve çalışmalar kendisine dünyanın en büyük analizcisi olma yolunu açtı. 1856'da Berlin Üniversitesi'ne yardımcı profesör ve sonra da akademiye seçilerek profesör oldu. Bu hocalığı sırasında Sonja Kowalewsky karşısına çıkacaktır.

Sonja Kowalewsky: Güzel, hırslı ve başarılı...

15 Ocak 1850'de Moskova'da, aristokrat bir ailenin kızı olarak doğan Sonja Korvin Kroukowka, küçük yaşından itibaren matematik çalışmaya başlamıştı. Sonja'nın yurt dışında öğrenim görme arzusu onu Almanya'nın Heidelberg Üniversitesi'ne götürdü. E. T. Bell'e göre bu çok yetenekli genç kız, yalnız yeni zamanların en yüksek kadın matematikçisi değil, aynı zamanda kadının özellikle yüksek öğretimdeki yeteneksizliği fikrine karşı, bağımsızlığa kavuşması cereyanının önderi olmuştur.

1869 sonbaharında 19 yaşında göz kamaştırıcı bir genç kız olan Sonja, Heidelberg'de Leo Königsberger'in eliptik fonksiyonlar, Kirchoff ve Heltmotz'in fizik derslerini izler. Weierstrass'ın ilk öğrencilerinden olan Königsberger durmadan Sonja'ya hocasını methediyordu. Sonja Weierstrass'ın iliminden yararlanmak için onunla konuşmaya karar verir. 1870'lerde evlenmemiş kız öğrencilerin durumu bir bakıma anormal görüldüğünden, Sonja dedikodulardan kaçınmak amacıyla "şeklen evlilik" denilen bir anlaşma yaparak, Almanya'ya

giderken kocasını Rusya'da bırakır. Weierstrass'a başlangıçta evli olduğunu söylemez. Weierstrass'ın öğrencisi olmak arzusuyla Berlin'e gittiğinde Sonja yirmi yaşında, canlı, kararlı ve çok ciddi idi. "Weierstrass hiç evlenmemişti, ama güzel bir kadının ayağına gelmesiyle sıvışıp gidecek kadar ürkek bir bekâr değildi." diyor Bell. Sonja aynı zamanda parlak bir yazardı, bir genç kız olarak matematik ve edebiyat kariyerini seçmekte uzun zaman tereddüt etti. Sonradan dinlenmek için Rusya'ya döndüğünde, kendi anıları üzerine yazdığı kitap İskandinav ülkelerinde basılmıştır. Bunun yayınından sonra Rusya ve İskandinavya'daki edebiyat kritikleri, Sonja'nın stil ve düşünce bakımından en iyi yazarlara eriştiğini söylemişlerdir.

Weierstrass elli yaşındaydı, matematiğe başladığı sıralarda kendisine hocalık eden Gudermann'ın yardımlarını unutmamıştı. Sonja, heyecanını saklamak için -bir şey elde etmek istediği vakit "kimsenin dayanamayacağı kadar fevkalade güzel gözlerini Weierstrass'ın görmemesi için"- geniş kenarlı büyük bir şapka giymişti. İlk görüşmelerinden itibaren Sonja'nın ciddi çehresi, Weierstrass'da iyi bir etki yaratmıştı; öğrencisinin matematikte yeteneğini öğrenmek için Königsberger'e mektup yazarak, genç kızın kişiliğinin gereken güveni verip vermediğini sordu. Aldığı heyecanlı cevap üzerine, Weierstrass, üniversite kurulundan, Sonja'nın derslerine kabul edilmesi iznini elde etmeğe çalıştı. Yanıt, "kesin red" olunca, boş vakitlerinden ona ayırarak yetiştirmek istedi; ona her pazar, öğleden sonra kendi evinde ders veriyor ve haftanın başka bir gününde onun evine gidiyordu. İlk derslerden sonra Sonja şapkasını çıkardı. 1870 sonbaharında başlayan bu dersler, hemen hemen aralıksız olarak 1874 sonbaharına kadar sürdü, birbirlerini görmedikleri zaman mektuplaşıyorlardı. 1891'de Sonja'nın ölümünden sonra Weierstrass, çeşitli mektup ve büyük olasılıkla biriken matematik notlarıyla birlikte, Sonja'nın bütün yazdıklarını yaktı. Sonja son derece dağınık bir kadındı, arkasında bıraktıklarının çoğu parça parça, yahut cesaret kırıcı bir düzensizlikteydi; halbuki Weierstrass ile hoş genç dostu arasındaki mektuplaşma -bunun büyük bir kısmı matematikle ilgili olduğu zaman bile- dostça hisleri açıklar, ilmi bakımdan, bu mektuplardan çoğunun büyük önemi olması muhtemeldi diyor Bell.

Sonja, Heidelberg'de iken, yine Rus asıllı bir kız arkadaşı, Bunsen'in laboratuvarında kimya öğrenmeyi çok istiyordu ama atlatılmıştı. Arkadaşı Sonja'nın sert kimyacı üzerinde ikna kuvvetini denemesini istedi.

Sonja şapkasız olarak Bunsen'a gider, onu arkadaşını öğrencisi olarak kabul etmeye ikna eder ama, Sonja gider gitmez Bunsen ne yaptığını farkeder. İlerde Weierstrass'a "Bu kadın beni yeminimden caydırdı..." diye yakınır. Weierstrass alıngan bir bekâr olan Bunsen'dan Sonja'nın tehlikeli bir kadın olduğunu işittiğinde, Sonja'nın iki yıldan fazla bir zamandan beri kendisinden özel dersler aldığını bilmeyen dostunun endişesiyle çılgınca eğlenir. Bunsen yıllardan beri yüksek sesle, hiçbir kadını, özellikle hiçbir Rus kadınını laboratuvarının mabedine almayacağını söylemekteymiş...

Weierstrass birgün Sonja'ya kendisinin önem verdiği yayımlanmamış çalışmalarından birini gönderir. Herhalde Sonja bu çalışmayı kaybetmiş olmalı ki, Weierstrass'ın mektuplarından anlaşıldığı gibi, hocası ne zaman bu meseleyi açmak istediyse, Sonja bunu örtbas eder. Diğer taraftan Weierstrass'ın yayınlanmamış diğer çalışmalarına büyük bir özenle elinden gelen katkıyı yapar.

Sonja, 1874'te Göttingen'den "in absentia" (dışardan gelen öğrenciler) diploması aldıktan sonra dinlenmek üzere Rusya'ya döner. Aşırı çalışmalar ve uğraşlardan çok yorulmuştur, ama ünü kendinden önce memleketine ulaşmıştır bile. Weierstrass, bu ayrıcalıklı öğrencisine uygun bir çalışma yeri bulmak için bütün Avrupa ile haberleştiği sıralarda, Sonja, St. Petersburg'daki kibar alemlerde, havailikler içinde dinleniyordu; Weierstrass uğraşmalarından bir sonuç alamayınca, o zamanki akademik geleneğin tutuculuğundan tiksinir.

1875'de Sonja babasının ölümünü Weierstrass'a bildirir, fakat Weierstrass'ın taziyetine bile cevap vermeden, üç yıla yakın sesi sedası çıkmaz. 1878 Ağustosu'nda Weierstrass göndereli çok olduğu için tarihini hatırlayamadığı bu mektubunu alıp almadığını Sonja'ya sorar: "Mektubumu almadınız mı? Acaba bana -sizin dediğiniz gibi- en iyi dostunuza, serbestçe güvenmenize acaba bir engel mi var? Bunu bana yalnız siz açıklayabilirsiniz..." Weierstrass, aynı mektubunda onun matematiği bıraktığı dedikodularını yalanlamasını rica eder. Weierstrass'ı ziyarete giden Rus matematikçisi Tchebicheff, onu bulamayınca Brichhardt'la görüşür ve Sonja'nın sosyete alemine daldığını söyler.

Sonja Weierstrass'ın mektubuna, onun bedbaht ve hasta olduğunu bildiği halde cevap vermemişti. Kadınlığının matematik emellerine üstün çıktığı bu günlerde kocasıyla mutlu yaşamaktaydı. Weierstrass'a sonunda verdiği cevap ise aldatıcı idi. O, eşsiz dehasını anlatmakla bitiremeyen amatör sanatçılar, gazeteciler ve edebiyatçıların adeta bir mabudesi olmuştu o zamanlar. Şayet normal bir hayat sürebilseydi kendi kafasına şekil veren adamı küçümsemek durumuna düşmeyecekti diye yazıyor Bell.

1878 yılında Sonja'nın bir kızı olur. Bu doğumla gelen dinlenme, onun zayıflamış matematik ilgisini yeniden uyandırır ve Weierstrass'a bir konu üzerine danışmak için mektup yazar. Weierstrass o konudaki yayınları araştıracağını bildirir. Sonja'nın kendisini bu kadar uzun zaman ihmal etmiş olmasına rağmen, Weierstrass ona her zaman yardıma hazırdı. 1880 yılının Ekim ayında Sonja'ya yazdığı bir mektubunda söylediği gibi, yegâne esef ettiği nokta, Sonja'nın uzun suskunluğunun kendisini onun yardımına koşmak fırsatından yoksun bırakmasıydı. "Fakat geçmiş üstünde durmayı sevmem, geleceğe bakalım" diye eklemişti.

Birtakım sıkıntılar Sonja'yı uyandırdı; o matematikçi olarak doğmuştu ve bir ördeğin sudan vazgeçemeyeceği kadar o da matematikten vazgeçemezdi.

1880 Ekiminde Sonja (otuz yaşında idi) bir şey danışmak için Weierstrass'a yazdı ve cevabını beklemeden Moskova'dan Berlin'e geldi. Sonja sarsılmış bir halde beklenmedik bir zamanda gözükünce, Weierstrass ona bütün gününü verdi. Herhalde Sonja'yı iyice paylamış olmalı ki, Sonja Moskova'ya döndüğü zaman, kendini öyle bir heyecanla matematiğe verdi ki, ne eğlence düşkünü dostları, ne de budala tufeyliler onu tanıyabildiler. Sonja Weierstrass'ın önerisi üzerine "kristal bir ortamda ışığın yayılması problemi"ni ele aldı.

1882'deki yazışmaları öncekilere göre iki farklılık gösterir: Bir kısmı tamamen matematiğe aittir, diğer kısmı ise Sonja ile kocasının -bilhassa Bay Kowalewsky karısının zihinsel yeteneklerini gerektiği kadar takdir etmediğinden- birbiri için yaratılmış olmadıklarına aittir.

Kocasının 1883 Mart'ında ani ölümüyle Sonja'nın aile problemleri biter. Kendisi Paris'te, kocası Moskova'da idi o sıralarda. Kocasının ölümü büyük bir yıkım olur, beş gün kendisini kaybederek yemek bile yemeden odasına kapanır, ama altıncı günde kendine gelip, kağıt-kalem isteyerek, matematik formüllerine dalar. Sonbaharda tamamen iyileşerek, Odesa'da toplanan bilimsel

bir kongreye katılır. İsveçli matematikçi Mittag-Leffler sayesinde 1884 sonbaharında, 1889'da ömür boyu profesör olmak üzere Stockholm Üniversitesi'ne atanır.

Weierstrass'ın, son zamanlarında duyduğu en büyük sevinci, en kıymetli öğrencisinin meziyetlerinin tanınmış olmasıdır.

Sonja 1888 Noel arifesinde; bir katı cismin sabit bir nokta etrafındaki dönmesini açıklayan araştırmasıyla Fransız İlimler Akademisi'nin Bordin Ödülü'nü kazandı. Jüriye göre araştırmasının o kadar ayrıcalıklı bir değeri vardı ki, ödülün miktarı önce bildirilen 3000 franktan 5000 franga yükseltildi. Bu başarı üzerine Weierstrass'ın mutluluğuna diyecek yoktur. "Başarınızın beni ve kızkardeşimi ve buradaki bütün dostlarınızı ne kadar mutlu ettiğini söylememe gerek yoktur. Özellikle ben, gerçek bir mutluluk duydum, bu işten anlayanlar, benim sadık öğrencimin 'benim zayıf tarafımın' başıboş bir kukla olmadığı kararını ilan ettiler."

Sonja Satürn'ün halkası teoremi ile de uğraştı. Matematik fizikte, ikinci mertebeden kısmi türevli diferansiyel denklemler üzerindeki yayınlarıyla ünlü Fransız matematikçileri Darboux ve Hadamard'la Sonja Kowalewsky ismi de yer almaktadır.

Bu büyük ödülden iki yıl sonra kısa süren bir hastalığın ardından 10 Şubat 1891'de Stockholm'de öldü. Weierstrass ise altı yıl sonra 1897'de öldü.

Sophie Germain: Matematik dünyasına girebilmek için erkek ismi...

Sonja Kowalewsky'den önce yaşamış Fransız hanım matematikçisi Sophie Germain'i anlatmak için, Kowalewsky'nin hocası Weierstrass'dan söz ettiğimiz gibi, bu defa bilimlerin kraliçesi matematiğin prensi Gauss'dan söz etmek gerekiyor. Almanya'nın Braunschweig şehrinde 1777'de fakir bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelen Gauss, çocukluk çağında parlayarak, genç yaşlarında matematiğe kesinlik getirme ve yeni devir açma mertebesine erişir. O çağlardaki hocalarının ve onlar vasıtasıyla Braunshweig Dükü Ferdinand'ın destekleriyle büyük çalışmalar yapmak imkânını buldu. Esas konumuz Gauss olmadığı için onun için söylenmesi gereken güzel sözleri bir tarafa bırakarak; sadece şaheseri *Disquisitiones Arithmatica*'yı zikredelim.

Gauss, araştırmaları için kendisine danışanlarla yazışmalarında, bilimsel ilişkilerinde çok yürekli davranırdı. Hiç görüşmemelerine rağmen, Sophie Germain'e bilimsel olarak gösterdiği ilgi, o devirdeki bir adam, üstelik bir Alman için eşine az rastgelinir bir olaydır diyor E. Bell.

Fransız matematikçisi Sophie Germain (1776-1831) Gauss'dan bir yaş büyüktür. *Disquistiones Arithmetica*'ya hayran olup, bundan ilham alan Sophie Germain, aritmetik üzerine bazı çalışmalarını Gauss'a mektupla göndermiş, fakat Gauss'un bir kadın matematikçiye olumsuz bir kanısı olabileceğinden çe-

kinerek, mektuplarında bir erkek adını, M. Leblanc'ı kullanmıştı. Gauss, bu mektupları derin takdir besleyerek mükemmel Fransızcası ile yanıtlıyordu.

Fransızlar Hannover'i işgal ettiklerinde, Germain, Gauss'a yardım etmek amacıyla M. Leblanc maskesini kaldırmak zorunda kalır. 30 Nisan 1807 tarihli mektubunda Gauss, Sophie'nin kendisi için Fransız Generali Pernety'ye gitmesine teşekkür ediyor ve savaştan acı acı yakınıyor, aynı zamanda eserlerinden dolayı Sophie'ye takdirlerini bildiriyor ve kendisinin sayılar teorisine olan derin merakını anlatıyordu. İşte Gauss'u en cana yakın bir şekilde gösteren bu mektuptan bir parça:

"... Mektuplaştığım M. Leblanc'ın - hiç tahayyül edemeyeceğim bazı şeyler hakkında bu mükemmel örneği vererek- birdenbire şu ünlü kişiliğe (Sophie Germain) dönüşmesini görmekle duyduğum hayreti size nasıl açıklayabilirim. Genellikle soyut bilimlere ve özellikle sayıların bütün gizemine karşı duyulan bu zevk pek ender olmakla beraber şaşılacak bir şey değildir. Bu bilimin sihirli çekiciliği, ancak onun derinliklerine kadar inmek cesaretini gösteren kimselere kendini gösterir. Fakat bir kadın çetin araştırmalara girişince örflerimize ve düşüncelerimize göre erkeklerin karşısına çıkan güçlüklerden çok daha fazlasıyla karşılaşırsa, buna karşın önüne çıkan engelleri aşmaya ve en karanlık noktalara kadar sokulabilmeyi başarırsa bu kadında hiç şüphe yok ki, en asil bir cesaret, tamamıyla olağanüstü bir kabiliyet ve yüksek bir dehanın olduğu kanısına varmalıyız. Gerçekten, yaşamımda bana o kadar neşe ve zevk vermiş olan bilimin bu çekiciliğinin olduğu kadar, bilime onur vererek gösterdiğiniz ilginin imkânsız hülyalar olmadığını hiçbir şey bu kadar çekici şüpheye meydan vermeyen bir şekilde kanıtlayamazdı". Gauss matematik sorunları üzerinde tartışarak devam ediyor mektubuna. Bu mektubun üst tarafına yazılan şu birkaç sözcük, üzerinde durulmaya değer. "Bronsvic (Braunschweig), ce 30 Avril 1804 Jour de manaissance" (bu 30 Nisan benim doğum günüm).

Gauss'un arkadaşı Olbers'e 21 Temmuz 1807'de yazdığı bir mektup, genç kadına yapılan övgülerin sırf bir nezaketten ibaret olmadığını göstermektedir. "Langrange astronomi ve yüksek matematikle ilgileniyor, hangi asal sayılar için 2'nin kübik veya kuadratik bir rezidü (kalan) olduğu üzerine bir süre önce göndermiş olduğum iki deneme teoremini kanıtlanacak en güzel ve en zor teoremlerden ikisi olarak düşünmektedir; halbuki Sophie Germain bunun kanıtlarını bana gönderdi, bu kanıtların bir değeri olduğunu sanırım..."

Göttingen Üniversitesi Gauss'un Sophie için teklif ettiği fahri doktor ünvanını vermeye vakit bulamadan Sophie Paris'te öldü. Yine oldukça genç yaşta ölen bu Fransız hanım matematikçinin fizikten, analize ve soyut matematiğe geçişteki önemli katkılarını matematik tarihi yazmaktadır.

Bell, "Sophie matematikle uğraşan kadınlara kader tarafından verilen uğurlu bir isimdir, yeter ki hayatlarında geniş fikirli hocalara rastlamış olsunlar.." diyor. Kader beni de Türkiye'nin en büyük matematikçisi Cahit Arf'ın öğrencisi yaptı, keşke bu temenni için S harfi yetmiş olsaydı diye düşünüyorum...

Emmy Noether: Büyük cebirci

Sonja Kowalewsky'den 30 yıl sonra doğan Emmy Noether'in (1882-1935)

modern soyut bilime katkılarını anlatmak için daha bilimsel bir yazı çerçevesi gerekir. Üniversite öğrenciliğim sırasında, rahmetli hocam Cahit Arf'ın cebir ve ileri sayılar teorisi derslerinde Noether ismini çok duymuştum, ama kendisinin bir büyük hanım matematikçi olduğunu sonradan farkettim; soyadının önündeki harflere dikkat etmemişim herhalde... Çünkü babası Max Noether (1844-1921) Almanya'da yaşamış, cebirsel fonksiyonlar teorisi, cebirsel geometride sayısız teoremleri ile tanınmış bir matematikçidir. Erlangen'de doğan kızı Emmy, önce Göttingen'de profesör olmuş, modern cebire önemli katkılarda bulunarak sayısız öğrenciler yetiştirmiştir. Topoloji ve ideal teorileri ve Galois teorisinin modern takdimi üzerindeki araştırmaları ile adını dünyaya duyurmuştur. 1933'de Yahudi olduğu için Alman Nazizmi'nden kaçmak zorunda kalarak, ABD'ye göç etmiştir. Yine orada önemli bir kolej olan Bryn Mawr College'de profesörlüğe başlamıştır. O da, oldukça genç ölmüştür. Daha uzun yaşasaydı matematik çok şeyler kazanacaktı.

Alman matematikçisi Landau'a göre Emmy, N. ailesinin başlangıç (orijin) noktasıdır.

Bir hanımın yaşıtı erkekleri aşarak matematiğe büyük katkılar sağlamasının, matematiği seven hanımlara cesaret vermesini, örnek olmasını dilerim hep.

Hypatia: Aydınlığın son ışığı

Şimdi, epey gerilere giderek İskenderiyeli astronom ve matematikçi Theon'nun kızı Hypatia'yı (M. S. 370-415) anlatalım. Bilimi ve zerafeti ile olduğu kadar güzelliği ile de ünlü olan bu filozof ve matematikçi Grek hanım Atina'da eğitimini tamamladıktan sonra İskenderiye'ye yerleşmiş ve orada bir okul açmıştır. Zamanında yaşayanlarca filozof İsidorus'un karısı olduğu söylenmişse de, bunda bir yanılgı olduğu sanılmaktadır; çünkü güvenilir yazarlara göre Hypatia hiç evlenmemiştir. Babasından aldığı sağlam fikir yapısı ile kendisini Platon'un izinde buldu ve İskenderiye'de Platon, Aristo ve Suda gibi diğer filozoflar üzerine halka açık dersler verdi. En önemli öğrencisi Synesios'dur. Sonradan büyük filozof olan bu öğrencisi ona hayranlığını ve ilmine duyduğu takdirlerini bildiren pek çok mektup yazmıştır. Bu mektuplar felsefe tarihi kitaplarında bugüne kadar gelmiştir. Buna karşın Damaskios ve onun hocası İsodoros, Hypatia için filozof olarak büyük takdirlerini söylerken İskenderiye'deki Platon geleneğinin etkisi altında kalmayıp, kendi kararını verseydi geometride daha ileri olurdu fikrini ileri sürmüşlerdir. Sinosios ve Herakles'in yetişmelerinde öğretmenleri Hypatia'nın üstün gayreti teşekkürle anlatılmaktadır.

Hypatia'nın temsili bir resmi

Hypatia çeşitli bilim dallarında çalışmıştı; yaratıcı olmaktan çok bir eleştirmen ve yorumcu (commentator) idi. Astronomik tablolar, Appolonius konik kesitleri ve Diophant üzerine yorumları vardır.

Hypatia'nın en parlak zamanı Arkadius'un hükümranlığı dönemine, 415'deki trajik ölümü de Arkadius'un halefi devrine rastlar.

Hypatia'nın İskenderiye'de yeni Platonculuğu yansıtan felsefesi, yaklaşımı bakımından Atina okuluna göre daha araştırmacı ve bilimsel nitelikteydi, ayrıca Atina okulu kadar mistik eğilimler taşımıyordu.

MÖ 3. yüzyıldan başlayarak altıyüz yıllık bir süre boyunca insanların İskenderiye'de başlattığı düşünsel ortamdan sonraki baskı, öğrenmekten korku bütün izleri yok etmiştir. Hıristiyanlıktan sonra filozoflar takımı Roma hükümdarının himayesinde olmaya devam ettiler ve yeni eğitim hiçbir şekilde yığınlara mal edilmedi. Hükümdar Julyana Apostata'nın onlara verdiği koruma, ölümünden on yıl sonra da devam etti. Hypatia o dönemde ilk Hıristiyanlarca büyük ölçüde putperestlikle özleştirilen öğrenim ve bilimi simgeliyordu. Bu nedenle İskenderiye'de Hıristiyanlar ve Hıristiyan olmayanlar arasındaki gerginlik ve çatışmaların öne çıkan ismi olarak görülüyordu. Eski aydınlanmanın temsilcisi olan Hypatia, dini akımlar karşısında önemli bir engel olarak düşünülmekteydi. Bu sıralarda Hypatia, Pitolemais şehrinin putperest valisi Orestes'in himayesine sığınır, Rahip Cyrillos'un İskenderiye'ye Başpiskopos olmasından sonra gerginlikler daha da artar ve onun yandaşlarının oluşturduğu bir kitle tarafından sokakta araba altında linç edilir.

Önceleri Makedonyalılar, sonra Romalı askerler, Mısırlı rahipler, Yunan aristokratları, Fenikeli denizciler, Yahudi tacirler, Hindistan ve Güney Sahra'dan gelen ziyaretçiler İskenderiye'nin parlak döneminde büyük bir uyum içinde yaşamışlardı. Büyük İskender'in kurduğu bu şehrin muhteşem bir kütüphanesi ve buna bağlı bir müzesi vardı. Bilim ve düşünce ürünleri burada çiçek açmıştı; pek çok bilim adamının yanında İskenderiyeli Theon ve kızı Hypatia da bu kütüphaneye devam edenler arasındaydı. Bu kütüphane de fanatikler tarafından yakılmıştır.

Hypatia bu kütüphaneden yayılan aydınlığın son ışığı olacaktır. Anısına yazılan şiirlerle Hypatia antolojilerde yaşatılmaktadır, ayrıca o zaman resim olmadığı için sadece ipek ipliklerden yapılmış bir tablosunun olduğu söylenmektedir.

DİPNOT

1) Bell'in çevirisinin önsözünde, "... her bölümde bölüm konusu olan matematikçinin bir resmi kitaba eklenmiş bulunmaktadır (bu resimler orijinal eserde yoktur)" diye yazıyor gençler. Halbuki orijinalinde bu resimler toplu halde kitabın başında bulunuyor. Bütün bu resimlerin hepsi büyütülmüş olarak bugün İÜ Fen Fakültesi'nin matematik koridorunu süslemektedir. Bunlar bir mimar ressama Kerim Hoca tarafından karakalemle büyüttürülmüştür. Herhalde Bell'in kitabını öğrencilerine çevirmeleri için verdiği zaman, resimleri kitabın başından büyüttürmek üzere ayırmış olabilir hoca.

Binyılın ünlü biyologları - 2

17. yüzyılda geliştirilen mikroskop, biyoloji tarihinde bir dönüm noktası oldu. Sistematik biyolojiye, sınıflandırmaya ve canlıların karşılaştırmalı incelemesine ağırlık veren 17. ve 18. yüzyıllardan sonra, 19. yüzyıl evrim ve hücre kuramının doğuşuna, çağdaş embriyolojinin başlangıcına ve kalıtım yasalarının bulunmasına tanık oldu. X ışınları ile elektron mikroskobu gibi gelişmiş tekniklerin kullanıldığı 20. yüzyıl ise, moleküler biyoloji ve genetik çağı oldu.

İki bölüm halinde hazırladığımız Binyılın Ünlü Biyologları derlememizin ilk bölümünde, 11. yüzyıldan 19. yüzyılın bazı temel atılımlarına (evrim ve kalıtım kuramları; hastalıklara mikroorganizmaların yol açtığının ve hayvan yapısının temel birimin hücre olduğunun bulunması) kadar, biyoloji tarihine katkı yapmış bilim insanlarına yer vermiştik. Bu sayımızda 19. yüzyılın devamı ile, moleküler biyoloji ve genetikte dev adımlar çağı olan 20. yüzyıl biyologlarını içeren ikinci bölüm yer alıyor. Bu derlemeyi hazırlarken, Jean Theodorides'in *Biyoloji Tarihi* (İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Dizisi, İstanbul, 1993) adlı kitabı ve *Ana Britannica* ansiklopedisinden yararlandık. İÜ Fen Fakültesi Moleküler Biyoloji Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Haluk Ertan'a yardımlarından dolayı teşekkür ediyoruz.

Not: Bu derlemede yer alan bilim insanlarının tümü biyolog değil, asıl uğraşları açısından farklı disiplinlerde sınıflayabileceğimiz bilim insanları. Bu bilim insanlarını "doğabilimciler" başlığıyla bir araya getirmek daha uygun olabilirdi, ama biz onların çalışmalarını biyoloji tarihine yaptıkları katkı üzerinden değerlendirdiğimizden, derlememizin adını "Binyılın Ünlü Biyologları" koymayı yeğledik.

Ernst F. Hoppe-Seyler (1825-1895): Alman hekim. Fizyolojik kimyayı (biyokimya) bir bilim dalı haline getirmeye yönelik çalışmalarıyla tanınır. İlk kez lesitini saf haliyle elde etmeyi başardı ve sonradan protein biçimine dönüşen proteid terimini ortaya attı. Ayrıca klorofil, kan ve özellikle de kristal biçimiyle elde ettiği hemoglobin metobolizmaları üzerinde incelemeler yaptı.

Max Schultze (1825-1874): Alman zooloji ve sitoloji bilgini. Hücreyi, çekirdeği olan bir protoplazma kütlesi olarak tanımladı; protoplazmayı, çekirdeğiyle birlikte, bitki ve hayvanda bulunan temel yapı olarak belirledi. Hücrelerin ince ayrıntılarının belirlenmesi için osmik asit kullanılması gibi pek çok yeni teknik geliştirdi. İçkulak gibi duyu organlarındaki sinir sonlanmaları, burun ve ağtabakayı inceledi.

Ferdinand Cohn (1828-1898): Algler ve mantarlar konusundaki çalışmalarıyla tanınan ve bakteriyolojinin kurucuları arasında anılan Alman doğabilimci ve botanikçi. Bakteriyolojinin başlangıç noktası sayılan *Untersuchungen über Bakterien* (Bakteriler Üzerine Araştırmalar) adlı yapıtının ilk bölümünü, 1872'de yayımladı. Pasteur'ün bakterilerin parlak yuvarlar oluşturduğunu gözlemesinden sonra, *Bacillus subtilis*'te endosporların oluşumunu açıkladı. Islatılıp çürütülmüş samanların sterilizasyonunda sıcaklığın etkisini araştırırken, endosporların sıcaklığa dayanıklı olduğunu buldu. Bu buluşu, kendiliğinden türeme kuramının yıkılmasında olduğu kadar, sterilizasyon tekniklerinin gelişmesinde de çok önemli rol oynadı. Bakterilerin morfolojik ve fizyolojik özelliklerine göre sınıflandırılabileceğini öngördü.

Jules E. Marey (1830-1904): Fransız fizyoloji bilgini. Nabız atışları ile kan basıncındaki değişiklikleri kaydeden sfigmograf adlı aygıtı buldu. Kan dolaşımı, kolera, hayvanların karada ve havada hareketi, deneysel fizyoloji ve fizyolojide grafik yöntemler üzerine kapsamlı yapıtlar verdi. 1882'de kuşların uçuşunu incelemek üzere, bir dizi fotoğraf çekebilen kartuş levhalı bir makine geliştirdi; çektiği fotoğrafları hareketi gösterecek biçimde bir araya getirmeyi başardı. Böylece hareketli filmin gelişmesine de katkıda bulundu. 1894'te hareketli film çeken bir aygıtı mikroskoba uyarladı.

Paul Bert (1833-1886): Çağdaş havacılık ve uzay tıbbının kurucusu kabul edilen Fransız fizyoloji bilgini, siyaset adamı ve diplomat. Solunum fizyolojisi, hayvanlar üzerinde aşılama ve çeşitli anesteziklerin etkileri üzerine çalışmalar yaptı. Hava basıncının insan vücudu üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalarıyla uzayın ve okyanusların derinliklerinin araştırılmasına olanak sağladı. Deney hayvanlarında yüksek atmosferde görülen rahatsızlıkları, bu yükseltilerdeki oksijen azlığıyla açıkladı. Denizin derinliklerindeki yüksek basınçtan suyun yüzeyine doğru hızla çekilen dalgıçlarda felce ve ölüme yol açabilen vurgun olayını inceledi.

Ernst Haeckel (1834-1919): Alman zooloji ve evrim bilgini. İnsanın kökeni sorununa yeni bir yaklaşım getiren Darwinciliğin en güçlü savunucularından olan Haeckel'e göre, bireyoluş (ontogenez) soyoluşun (filogenez) kısa bir özetidir; başka bir deyişle, embriyon evresinden başlayarak bireyin oluşumu

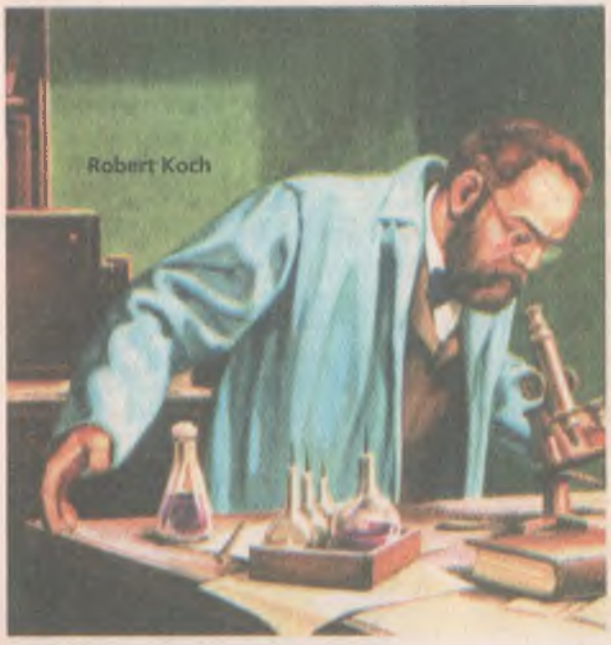

ve gelişmesi, kendi türünün ya da soyunun gelişme tarihini özet olarak, ama çoğu kez eksiksiz biçimde yansıtır. Haeckel biyoloji sorunlarına deneyden çok varsayımla yaklaşma eğilimindeydi. Yalnızca kuramsal temellere dayandığı halde, 1866 gibi erken bir tarihte hücre çekirdeğinin kalıtımla ilgili olduğunu sezinledi. Bireyoluşu soyoluşun özeti ve tekrarı olarak görmekle yanılgıya düşmüş olmasına karşın, biyolojinin önemli sorunlarına büyük bir titizlikle eğildi. Bütün çokhücreli hayvanların kökenini iki hücre katmanından oluşmuş varsayımsal bir ataya bağlayan gastera kuramı, tartışmalara ve yeni araştırmalara yol açtı; canlıların evrim çizgilerini sistemleştirme eğilimi ise denizanaları, ışınlılar, sifonlular ve kalkerli süngerler gibi omurgasızlar üstüne değerli bilgiler derlenmesini sağladı.

Louis A. Ranvier (1835-1922): Fransız histoloji ve patoloji bilgini. Özellikle sinir sisteminin yapı ve işlevine ilişkin araştırmalara önemli katkılarda bulundu. Histolojiyi betimlemeye dayalı bir dal olmaktan çıkararak, fizyolojik gözlemlere yardımcı, deneysel bir bilim haline getirdiği kabul edilir. Deri ve sinir dokularını ayrıntılı olarak inceledi. Bazı sinir liflerinde görülen, sinir miyelin kılıfının kesintiye uğradığı ve günümüzde Ranvier boğumları olarak adlandırılan büzüşme bölgelerini tanımladı. Ayrıca dilin epitel hücreleri arasında yer alan sinir uçlarını da buldu.

Aiexandr Kovalewsky (1840-1901): Karşılaştırmalı embriyoloji ve deneysel histolojinin kurucusu, Rus bilgin. Bütün çokhücreli hayvanların ortak bir modele göre geliştiğini ortaya koyduğu ortak gelişme modeli, evrim kuramı için önemli bir kanıt oldu.

Robert Koch (1843-1910): Bakteriyolojinin kurucusu Alman hekim. Verem ve kolera basilini buldu, 1905 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Mikroskop camında (lam) uygun besiyeri oluşturup şarbon mikrobunu yetiştirdi; mikroorganizmaların uzun iplikçikler oluşturduğunu gözlemledi. Bunların içinde spor adlı oval, saydam cisimciklerin oluştuğunu; kuruyan sporların, uygun olmayan koşullarda bile yıllarca canlı kalabildiğini buldu. Uzun süre hayvan otlatılmayan otlaklarda, hastalığın yeniden ortaya çıkışı böyle açıklanıyordu; sporlar uygun koşullarda açılıyor, çubuk biçimli basillere dönüşerek şarbona neden oluyordu. Pasteur daha önce, hastalık yapıcı mikroorganizmanın kültürünün vücut dışında da üretilebileceğini açıkladıysa da, saf kültür tekniklerini yetkinleştiren ve titizlikle yürüttüğü deneylerle mikrobun yaşam çevrimini ortaya çıkaran Koch oldu. Şarbon araştırması, ilk kez belirli bir bakteriyle belirli bir hastalık arasındaki neden-sonuç ilişkisini kanıtladı. 1877'de bakterilerin araştırılması, kültürlerin korunması ve fotoğraflarının çekilmesi konusunda önemli bir inceleme yayımladı. Bu incelemede mikroskop camında ince bakteri katmanları hazırlama ve hafif ateş üstünde sabitleştirme yöntemini betimledi. Yaralarda oluşan enfeksiyonların nedenleri üzerine deneyler yaptı. Farklı konak türlerinde, farklı hastalık oluşum biçimlerini inceledi ve hayvan vücudunun bakteri üremesi için son derece uygun bir ortam oluşturduğunu gösterdi.

Çalışmalarını verem etkenini elde etme konusunda yoğunlaştırdı. O dönemde veremin bir enfeksiyon etkenine bağlı olduğu biliniyordu, ama bu etken elde edilememiş ve tanımlanamamıştı. Koch, kullandığı boyama yöntemini değiştirerek basilin varlığını ortaya çıkardı. Mikrobun saf kültür halinde üretilememesinin yarattığı zorluğa karşın, zamanla çeşitli besiyerlerinde mikrobu ayırmayı başardı. Artık basilin, hastalık etkeni olduğu saptanmıştı. Mısır'da kolera salgınının başlaması üzerine, hastalığı incelemek üzere Mısır'a gitti. Araştırmaları sonucunda kolera etkeninin virgül biçimli bir bakteri olduğu kanısına vardı. Salgının bitmesiyle çalışmaları yarıda kaldıysa da, amipli dizanterinin etkeniyle, Mısır'da görülen bir tür konjunktivitin etkeni olan iki ayrı basili buldu. Hindistan'da kolera görülen belirli bölgelere giderek bu hastalığın mikrobonu tanımladı ve su, besin ve giysi yoluyla bulaştığını buldu.

Yeniden verem araştırmalarına başlayan Koch, önceden vücuduna canlı verem basili verilmiş kişiye ölü basil şırınga edilirse, iğnenin vücuda girdiği yerde yerel iltihap yanıtı oluştuğunu gösterdi. Bu yanıt, hastalığın erken evrelerde tanınmasını, böylece daha kolay tedavi edilmesini sağlıyordu. İnsanda vereme neden olan basilin evcil hayvanlarda hastalık oluşturmasına ilişkin çalışmalar yaptı, sonuçları açıkladı. Cüzam, sığır vebası, veba ve sıtma gibi insan ve hayvan hastalıklarını incelemeye yöneldi. **Ronald Ross** (bakteriyolog, 1857-1932) ile aynı zamanda sıtmanın sivrisineklerle bulaştığını buldu.

Camillo Golgi (1844-1926): İtalyan hekim ve sitolog. Sinir sisteminin hücre düzeyindeki yapısına ilişkin incelemeleriyle 1906 Nobel Tıp ya da Fizyoloji Ödülü'nü Ramòn y Cajal ile paylaştı. Sinir dokusunu gümüş nitratla boyama yöntemini buldu; bu yöntemle Golgi

hücresi olarak adlandırılan bir tür sinir hücresinin varlığını ortaya çıkardı. Dendrit denilen çok sayıda kısa, dallı uzantıları olan ve birçok sinir hücresi arasındaki bağlantıyı sağlayan Golgi hücrelerinin bulunması üzerine **Waldeyer**, sinir hücresinin sinir sisteminin temel yapısal birimi olduğunu öne sürdü. Cajal'ın çalışmalarıyla doğrulanan bu görüş, çağdaş nörolojinin gelişmesinde dönüm noktası oldu. Golgi, duyu sinirlerinin bir kiriş içinde, yoğun biçimde dallanarak sonlandığı noktayı tanımladı;

bugün bu nokta Golgi kiriş organı olarak bilinir. Sinir hücrelerinin içinde, küçük liflerin, keseciklerin ve taneciklerin düzensiz bir ağ biçiminde birleşmesiyle oluşan ve bugün Golgi aygıtı olarak bilinen yapıyı buldu. Bakteriler dışında bütün hücrelerde bulunan Golgi aygıtının, hücre zarının oluşumunda, protein ve lipitlerin depolanmasında ve hücre zarından parçacık geçişinde önemli rol oynadığı sanılmaktadır. Sıtma hastalığını inceleyen Golgi, ateşli nöbetlerin günaşırı ve üç günde bir yinelendiği iki tip kesintili sıtma nöbetinin, *Plasmodium* cinsi tekhücreli asalaklardan ileri geldiğini ve asalağın sporlarının alyuvardan kana karıştığı anda nöbetlerin başladığını kanıtladı.

Eduard A. Strasburger (1844-1912): Alman botanikçi. Bitkilerde çekirdek bölünmesi sürecini açıkladı. Açıktohumlular ile kapalıtohumlulardaki embriyon kesesinin ilk ayrıntılı ve doğru tanımını yaptı. Mitoz bölünmenin temel ilkelerini inceleyerek, bulgularını *Über Zeillbildung und Zelltheilung* (Hücre Oluşumu ve Bölünmesi Üzerine) adlı kitapta ortaya koydu. Kitabın 3. baskısında hücre çekirdeklerinin ancak başka çekirdeklerin bölünmesiyle oluşabileceğini açıkladı. Bitki sitolojisinin çağdaş kurallarından biri haline gelen bu kavramın yanı sıra, sitolojiye, sitoplazma ve nükleoplazma gibi terimler de kazandırdı. Çiçekli bitkilerdeki incelemeleri sonucunda, kalıtımı hücre çekirdeğinin sağladığını savundu; açıktohumluların tohum hücreleri üzerindeki çalışmalarıyla da mayoz bölünmeyle üretilen yeni çekirdeklerin kromozom sayısının ana çekirdektekinin yarısı kadar olduğunu buldu. Ayrıca bitkilerde besisuyunun yukarı doğru hareketinin fizyolojik değil, fiziksel bir olay olduğunu ortaya koydu.

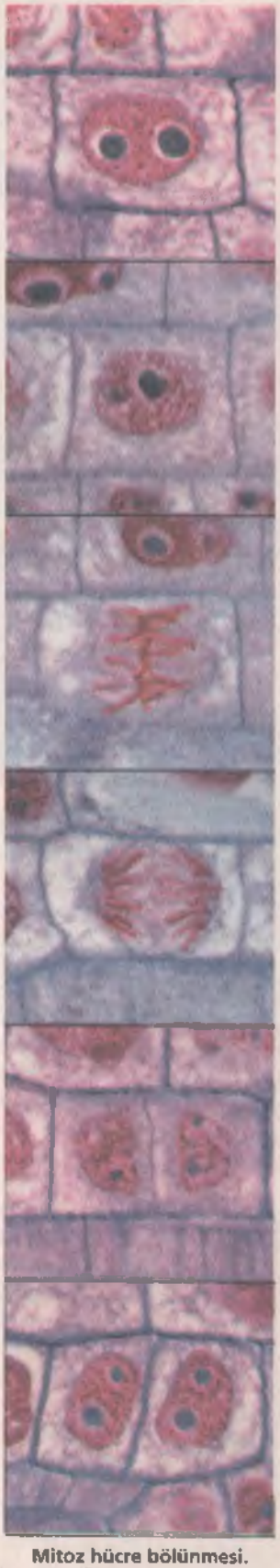

Mitoz hücre bölünmesi.

Alphonse Laveran (1845-1922): Fransız hekim, patolog ve parazitolog. İnsanda sıtmaya neden olan asalağı buldu, bu çalışması ve tekhücrelilerin etken olduğu hastalıklar üzerine sonraki araştırmalarıyla 1907 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Tripanozomiyaz, laşmanyaz gibi asalak hastalıkları üzerine çalışmaları ve sıtma konusundaki önemli buluşuyla tropikal hastalıklar dalının gelişiminde büyük rol oynadı.

İlya İ. Meçnikov (1845-1916): Rus zooloji ve mikrobiyoloji bilgini. Hayvanlarda bakteri gibi yabancı cisimleri içine alarak sindiren amipsi hücreler olduğunu bularak 1908 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Ehrlich ile paylaştı. Denizyıldızı larvalarında sindirim organlarının kökenini incelerken; hayvanın vücudunda sindirim işlevi gören organlar olmadığı halde, vücuda giren yabancı cisimleri içine alıp sindiren hücreler bulunduğunu saptadı. Bu hücreleri fagosit (Yunancada phagein: yeme, kytos: hücre), yabancı cismi sarıp sindirme işlemini ise fagositoz olarak adlandırdı. İnsan ve çoğu hayvanda akut enfeksiyondan korunmada ilk görevin fagositlere (insanda akyuvarlar) düştüğünü gösterdi. Bakteriyoloji bilgini Roux ile yürüttüğü çalışmalar sonucunda insansımaymunlara frengi bulaştırmayı başardı. Yaşamının son on yılını laktik asit bireşimleyen bakterileri incelemeye ayırdı.

Hugo de Vries (1848-1935): Hollandalı botanik ve genetik bilgini. Correns ve Seysenegg ile aynı zamanda, ama onlardan bağımsız olarak Mendel'in kalıtım ilkelerini gün ışığına çıkardı ve geliştirdiği değşinim (mutasyon) kuramıyla genetik biliminin kurulmasına öncülük etti. Bitkilerdeki geçişme (osmoz) olayını inceleyerek geçişme basıncı ile bitki hücrelerinde yer alan maddelerin molekül ağırlıkları arasındaki ilişkileri ortaya koydu.

İvan Pavlov (1849-1936): Rus hekim ve fizyoloji bilgini. Sindirim salgıları üstüne çalışmalarından ötürü 1904 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazandı. Kalp fizyolojisi ve kan basıncının düzenlenmesi üstüne araştırmalar yaptı. Kalp sinirlerini kesip açığa çıkararak, kalp atımının şiddetini kalp sinirağına gelen sinir liflerinin düzenlediğini buldu; göğüs sinirlerinin yaralı uçlarını uyararak sağ ve sol vagus sinirlerinin kalp üzerindeki etkisini gösterdi. Sağlıklı ve anestezi yapılmamış hayvanlarda salgı işlevindeki düzensizlikleri gözlemleyen Pavlov, koşullu refleks yasalarını ortaya koydu. Tükürük salgısını hayvanın psişik ya da öznel etkinliğinin nicel bir ölçütü olarak kabul ederek zihinsel süreçler ile yüksek düzeydeki sinirsel etkinliklerde nesnel, fizyolojik ölçütlerin önemini savundu. Koşullu refleks ile omurilik refleksi arasında koşutluklar bulmaya çalıştı.

İvan Pavlov

Charles Richet (1850-1935): Fransız fizyoloji bilgini. Belirli bir antijene duyarlılaşmış kişiye, yeniden o antijen verildiğinde ortaya çıkan ve anafilaksi olarak adlandırdığı şiddetli tepkime üzerine çalışmaları nedeniyle 1913 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Çalışmaları saman nezlesi, astım ve öbür alerjilere ilişkin sorunların çözülmesine ve önceden anlaşılamayan zehirlenme ve ani ölüm nedenlerinin aydınlatılmasına yardımcı oldu. Solunum ve sindirim fizyolojisi, sara, vücut sıcaklığının düzenlenmesi ile ilgili araştırmalar yaptı; bakteriyoloji, patoloji ve tıp istatistiği ile ilgilendi.

François L. Chabry (1850-1924): Deneysel embriyolojinin öncülerinden Fransız bilim adamı. Tulumlulardaki embriyo gelişmesini inceledi, anormal yarı-embriyonların varlığını saptadı ve yumurtanın 2. olgunlaşma evresinde blastomerlerin yok edilmesiyle yarı-embriyonların elde edilebileceğini tanıt-

ladı.

Hans Buchner (1850-1902): Kanın bağışıklık tepkimelerinde önemli rol oynayan bileşenlerinden komplemanı bulan Alman bakteriyolog. Ayrıca gamma-globülinlerin araştırılmasına öncülük etti ve anaerobik (havasızyaşar) bakterilerin incelenmesi için yeni yöntemler geliştirdi.

Wilhelm Roux (1850-1924): Alman zoolog. Organ ve dokularda yapısal biçim ve işlevlerin döllenme sırasında belirlenişini aydınlatmak amacıyla yaptığı araştırmalarla, deneysel embriyolojinin kurucuları arasında yer aldı. Gelişen canlının organlarının, döllenen yumurtanın geçirdiği mitoz bölünme tarafından belirlendiği görüşünden yola çıkarak, kurbağa yumurtalarıyla deneyler yapmaya başladı. Döllenmiş kurbağa yumurtasının blastomerlerinden birini yok edip, kalan tek blastomerden yarım embriyon elde etti. Erişkindeki organ ve işlevlerin, döllenmeden hemen sonraki bölünme evresinde belirlendiği ve blastomerlerin her birinin, yarım embriyon oluşturmaya yetecek belirleyici öğeler taşıdığı sonucuna vardı. Daha sonraları Driesch, denizkestaneleri üzerinde yaptığı deneylerde blastomerlerin her birinden küçük ve tümüyle gelişmiş embriyonlar elde ederek bu kuramı çürüttü.

Ramón S. y Cajal (1852-1934): Sinir dokusunun temel birimi olan sinir hücresini (nöron) bulan İspanyol histoloji bilgini. 1906 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Golgi ile paylaşmasını sağlayan bu buluş, sinir sisteminin işlevinde nöronun rolünün ortaya çıkarılmasında ve sinir uyaranlarının anlaşılmasında yol gösterici oldu. Golgi'nin bulduğu gümüşnitratla boyama yöntemini geliştirdi; hayvan embriyonu ve yavrusunda beyin, duyu merkezleri ve omurilikteki sinir dokusunun ayrıntılı yapısını incelemeye yarayan altınla boyama yöntemini buldu. Özgün olarak sinir dokusunu boyayan bu maddelerle, gözün ağtabakasının ince yapısını belirledi, bozmadde ve omurilikteki yapıları ve sinir hücresi bağlantılarını izledi.

Paul Ehrlich, Japon asistanı Dr. Hata ile Frankfurt Deneysel Terapi Enstitüsü'nde çalışırken.

Emil von Behring (1854-1917): İmmünolojinin kurucusu olarak kabul edilen bakteriyoloji bilgini. Serum tedavisine, özellikle de bu tedavi yönteminin difteriye karşı kullanılmasına ilişkin çalışmaları nedeniyle 1901'de verilen ilk Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Meslektaşı Şibasaburo ile birlikte, sağlıklı bir hayvana tetanoslu bir hayvanın kan serumu verildiğinde, bu hastalığa karşı pasif bağışıklık sağlanabileceğini gösterdiler. Behring antitoksik bağışıklık adını verdikleri bu tekniği sonradan difteriye uyguladı. Başta verem olmak üzere çeşitli bulaşıcı hastalıklar üzerinde araştırmalar yaptı; ineklerde vereme karşı bağışıklık sağlayan bir aşı geliştirdi.

Paul Ehrlich (1854-1915): Alman tıp bilgini. Hematoloji, immünoloji ve kemoterapi alanındaki öncü çalışmalarının yanı sıra, frenginin ilk etkili tedavisini buldu; 1908 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Meçnikov'la paylaştı. Henüz öğrenciyken yabancı maddelerin vücuttaki dağılımını inceledi ve renk analizindeki yeni buluşlardan yararlanarak, tedavi ve zehirlenme süreçlerinin temelindeki kimyasal mekanizmanın hücre beslenmesinde de rol oynadığını ortaya koydu. Koch'un bulduğu verem mikrobunun incelenebilmesi için yeni bir boyama tekniği geliştirdi. Bu teknik, verem hastalığının mikroskopla tanısında son derece önemli bir adımdı. Canlı dokulara uygulanabilecek yeni boyama yöntemleri geliştirmeye çalışırken, metilen mavisinin sinir hastalıklarının tedavisinde kullanılabileceğini buldu. Bağışıklık konusunda çalışmalar yaptı, yan zincir kuramını geliştirdi. Serumların etkisini ölçmek için bir yöntem buldu. Bazı hastalıklarda serum tedavisinin işe yaramadığını, bu yöntemin sınırlı olduğunu fark etti. İnsan ya da hayvan vücuduna zarar vermeden asalakları öldürecek, hiç değilse büyümelerini durduracak, doğada bulunmayan yeni maddeleri bireşimle üretmek üzere deneylere başlaması, kemoterapinin doğmasına yol açtı. Çalışmalarını

Sinir hücresini (nöron) bulan histoloji bilgini Ramón S. y Cajal.

DNA molekülünün ikiye bölünmesini gösteren temsili bir resim

frenginin etkeni olan spiroket bakteriler üzerinde yoğunlaştırdı ve frenginin ilk etkili tedavisini buldu.

Charles Sherrington (1859-1952): İngiliz fizyoloji bilgini. Üstün yapılı hayvanlarda sinir sistemi işlevlerinin bütün özelliklerini ortaya koyan çalışmaları nedeniyle 1932 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü **E. D. Adrian**'la (elektrofizyolog, 1889-1977) paylaştı. Beyin dokusu zedelenmiş kedi, köpek ve maymunlar üzerinde yaptığı deneylerle reflekslerin, canlının bütününe ilişkin bir etkinlik olarak değerlendirilmesi gerektiğini buldu. Bir kas grubu uyarıldığında, bunun etkinliğine ters etkinlik gösteren kas grubunun baskı altına alındığını göstererek, bu kuramı destekleyen ilk kanıtı ortaya koydu. En önemli yapıtı olan *The İntegrative Action of the Nerveus System*'de (Sinir Sisteminin Bütünsel Etkinliği) başlıca üç tür duyu organı olduğunu gösterdi: Işık, ses, koku ve dokunma uyaranlarını algılayan dış alıcılar, tat alıcıları gibi iç alıcılar ve canlının kendi vücudunda ortaya çıkan süreçleri algılayan özel alıcılar. Kasların özel alıcılarının ve bunlara bağlı sinir liflerinin refleks mekanizmasında önemli rol oynayarak, hayvanın vücudunu kütleçekimi kuvvetine karşı dik tuttuğunu, bu durumun beyin yarımkürelerinin ve derideki dokunma duyu sinirlerinin çıkarılmasından sonra da sürdüğünü buldu. Memelilerde sinir sisteminin işlevlerini hemen her yönüyle incelemesi, beyin cerrahisinin gelişmesini, felç ve atrofi gibi sinir bozukluklarının tedavisini doğrudan etkiledi. İlk kez sinir hücresi ve sinaps terimlerini kullanan Sherrington'dur.

Jacques Loeb (1859-1924): Alman asıllı ABD'li biyoloji bilgini. Özellikle yapay partenogenez (döllenmesiz üreme) konusunda yaptığı çalışmalarla ünlendi. Partenogenez çalışmaları sonucunda, döllenmemiş denizkestanesi yumurtalarının çevre koşullarındaki denetimli değişikliklerle larvalara dönüştüğünü açıkladı. Çalışmalarını ilerleterek aynı yolla kurbağa üretimini gerçekleştirdi. Bu çalışmaları, döllenme olaylarında hücre bölünmesini başlatan etkenin kimyasal olarak denetlendiğini ortaya koydu. Loeb ayrıca, beyin fizyolojisi, hayvanların uyarılara yönelimi, doku yenilenmesi, yaşam süresi ve proteinlerin koloidal davranışına ilişkin çalışmalar da yaptı. Yaşam olaylarının fizik ve kimya yasalarıyla açıklanabileceği görüşüne dayanan mekanikçiliği savunarak, çağdaş bilim anlayışına önemli katkılarda bulundu.

Eduard Buchner (1860-1917): 1907 Nobel Kimya Ödülü'nü alan biyokimyacı. Karbonhidrat mayalanmasının doğrudan doğruya maya hücresinden değil, bu hücrenin içindeki çeşitli enzimlerin etkisinden kaynaklandığını kanıtladı. Ayrıca zimaz adını verdiği bir enzimin maya hücresinden özütlenebileceğini ve bu enzimin şekeri karbondioksit ile alkole parçalayabileceğini de gösterdi.

William M. Bayliss (1860-1924): İngiliz fizyoloji bilgini. Starling ile birlikte hormonları buldu; fizyoloji, biyokimya ve fiziksel kimya alanında öncü araştırmalar yaptı. Starling ile sinir sisteminin denetimi altında kan damarlarının kasılıp genişlemesini incelediler, kan basıncını ölçmeye yarayan hemopiezometre aygıtını buldular. Bayliss ve Starling'in adlarını bilim dünyasına duyuran en önemli çalışmaları, sindirime yardımcı pankreas sıvısının salgılanmasında uyarıcı rolü oynayan kimyasal maddeyi bularak, ilk kez hormon kavramını ortaya atmalarıdır. Bayliss daha sonraki çalışmalarında incebağırsaklardaki etkin olmayan tripsonejen maddesinin tripsin gibi etkin bir enzime nasıl dönüştüğünü araştırarak, bir tripsin çözeltisinin belirli miktarlardaki proteini sindirebilmesi için gerekli olan zamanı kesin olarak ölçmenin yöntemini buldu. Başlıca yapıtları *The Nature of Enzyme Action* (Enzim Etkisinin Doğası), *The Vaso-Motor System* (Vazomotor Sistem) ve o dönemde fizyolojinin başyapıtı kabul edilen *Principles of General Physiology* (Genel Fizyolojinin İlkeleri)'dir.

Carl E. Correns (1864-1933): Alman botanik ve genetik bilgini. Bezelyeler üzerinde araştırmalar yaptı ve Mendel'le aynı sonuçlara vardı. Bu konudaki yazılı kaynakları tararken, Mendel'in 34 yıl önce yayımlanan ve o yıllarda bilim dünyasının ilgisini çekmeyen makalesini bularak gün ışığına çıkardı. Correns, bazı özelliklerin yeni kuşaklara her zaman birlikte aktarılmasını açıklamak üzere, genetik etkenlerin fiziksel olarak eşleştiğini öne sürdü ve bu varsayımıyla, Morgan'ın geliştireceği gen bağlantısı (linkaj) kavramının öncüsü oldu. Mendel yasalarının her örnekte geçerli olup olmadığını sınamak amacıyla, gecesefası gibi alacalı bitkilerde Mendelci olmayan klasik bir kalıtım çalışmasına girerek, bu bitkiyi, soyun belirli özelliklerinin dişi eşey hücresinin sitoplazmasındaki etkenlerce belirlendiği, kromozomlarla ilişkisi olmayan kalıtımın ilk kesin örneği olarak bilim dünyasına tanıttı.

Eugène Bataillon (1864-1953): Fransız bilim adamı. Deneysel partenogenez çalışmaları yaptı. 1910'de döllenmemiş kurbağa yumurtalarına, etkinleştirici görevi yapan bir stile batırarak travmatik partenogenezi gerçekleştirdi.

Ernest H. Starling (1866-1927): İngiliz fizyoloji bilgini. Özellikle dokulardaki sıvı dengesinin korunması, içsalgıların düzenleyici işlevi ve kalbin işlevlerinin mekanik olarak denetlenmesi gibi konuların aydınlatılmasına katkılarıyla ünlendi. Lenf salgıları üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda, damarlar ve dokular arasındaki sıvı alışverişinin mekanizmasını ortaya koydu. Bayliss ile yaptıkları ortak çalışmalarda kan basıncını ölçmeye yarayan aygıtı buldular, hormon kavramını ortaya attılar. Starling vücudun dışında, çevreden yalıtılmış bir kalp-akciğer preparatı hazırladı; bunun yardımıyla kalpteki kas kasılmalarının gücünün kasların gerilme yüzeyiyle doğrudan orantılı olduğunu belirten yasayı geliştirdi. Böbrek işlevlerini araştırırken, boşaltım kanalında böbrekten süzülen su, klorür, bikarbonat ve glikoz gibi maddelerin böbrek borucuklarının alt ucunda yeniden kana geçtiği-

ni buldu. *Principles of Human Physiology* (İnsan Fizyolojisinin İlkeleri) adlı yapıtı her yıl yeniden gözden geçirilmekte ve uluslararası çapta standart bir başvuru kitabı olarak kullanılmaktadır.

Thomas H. Morgan (1866-1945): ABD'li zooloji ve genetik bilgini. Sirke sinekleriyle (*Drosophila* cinsi) yaptığı deneyler sonucunda, kromozomlara dayanan çağdaş kalıtım kuramını geliştirdi, bu çalışmasıyla 1933 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Deneysel yöntemleri embriyolojinin bazı temel sorunlarına uyguladı. Gelişim sürecindeki olaylar arasında nedensellik ilişkilerini bulabilmek için, embriyonların ayrı blastomerlerden oluşması, çekirdekli ve çekirdeksiz yumurta parçalarının döllenmesi gibi sorunları inceledi. Morgan, Darwin'in doğal seçme mekanizmasını deneyle sınayamayacağı için yetersiz, Mendel kuramını da tümüyle varsayımsal buluyordu. Sirke sinekleriyle deneylere başladı. Yaptığı çiftleştirme deneyleri sonucunda, bazı özelliklerin dişilerdeki X kromozumuyla taşındığı sonucuna vardı. Sineklerde birçoğu gene eşeyle ilişkili olan başka kalıtsal değişiklikler de saptadı. Eşeyle ilişkili bütün özellikler sonraki kuşaklara genellikle topluca aktarıldığı için, X kromozumunun farklı kalıtsal birimler ya da etkenler taşıdığını düşünmeye başladı. Botanikçi **W. L. Johansen**'in (1857-1927) 1909'da önerdiği gen terimini benimseyerek genlerin kromozomlar üzerinde doğrusal biçimde sıralandığı sonucuna vardı. **A. H. Sturtevant** (genetikçi, 1891-1970), **C. B. Bridges** (genetikçi, 1889-1938) ve **H. J. Muller** (genetikçi, 1890-1967) ile birlikte, sirke sinekleriyle yaptığı deneylerin sonuçlarını kapsamlı bir kalıtım kuramına dönüştürdü. Her Mendel geninin doğrusal bir kromozom "haritası" üzerinde belirli bir konuma yerleştirilebileceğinin kanıtlanması, bu çalışmanın dönüm noktasıydı. Sonraki sitoloji çalışmaları da bu haritadaki konumların, genlerin kromozom üzerindeki yerlerini tam olarak gösterdiğini kanıtladı; böylece Mendel'in görüşleri doğrulanmış oldu. Morgan 1916'da Darwin'in kuramını da büyük ölçüde kabul etmişti.

Canlıların temel yapı birimi hücre

Hans Driesch (1867-1941): Alman deneysel embriyoloji bilgini ve düşünür. Yaşamın yalnızca fiziksel ya da kimyasal bir olgu olarak açıklanamayacağını savunan vitalizm kuramının son temsilcisidir. Deniz hayvanlarının yumurtaları üzerinde deneyler yaptı. Bir denizkestanesi yumurtasının ilk hücre bölünmesiyle oluşan iki oğul hücreyi birbirinden ayırdı ve her iki hücrenin eksiksiz birer larvaya dönüşebileceğini buldu. İki embriyonu karıştırarak dev bir larva elde etti, başka bir deneyde bölünmüş yumurtaları sıkıştırarak hücre çekirdeklerinin olağanın dışında dağılmasını sağladı. Bütün hücre çekirdeklerinin eş değerde olduğunu kanıtlayan bu son deneyi, çağdaş genetiğin öncüsüdür. Çekirdek ile sitoplazma arasındaki etkileşimi fark eden Driesch, çekirdeğin mayalar ya da enzimler aracılığıyla sitoplazmayı etkilediğini öne sürdü. 1896'da denizkestanesi larvalarını salladığında, iskeleti oluşturan hücrelerin yer değiştirdiğini ama yeniden eski konumlarına döndüklerini gördü. Bu deneyle, daha önce kuramsal olarak incelediği embriyondaki indükleme olgusunu, yani bir embriyonun iki parçası arasındaki etkileşimin başka koşullar altında gerçekleşmeyecek bir farklılaşmaya yol açtığını kanıtlamış oluyordu. Driesch'in yapıtları deneysel embriyolojinin gelişmesinde son derece önemli rol oynadı. Döneminde büyük yankı yaratan embriyondaki indükleme olgusu, enzim etkisi ve çekirdek-sitoplazma etkileşimine ilişkin deneysel ve kuramsal çalışmaları, bugünkü çalışmaların öncüsü sayılabilir.

Karl Landsteiner (1868-1943): Avusturya kökenli ABD'li immünoloji ve pataloji bilgini. Başlıca kan gruplarını bulması ve kan naklinin tıpta basit bir işlem haline gelmesini sağlayan ABO kan grupları sistemini geliştirmesiyle 1930 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü almıştır. İnsanlarda kanın yapısındaki farklılıkları bularak, uygun olmayan kan nakillerinin tehlikelerini ortaya çıkardı. 1901'de alyuvarlarda hücre zarının dış katmanına yapışan antijen adlı maddelerin türüne göre insanda en az üç temel kan grubu olduğunu gösterdi; bu grupları A, B, O olarak adlandırdı. Bir yıl sonra, A ve B antijenlerinin ikisi birden taşıyan ve AB antikorları içermeyen AB grubu bulundu. Lansteiner, 1927'de M ve N gruplarını, 1940'ta ilk kez bulunduğu maymun türünün adını taşıyan Rhesus (Rh) faktörünü saptadı. Rh faktörü, anne ve dölütün kanında ortaya çıkabilen ve düşük, ölü doğum ya da yenidoğanda ölümcül bir hastalığa yol açan bir dizi tepkimenin temelini oluşturuyordu. Kan gruplarının belirli genler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığının kanıtlanması, kalıtım ve antropoloji araştırmaları için de etkili bir yöntem sağladı.

Hans Spemann (1869-1941): Alman embriyoloji bilgini. Günümüzde indükleme olarak bilinen süreci bulması nedeniyle 1935 Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. İribaşların erken evredeki gelişimi üzerine yaptığı araştırmalar sonucunda indükleme kavramını geliştirdi. Buna göre doku gelişiminin yönü en erken evrede henüz belli değildir; deri dokusu olarak gelişeceği düşünülen bir parça kesilip sinir dokusu olarak gelişeceği düşünülen bir bölüme eklenirse, sinir dokusu olarak gelişir. Bu sonuçlar, yalnız normal gelişme süreçlerini değil, doğuştan gelen yapı bozukluklarının kökenini de aydınlattı.

Jules Bordet (1870-1961): Kan serumundaki bağışıklık etkenlerini bulan Belçikalı bakteriyolog ve bağışıklık uzmanı. Bordet'ye 1919 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazandıran bu buluş, birçok tehlikeli bulaşıcı hastalığın tanısı ve tedavisi yönünden çok önemli bir gelişmeydi. Kan serumundaki bakteriler ile alyuvarların parçalanmasını konu alan araştırmalarıyla, vücut sıvılarındaki bağışıklık tepkilerini inceleyen yeni bir bilim dalının, serolojinin kurulmasına büyük katkıda bulundu. Bakterilerin hücre zarlarının yıkımından (bakteriyoliz), kan serumunda bulunan iki maddenin sorumlu olduğunu saptadı. Yalnız bakterilerin değil, yabancı alyuvarların da kan serumunda parçalandığını ortaya çıkardı; bu olaya hemoliz adını verdi. O. Gengou ile birlikte yürüttüğü çalışmalar, başta frengi olmak üzere tifo, verem gibi birçok hastalıktan sorumlu olan mikroorganizmaların saptanmasına olanak veren serum testlerinin öncüsü oldu. Yine Gengou ile birlikte *Bordetella pertussis* adıyla bilinen boğmaca basilini buldu. Sonraları çalışmalarını kan pıhtılaşması ve bakteriyofajlar (bakteri virüsleri) üzerine yoğunlaştırdı.

Fritz Schaudinn (1871-1906): Alman zoolog. Hoffman'la birlikte frengi etkeni olan *Spirochaeta pallida* adlı bakteriyi buldu, protozoolojinin deneysel bir bilim olarak gelişmesine katkıda bulundu. Kancalıkurt enfeksiyonlarının deri yoluyla bulaştığını doğruladı. İnsan ve kuş sıtması üzerine çalışmaları, sıtma etkeni üzerine, sonraki yıllarda yapılan çalışmaların temelini oluşturdu.

Walter B. Cannon

Walter B. Cannon (1871-1945): Fizyoloji alanında ilk kez X ışınları kullanan ABD'li nöroloji ve fizyoloji bilgini. I. Dünya Savaşı sırasında kanama ve yaralanmalardan ileri gelen şoklarla ilgili çalıştı. Kan nakli için, kanı bozulmadan saklama yöntemleri üzerine çalışmalar yaptı. Bazı sinir hücrelerinin ucunda açığa çıkan ve adrenaline benzer etki gösteren sempatin hormonunu buldu. Sempatik sinir sisteminin olağandışı durumlardaki işleyişine, homeostaziye (iç ortam dengesi) ve sinir uyarılarının iletisinde görev alan kimyasal maddelere ilişkin çalışmalar yaptı.

Alexis Carrel (1873-1944): Fransız cerrah, sosyoloji ya da biyoloji bilgini. Kan damarlarının dikilmesine ilişkin bir yöntem geliştirerek 1912 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı, ayrıca damar ve organ nakli konusundaki araştırmaların öncüsü oldu. Dokuların vücut dışında canlı olarak saklanmasını ve bu yöntemin cerrahiye uygulanmasını da inceleyen Carrel'in civciv kalbinden hazırladığı doku kültürü, 30 yılı aşkın bir süre canlılığını korudu.

Otto Loewi (1873-1961): Alman asıllı ABD'li hekim ve farmakolog. Sinir uyarılarının kimyasal iletimi konusundaki buluşlarından ötürü 1936 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü İngiliz fizyolog **Henry Dale** (1875-1968) ile paylaşmıştır. Nöroloji alanında 1921-1926 arasında yürüttüğü araştırmalar sonucu, sinir uçlarından salgılanan kimyasal maddelerin, uyarıların bir sinir hücresinden öbürüne iletilmesinde rol oynadığına ilişkin ilk kanıtları sağladı. Meslektaşlarıyla birlikte gerçekleştirdiği deneylerde, bir kurbağadan çıkarılan kalpteki sinirler uyarıldığında, organın kasılma hızının azaldığını gördü. Bu kalbin içinde bulunduğu sıvıya ikinci bir kalp kondu. İkinci kalpteki sinirler uyarılmadığı halde onun da kasılma hızının azalması, sıvıda tepkin bir maddenin bulunduğunu gösteriyordu. 1929'da Henry Dale bu maddenin asetilkolin olduğunu buldu. Sinir sistemine ilişkin çalışmalarının yanı sıra Loewi, şeker hastalığı ile dijitalin ve epinefrin adlı ilaçların etkileri üzerine araştırmalar yaptı. Pankreas hastalarını saptamada kullanılan ve Loewi testi adıyla bilinen yöntemi geliştirdi.

Joseph Erlanger (1874-1965): ABD'li fizyolog. Aynı sinirdeki her lifin değişik bir işlev üstlendiğini kanıtladı, bu çalışmasıyla 1944 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü **H. S. Gasser** (1888-1963) ile paylaştı. Gasser ile birlikte 1922'de tek bir sinir lifindeki elektrik impulslarını yükseltmeyi ve katot ışınlı bir osiloskopla incelemeyi başardılar. Uyarılan bir sinir lifindeki her elektrik impulsunun kendine özgü dalga örneği bir yükselteçten geçirildiğinde, osiloskobun ekranında izlenebiliyor, böylece sinir liflerinin uyaranlara verdiği yanıt ayrıntılı olarak incelenebiliyordu. Gasser ile Erlanger, 1932'de bir siniri oluşturan her lifin uyarıları değişik hızla ilettiğini, bu iletim hızının lifin kalınlığına göre değiştiğini, her lifin uyarılma eşiğinin farklı olduğunu ve değişik dalga örnekleri veren değişik türden uyarıların ayrı ayrı sinir lifleriyle iletildiğini buldular.

Alexander Fleming (1881-1955): İskoç bakteriyoloji bilgini. 1928'de penisilini bularak, bakterilerden kaynaklanan birçok hastalığın tedavisinde antibiyotik çağını başlatan Fleming, 1939'dan başlayarak penisilini ayırmayı, arıtmayı, çözümlemeyi ve sanayi çapında üretmeyi başaran Chain ve Florey ile 1945 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü paylaştı. Fleming 1906'da insan dokularına zarar vermeyen bakteri öldürücü maddeler üzerinde çalışmaya başladı. 1921'de hayvanların bazı dokularında ve gözyaşı, tükürük gibi salgılarında bulunan lizozimin antibiyotik etki gösterdiğini saptadı ve bu enzimi dokulardan ayırdı. *Staphyloccus* cinsinden bakteriler üzerinde çalışırken, kültür ortamında oluşan bir küf katmanının çevresinde bakterilerin gelişemediğini gözlemledi. *Penicillium notatum* türü bu küf mantarının, 800 kez sulandırıldığında bile, bakterilerin çoğalmasını durduran bir madde salgıladığını saptayan Fleming, bu maddeye penisilin adını verdi.

Otto H. Warburg (1883-1970): Alman biyokimyacı. Hücre solunumu üzerine araştırmalarından dolayı 1931 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazandı. 1920'lerin başında, canlılarda hücrede oksijen kullanılmasını incelerken, canlı dokuların kullandığı oksijen miktarını ölçmek için manometri (gaz basıncındaki değişiklikleri ölçme) yöntemini buldu. Hücrenin etkin bileşenleri üzerinde araştırmalar yaparken, sitokrom olarak adlandırılan ve içerdiği demirli hem grubu moleküldeki oksijene bağlanan enzimlerin rolünü belirledi. 1932'ye doğru, hücrelerde hidrojenden arındırma tepkimelerinde rol oynayan flavoproteinleri elde etti; bu enzimlerin protein yapısında olmayan flavin adenin nükleotit adlı bir koenzimle birleşerek etkinlik gösterdiğini buldu. 1935'te de canlılardaki hidrojenden arındırma tepkimelerinde rol oynayan nikotinaminin günümüzde nikotinamit adenin dinükleotit olarak bilinen başka bir koenzim yapısında yer aldığını ortaya koydu. Fotosentez üzerine incelemeler yaptı ve kötü huylu hücrelerin normal hücrelerden çok daha az oksijene gereksinim duyduğunu belirledi.

Otto Meyerhof (1884-1951): Alman biyokimyacı. Kas dokusundaki biyokimyasal tepkimeler üzerine çalışmala-

Alexander Fleming laboratuvarda çalışırken.

Genç fizyolog Charles H. Best ve Dr. Frederick G. Banting, Toronto Üniversitesi Fizyoloji Bölümü'nde deney yaparken.

rıyla 1922 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Hill ile paylaştı. Glikojen-laktik asit çevrimini açıklayarak, kas hareketlerinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulundu.

Archibald V. Hill (1886-1977): İngiliz fizyolog ve biyofizikçi. Oksijen bulunmayan ortamda karbonhidratların yıkılarak laktik asit oluşturduğunu, bunun da kaslardaki gücün kaynağı olduğunu ortaya koydu. Bu buluşundan dolayı 1922 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Meyerhof ile paylaştı. Kas ve sinir dokusunun fizyolojik termodinamiği üzerine araştırmalar yapmaya başladı. Kurbağanın uzun uyluk kası ile yaptığı deneylerle oksijenin kasılma evresinde değil, gevşeme sırasında gerekli olduğunu gösterdi; kas hücrelerinde kasılmayla sonuçlanan biyokimyasal tepkimeler dizisini ortaya çıkardı. Ayrıca, oksijenin hemoglobin tarafından tutulmasını ortaya koyan ve kendi adıyla anılan denklemi buldu.

Bernardo A. Houssay (1887-1971): Arjantinli fizyolog. Hayvanlarda kandaki glikoz miktarının düzenlenmesinde hipofiz hormonlarının oynadığı rolü bularak 1947 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Carl ve Gertry Cori ile paylaştı. Pankreası çıkartılarak şeker hastası yapılmış köpeklerle yaptığı deneyler sonucunda, hipofizin ön lobunun alınmasının hastalık belirtilerini büyük ölçüde giderdiğini ve hayvanlarda insüline karşı aşırı duyarlılığa yol açtığını buldu. Hipofiz dokusundan hazırlanan özütlerin, sağlıklı hayvanlara şırınga edilmesinin kandaki glikoz miktarını artırarak şeker hastalığına neden olduğunu, hipofiz hormonlarının insüline ters etki yaptığını ortaya koydu.

James P. Reilly (1887-1974): Klasik tıbbi biyoloji anlayışını 20. yüzyılda altüst etti. Çalışmalarıyla, hastalıkların gelişmesinde sinir sisteminin oynadığı hayati rolü ve organizmanın bulaşan mikroplara karşı öznel olmayan tepkilerini (Reilly sendromları) ortaya koydu.

Frederick G. Banting (1891-1941): Kanadalı hekim. Banting ve Best, İskoçyalı fizyolog Macleod'un Toronto Üniversitesi'ndeki laboratuvarında yaptıkları çalışmalarda, pankreastaki insülini şeker hastalığının tedavisinde etkili olarak kullanılabilecek biçimde ayırmayı başardılar. Banting 1923'te insülinin bulunmasındaki katkıları nedeniyle Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Macleod ile paylaştı. Banting ödülün kendi payına düşen bölümünü gönüllü olarak Best ile bölüştü.

Albert Szent-Györgyi (1893-1986): Macar biyokimya bilgini. Başta C vitamini olmak üzere, belirli organik bileşiklerin hücrede besin maddelerinin yükseltgenmesinde oynadığı rolü ortaya koyan buluşlarından dolayı 1937 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Bitki sıvıları ve böbreküstü bezinin özütlerinden heksüronik asit olarak adlandırdığı (bugün askorbik asit) organik maddeyi elde etti. Dört yıl sonra bu maddenin, 1907'de bulunan ve iskorbüt tedavisinde kullanılan C vitamini olduğunu kanıtladı. Karbonhidrat yıkım ürünlerinin karbondioksit, su ve hücrenin kullanabileceği enerjinin üretilmesi için gerekli öbür maddelere dönüştürülmesinde rol oynadığı bilinen organik bileşikleri inceleyerek, Krebs'in iki yıl sonra aydınlatacağı çevrimin (Krebs çevrimi) temelini attı. Çalışmalarını kas etkinliklerinin biyokimyası üzerine yoğunlaştırarak, kasta aktin adını verdiği bir proteinin varlığını buldu. Bu proteinin, miyozin adlı başka bir kas proteiniyle birlikte kas kasılmasından sorumlu olduğunu ve adenozin trifosfat (ATP) adlı maddenin, kasılma için gerekli olan enerjiyi hemen sağladığını buldu.

Gerty Cori (1896-1957) - **Carl Cori** (1896-1984): ABD'li karı-koca biyokimyacılar. Basit şekerlerden glikozun fosfat içeren biçimini keşfederek, bu bileşiğin karbonhidrat metabolizmasındaki önemini açıklamaları, hayvan vücudunda şeker ve nişastanın birbirine dönüşmesindeki hormon etkisinin anlaşılmasına ışık tuttu. Cori'ler, bu buluşları nedeniyle 1947 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Houssay ile paylaştılar. Bugün "Cori esteri" olarak bilinen ve aktif bir ara ürün olan glikoz 1-fosfatı buldular. Bu molekülün, hayvanların karaciğerinde depolanan karbonhidrat yapısındaki glikojenin glikoza dönüşmesinde ilk basamak, kandaki glikozun glikojene dönüşmesinde son basamak olduğunu gösterdiler. Glikojen-Cori esteri tepkimesinde katalizör rolü oynayan enzimi ayırıp arıttılar ve 1943'te bu enzimle ilk kez deneysel olarak glikojen bireşimini gerçekleştirdiler. Karaciğerdeki glikojenin kan glikozuna dönüştüğünü, daha sonra glikozun kaslarda yeniden glikojene dönüşerek, kas kasılması için gerekli enerjiyi sağlayan laktik aside parçalandığını açıklayan "Cori çevrimi"ni tanımladılar. Hormonların hayvanlardaki karbonhidrat metabolizmasını nasıl etkilediğini inceleyen Co-

Karı-koca biyokimyacılar Gerty ve Carl Cori

ri'ler, epinefrinin, glikojenin aktif glikoza dönüşümünü kolaylaştıran bir fosforilaz enziminin oluşmasına yol açtığını, insülinin ise glikoza fosfatın bağlanmasını kolaylaştırarak kandaki şeker düzeyinin düşürülmesini sağladığını gösterdiler. Carl Cori karısının ölümünden sonra araştırmalarını, glikojenin laktik aside parçalanmasında rol oynayan enzimlerin, fizikokimyasal etkileri üzerine yoğunlaştırdı.

Albert Claude (1898-1983): ABD'li sitoloji bilgini. Çağdaş hücre biyolojisinin gelişmesine büyük katkıda bulunan çalışmaları nedeniyle, öğrencisi Palade ve de Duve ile birlikte 1974 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Çalışmaları sonucu hücrenin içindeki zarımsı ağ yapıyı buldu ve mitokondrilerin solunum etkinliklerinin merkezi olduğunu açıkladı. 1942'de biyoloji araştırmalarında o güne değin hiç kullanılmamış olan elektron mikroskobuyla, önce ayrılmış hücre bileşenlerini, sonra tüm hücreyi inceledi. Elektron mikroskobunun hücre biyolojisindeki önemini kanıtlayan Claude'in çalışmaları, bilim adamlarının, hücre bileşenlerinden her birinin yapısı ve hücredeki yeri ile biyolojik etkinliği arasındaki ilişkiyi saptamalarına yardımcı oldu.

Howard W. Florey (1898-1968): Avusturalyalı patolog. Fleming'in bulduğu penisilini, Chain ile birlikte ayırıp arıtarak tedavide kullanılmasını sağladı; bu çalışmaları nedeniyle 1945 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Fleming ve Chain ile paylaştı. Dokuların iltihaplanması ve mukoza salgıları üzerine incelemeler yapan Florey, gözyaşı, tükürük gibi salgılarda bulunan ve bakteri öldürücü etkisi olan lizozim enzimini arıtarak bu enzimden etkilenen maddeleri tanımladı. Başta penisilin olmak üzere bakteri öldürücü maddeler üzerinde çalıştı ve Chain ile birlikte, penisilinin tedavi edici özelliklerini insanlar üzerinde kanıtladıktan sonra, bu antibiyotiğin sanayi çapında üretim yöntemlerini geliştirdi.

Hans A. Krebs

Charles H. Best (1899-1978): ABD'li fizyolog. 1921'de Banting ile birlikte, kan şekerini denetleyebilen insülini pankreas özütü olarak köpeklerden elde etti; bu buluş sonradan insanlardaki şeker hastalığının da insülinle tedavisini sağladı. İnsülinin keşfi sırasında henüz öğrenci olduğu için, Banting ve Macleod'a verilen 1923 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'ne ortak olamadı. Kolin vitaminini ve histaminaz enzimini de bulan Best, kanın damarlarda pıhtılaşmasına (tromboz), pıhtılaşma önleyici maddelerle tedavi yöntemini de uygulayan ilk kişidir.

Fritz A. Lipmann (1899-1986): ABD'li biyokimyacı. Hücrede önemli bir katalizleyici olan koenzim A'yı buluşuyla 1953 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Krebs'le paylaştı. Güvercinin karaciğer dokusu özütlerinden ısıya dayanıklı, katalizleyici niteliği olan bir madde elde etti ve koenzim A olarak adlandırdığı bu maddenin molekül yapısını belirledi. Hücre metabolizmasında yer alan en önemli maddelerden biri olan koenzim A, aminoasitlerin, steroitlerin, yağ asitlerinin ve hemoglobinin enerjiye çevrilmesine yardımcı olur.

Hans A. Krebs (1900-1981): İngiliz biyokimya bilgini. Canlılarda Krebs çevrimi olarak bilinen kimyasal tepkimeler dizisini bulduğu için, 1953 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Lipmann'la paylaştı. Bu tepkimeler oksijenli ortamda şeker, yağ ve proteinlerin yıkıma uğramasıyla karbondioksit, su ve enerjice zengin bileşiklerin oluşması sırasında ortaya çıkan maddeleri içerir. Hemen bütün metabolizma tepkimelerinde önemli yeri olan ve üstün yapılı canlılarda besinlerden elde edilen enerjinin yaklaşık üçte ikisinin kaynağı olan Krebs çevriminin bulunması, hücre metabolizması ve molekül biyolojisinin temellerinin anlaşılmasında büyük rol oynadı. Krebs,

Barbara McClintock

meslektaşı Henseleit'le, memeli dokularında amonyağın üreye dönüşmesini sağlayan ve bugün üre çevrimi olarak bilinen kimyasal tepkimeler dizisini de buldu.

André M. Lwoff (1902-1994): Fransız biyoloji bilgini. Bakteriye giren bakteriyofajın konağın bölünmesi yoluyla sonraki bakteri kuşaklarına aktarıldığı lizojeni süreci üzerine araştırmalarıyla tanındı, 1965 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Jacob ve Monod ile paylaştı. Nobel ödülü aldığı çalışmada, virüsün enfeksiyondan sonra profaj adı verilen ve enfeksiyona neden olmayan bir biçimiyle sonraki bakteri kuşaklarına geçtiğini gösterdi. Profajın belirli koşullar altında bakterinin yıkılmasına yol açan bir biçim aldığını, hücrenin yıkımıyla serbest kalan virüslerin öbür bakteri konaklarına girebildiklerini ortaya koydu. Ayrıca vitaminlerin, mikropların büyümesini etkilediği gibi koenzim işlevi gördüklerini de belirledi.

Barbara McClintock (1902-1992): Hareketli kalıtsal öğeleri bularak1983 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü alan genetikçi. Mısır tanelerinin renklerindeki değişiklikleri gözlemleyerek, kalıtsal bilginin durağan olmadığını buldu. Kalıtsal maddede yer alan denetleyici iki öğe elde etti ve bunların hareketli olmakla kalmayıp, konumlarındaki değişimin komşu genlerin davranışını da etkilediğini ortaya çıkardı. Yer değiştiren öğelerin, canlının gelişimi sırasında hücrelerin farklılaşmasından sorumlu olduğunu öne sürdü. Bu araştırmaların önemi yıllarca anlaşılmadıysa da, buluşları kalıtımın işlev ve düzenine ilişkin bilgilerin gelişmesini sağladı.

Ernst B. Chain

George W. Beadle (1903-1989): Genlerin enzim yapısını belirleyerek kalıtımda etkin rol oynadığını kanıtlayan çalışmalarıyla biyokimyasal genetiğin kurucusu olan ABD'li genetik bilgini. İlk araştırmalarını sirke sineği üzerinde yaptı. Bu araştırmalarla, göz rengi gibi oldukça basit bir özelliğin bile uzun kimyasal tepkimeler dizisiyle belirlendiğini ve bu tepkimelerde genlerin etkin bir rol oynadığını gösterdi. Tatum'la birlikte kırmızı küfmantarlarından *Neurospora crassa*'ya X ışınları uyguladılar. Değşinime uğrayan yeni kuşakların beslenme gereksinimlerinde değişiklik olduğunu gözlemlediler. Bu deneylerle, her genin yalnızca o gene özgü belirli bir enzim yapısını belirlediği, bu enzimin de tek bir kimyasal tepkimenin gerçekleşmesinden sorumlu olduğu sonucuna vardılar. Ortaya attıkları "bir gen-bir enzim" kavramı, iki araştırmacıya J. Lederberg'le birlikte 1958 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazandırdı. Beadle ve Tatum'un 1941'de yayımladıkları "Genetic Control of Biochemical Reactions in Neurospora" (Neurospora'daki Biyokimyasal Tepkimelerin Genlerce Denetlenmesi) başlıklı makale, biyolojide bir dönem noktası oldu; bu makalede ana çizgileriyle açıklandığı gibi, mikroorganizmalardaki biyokimyasal süreçlerin genetik yardımıyla incelenmesi çok önemli uygulamaları olan yeni bir araştırma alanı açıyordu. Nitekim, Beadle ve Tatum'un uyguladığı yöntemler penisilin üretimini bütünüyle değiştirdiği gibi, birçok biyokimyasal sürecin anlaşılmasına da olanak sağladı.

Severo Ochoa (1905-1993): Moleküler biyoloji bilgini. Protein bireşiminde rol oynayan ribonükleik asidin (RNA) bakterilerde yapılmasını sağlayan bir enzimi bularak 1959 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Komberg ile birlikte kazandı. Polinükleotit fosforiraz olarak adlandırdığı enzim, genlerdeki kalıtsal bilginin, her hücrenin yapı ve işlevlerini belirleyen enzimlere RNA aracılığıyla aktarılması sürecinin aydınlanmasına da yardımcı oldu.

Ernst B. Chain (1906-1979): İngiliz biyokimyacı. Fleming'in bulduğu penisilini, Florey ile birlikte ayırıp arıttı ve antibiyotiklere ilişkin ilk klinik deneyleri yaptı. Penisilin konusundaki öncü çalışmaları nedeniyle, 1945 Nobel Tıp ya da Fizyoloji Ödülü Chain, Florey ve Fleming arasında bölüştürüldü. Chain ayrıca, yılan zehiri, sıvıların dokularda yayılmasını kolaylaştıran bir enzim ve insülin üzerine de araştırmalar yaptı.

Edward L. Tatum (1909-1975): ABD'li biyokimyacı. Kalıtımla aktarılan değşinimlerin belirli bakteri, maya ve küfmantarı türlerinin beslenme gereksinimleri üzerindeki etkileri konusunda yürüttüğü araştırmalarla moleküler genetik alanının oluşmasına katkıda bulundu, 1958 Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Beadle ve Lederberg ile paylaştı. Beadle ile birlikte canlılardaki bütün biyokimyasal süreçlerin genlerce denetlendiğini, bu süreçlerin her birinin farklı bir dizi kimyasal tepkimenin bir araya gelmesinden oluştuğunu ve tek bir gende ortaya çıkan değşinimin yalnızca hücrenin ek bir kimyasal tepkime gerçekleştirebilme yeteneğinde değişikliğe yol açtığını doğrulayan deneyler yürüttü. Lederberg ile birlikte K-12 soyundan *Escherichia coli* türü bakterilerde "eşey"lerin varlığını gösterdi. Bu çalışmaları sonucunda bakteriler, hücredeki biyokimyasal süreçlerin genetik denetimiyle ilgili bilgilerin elde edilmesinde temel bir kaynak durumuna geldi.

Rita Levi-Montalcini (d.1909): ABD'li nörolog. Sinir hücrelerinin büyümesini sağlayan maddeyi bularak 1986 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Cohen ile paylaştı. Vücut dokularının sinir hücrelerinin büyümesi üzerindeki etkilerini araştırdı. Zoolog Hamburger ile birlikte, farelere ait ur hücrelerinin civciv embriyonlarına şırınga edildiğinde sinir dokusunun büyümesini uyararak hızlandırdığını buldular; bu etki, ur dokusunda bulunan ve sinir büyüme etkeni olarak adlandırdıkları bir maddeden kaynaklanıyordu. Levi-Montalcini, ur hücrelerinin, laboratuvar koşullarında canlılığı korunan sinir dokusu kültürlerinde de benzer bir etki gösterdiğini ortaya koydu. Birlikte çalıştıkları Cohen, ur dokusundan sinir büyüme etkenini elde etmeyi başardı.

Rita Levi-Montalcini

Jacques Monod (Fransız biyokimyacı, 1910-1976) - **François Jacob** (Fransız biyolog, d.1920): Genlerin enzim bireşimini yönlendirerek hücre metabolizmasını düzenleyişini aydınlatan çalışmalarıyla 1965 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Lwoff ile paylaştılar. Jacob, Pasteur Enstitüsü'nden çalışma arkadaşlarından biriyle bakterilerdeki genlerin halka biçimli bir dizi oluşturduklarını ve halkanın hemen her noktasında bozulabileceğini buldu. Monod ve Jacob, bakterilerde enzim bireşimlenmesinin düzenlenmesini inceleyen ortak bir çalışmaya başladılar. İlk önemli katkılarından biri, yapı genlerinin etkinliklerini denetleyen ve düzenleyici adı verilen genleri bulmalarıydı. Yapı genleri kalıtsal özellikleri taşımakla kalmaz, enzimlerin, öbür proteinlerin ve ribonükleik asidin (RNA) bireşimlenmesine de yardımcı olur. Jacob ve Monod ayrıca, genetik bilgiyi hücrenin öteki bölümlerine taşıyan ve dezoksiribonükleik asidin (DNA) kısmen kopyası olan haberci ribonükleik asidin (mRNA) varlığını ortaya koydular. Hücrede düzenleyici genler ile yapı genleri arasındaki dengenin, hücrenin değişen koşullara uyum sağlamasına olanak verdiğini de buldular. Bu dengenin bozulmasının, hücre içinde yararlı ya da yıkıcı olabilecek yeni enzimlerin yapımını uyarabileceğini ortaya çıkardılar.

George E. Palade (d.1912): Doku hazırlama yöntemlerini geliştiren ve elektron mikroskobuyla çeşitli hücre yapılarını bulan ABD'li sitoloji bilgini. Claide ve de Duve ile birlikte 1974 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü aldı. Mitokondri, kloroplast ve Golgi aygıtı gibi organellerin düzenlenişine ilişkin araştırmalar yaptı. Önceleri mitokondrinin bir bölümü olduğu düşünülen mikrozomların endoplazmik retikulumun parçası olduğunu ve yüksek oranda ribonükleik asit (RNA) içerdiğini buldu; bu cisimcikler daha sonra ribozom olarak adlandırıldı.

Salvador Luria (1912-1991): ABD'li fizyoloji bilgini. Bakteriyofajlar

üzerine araştırmaları nedeniyle 1969 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü **M. Delbrück** (biyolog, 1906) ve **A. D. Hershey** (biyolog, d.1908) ile paylaştı. Virüslerin kendi kendini eşlemesine ilişkin sorunları araştıran Amerikan Faj Grubu'na katıldı. Çalışmalarını sürdürürken faj cisimciklerinin elektron mikrografını elde etmeyi başardı. Bu mikrograf daha önceki çalışmalarda tanımlanan ve yuvarlak bir baş ile ince bir kuyraktan oluşan modele uymaktaydı. Delbrück ile birlikte yayımladığı bir makalede, yaygın olan görüşün tersine, virüsteki genetik maddede kalıcı değişimler olduğunu gösterdi. Ayrıca faja dirençli bakterilerle faja duyarlı bakterilerin, aynı bakteri kültüründe bir arada bulunabilmesine bakterilerde değşinime neden olan etkenlerin yol açtığını kanıtladı. Hershey ile birlikte bakterilerdeki bu tür etkenlerin yanı sıra, fajlarda da kendiliğinden değşinime neden olan etkenlerin olduğunu gösterdi.

Jean B. Dausset (d.1916): Fransız hematoloji ve immünoloji uzmanı. Bağışıklık tepkilerinin genetik temellerine ışık tutan çalışmaları nedeniyle 1980 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü **G. D. Snell** (genetikçi, d.1903) ve **B. Benacerraf** (immünolog, d.1920) ile paylaştı. Dausset, birkaç kez kan verilmiş kişilerin bağışıklık tepkilerini incelerken, her insandaki tepki düzeyinin değişik olmasının kişiye özgü gen çeşitliliğinden kaynaklanabileceği sonucuna vardı. Bu konudaki çalışmalarını sürdürerek, kısaca HLA olarak bilinen *human leucocyte A complex* (insan akyuvarı A kompleksi) gen topluluğunun varlığını gösterdi. Daha sonra HLA'nın, Snell'in farelerde saptadığı H-2 kompleksine benzediğini kanıtladı.

Francis H. C. Crick (d.1916): İngiliz biyofizikçi. Dezoksiribonükleik asidin (DNA) molekül yapısını aydınlatan çalışmaları nedeniyle, 1962 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Watson ve **M. Wilkins** (biyofizikçi, d.1916) ile paylaştı. Bu başarı geniş çevrelerce 20. yüzyıl biyolojisinin en önemli buluşlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Wilkins'in X ışınları kırınımıyla DNA üzerinde yaptığı incelemelerden yararlanan Watson ile Crick, DNA'nın bilinen bütün fiziksel ve kimyasal özelliklerine uyan molekül modelini hazırlamayı başardı. Bu model, sarmal bir biçimde birbiri üzerine kıvrılan iki şeker-fosfat ipliği ile, sarmalın iki kolu arasında yatay bağlar kuran düz organik bazlardan oluşuyordu. Watson ile Crick, bu kollar birbirinden ayrıldığında her birinin bir kalıp görevini üstleneceğini ve hücredeki küçük moleküllerle öbür yarının aynısı olan yeni bir sarmal kolun oluşacağını öne sürdü. Bölünen hücrelerde genlerin ve kromozomların birer kopyasının bulunması bu süreçle açıklanabiliyordu. Watson-Crick modeli, DNA molekülündeki baz dizilişinin genetik bir kod oluşturduğunu ve hücredeki özel bir mekanizmanın bu kodu okuyarak, hücrenin kendisine özgü yapı ve işlevlerinden sorumlu olan özgül proteinlere dönüştürdüğünü ortaya koydu. Crick, DNA sarmalının tek bir kolundaki üçlü baz gruplarından her birinin, bir protein molekülünün iskeletindeki özgül bir aminoasitin konumunu belirlediğini gösteren kanıtlar elde etti. Ayrıca, proteinlerin yapısında bulunan 20 aminoasitten her birini kodlayan üçlü baz gruplarının belirlenmesine ve hücrenin DNA mesajından yola çıkarak proteinleri nasıl oluşturduğunun açıklanmasına yardımcı oldu.

Robert F. Furchgott

Robert F. Furchgott (d.1916): ABD'li farmakolog. Kardiovasküler sistemde mesaj taşıyan bir molekül olarak nitrik oksit (NO) adlı çalışmadan dolayı 1998 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Ignarro ve Murad'la paylaştı. Furchgott, ilaçların kan damarları üzerindeki etkileri üzerine çalışmış, ancak genelde birbiriyle çelişen sonuçlar elde etmişti. Aynı ilaç kan damarlarında bazen büzülmeye, bazen de genişlemeye yol açıyordu. Furchgott bu değişik sonuçların kan damarları içindeki yüzey hücrelerinin (endotelyum) bozuk olup olmamasına bağlı olabileceğini düşündü. 1980'de gerçekleştirdiği bir deneyin ardından, endotelyumlar bozulmamışsa, asetilkolinin kan damarlarını genişlettiği kanısına vardı. Endotelyal hücrelerin bilinmeyen bir işaret molekülü üreterek kas hücrelerini gevşettiğini, dolayısıyla kan damarlarının da genişlediğini gördü. Bu işaretçi molekülü EDRF (endotelyum miktarının gevşetme etkisi) olarak adlandırdı ve çalışmalarını bu etkiyi tanımlama üzerine yoğunlaştırdı. Bu molekülün NO gazı olduğunu buldu.

Christian R. de Duve (d.1917): Belçikalı

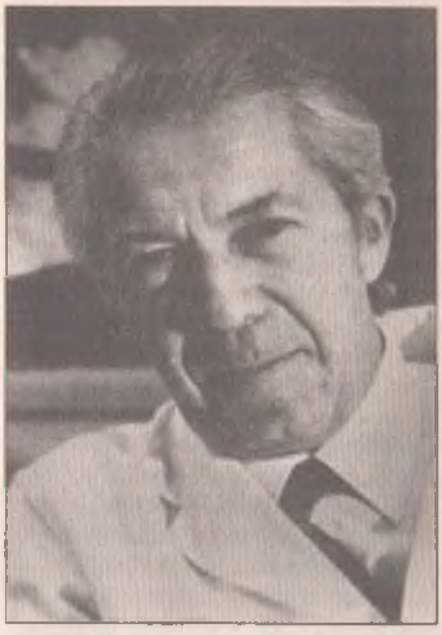
Christian R. de Duve

biyokimyacı ve sitolog. Hücrede sindirim görevini üstlenen lizozomların ve hidrojen peroksit metobolizmasının oluşturduğu peroksizom adlı yapının varlığını ortaya koydu. Bu çalışmalarından dolayı 1974 Nobel Tıp ya da Fizyoloji Ödülü'nü Palade ve Claude ile paylaştı. 1949'da insülin hormonunun karaciğer dokusu üstündeki etkilerini inceleyen araştırmaları sırasında hücrenin yapıtaşlarını yıkan enzimlerin etkisinde bir gecikme saptayarak, enzimlerin zarı andıran bir kılıfla kaplı olduğu sonucuna vardı. Lizozom adını verdiği bu kılıfı daha sonra elektron mikroskobunda çektiği fotoğraflarla da saptadı. Claude'un kullandığı hücre bileşenlerini ayrıştırma tekniğini, lizozomlar ve peroksizomları incelemek üzere geliştirdi.

Arthur Kornberg (d.1918): ABD'li biyokimya bilgini ve hekim. Dezoksiribonükleik asit (DNA) moleküllerinin bakteri hücresinde bölünerek birbirinin eşi iki DNA molekülü oluşturmasını ve bunun deney tüpünde de gerçekleştirilmesini sağlayan araştırmalarından dolayı 1959 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Savero Ochoa ile paylaştı. ABD Ulusal Sağlık Enstitüleri'nde enzimler ve ara ürünlerin metabolizması üzerine çalışmaları yönetti. Hücrede flavin adenin dinükleotit (FAD) ve difosfopiridin nükleotin (DPN) adlı hidrojen taşıyıcı koenzimlerin yapılmasıyla sonuçlanan kimyasal tepkimelerin gerçekleştirilmesine katkıda bulundu. Canlılarda ribonükleik asit (RNA) ve DNA'nın yapıtaşlarından nükleotitlerin nasıl yapıldığını inceledi. Bu inceleme sonucunda nükleotitlerin DNA oluşturmak üzere nasıl birleştiklerini araştırmaya yöneldi.

Escherichia coli adlı bakterinin kültüründen hazırlanmış maddeye radyoaktif izotop taşıyan nükleotitleri ekleyerek, enzimlerle katalizlenen bir polimerleşme tepkimesinin varlığını buldu. Belirli DNA moleküllerinin kopyasının yapımını katalizleyen ve günümüzde DNA polimeraz olarak bilinen bir enzim elde etti ve saflaştırdı.

Joseph Murray (1919-1990): Geliştirdiği organ ve doku nakli çalışmalarıyla 1990 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Thomas'la paylaşan ABD'li cerrah. 2. Dünya Savaşı sırasında yaralanan askerlere deri yamama yöntemi uygularken doku naklinin ancak tek yumurta ikizleri arasında başarıyla gerçekleştirilebileceğini gördü. Böylece yakın akrabalar arasında organ naklinin de yapılabileceğini düşünen Murray, köpeklerde böbrek nakli ameliyatlarına girişti. 1954'te tek yumurta ikizleri arasında böbrek nakli ameliyatı yaptı. Böbrek nakledilen kardeş birkaç yıl yaşadı. Murray, vücudun bağışıklık sistemini, genetik bakımdan farklı organ ya da dokuları reddetmesini önlemek amacıyla baskılamaya yönelik araştırmalarını sürdürdü. Bağışıklığı baskılayacak ilaçlar kullanarak, 1962'de ilk kez, birbiriyle akraba olmayan kişiler arasında böbrek naklini başarıyla gerçekleştirdi. Daha sonra da bir kadavradan canlıya böbrek naklini başardı.

E. Donnall Thomas (d.1920): Kanser araştırmalarıyla tanınan ABD'li hekim. 1990'da Murray ile birlikte Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazandı. Asıl olarak hematoloji, kanser araştırmaları, ışınım biyolojisi ve biyokimya alanlarında çalışmalar yaptı. Nobel Ödülü'nü, lösemi ve öteki kan hastalıklarının tedavisinde önemli bir olanak yaratan kemik iliği nakli üzerindeki çalışmalarıyla kazandı.

Stanley Cohen (d.1922) İnsan vücudunda deri ve sinir dokularının gelişimini etkileyen maddeler üzerine yaptığı araştırmalar nedeniyle 1986 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü R. Levi-Montalcini ile paylaşan ABD'li biyokimyacı. Biyokimya bilgisiyle, Levi-Montalcini'nin sinir hücreleri ve liflerinin büyümesini uyardığını kanıtladığı, doğal bir madde olan "sinir büyüme etkeni"nin ayrıştırılmasına katkıda bulundu. Cohen bu maddenin yeni doğmuş sıçanların gözlerinin açılmasını ve dişlerinin zamanından birkaç gün daha önce çıkmasını sağladığını buldu. Epiderm Büyüme Faktörü (EPF) adını verdiği bu maddeyi arılaştırmayı ve kimyasal yapısını tümüyle çözmeyi başardı. Cohen ve arkadaşları, bu maddenin vücutta birçok büyüme sürecini etkilediğini kanıtladılar. Cohen EFG'nin hücre içine alınış ve hücreyi etkileyiş yöntemlerini de açıkladı.

Joshua Lederberg (d.1925): ABD'li genetik bilgini. Bakterilerde genlerin yeniden düzenleniş mekanizmalarını buluşuyla, 1958 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Beadle ve Tatum ile paylaştı. Tatum'la birlikte 1946'da yayımladığı "*Escherichia coli*'de Genlerin Yeniden Düzenlenmesi" adlı incelemede, aynı bakterinin iki ayrı tipinin birbiriyle karıştırılması durumunda genlerin yeniden düzenlendiğini ve bu yolla yeni bir bakteri tipinin ortaya çıktığını belirledi. Daha önce *E. coli* gibi bakterilerde eşeyliliğin varlığına inanmayan biyologlar bu buluşu araştırırken, Lederberg ve öğrencisi Zinder hazırladıkları "Salmonella'da Genetik Değiştokuş" adlı makalede, belirli virüslerin bir bakteriden öbürüne gen taşıyabildiğini ileri sürdüler ve bu olguyu transdüksiyon olarak adlandırdılar; bu en az ilki kadar şaşırtıcı bir buluştu. Lederberg'in buluşlarıyla bakteriler genetik araştırmalarda sirke sineği ve *Neurospora* cinsi mantarlar kadar önemli hale geldi. Lederberg ayrıca bakteri genlerinde yeni çoğaltma teknikleri geliştirdi.

M. Rodbell (ABD'li farmakolog, 1925-1998) - **Alfred G. Gilmann** (ABD'li farmakolog, d.1941): G proteinlerini ve bu proteinlerin hücrede işaret transdüksiyonunda oynadıkları rolü bulmalarından dolayı 1994 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü paylaştılar. Hücre dışından hücre içine bilgi iletimini sağlayan çeşitli aracılar var. Gilmann ve Rodbell'in araştırmasıyla, bunlardan en önemlisinin "biyolojik trafik ışıkları" diye adlandırılabilecek G proteinleri olduğu ortaya çıktı. Bu buluş, vücudun milyarlarca hücresinin birbirleriyle ilişki kurmasına izin veren bir iç kumanda sisteminin varlığı anlamına geliyordu. G proteinleri, hücrenin dışından gelen ışık, koku, nörotransmiter ve hormonlar gibi çeşitli sinyallere cevap verebiliyor.

Daniel Nathans (d.1928): ABD'li mikrobiyoloji bilgini. Dev dezoksiribonükleik asit (DNA) moleküllerinin yapısını değiştirip içerdikleri genetik bilginin incelenmesini sağlayan enzimler bularak 1978 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Smith ve Arber ile paylaştı. Smith'in *Haemophilus influenza* adlı bakteriden elde ettiği enzimi kullanarak, kötü huylu urlara neden olduğu bilinen en basit virüs olan Simian virüs 40'ın (SV 40) DNA yapısını inceledi. İlk kez bir virüsün genetik haritasının çıkarılmasını sağlayan bu başarı, kanserin moleküler temeliyle ilgili araştırmalarda yeni enzimler kullanılmasına öncülük etti.

James D. Watson (d.1928): ABD'li genetik ve fizik bilgini. Kalıtımın temeli olan dezoksiribonükleik asidin (DNA) molekül yapısının belirlenmesinde çok önemli rol oynadı, bu başarısı nedeniyle 1962 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Crick ve Wilkins ile paylaştı. 1953'de DNA'nın temel bileşenlerinin belirli çiftler halinde bir araya gelmiş olması gerektiğini gördü. Bu buluş Crick ile birlikte DNA için bir molekül modeli oluşturmasına yardımcı oldu.

Werner Arber (d.1929): 1978 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Nathans ve Smith ile bölüşen İsviçreli mikrobiyolog. Moleküler genetik alanında çalışan bu üç araştırmacı, dev boyuttaki dezoksiribonükleikasit (DNA) molekülünü, kendisini oluşturan birimlerin ayrı ayrı incelenebileceği kadar küçük, ama birimlerin dizilişinde saklı olan genetik bilgiyi koruyabilecek kadar büyük parçalara ayıran enzimleri bulmayı başardılar. Arber'in Salvador Luria'nın açtığı yolda yürüttüğü araştırmaları, bakteri hücrelerinde bulunan ve kendisi-

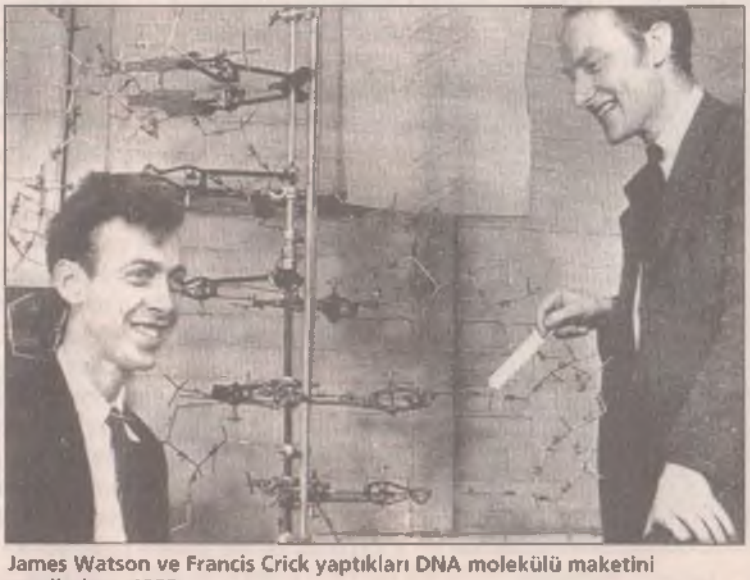

James Watson ve Francis Crick yaptıkları DNA molekülü maketini sergilerken, 1953.

ne saldıran virüsün DNA'sını değiştiren koruyucu enzimlerin, örneğin bakteriyofajın DNA molekülünü parçalayarak gelişmesini yavaşlatabilen sınırlayıcı enzimin etki mekanizmasını açıklığa kavuşturdu.

Hamilton O. Smith (d.1931): ABD'li mikrobiyoloji bilgini. Bir DNA molekülündeki özgün nükleotit dizilimini tanıyarak, molekülü belirli bir noktadan parçalayan yeni bir enzim grubuna ilişkin buluşundan dolayı 1978 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Arber ve Nathans ile paylaştı. *Haemophilus influenza* adlı bakterinin, P22 bakteri virüsünden DNA'yı alma mekanizmasını araştırırken bulduğu, tip II adlı enzimler, DNA yapısının incelenmesine önemli katkıda bulundu.

Ferid Murat (d.1936): ABD'li farmakolog. Kardiovasküler sistemde mesaj taşıyan bir molekül olarak nitrik oksit (NO) adlı çalışmadan dolayı 1998 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Furchgott ve Ignarro'yla paylaştı. Nitrogliserin ve bileşiklerinin etkileri üzerine çalışırken, 1977'de nitrik oksitin kas hücrelerinin gevşemesine yol açtığını fark etti. Bir gazın önemli hücresel işlevleri düzenleyebileceği ve hormonlar gibi endojen faktörlerin NO üzerinde etkisi olabileceği fikri onu oldukça etkiledi. Ne var ki bu fikri destekleyen herhangi bir deney yoktu; sonradan gerçekleşecek olan Furchgott ve Ignarro'nun araştırmaları onun çalışmalarını destekledi.

John Michael Bishop (ABD'li virolog, d.1936) - **Harold E. Varmus** (ABD'li virolog, 1939-1989): Kanserin nedenlerini açığa kavuşturan çalışmalarıyla 1989'da Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü paylaştılar. Varmus ve Bishop belirli koşullarda sağlıklı insan hücrelerinin genlerinin de kansere neden olabileceğini bularak bu genlere onkogen adını verdiler. Onkogenler olağan koşullarda hücre bölünmesiyle büyümeyi denetler, ama bazı virüslerin etken olduğu enfeksiyonlarda ya da bazı kimyasal kanserojenlerin etkisiyle kansere neden olma yeteneğini kazanır. Bu araştırma, kansere neden olan genlerin sağlıklı genlerden farklı olan ve kanserojen maddeler tarafından uyarılıncaya değin vücutta sessiz kalan virüs kökenli genler olduğu biçimindeki geleneksel kuramın yerini aldı. Açıkladıkları mekanizma bütün kanser türlerinde geçerli gibi göründüğünden, çalışmaları kanser araştırmalarına çok büyük katkıda bulundu. 1989'a gelindiğinde, iki bilim adamı hayvanlarda kansere yol açabilecek 40'tan fazla gen belirlemişti.

Robert Gallo (d.1937): ABD'li tıpçı. 1976'da interlökin adı verilen, lenfosit T tarafından salgılanan ve hücrenin büyümesini sağlayan proteinsel etkeni tanımladı. AIDS virüsü ve kan testleri üzerine çalıştı.

Sidney Altman (d.1939): **T. R. Cech** (biyokimyacı ve moleküler biyolog, d.1947) ile birlikte 1989 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazanan ABD'li moleküler biyoloji uzmanı. Birbirinden bağımsız olarak çalışan Altman ve Cech, RNA'nın yeni bir işlevini buldular. Eskiden enzim etkinliğinin, yani canlı hücrelerinde yaşamsal önem

Stephen Jay Gould

taşıyan kimyasal tepkimeleri başlatan ve hızlandıran etkinin yalnızca protein moleküllerine özgü olduğu sanılırdı. Oysa bu iki bilim adamının biyolojide devrim yaratan buluşu, RNA'nın o zamana değin bilindiği gibi yalnızca canlı hücrelerinde genetik kodların aktarılmasına yarayan basit bir taşıyıcı değil, ayrıca etkin enzim işlevlerini de üstlenen bir madde olduğunu ortaya koydu. Bu yeni buluş bilimsel araştırma ve biyoteknoloji alanlarında yeni ufuklar açtı. Ayrıca hücrenin işlevine ve yeryüzünde yaşamın başlangıcına ilişkin eski kuramların yeniden gözden geçirilmesini sağladı.

Peter C. Doherty (Avustralyalı immünolog, d.1940)-**Rolf M. Zinkernagel** (İsviçreli patalog, d.1944): Bağışıklık sisteminin virüslü hücreleri nasıl tanıdığını bulmalarından dolayı 1996 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü paylaştılar. Çalışmaları yabancı mikroorganizmalara ve bazı kanser biçimlerine bağışıklık sisteminin verdiği yanıtı güçlendirmeye ve romatizmal durumlar, multiplskleroz ve diyabet gibi enflamatuvar hastalıklara karşı otoimmün tepkileri güçlendirmeye ve etkilerini azaltmaya yönelikti. Bu çalışmalarıyla klinik tıbba büyük katkı sağladılar.

Louis J. Ignarro (d.1941): ABD'li farmakolog. Kardiovasküler sistemde mesaj taşıyan bir molekül olarak nitrik oksit (NO) adlı çalışmadan dolayı 1998 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Furchgott ve Murad'la paylaştı. Fuchgott'un bulduğu EDRF'nin (endotelyum miktarının gevşeme etkisi) kimyasal etkileri üzerine çalışıyordu.1986'da Furchgott'dan habersiz olarak, onunla aynı sonuca ulaştı. EDRF nitrik oksitin kendisiydi. Böylece Fuchgott'ın endotelyal etki öngörüsü kanıtlanmış oluyordu. Fuchgott ve Ignarro'nun buluşlarını 1986'da bir konferansla sunmaları, tüm dünyada birçok değişik laboratuvarda benzer araştırmaların çığ gibi büyümesine yol açtı. Çünkü bir gazın organizma içerisinde işaretçi molekül olarak davrabileceğine ilişkin ilk buluş gerçekleşmişti.

Stephen Jay Gould (d. 1941): ABD'li paleontolog ve evrimci biyolog. Gould'un teknik araştırmalarının odağını Batı Hint Adalarında yaşayan kara salyangozunun evrimi ve özellikleri oluşturdu. 1972'de Niles Eldredge ile birlikte kesintili dengeler kuramını ortaya attı. Darwin'in kuramının yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturulan bu kurama göre yeni türler Darwin'in savunduğu gibi milyonlarca yılda ağır ağır gelişmiyor, daha çok hızlı atlamalarla, birkaç bin yıllık kısa sürelerde gerçekleşiyordu. Bu değişmeyi, organizmanın ufak değişiklikler geçirdiği uzun dengeleme dönemi izliyordu. Gould teknik araştırmaları dışında, yazar, polemikçi ve evrim kuramını halka benimseten kişi olarak da tanınır. *Ontogeny and Phylogeny* (Bireyoluş ve Soyoluş), *The Mismeasure of Man* (İnsanın Yanlış Değerlendirilmesi), *Time's Arrow, Time's Cycle* (Zamanın Oku, Zamanın Döngüsü), *Wonderful Life* (Harika Yaşam) kitaplarında zekâ testi, jeoloji, paleontoloji ve evrimci biyoloji tarihi alanlarındaki gelişmeleri ve tartışmaları ele aldı. *Natural History* dergisine yazdığı makaleleri, *Ever Since Darwin* (Darwin'den Beri), *The Panda's Thumb* (Pandanın Başparmağı) ve *Hen's Teeth, Horse's Toes* (Tavuğun Dişleri, Atın Ayak Parmakları) gibi kitaplarda topladı.

'Unvansız' halk sağlığı savaşçısı: Nevzat Eren

Ütopyası, 'Herkes için sağlık'... "Bunun bir düş olduğu açıktır ve bir düş olarak da kalabilir. Ancak tarihin bu kritik anında bundan daha geçerli bir düş de yoktur."

Gönül Eren ile söyleşi

Söyleşi: Serhat Özyar

Prof. Dr. Nevzat Eren, 1937 yılında Gaziantep'de doğdu. İlkokulu Kilis'te, ortaokul İslahiye'de okuduktan sonra 1955 yılında Antakya Lisesi'nden mezun oldu. Aynı dönem girdiği Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni 1961 yılında doktor olarak bitirdi. 1961-62 arasında Nevşehir'de hükümet tabibi olarak görev yaptı. Askerliğini yedeksubay olarak Hatay Kırıkhan'da yaptı. 1964-68 yılları arasında Erzurum'da Sıtma Eradikasyonu ve Çevre Sağlığı Bölge Başkanı olarak çalıştı.
1969 yılında Ankara'ya dönerek Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Toplum Sağlığı Bölümü'nde asistan olarak göreve başladı. 1970-75 arasında Etimesgut Eğitim ve Araştırma Bölge Başkan Yardımcılığı yaptı. Bu arada 1971-72 yıllarında Tulane Üniversitesi'nde Aile Planlaması Bölümünde konuk araştırmacı olarak çalıştı. 1974 yılında "Halk Sağlığı" dalında doçent oldu. 1975-78 arasında Hacettepe Tıp Fak. Toplum Hekimliği Anabilim Dalı uzmanı olarak Çubuk Eğitim ve Araştırma Bölge Başkanlığı yaptı. Prof. Dr. Nevzat Eren, 1976-1984 yılları arasında Ankara Tabip Odası Başkanlığı, 1984-1988 yılları arasında da Türk Tabipleri Birliği Yüksek Onur Kurulu üyeliği yaptı. Sağlık yönetimi, sağlık politikaları, tıp tarihi, sağlık sosyolojisi konularında 20'nin üzerinde kitabı, 100'ü aşkın bilimsel yayını vardır. 1996 yılında TTB Nusret Fişek Hizmet ödülü aldı. *Bilim ve Ütopya*'nın sürekli yazarı ve Bilim ve Ütopya Araştırma Merkezi'nin Danışma Kurulu üyesi olan Prof. Dr. Nevzat Eren, dergimizde yer alan halk sağlığına ilişkin çeşitli makalelerin yanı sıra, "Tıp Öyküleri" dizisinin de yazarıydı. Onu, ilk yazıda eşi Gönül Eren'in, ikinci yazıda ise meslektaşlarının ağzından daha yakından tanıyalım

Değerli Gönül Hanım, dilerseniz Nevzat Bey'le nasıl tanıştığınızdan başlayalım...

- Biz liseden sınıf arkadaşıyız. Antakya Lisesi'nde 1953-56 arası okuduk. Lise birde sınıflarımız ayrıydı, ancak bir gün edebiyat öğretmenimiz, derste Nevzat'ı sınıfa getirdi ve yazdığı kompozisyonunu okuttu. Bizden eleştirmemizi istedi. Kimse eleştiremedi çünkü çok güzel yazmıştı. Ben Nevzat'ı o gün tanıdım. Sessiz, sakin, dikkat çekmeyen ve başı önünde gidip gelen öyle bir insan. Bizim eve yakın bir yurt vardı, orada kalıyordu. Yollarımız aynıydı ve okula birlikte gidip gelmeye başladık. Lise ikide ise aynı sınıftaydık.

Nevzat felsefeyi çok okuyan, mantığı, matematiği çok güçlü biriydi. Hatta öğretmenler takıldıkları yerleri "Böyle değil mi Nevzat?" diye ona sorarlardı. Sınıfın ve lisenin en çalışkanıydı. Hep iftihar listesine girerdi. Okulun birincisiydi. Sınıfımızın başkanıydı aynı zamanda. Çok da sevilen bir arkadaştı. Herkese karşı çok iyi davranırdı, bir tek bana kötü davranırdı!

Matematiğim çok zayıftı. Bir matematik sınavı öncesinde "Nevzat, senin arkana oturayım da sen omzunu ayarla, ben kağıdına bakarak yazayım" dedim. "Çalışıp geleydin!" dedi. Çok sinirlendim. Zayıf aldım o sınavdan. Nevzat 10 aldı. Evlendikten sonra herhangi bir sorun olduğunda "Sen bana kopya vermemiştin ben onun öcünü alıyorum" diye takılırdım hep.

Muzur yanları da vardı. Fizik dersinde Yıldız diye bir arkadaşım var onunla oturuyoruz, Nevzat da geçmiş arka sıraya durmadan fıkralar anlatıyor. Biz sürekli gülüyoruz. Öğretmenimiz de çok sert; döndü Nevzat'a "Aptal oğlum, kızları niye güldürüyorsun?" dedi ve ikimizi sınıftan attı. Biz Nevzat'a çok sinirlendik. Yine arka sıradan ders boyunca sürekli iki örgülü saçlarımla oynardı. Ben sesimi çıkaramazdım.

Sonra bir gün altın bir yüzük bulmuş, bütün kızların parmağına takıp deniyor. Bir tek bana takmadı. Ben de bozulmuşum demek ki, bana takmadığı için. Evlendikten sonra bir gün dedim ki "Sen bana böyle böyle yapmıştın". Dedi ki: "Ben sana gerçeğini takacaktım da ondan!". Oysa ben o zamanlar onu iyi bir

Ankara temsilcimiz Serhat Özyar, Prof. Dr. Nevzat Eren'in eşi Gönül Eren ile birlikte.

Nevzat Eren ve eşi Gönül Eren, 50'li yılların sonlarında.

sınıf arkadaşı olarak görüyordum.

Dönem arkadaşlarım normal zamanda mezun oldular. Ben bir tek tarihten kalmıştım. Ertesi yıl Ankara'ya geldim. Abidinpaşa tarafında oturan teyzemde kalıyordum. Bir gün troleybüse biniyorum, biri arkamdan çekiştiriyor. Bir hışım döndüm kim çekiyor diye, baktım Nevzat! "Kız ne geziyorsun burada?" dedi. "Dil Tarih'e kaydımı yaptırdım" dedim. "Ben Tıp Fakültesi'ndeyim" dedi. Sonra bana kızdı, "Ne diye okuyacaksın ki evde oturup koca beklesene" dedi. "Karışma işime!" dedim. "Saat kaçta gidiyorsun derse?" diye sordu. "Bu saatlerde" dedim. O günden sonra her sabah o saatlerde karşılaşıyoruz Nevzat'la. Sonra bir gün beni pastaneye davet etti. Gittik oturduk. Onu herhangi bir kız arkadaşımdan farklı görmüyordum. Bana arkadaşlık teklif ettiği zaman çok garibime gitti. "Ama biz kardeşiz" demişim, "Vay sen bana nasıl böyle dersin!" diye çok kızdı. Kabul etmedim diye çok kırıldı bana. Bu sefer, çok sevdiğim bir arkadaşımı küstürmekten dolayı üzüntü duymaya başladım. Sonra tekrar geldi teklif etti. Kabul etmedim. Gene etti, etmedim.

"Evde kalacağını hissettiğin zaman bizim eve gelir misin?"

Derken aradan birkaç yıl geçti. Ben Maliye Bakanlığı'nda çalışıyorum. Bir gün kapı açıldı, Nevzat geldi. İçeri davet ettim, çay ikram ettim. "Boş musun?" dedi bana, "boşum" dedim. "İzmir Yurdu'nun bir çayı var, gelir misin?" dedi. "Gelirim" dedim. Çaya gittik. İzmir Yurdu o zaman Mithatpaşa Postanesi'nin karşısında bir villa var, ordaydı. Sonradan nişanımız da orda oldu.

Kırık bir aynam vardı. Çantamdan çıkardım, dudağımı boyuyorum. "Kızlar kırık ayna kullanmaz; kullanırlarsa evde kalırlar" dedi. "Sen bu işe kafanı çok taktın; karışma işime" dedim. Etrafta mumlar yanıyor, romantik bir hava var. 60'lı yılların romantik müziği çalıyor. Dans ediyoruz. Kulağıma eğildi. "Evde kalacağını hissettiğin zaman bizim eve gelir misin?" dedi. Çok hoş bir teklifti... Bu son oldu ve artık kabul ettim.

Sonraları herkese anlatırdı "Türkiye'deki ilk beş yıllık planı bu kadını tavlamak için ben yaptım" diye. Lisedeki arkadaşlarımızın hepsi bilirlermiş de ben farkında değilmişim. Hatta Ergun var, o da doktor oldu, bizim evin önünden geçiyorlarmış, "Bu kız on kocadan ayrılsa yine de alacağım onu" diyormuş.

Sonra üniversite yıllarımız oldu. Lisedeki Nevzat'ın durumu ekonomik bakımdan çok kötüydü. Yırtık bir ceketi vardı. Kitaplarını göğsüne dayardı görünmesin diye. Arkadaşlarla parklara, gezilere giderdik. Nevzat pek katılmazdı parası olmadığı için. Yolda yürürken de kitap okuyan biriydi. Ben üniversitede Dışkapı Yurdu'nda kalmaya başladım. Çoğu zaman ben yurtta yemek pişirirdim, birlikte bahçede yerdik. Maliye Bakanlığı'nda çalışıyordum. Aylığımı Nevzat'ın aldığı bursla birleştirip harcardık. Evliliğimizde de öyle devam etti. Anafartalar'da Bak-Gör diye bir mağaza vardı. Bir gün oraya gittik. Ben memur olduğum için taksit yapabiliyoruz. Ona çok güzel, petrol rengi bir elbise beğendik, diktirdik. Pabucuna varıncaya kadar aldık. Kendine bir güven geldi. Artık her yere gitmeye başladık. Balolardı, çaylardı... Aybaşına kadar bütün paramızı yiyorduk. Sonra yine aç kalıyorduk.

Üniversite yıllarımız böyle geçti. 60'da nişanlandık. Nevzat 61'de, ben de 62'de mezun olduk. Antakya Lisesi'ni istedim. Nevzat'ın mecburi hizmeti vardı, Hacıbektaş'a gitti. Oradan Antakya'ya geldi ve 1962'nin Eylül 12'sinde evlendik. 1963'de oğlumuz Mehmet Alpagut doğdu. Nevzat askerliğini Antakya'nın kazası Kırıkhan'da yaptı. Askerdeyken muayenehane açmıştı. Muayenehane hekimliği yapamadı. Kimseden para isteyemiyordu ve sağlığın parayla alınıp satılan bir meta olduğu kanısında değildi. Bu bakımdan muayenehane hekimliğine hep karşı çıkmıştır. Kırıkhan'dan Erzurum'a pamuk çapasına gelen kadın işçilerin çocukları ishal olduğundan kendi adına ilaç alıp vermiş, eczaneye borçlu gitmiştik. Haklıydı. Paraya değer vermiyordu, önemli olan insandı.

Erzurum Sıtma Bölge Başkanlığı

Askerliği bitince Erzurum Sıtma Bölge Başkanlığı'na atandı. Ben de Yapı Enstitüsü'ne atandım. O sıralarda sosyalizasyon başladı. Bu çok hoşuna gitmişti Nevzat'ın. Çünkü hekim köylünün, halkın ayağına gidecekti. Tam onun istediği gibi bir olaydı bu. Orda bu konuyla ilgili çok büyük çalışmaları oldu.

- Nusret Fişek Hoca'yla tanışıklığı o dönemlerde mi acaba?

- Daha önceden bir tanışıklığı vardı. Nusret Bey'in fikirlerini çok beğeniyordu. Birkaç kez yazışmaları oldu. Nusret Bey Ankara'ya gelince görüşelim dedi ona. Mecburi hizmeti bitince biz Ankara'ya geldik. Nusret Bey Hacettepe Halk Sağlığı'nda başlamasını söyledi. Hatta ben ona klinik ihtisası da önerdim. Ama o ben muayenehane açacak değilim diye reddetti. Nusret Bey'le uzun yıllar çalıştı. Sonra Tabip Odası Başkanı oldu. Sağlığın politikadan ayrılamayacağını düşündüğü için sağlık politikasıyla ilgilendi. Bu konuda birçok

Nevzat Eren ve eşi Gönül Eren, 14 Mart 1960'ta Ankara Palas'ta yapılan Tıp Balosu'nda.

yazı yazdı.

- Erzurum'da ne kadar kaldınız?

- 1964'den 1968'e kadar. Köy köy dolaşıyordu Nevzat. Karda kışta, gece yarılarında dönerdi eve. Ben uyumaz, pencerede onu beklerdim. Ne oldu diye merak ederdim. Orda eşkıyaların olduğu meşhur bir Ninno Deresi vardı. Bir gece onlar Ninno Deresi'ni geçtikten sonra eşkıyalar basmıştı orayı. Çok uğraştı böyle.

Sosyalizasyon uygulamasıyla birlikte idealist hekimler gelmeye başladı. Kızım da Erzurum'da doğdu 1965'de. Sonra Nevzat, Nusret Bey'le görüşüp Ankara'da göreve başlayınca ben de tayinimi istedim. Tayin edildiğim yer Ankara İmam Hatip Okulu'ydu! Çok garibime gitmişti. Müsteşara çıktım söyledim. "Gidin gidin, dilinizi tutmayı öğrenirsiniz" dedi bana. Ben de "Tabii ki gideceğim. Sakın başka bir yere vermeyin. Sizden bir istekte bulunmaya gelmedim. Ama dilimi tutmayacağımı da göstereceğim" dedim. Bir yıl çalıştım, sonra Keçiören Lisesi'ne tayinimi istedim.

O arada 1972'de Amerika'ya gittik. Aile planlamasıyla ilgili Türkiye'de uygulanabilecek bir rapor hazırladı. Amerika'da kalmasını teklif ettikleri halde idealist tarafı ağır bastığı için kabul etmedi. "Ben gidip Türkiye'de çalışmalarıma devam edeceğim, kariyer yapacağım, kalamam" dedi. New Orleans'da kaldık yaklaşık bir buçuk yıl. Çocuklar orda ilkokula gittiler. İngilizce'yi orda öğrendiler. Dönünce TED'e verdik. Profesörlüğe müracaat etti üç dört kere. Ama Senato kabul etmedi.

Eren ailesi Keçiören Lisesi ile birlikte Konya gezisinde, 1970.

Mahkeme kararıyla gelen profesörlük

- Nasıl bir yapısı vardı Senato'nun?

- YÖK'le ilgili bir yazı yazmıştı. Doğru bir kuruluş olmadığını, üniversiteleri lise gibi yapıp özerkliğini elinden aldığını düşünüyordu.

Doğramacı'yla bir kokteylde konuşmamız oldu. Kapıdan girdi. Nevzat, ben, Perihan Çambel –o da rahmetli oldu- birlikteydik; geldi ellerimizi sıktı. "Yanıma oturur musunuz, sizinle konuşmak istiyorum" dedim. Oturdu. "Nefret ettiğim tek kişi sizsiniz!" dedim. Şöyle yüzüme baktı. "Neden?" dedi. "Eşimin profesörlüğünü neden reddettiniz?" dedim. "Ben yapmadım" dedi. "Ama buradaki adamlar yukardan emir aldık diyorlar. Yukardaki kişi sizsiniz. Onlar da emir almadan bir şey yapacak tipte adamlar değiller" dedim. "Siz beni tanımıyorsunuz. Ben böyle bir şey yapmadım" dedi. "Ben Maliye Bakanlığı'nda çalışıyordum. Siz de Hacettepe'yi kuruyordunuz o yıllarda. Sizi ve kişiliğinizi çok iyi tanıyorum" dedim. Sonra "Bunu düzeltmek için ne yapacaksınız?" dedim. "Gazi Üniversitesi'nde bölüm açıyoruz. Nevzat'ı oraya profesör yapalım" dedi. Üç defa tekrarlattım. "Bana güvenmiyor musunuz?" dedi. "Evet" dedim. "Nevzat gazeteye YÖK'ü eleştiren bir yazı yazmış. YÖK'ü eleştiren adam YÖK'le çalışmaz" dedi. "Niye eleştiri kabul etmiyorsunuz? Eleştiriyle güzel şeyler ortaya çıkar. Öyle bir diktatörlük kurmuşsunuz ki kimse karışmasın istiyorsunuz. Kaç yıl daha sürer bu diktatörlüğünüz?" dedim. "Nevzat Tabip Odası'ndan ayrılsın" dedi. "Niye?" dedim. "Orası politik bir yer" dedi. "Peki YÖK Başkanı olarak sizin bulunduğunuz yer nasıl bir yer?" dedim. Yanıt veremedi. Durdu durdu, sonra "Nevzat'ın MİT'de adı var" dedi. "Valla Türkiye'de kafası çalışan herkesin MİT'de adı vardır. Eğer sizin yoksa bundan utanç duyun" dedim. "Siz nasıl öğrenci yetiştiriyorsunuz?" dedi. "Çok açık fikirli, solcu ve komünist!" dedim. Şaşırdı kaldı. Hiçbir şey diyemedi. Nevzat bana işaret ediyor konuşma diye. Dinlemediğimi görünce çekip gitti.

Bu dönemde Nevzat bunalıma girmişti. Elinden dersleri alınmıştı. Her eve gelişinde "Ben bu parayı hak etmiyorum" diyordu. Aldığı aylığı hak etmediği fikrindeydi. Ben ona "Sen en azından atılmadın. Otur kitap yaz. Bol bol okuma fırsatın olacak. Derse de girmeyiver" dedim. Kendini değersiz hissediyordu, ona değer verilmediğini düşünüyordu. Onu değersiz bulan insanların ne kadar değersiz olduğunu anlatamadım bir türlü.

Doğramacı'ya "Eşimin yirmiye yakın eseri var. Bırakın onları, İngiltere'de çıkan bir tıp dergisinde yayımlanmış bir kitap bölümü (chapter) var. İnsan sırf bununla bile profesör olur. Sizin sadece bir eseriniz var. Onu da başkasından aldığınız söyleniyor" dedim. Hiçbir şey söyleyemedi. "Söz; Nevzat'ı Gazi Üniversitesi'ne profesör yapacağım. Yeni YÖK Kanunu'na göre tekrar müracaat etsin" dedi. "Niye hak ettiği bir şey için yeniden müracaat edecekmiş, biz mahkemeye verdik. Bunu mahkeme kararıyla zaten alırız" dedim. Ama mahkeme, 1982'den 1992'ye kadar, on yıl sürdü. Bu on yıl içinde Nevzat korkunç depresyon geçirdi. Hem kendini hem bizi üzdü. Hastalığı ortaya çıktı. Tam üretken zamanında yitirmiş olduk onu. Burada biraz da zamanın rektörü Yüksel Bozer'in hışmına uğradı gibi geliyor bana. Kendisi Tabip Odası seçimlerine katılmış ve kaybetmişti. Oradan Nevzat'a karşı bir düşmanlık besledi sanıyorum. Öyle çirkince bir davranış içerisine girdiler ki. Tüm senato üyelerinin de bunda sorumlulukları vardır.

En doğal hakkımızı biz mahkeme kararıyla aldık. Benim günlerimin çoğu Danıştay'da geçiyordu. Avukatımız Tanju Korkmaz'ın dışında, ben takip ediyordum birçok şeyi. Nevzat çok sakin, duygusal bir insan. Bense daha dışadönük ve savaşı, mücadeleyi seven biriyim. O yazılarıyla savaşır, ben de konuşmalarımla. Bu özelliklerimizle de birbirimizi tamamlıyorduk.

O dönemin rektörü Yüksel Bozer'den bir mektup almıştı. Mektupta "Hak etmediğiniz halde mahkeme kararıyla profesör oldunuz" şeklinde bir ifade vardı. Bu duruma karşılık Yüksel Bozer'e haddini bildirmesi gerektiğini söyledim. Karşılık olarak, böyle bir

adamın düzeyine hiçbir zaman inmeyeceğini söylemişti.

Nevzat'ın profesörlük ünvanını alması sürecindeki son raporu diş hekimliğinden bir profesör yazacaktı. Etki altında kalmadan yazacağını umduğum bir kişiydi. Yanılmışım. Raporunu dürüstçe kaleme almasına engel olmuşlardı ve böyle bir metin hazırladığından ötürü utanç duyuyordu.

Mahkeme kararıyla profesörlüğünü aldıktan sonra Nevzat'a, yemekhanede onların (profesörlerin) masalarına gidip "İşte size komünizm bulaştırmaya geldim!" demen gerekiyor diye rica ettim. Ne onlarla yemeğe gitti, ne de bunları söyledi.

Evdeki Nevzat Eren

- Biraz diğer yönlerinden bahsedebilir misiniz? Örneğin çocuklarla ilişkisi...

- Herkese yetecek kadar sevgisi olan çok sevecen bir insandı. Herşeyi doğayı, çocuklarını, evini çok seviyordu. Evde oturup kitap okumayı çok severdi. Sakindi; beni sükûnetiyle yatıştırırdı. Örneğin, şimdi oturduğumuz evi bir hayli sıkıntıyla almıştık. Maddi problemlerimiz vardı. Ev zemin katta, bahçeye çıkışı vardı. O bahçe çok kötüydü. Her tarafta kiremitler vardı. İkimiz o taşları ellerimizle temizledik. Ektik biçtik. Şimdi koca koca ağaçlarımız var. Bahçesiyle uğraşmaktan büyük zevk alırdı. Odası da çiçek doluydu. Hayvanları çok severdi. Kocaman bir kangalı vardı. Hatta birkaç arkadaşıyla beraber "Kangalları Koruma Derneği"ni kurdu. Sonra dağıldı o dernek. Ama severek yaptığı bir şeydi. İnsanların hayvan sevgisinden yoksun olmasını ne o kabul edebiliyordu ne de ben.

Evde 4 tane kedimiz var. Çok güzel bir Ankara kedisi olan Pemboş'la ayrı bir yakınlığı vardı Nevzat'ın, kucağından inmezdi. "Sen benim yerime oturdun, yok oturmadım" diye her gün kavga ederlerdi. Evde bir uğraş bulurdu kendine mutlaka. Tahta yakarak resimler yapar, tabak boyar, saz çalardı. Hiç iskambil sevmememe rağmen, bana zorla bezik öğretmişti. Ben kağıtları bile tanımakta zorluk çekerdim. Ama sonradan onu hep yenmeye başladım. O da kızıyordu "Sonradan öğrenip beni nasıl yenersin!" diye. Tavlayı ben sayarak oynuyordum. "Hiç zevk almıyorum senle oynamaktan" derdi.

Ailecek sanatla uğraşmayı seviyorduk. Ev gezmelerini sevmediğimden çocuklarımı sanata yöneltecek bir tutum içindeydim. Onları konserlere, resim sergilerine götürüyordum. Ben edebiyat öğretmeni olarak edebiyatla ilgiliydim. Oğlum, Mehmet Alpagut İTÜ Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. Güzel resim yapar, gitar çalar, aynı zamanda şairdir. Kızım Şeref Gizem DTCF Arkeoloji Bölümü'nü bitirdi. İlkokuldan liseyi bitirinceye dek baleye gitti. Vitray, fotoğrafçılık, mankenlikle uğraştı.

Çok güzel günlerimiz oldu. Bunun yanında maddi sıkıntılarımız da oldu. Aslında herkes doktorların maddi sıkıntısı olmadığını düşünür, ama bizim hep maddi sıkıntımız vardı. Benim gayretimle bu evi aldık. Yalova'daki evi aldık. Kızardı bana bu taksitleri nasıl öderiz diye. Bir hayli kavga etti benimle. "Biz daha öbürünün borcunu bitiremedik. Buraya nasıl girersin" diye. Ben de, bulurum öderim falan dedim. Sonra bir yaz balkonda oturuyoruz. "Ne iyi ettik de aldık burayı" dedi. Sus dedim atarım seni aşağı. Sen benimle az mı kavga ettin? Hep böyle takılırdık birbirimize. Hiç altta kalmadığım için benimle uğraşmaktan zevk alırdı.

Sonuçta tüm davalarından beraat etti ama bu savaşı kazanamamanın verdiği bir duygu vardı. Mahkemede hakimler bile hak vermişlerdi. Çok güzel konuşmalar oldu orada. Biz bu savaşta el ele verdik. Ben de okuldan sürüldüm. Okulda mescit vardı, kapattırdım. *Cumhuriyet*'te "Dinci Milli Eğitim" başlıklı bir yazım çıktı. Ona kızdılar, Altındağ'a sürdüler.

"Bir doktor yaşatmak için vardır, öldürmek için değil"

Tabip Odası'nda Nevzat'tan sonraki dönemde, bir yemeğe davet edilmiştik. Orada bir konuşma istediler, kalktı Atatürk'le ilgili de bir şeyler söyledi. Türkiye için ne kadar yararlı olduğunu vurguladı. "Ooo..." gibi olumsuz sesler çıkmaya başladı içerde. Nevzat konuşmasını bitirince ben ayağa kalktım, "Atatürk'e karşı gelen bir doktor grubu içinde ben yemek yemem!" dedim. Zorla yatıştırdılar. Yerime oturunca "Her-

Nevzat Eren ve Gönül Eren kedileriyle birlikte (1 Ocak 1991, Ankara).

Nevzat Eren, kızının evlilik kokteylinde (31 Temmuz 1999).

şeyden önce şimdiki yaşamınızı Atatürk'e borçlusunuz. Gözünüzün önünde toplumu ileriye götürmeye çalışan böyle bir adam varken, herhangi birini örnek almanıza gerek yoktu. O bakımdan doktor olarak sizleri kınıyorum. Öğrencim olsaydınız gerekeni yapardım. Çünkü yoksulluk içinde büyümüş bir kuşağız biz ve Atatürk çocuğu olarak yetiştik hepimiz. Öğretmenlerimiz bizi hep Atatürk sevgisiyle yetiştirdi" diye açıkladım tepkimi. Babam ilkokul öğretmeniydi ve hep öğütler verirdi. Belki ben Nevzat'tan daha hassas davranıyordum bu konuda.

Toplumun eksik yanlarını gördükçe büyük üzüntü içersinde kalıyordum. Tabip Odası başkanlığı yaptığı dönemde idama karşı çıktığından ötürü, "Bir doktor yaşatmak için vardır, öldürmek için değil" diye yazıları çıkmıştı. Bu yüzden de, Nusret Fişek dahil tüm Tabip Odası yönetimi mahkemeye verildi ve beraat ettiler. 85-86 yıllarıydı herhalde.

Çok dertleşirdik bu konularda. Biz eğitimcileri suçlardı Nevzat; bir şey vermiyorsunuz öğrenciye diye. Hak veriyordum, ama öyle bir programımız var ki ezberciliğe dayanıyor. Bir eğitimcinin herşeyden önce idealist olması gerekir. Nevzat diyalektik metodu çok iyi bilen biriydi. Sorular sorarak doğruyu buldurmaya çalışırdı. Evde de öyleydi. Kızım, "Ben babama bir şey danıştığımda. Bana öğüt vermezdi. Ben diğer babaların öğüt verdiğini bilip babama kızardım. Oysa ki beni öyle güzel yönlendirir ki, ben o sorumluluğu duyarak çözerdim sorunlarımı. Şimdi daha iyi anlıyorum babamın tutumunu" demişti. Otuza yakın kitabı vardı. Çok araştıran biriydi. Son çıkan kitabı çok uzun bir çalışma sonucunda çıktı; üniversiteler alıp kullandırabilseler çok iyi olur.

- Ev işleriyle ilgisi var mıydı? Mutfağa girer miydi?

- Hayır. Mutfağa girerse de ortalığı dağıtırdı. Çok anlamazdı. Belki bir iki tabak getirirdi. O kadarcık. Nerde, ne vardı evde, bilmezdi, hep bana sorardı. Bahçeyle, kedilerle uğraşmayı ve türkü dinlemeyi severdi. Ben klasik müzik severim. O yüzden ayrı ayrı dinlerdik. Tatlıyı, özellikle baklavayı çok severdi. Sonra inatçıydı. O son cuma gecesi beni uyandırdı. Lavaboya götürdüm. Çıkaramadı. Su istedi. Ben "Bak hastanede su içirmiyorlar, bu mide kanamasına benziyor, lütfen su içme; Acil'e gidelim" dedim. Hayır dedi. Nevzat'ın doktoru olan Prof. Dr. Serap Arslan'ı aradım hemen. "O inatçı herif Acil'e gitmiyor değil mi?" dedi. Bir ilaç yazdırdı. Tam telefonu kapattım "Bana bir şey yetiştir" dedi. Kan kusmaya başladı. Artık gidebilir miyiz dedim, "tamam" dedi. Ambulans çağırdım. Acil'e gittiğimizde şuuru yerindeydi. Yoğun bakıma aldılar. Ben eve döndükten sonra komaya girmiş. Sonra Pazartesi akşamı da kaybettik. Hep inadından oldu. Bir tek -çok sevdiği için- kızının sözünü dinlerdi. Hepimizin yaşamı elbet bitecek bir yerde, ama böylesine üretken, araştıran bir insanın yok oluşu çok üzüyor. Beri taraftan topluma zararı olan insanlar hâlâ yaşıyor; bizi idare ediyor.

"İşte geldim işte gittim, Şu dünyada neler ettim"

Hekimliğin halk olmadan var olamayacağı fikri Nevzat'ta hep vardı. Son zamanlarında hep ölümle ilgili dizeler, yazılar yazmış. Kul Himmet'in dizeleri var, küçük bir kâğıda aktardığı, hem alaycı hem de ölümle ilgili:

İşte geldim işte gittim
Yaz çiçeği gibi bittim
Şu dünyada neler ettim
Ömürlüğüm geçti gitti

Çağırdılar imam geldi
Her biri bir işe geldi
Azrail pençesin saldı
Can kafesten uçtu gitti.

İşte geldi yuyucular
Tenime su koyucular
Kefenim elinde hoca
Kefenciğim hiçti gitti.

Kul Himmet'im oldu tamam
İşte geldi ahü zaman
Yardımcımız 12 imam
Can toprağa aktı gitti.

Bir başka dize de Ömer Hayyam'dan yazmış:

Medrese'de kaybettiğimiz ömrü
meyhanede aramaktır işiniz

- Son olarak aktarmak istediğiniz bir şey var mı?

- Mezarlığa, camiye gelen, çelenkleriyle katılan dostlara, törene gelen herkese çok teşekkür ediyorum. Yurtdışından arayan herkese teşekkür ediyorum. Eve gelen ve arayan, beni hiç yalnız bırakmayan bu dostlara teşekkür ediyorum. Tek tek isim veremediğim için özür diliyorum. Dostluk çok önemli bir konu. Nevzat da dostluğa çok önem verirdi. Ben de öyle. Sağolsun dostlar, beni hiç yalnız bırakmıyorlar.

Gönül Eren

Günümüzden 2000 yılına herkes için sağlık

Bu yazı, Prof. Dr. Nevzat Eren'in, 7 Nisan 1981 Dünya Sağlık Günü dolayısıyla kaleme aldığı makaleden kısaltılmıştır. 2000'lere girdiğimiz bugünlerde, Sayın Nevzat Eren'in, 'herkes için sağlık' ütopyasının toplumsal ve ekonomik temellerini analiz ettiği ve bu açık bir şekilde bir düş olsa bile, bundan daha geçerli bir düş olmadığını belirttiği bu yazıdaki fikirler, bugün de geçerliliğini koruduğu ve onun çok temel bir bakış açısını yansıttığı için, okuyucularımıza aktarmakta yarar görüyoruz.

Sağlığın herkese verilebilmesini istemek, açık bir biçimde zenginler ve yoksullar diye ayrılmış olan dünyada en azından bir sosyal adalet istemektir. Zengin ve yoksulları birbirinden ayıran uçurum daha da büyümüş ve belki de günümüzde tüm insanlık tarihinin hiçbir zaman görmediği ölçüde derinleşmiştir.

Ölüm oranları, genellikle bir ülkenin sağlık düzeyinin en iyi göstergeleri sayılmaktadır. Fakat DSÖ'nün gerçekleştirdiği dünya sağlık koşulunun son değerlendirmesi, akıl almayan bir durumu gözler önüne sermektedir. Birçok 3. dünya ülkesinde, ölüm oranları artık azalmamaktadır. Bazıları, bir artış eğilimi bile göstermektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede çocuk ölümleri tüm ölümlerin yüzde 50'sini oluşturduğundan, çocuk ölüm oranlarında azalma büyük ölçüde çocuk ve bebek sağlığının iyileştirilmiş olmasına bağlıdır denebilir.

Fakat DSÖ'nün değerlendirmesinin de gösterdiği gibi çocuk ölüm oranları da durağanlaşmıştır. Aynı zamanda dünyanın ayrıcalıklı bölgelerinde kaydedilen düşük seviyedeki çocuk ölüm oranları, yüksek seviyedeki çocuk ölümü olan bölgelerdekinden daha hızlı bir biçimde azalmaktadır. Bu yüzden de sağlıklı toplumlar ile diğerleri arasındaki uçurum daha da genişlemektedir.

Kuşku yoktur ki ister politik, ister sosyal ya da ekonomik nedenli olsun bu durum böyle sürüp gidemez. Neyin yürümediğini kendi kendine sormaya başlayan 3. Dünya'nın sağlık bakanlarının sıkıntısı, değişiklik yapılması için artan baskılardan kaynaklanmaktadır. Sağlık örgütleri niçin nüfusun çoğunluğunun gereksinimini yanıtlamıyor? Nasıl olur da gelişme yolundaki ülkelerde devletin bu kadar gurur ve bu kadar masrafla yetiştirdiği sağlık uzmanları en gerekli oldukları yerlerde, yani köylerde ve gecekondu bölgelerinde çalışmaktan kaçınırlar? Kaynaklar, sorunu çözmek için gerekli düzeye nasıl çıkabilirler?

Dünya Sağlık Assamblesi'nde alınan kararlarla dünya ulusları, 2000 yılına kadar herkes için sağlığın gerçekleştirilmesini istediler. Bununla birlikte büyük sorun hep aynı kalmaktadır: Kuzey-Güney diyalogu çıkmazdayken, gelişmiş Kuzey'in kaynaklarının yoksul Güney'e büyük ölçüde aktarılması ümit bile edilmezken, Güney'in kendi öz kaynakları sınırlı iken, bu amaca nasıl varılacaktır?

Çözüm

Kaynak eksikliğine karşın bir çıkış yolunun bulunduğunu ve çözümün tıbbi teknik yapının kökten değiştirilmesinde, ulusların ve toplulukların kendileri için daha büyük sorumluluk duymasında ve sağlık anlayışının yeni bir tanımının yapılmasında olduğunu düşünen uzmanlar çoktur. Zengin ülkelerde ve zengin ülkelerin etkisi sonucu yoksul ülkelerde sağlık; çoğu zaman tedavi edici hizmetler, doktorlar, hastaneler ve pahalı teknoloji ile karşılaştırılmakta ve bir süpermarketten alınabilen bir tüketim maddesi sayılmaktadır. Paranızı ve hastalığınızı bir doktora götürüyorsunuz, doktor da onu reçeteye yazdığı bir ilaçla değiştiriyor. Böylece hastalıklarımızın her biri için bir ilaç gerekmektedir. Tedavi edici hekimliğe verilen önem, çoğu zaman zengin ülkelerde bile toplumun önemli bir kesiminin ulaşamayacağı teknokratik bir sağlık sistemi yaratmıştır. Bu da, kişinin kendi sağlığını sürdürmedeki etkinliğini çok azaltmaktadır. " 2000 yılına kadar herkes için sağlık" hareketi kişilerin üstlenebilecekleri ve önemli görev alacakları bir sağlık sistemi bulmaktan ibarettir. Dünyanın hangi ülkesinde olursa olsun, tüm sağlık hizmetlerinin yarısından fazlası, aile içinde verilmektedir. Topluluklar kendi sağlıklarının sorumluluklarını üstlenebilirler. Öyleyse bunun araçları kendilerine verilmelidir. Sağlık örgütlerinin desteği, ancak özel bilgiler gerektiğinde gereklidir. Topluluklar; kötü beslenme, kötü hijyen, içilmez su ve uygun olmayan konut, teknik tıbbi yapının çözümlemede etkisiz kaldığı ve hastalığın kökenini oluşturan benzeri sorunların üstesinden gelebilirler. Çoğu zaman, ekonominin diğer kesimlerinde aranması gereken hastalığın kökenlerine yönelmeksizin yoksulları tedavi etmeye girişmek, Guatemala'da temel sağlık hizmetlerinde önemli bir kişiliği olan Dr. Carroll Behrhorst'un dediği gibi "Atlantiği çay kaşığı ile boşaltmaya girişmekle eş anlamlıdır". Tedavi edilenler yeniden hasta olmaktadırlar.

Harekete geçme cesareti

Bugünkü sağlık örgütü içinde çıkarı olan herkesin "Herkes için sağlık" hareketini bir tehdit olarak görecekleri ve buna karşı koyacakları açıktır. Bazı eleştiriciler "Herkes için sağlığı"n tam bir tanımını istemekte ve amaca ulaşılamayacağını söylemektedirler. Teknokratik bir dille bu türden toplumsal istekleri tanımlamak çoğu zaman güçtür. Ancak bu tanımlar eyleme geçmenin gerçekten bir önkoşulu mudur? Tam tanımda ısrar edenler genellikle sağlıklı kişilerdir. "Herkes için sağlık" hareketinin amacı, sağlık düzeyi ne olursa olsun toplumun her üyesine toplumsal, kültürel ve ekonomik açıdan doyum sağlayıcı bir yaşam sürdürmeyi sağlayacak sağlık hizmetine kavuşturulmasıdır.

Dünyanın bugünkü sağlık durumu tanımlar üzerine kavga etmekle değiştirilemez. Cesaret, inanç ve kesin, kökten ve üzerinde düşünülmüş önlemleri almak gerekmektedir. Hükümetlerin toplumsal adalet ve karar almada, desantralizasyon üzerinde ısrar etme cesaretini bulmaları gerekir; sağlıkla ilgili sanayiler kârdan daha çok sağlık getiren ürünler üretme cesaretini bulmalıdırlar. Uzmanlar bildiklerini topluluklarla paylaşma cesaretini göstermeli ve toplulukların bildiklerinden yararlanmaya hazır olmalıdırlar. Yoksul topluluklar ayağa kalkma ve var olan sağlık yapısına meydan okuma cesaretini kendilerinde bulmalıdırlar.

"Herkes için sağlık" kavramı tıbbi sistemden daha çok bugün anlaşıldığı biçimiyle gelişmeyi amaçlamakta, insan topluluklarının kendileri için başkasınca düşünülen bir geleceği pasif olarak beklemekte oluşlarını tartışma konusu etmektedir. Çünkü toplumların kendi gelecekleri söz konusudur. Buna karar ve yön vermek kendilerine düşmektedir. Bu kararı kendileri verdikleri zaman "Herkes için sağlık" gerçekleştirilmiş olacaktır. Herkes için sağlığın hâlâ bir düş olduğu açıktır ve bir düş olarak da kalabilir. Ancak tarihin bu kritik anında bundan daha geçerli bir düş de yoktur.

Dr. Eren'in özgörevi

Sağlık ocakları Dr. Eren'in aşkıydı. O, hocası Prof. Fişek gibi, sosyal tıp sevdalısıydı. Yani sağlık hizmetlerinden halkımızın eşit yararlanmasını kendine yaşam felsefesi ve özgörev edinmişti. Tüm uğraşı bu hedefe kurguluydu.

Prof. Dr. Ahmet Saltık

(Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Başkanı, Atatürkçü Düşünce Derneği Edirne Şb. Onursal Bşk.)

Dr. Eren ile 1978 yılı sonlarında Hacettepe'de tanıştım. Efsane hekim, Türk halkının yiğit sağlık hakkı savunucusu ve örnek sağlık emekçisi Prof. Dr. Nusret Fişek'in dünyada 2. birim olarak açtığı Toplum Hekimliği Bölümü'nde tıpta uzmanlık eğitimi alacaktım. 1963'de ABD Kentucky'de dünyada ilk kez Toplum Hekimliği Bölümü açılmıştı. Bundan yalnızca 2 yıl sonra da Türkiyemiz, geleceğin sağlık hizmetlerini ve dolayısıyla tıbbını biçimleyecek olan anlayış ve gelişmelerin öncü ülkelerinden olmuştu, Dr. Fişek ve aralarında bu yazının konusu Dr. Eren'in de bulunduğu dava arkadaşları sayesinde.

Dr. Nevzat Eren, bu öncü kadro içinde idi. 1937'de Gaziantep, İslahiye'de başlayan yaşamı 1961'de Ankara Tıp Fakültesi'ni bitirerek sürüyordu. Anadolu'nun bağrında, Erzurum'un dağ köylerinde yıllarca yoksul ve ezik Anadolu insanına hizmet sunmuştu. Osmanlı yönetiminin her bakımdan geri bıraktırarak aşağıladığı, sömürdüğü, insandan bile saymayıp, salt asker ve aşar (1/10 tarım ürünü vergisi) almada anımsadığı ama yüce Atatürk'ün deyimiyle de;

" Türkiye'nin gerçek koruyucusu ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. Baylar, diyebilirim ki, bugünkü yıkım ve yoksulluğumuzun tek nedeni, bu gerçeği göremeyişimizdir. Gerçekten yedi yüz yıldan beri dünyanın dört bir köşesine göndererek kanlarını akıttığımız, kemiklerini yabancı topraklarında bıraktığımız ve 700 yıldan beri emeklerini ellerinden alıp gereksiz yere harcadığımız, buna karşılık sürekli olarak aşağıladığımız, küçük gördüğümüz, bunca esirgemezlik ve bağışlamalarına karşılık iyilikbilmezlik, sıkılmazlık ve zorbalıkla uşak düzeyine indirmek istediğimiz bu soylu koruyucunun önünde bugün utançla ve saygıyla kendimizi toplayalım." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1 Mart 1922) biçiminde tanımlanan Anadolu köylüsüne içtenlikle, nitelikli emeğiyle hizmet etmişti. Hocaların Hocası Dr. Fişek'in Hacettepe'de açtığı bölüme girdi ve burada toplum hekimliği (12 Eylül'den sonra Halk Sağlığı) dalında tıpta uzmanlık eğitimi aldı. O zaman yürürlükte olan 832 sayılı Hacettepe Üniversitesi Yasası'na göre, Tıp Fakültesi 3 bölüm idi: Temel Tıp Bilimleri, Klinik Tıp Bilimleri ve Toplum Hekimliği Bölümü. Bu bölümler de yeterince bilim dallarına ayrılıyordu. 12 Eylül rejiminin ülkemize armağanı bir deli gömleği olan YÖK Yasası ise, Bay Doğramacı'nın üstün çaba ve hünerleriyle, Tıp Fakültesi'nin 3 bölümünden biri olan Toplum Hekimliği Bölümü'nü, Dahili Tıp Bilimleri Bölümü'ne bağlı bir anabilim dalına indirgedi. Hatta Doğramacı'ya kalsaydı, Hacettepe'yi kurarken rektör yardımcılığını yapan, İstanbul Tıp Fakültesi'nden sınıf arkadaşı Dr. Fişek'ten intikam alma (??!) adına, dünyaya rezil olma pahasına, Toplum Hekimliği Bölümleri kökten kapatılmış olacaktı!? Oysa ki Doğramacı'nın örnek alıp gösterdiği ABD' de, bırakınız bölüm ya da anabilim dalını, başında dekan bulunan 25 adet halk sağlığı fakültesi vardı ve bunlar ABD sağlık sisteminin beynini oluşturuyorlardı..

Nevzat Eren, Prof. Dr. Nusret Fişek ile bir toplantıda.

Dr. Eren'in kişiliği

Dr. Eren, yıllarca Anadolu'da edindiği yaşam, hekimlik pratiği deneyimini uzmanlık eğitimine taşıyarak onu zenginleştirdi. Artık halkının sağlığını geliştirmenin bilimsel yol ve yöntemlerini daha iyi bilen, Nusret Fişek'in dünyaca ünlü Hacettepe Toplum Hekimliği Bölümü'nde yetişmiş bir uzman hekimdi (1970). Ülkemiz halkının tanımadığı bir tıp dalında uzmandı. O bir Toplum Hekimliği Uzmanı idi. Belki halkının tek tek bireyleri hastalandığında onlarla meşgul olmayacak fakat, onların bir bütün olarak sağlığının korunmasına, daha üst düzeye taşınmasına ve daha az hastalanmalarına hizmet edecekti. Bir tür, sağlık hizmetlerinin kurmay insan gücü olacaktı. Nitekim yıllar sonra, 12 Eylül darbesinin ardından, askerlerin de katıldığı bir toplantıdan çıkarken ilginç bir olay yaşamıştı. Bir general kendisine şu soruyu yöneltmişti :

- Dr. Eren; siz çocukçu değilsiniz, cerrah değilsiniz, dahiliyeci değilsizin. Kuzum siz ne iş yaparsınız?

Soru alaycı ve küçümseyici tınılar içermektedir. Dr. Eren kıvrak zekâsıyla yanıtlar :

- Paşam siz topçu değilsiniz, tankçı değilsiniz, istihkâmcı değilsiniz. Sahi kurmaylar orduda ne iş yaparlar?

Evrensel Kitabevi, 1983.

Oysa 27 Mayıs Devrimi'ni yapanlar, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı içinde 224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası'nı da MBK (Milli Birlik Komitesi) eliyle çıkarmışlardı. Bu yasa, herkese eşit sağlık hizmeti öngörüyor ve temel akçalama (finansman) kaynağı olarak da ulusal bütçeyi gösteriyordu. Çünkü 1961 Devrim Anayasası'nın 49. maddesi "sağlığı tüm yurttaşlara bir hak, devlete ise bir ödev" olarak tanımlıyordu. Bu bağlamda, Cumhuriyet tarihinin en yüksek oranlı Sağlık Bakanlığı bütçesi, o yıllarda yüzde 5.27 olarak ayrılmıştı.

Profesör Fişek, yetenekli ve ufuklu uzmanı Dr. Eren'i Ankara, Çubuk'ta örgütlediği Sağlık Ocakları'nın Grup Başkanlığı'na atadı. Dr. Eren Çubuk Bölgesi Sağlık Grup Başkanı olarak uzun yıllar hizmet verdi ve harikalar yarattı. Her sabah çok erken saatlerde en az 40 km yol katederek bu ilçeye gidiyor, günboyu çok yoğun çalışıyor, dağ köylerini ev ev geziyor ve geç zamanlarda evine dönüyordu. 10 Sağlık Ocağı, küçük bir Grup Hastanesi vardı. Dar olanakları, kendinden çok şeyler katarak en üst düzeyde verimlilikle işledi.

Bir tezleri vardı: Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası başarılı olmalıydı. Bu amaçla Çubuk'un yanı sıra bir de Etimesgut'ta Sağlık-Eğitim ve Araştırma Grup Başkanlığı kurulmuştu. 27 Mayıs Devrimi'nin olumlu sosyal rüzgârlarını arkalarına alıp yelkenlerini şişirmişlerdi. Bu iki bölgede dünyaya örnek hizmetler ürettiler, bilimsel araştırmalar, tezler yaptılar, sağlık alanında her düzeyde insan gücü yetiştirdiler. Öyle ki, Dünya Sağlık Örgütü'nün Araştırıcı Yetiştirme Merkezleri'nden oldular!

Ödenen bedeller

Dr. Eren bu süreçte bilimsel gelişimini de sürdürdü ve 1975'de Toplum Hekimliği dalında doçent oldu. Ankara ilinde sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi hakkındaki tezi çok başarılı idi. Günümüzde bile yararlanılacak pek çok yanı olan saygın bir bilimsel emek ürünüydü. Meslek yaşamının 14. yılında, birçok sınıf arkadaşının profesör olduğu sıralarda, saha hizmetleri nedeniyle gecikerek eriştiği bu doçentlik sanını çok sevmiş olacak ki, tam 14 yıl taşıdı! Türkiye'nin sanırım Mukbil Özyörük ve bir-iki ayrık örneği dışında, en uzun süre doçent bırakılan istenmeyen kişilerinden oldu.

Bay Doğramacı ile yıldızları bir türlü barışmıyordu. 1981'de YÖK Yasası çıktığında Nusret Fişek de, Doğramacı da 67 yaşında idiler. Fişek bu yasa ile

Özel bir insan

Prof. Dr. Necati Dedeoğlu

(Akdeniz Üniversitesi Tıp Fak. Halk Sağlığı ABD Başkanı)

Nevzat Abi **sosyalistti**. Dünya görüşünü hayat boyu savundu, değiştirmedi; bunun bedelini de ağır şekilde ödettiler. Hacettepe Tıp Fakültesi'nde akademik yükselmesi senelerce engellendi.

Nevzat Abi iyi bir **örgütçüydü**. Odalarda, derneklerde yıllar boyunca aktif hizmet üstlendi. Angaryadan gocunmadı, suçlanmalardan yılmadı. Bir aklıselim, sağduyu merkeziydi. Ne zaman bir çıkmazla, sorunla karşılaşsak çözümü bulurdu. Grup içinde ne zaman bir tartışma çıksa yatıştırır, orta yolu gösterirdi. Onun başkanlığı zamanında Ankara Tabip Odası olağanüstü katılımlı ve aktif bir dönem yaşamıştır.

Nevzat Abi **hoşsohbetti**. Geniş yaşam deneyimi vardı; çok okurdu. Sohbetine doyum olmazdı. Ankara'ya her gittiğimde yanına uğrar, tazelenirdim; Hacettepe'de, koridordaki menekşe çiçekleri dolu odası, dışarıdan gelen bütün halk sağlıkçılarının bir uğrak yeriydi.

Nevzat Abi **zeki** idi. Pırıl pırıl ve analitik bir zekâya sahipti. Antalya delegesi olarak katıldığım bir Türk Tabipleri Birliği Genel Kurulu'nda kolayca divan başkanı seçilebilecekken sekreterliğe talip olmuştu. Toplantıdan sonra niye böyle davrandığını, angaryayı niye üstlendiğini sordum. Bana, "Bak, her toplantının en önemli elemanı sekreterdir. Toplantıda kim ne derse desin, toplantı raporuna sekreterin söyledikleri geçer" demişti. Bu sözünü hiç unutmadım.

Nevzat Abi **üretkendi, enerjikti**. Hızlı çalışırdı, yerinde duramazdı. Pek çok kitap, makale, yazı üretmiştir. Bizleri yeterince yazmamakla suçlardı. Nusret Fişek Hoca'nın onu halk sağlığı ihtisası yapmak üzere Erzurum'dan alıp getirmesinde de bu çalışkanlığı ve enerjisi rol oynamıştır.

Nevzat Abi **akıllı** idi. Bana yine hayat boyu unutamadığım, öğrencilerime bir iletişim dersi olarak anlatıp durduğum şu anısını aktarmıştı. "Erzurum'da Sıtma Savaş Başkanı olarak çalışıyordum. Emrimde, ilin her tarafına dağılmış 40-50 sıtma savaş memuru vardı. Bunlar ilkokul mezunu, parmaktan kan alma ve ilaçlama gibi basit işleri yapmakla yükümlü elemanlardı. Bir gün Sağlık Müdürü Doğan Bey (yine çok sevdiğimiz bir abimiz, Prof.. Dr. Doğan Benli, N.D) beni ziyarete geldi. Koridorda çocukluğunda menenjit geçirdiği için zekâ düzeyi oldukça geri Osman isimli elemanıma rastlamış. 'Nevzat, Osman'ı ver; sana ayak bağı olmasın. Ben onu Erzurum'da tamir atölyesinde getir-götür işlerinde kullanırım. Onun yerine sana aklı başında bir memur atayayım' dedi. Ben buna şiddetle itiraz ettim. 'Aman Abi, Osman benim en yararlı elemanım, veremem. İlçelerdeki sıtma savaş memurlarına sık sık yazılı emirler yollamam gerekiyor. Yazıyı yazıyor, önce Osman'a okutuyorum. Anlarsa yolluyorum; anlamazsa oturup yeni baştan yazıyorum. Osman giderse bizim işler karışır' dedim."

Nevzat Abi **özel** bir insandı. Vefatı tüm hekimler ve aydınlar için ağır bir kayıptır.

Prof. Dr. Münevver Bertan (HÜTF Halk Sağlığı ABD başkanı):

İnsan sevgisini, yaşama olumlu bir bakışı, sanatçı ruhunu ve mizahı da hiç eksik etmedi. Bir süreden beri çıkardığı 'Ceride' adlı tek sayfalık gazetesi bunun bir örneğiydi. Nevzat Eren'i pek çok kimliğiyle tanıyoruz; bilim insanı kimliği, yazar kimliği, sanatçı kimliği, iyi bir dost ve iyi bir eş kimliği.

(22 Mart 2000'de Hacettepe Tıp Fakültesi'nde yapılan anma törenindeki konuşmadan)

emekli edilirken, Doğramacı 80'li yaşlarına dek tüm Türkiye üniversitelerinin yazgısını elinde tuttu. Bu arada, Dr. Fişek'in izinden gidenlerin de yeşertilmemesi gerekiyordu. Dr. Eren bu zulümden en çok pay alanlardandı. Kezlerce mahkeme kararları çıktı lehinde. Onun asistanları, hatta öğrencileri profesör oldular. Dr. Eren bunlara çok üzüldü; ama küsmedi. Çalışmalarını sürdürdü. Kitaplar yazdı, konferanslar, dersler vererek yüreğinin ve beyninin ışıltılı aydınlığını ulusu ile paylaştı. Türkiye'ye sağlık sorunlarının çözüm yollarını gösterdi. Raporlar yazdı, DPT'nin Sağlık Komisyonları'nda beyhude emekler tüketti. Bu arada, ne yazık ki alkol ve sigarayı çokça tüketir oldu. İlki yüzünden sağlığı sıklıkla bozuldu. Ciddi sorunlar yaşadı. Geri bıraktırılmış bir toplum, bir drosera örneği, kendi aydınını tüketiyordu.

1989'da, Danıştay kararı ile, 9-10 yıl önce hak ettiği profesörlük sanını sonunda kazandı. Ama sevgili gazetesi *Cumhuriyet*'te seyrek olarak yazdığı ışıklı yazılarında, kendisini hep "Dr. Nevzat Eren, Halk Sağlığı Uzmanı" olarak tanımlardı. O'nu asıl üzen; öğrencilerinin, asistanlarının doçentliğe ve profesörlüğe yükseltilme jürilerinde yer alarak hak ettikleri desteği yeterince verememekti.

Dr. Zuhal Ergönül (Ankara Tabip Odası Genel Sekreteri):

Nevzat Eren, Türkiye'ye uygun, toplum sağlığını temel alan sağlık politikalarının yapılandırılması için bizlere önemli bir yazılı birikim bıraktı. Ben bu yüzden, Türkiye'nin Nevzat Eren gibi bir bilim insanına ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Nevzat Eren mücadele dönemi içerisinde meslek odasına sahip çıkma cesaretini göstermiş nadir insanlardan biriydi. Hepimiz çok iyi biliyoruz ki, onun çalışmaları halka inmeyi başarmıştır. Ankara Tabip Odası olarak Nevzat Eren'i, her yıl 14 Mart etkinlikleri kapsamında onun adına adanmış bir 'halk sağlığı' sempozyumu yaparak, anmayı hedefliyoruz.

(22 Mart 2000'de Hacettepe Tıp Fakültesi'nde yapılan anma törenindeki konuşmadan)

Her 3 Kasım'da Ankara'da Nusret Fişek Hoca'yı anma etkinliklerinde görüşürdük. Ankara'ya her gidişimde odasında ziyaret ederdim. Hep birşeyler vermeye, destek olmaya hazırdı. Mangal gibi yüreği ile bilim ve halk düşmanlarına küsmemeyi başarmıştı. Tüm çirkinliklere, kadirbilmezliklere karşın kendisi ile barışık kalmayı sürdürmüş, ışığını gençlerden ve halkından esirgememişti. 3 yıl önce Adana'da "224 Sayılı Yasa'nın Geleceği" toplantısına katılmıştık. Gür ve kararlı sesi ile sosyalleştirmeyi savunmuş, aile hekimliğini çağdışı olarak ilan etmişti. Çalışma toplantısının raportörlüğünü üstlendi ve bunu yayımladı.

Cezalandırılmaya alışık olma

TTB (Türk Tabipleri Birliği), iki dönem başkanlığını yapan ve bu görevi yaşamının en onurlu görevi sayan Prof. Fişek anısına 3 ödül koymuştu: Bilim, Hizmet ve Sağlık Ocağı Ödülleri. Halk sağlıkçıları, daha çok hizmet boyutunu öne çıkarıyorlardı çalışmalarında. Hizmet Ödülü jürisinde idim. Sanırım 1996 yılıydı. Prof. Eren de aday gösterilmişti. Jüride çetin tartışmaların ardından, kendileri ödüle değer bulundular. 3 Kasım 1996 günü Hacettepe'de Nusret Fişek'in 6. ölüm yıldönümü anma törenlerinde Hizmet Ödülü'nün Dr. Eren'e verilişinin gerekçesini jüri adına açıklamıştım. Kürsüyü ona bırakırken, elimi dostça sıkmış ve tüm güzelliği ile, sıcacık ve duygu dolu bakışları ile sanırım bana teşekkür etmek istemişti. Oysa biz ona çok borçlu idik. Konuşmasında, ilk kez tanık olduğum üzere heyecanlı idi. Birçok ortamda birlikte konuşma şansım olmuştu. O usta bir konuşmacı idi, hep serinkanlıydı. Türkçe'yi olağanüstü bir hünerle kullanırdı. Gerek ses tonu, gerek etkileyici fiziği, gerekse düşüncelerini birbirine bağlamadaki görkemli mantıksal tutarlığı ve us yürütme becerisi ile karizmatik bir kişilikti o. Ne yaptığını bilen bir öncü idi ve arkasında yığınla genç meslektaşı, Türk aydını toplamıştı. Söze başladığında sesi titriyordu. Hocası Dr.Fişek'in ölüm yıldönümü onu sarsıyordu kuşku yok. Yaşı 60'ı bulmuştu, belki biraz duygusallaşmıştı da. Ciddi sağlık sorunlarının da payı vardı sanırım. Fakat, hitabın ardından ağzından dökülen 2. tümce her şeyi açıklıyordu: "Beni bağışlayınız; ben yaşamı boyunca ceza almaya alışmış bir adamım. Hiç ödül alma deneyimim olmadı ki..."

Birlikte çalışma keyfi

Onu 1978'de Hacettepe Toplum Hekimliği Bölümü'nün koridorlarında tanıdığımda, 3 yıllık genç bir doçentti. Siyah gür saçlarını uzatarak arkaya tarıyordu. Sesi ve bıyıkları gür bu esmer tenli genç hocanın, Türkiye sağlık sorunlarına ilişkin iletileri daha da gürdü. Onunla birlikteliğimiz, çalışma saatleri dışında Ankara Tabip Odası'nda da sürdü. Bölüm'de Nevzat Ağabey, Oda'da "Nevzat arkadaş"tı o. Aralarında benim de bulunduğum 1-2 yıllık hekimler, onun asistanları bile, 17-18 yıllık bir hekime, hocalarına "Nevzat arkadaş" diye seslenebiliyorlardı. Bize örgütsel çalışma coşkusunu, geniş hoşgörüsü ve deneyimi ile, uygulamalı olarak öğretiyordu Nevzat Ağabey. Koşar adım 12 Eylül'e taşınan Türkiye ortamında, barış ve demokrasi için uğraş veriyorduk gencecik hekimler olarak. Çoğumuzun, 12 Mart ile ilgili oturmuş bir çözümlemesi de yoktu. Bir yandan donanımlı toplum hekimleri olmak ve halkımıza hak ettiği sağlık hizmetlerini sunma için kendimizi yetiştirmeye çaba-

14 Ekim 1984'te DSİ Salonu'nda yapılan S. S. Yenikent Mühendisler Kooperatifi Kongresi'nde konuşurken.

Dr. Eriş Bilaloğlu (Türk Tabipleri Birliği Genel Sekreteri):

Nevzat Hoca özgütçü kimliğiyle yaşama etkin katılmış bir mücadele adamıydı. Örgütçü kimlik demek; bir ısrar demek, bir inat demek, bir kararlılık demek, bir sahiplenme duygusu demek. Nevzat Hoca, bunların hepsine sahip olarak ve bunları temsil eden bir kişilikle, Türk Tabipleri Birliği camiasında yer alıyordu. Nevzat Hoca bir halk sağlıkçıydı; halk sağlıkçılığının ne olduğunu ne olması gerektiğini kavramış ve bunun kavranmasına katkılarda bulunmuştur. Hemen tüm sağlık ocağı hekimliği yapanlar, tıp fakültesi eğitimleri sırasında, yetersiz olduklarını düşündükleri bir alanda kendilerine en büyük yardımcı olarak Nevzat Hoca'nın kitaplarını görürler. 13 Mart'ta Nevzat Hoca aramızdan ayrıldı, ancak altının çizilmesi gereken gerçek, onu bir değer olarak yitirmediğimizdir. Sorun, hepimiz için bu değeri fark edebilmek fark ettirebilmektir.

(22 Mart 2000'de Hacettepe Tıp Fakültesi'nde yapılan anma törenindeki konuşmadan)

lıyor; bir yandan da tüm ülke ortamını çevreleyen olumsuzluklarla uğraşmayı kaçınılmaz sorumluluk sayıyorduk.

Nitekim 12 Eylül 1980 gerici darbesi Tabip Odaları'nı da kapattı. 3 yıl kadar sonra, kuruluş yasası kadükleştirilerek TTB merkezi Ankara'ya taşınıyordu. Emekli Prof. Fişek TTB Başkanlığı için göreve çağrıldı. Dr. Eren, sadık dava arkadaşı olarak hocasının yanındaydı. Hiç paraları yoktu. 5 kişi, birer aylıkları kadar parayı (ellişer bin TL) bağışladılar. Tüm üyelere, Ankara'da mütevazi bir daire almak için yardım çağrısı yazdılar. 3500 (üçbinbeşyüz) TL destek istiyorlardı (Sanırım birkaç katıyla yoltamıştım). TTB'yi yeniden ayağa kaldırdılar. 1984-88 arasında 4 yıl süre ile (2 ardışık dönem) Merkez Konseyi Üyesi olarak en üst düzeyde özveri ve bilinçle başarılı hizmetler verdiler. 1988-92 arasında ise, TTB'nin Yüksek Onur Kurulu Üyesi olarak yine 2 ardışık dönem hizmet veren Dr. Eren, engin tıp hukuku ve felsefi birikimi ile TTB geleneklerinin ve ülkemiz meslek etiği gelenek-görenek ve normlarının üretilip yerleştirilmesine ölçüsüz zenginlikler kattı. TTB'nin günümüzdeki etkin ve güçlü konumuna ulaşmasında Dr. Eren'in azımsanmayacak çapta, muazzam emeği vardır.

11 Mart 1999'da Edirne Tabip Odası'nın konuğu olarak 14 Mart Tıp ve Sağlık Haftası nedeniyle, 'Cumhuriyet ve Sağlık' konulu bir açıkoturumda konuşmacı idi. Parkinson'u ilerlemişti ama yaşama asılıyordu, heyecanı sürüyordu; konuşmasını güçlükle tamamladı. En son yazdığı (DPT uzmanı Nuray Tanrıtanır ile) ve Türk Tabipleri Birliği'nce bastırılan, açıkoturumumuza adını verdiğimiz kitabını bana imzaladı. *Sağlık Yönetimi* kitabının bilmem kaçıncı baskısı için yazdıklarını gözden geçirmemizi rica edecek denli de alçakgönüllü idi. Bir diskette kendisine önerilerimizi sunduk. Akşam yemekte çok keyifli idi, yalnız bira içiyordu. Ertesi gün İstanbul'a onun Doğan marka 6 yaşındaki otosu ile gittik.

Özlemleri

Atatürk'e ve Cumhuriyet ülküsüne gönülden bağlı idi. Ahmet Taner Kışlalı'yı özenle izler ve onaylardı. Bir keresinde, Edirne'de konuk ettiğimiz Kışlalı, Cumhuriyet'teki köşesinde, hakkımızda hak etmediğimiz olumlu değerlendirmelerde bulunduğunda heyecanlanmış ve bize coşkuyla teşekkür etmişti. Yazdığı kitaplar yirmiyi buldu. Sağlığın sosyolojisini yazdı, yönetimini yazdı, hukukunu, tarihini yazdı. Tıp ve sağlık mesleklerinin etik, ahlak kurallarını yazdı. Binlerce sağlık ocağı hekimine yıllarca el altında yol gösteren *Sağlık Ocağı Yönetimi* adlı destansı yapıtı kezlerce baskı yaptı. Sağlık Ocakları Dr. Eren'in aşkıydı. O, hocası Prof. Fişek gibi, sosyal tıp sevdalısıydı. Yani sağlık hizmetlerinden halkımızın eşit yararlanmasını kendine yaşam felsefesi ve özgörev edinmişti. Tüm uğraşı bu hedefe kurguluydu. Bu amaçla salt öğrenci, asistan, hoca yetiştirmekle kalmadı. Valiler, sağlık müdürleri, kaymakamları da kapsayan biçimde *Sağlık Yönetimi ve Mevzuatı* adlı çok kapsamlı yapıtını ortaya koydu. İlgili tüm çevreler Dr. Eren'in bu halk sağlığı klasiğinden öğrendiler sağlık hukukunu, mevzuatını, yönetimini. Üstelik, yavan bulunan bu alanı sevenler oluştu ve pek çok yeni uzman yetişti, araştırma yapıldı ve yeni yapıtlar üretildi "Nevzat Ağabey"in açtığı kulvardan.

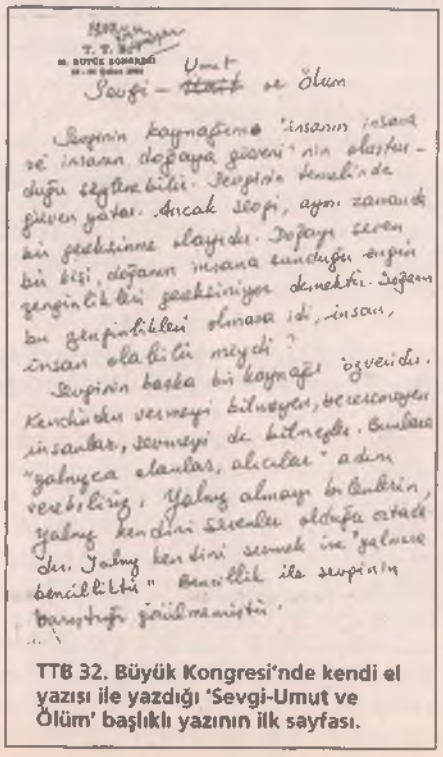

TTB 32. Büyük Kongresi'nde kendi el yazısı ile yazdığı 'Sevgi-Umut ve Ölüm' başlıklı yazının ilk sayfası.

TTB 32. Büyük Kongresi'nde önündeki başlıklı kağıda şunları karalamıştı:

"Sevgi-Umut ve Ölüm

Sevginin kaynağını 'insanın insana ve insanın doğaya güveni'nin oluşturduğu söylenebilir. Sevginin temelinde güven yatar. Ancak sevgi, aynı zamanda bir gereksinme olayıdır. Doğayı seven bir kişi, doğanın insana sunduğu engin zenginlikleri gereksiniyor demektir. Doğanın bu zenginlikleri olmasa idi, insan, insan olabilir miydi?

Sevginin bir başka kaynağı özveridir. Kendinden vermeyi bilmeyen, becceremeyen insanlar, sevmeyi de bilmezler. Bunlara 'yalnızca alanlar, alıcılar' adını verebiliriz. Yalnız almayı bilenlerin, yalnız kendini sevenler olduğu ortadadır. Yalnız kendini sevmek ise, 'yalnızca bencilliktir'. Bencillik ile sevginin karıştığı görülmemiştir."

Son yıllarda bir de Parkinson hastalığı yüklendi yorgun kaslarına. Doğa acımasız davranıyordu. Ama o bilgisayarının başında yine *Sağlık Yönetimi* kitabının yeni baskısını düzenliyordu. Yaşı 60'ı yeni geçmişti. Çevresindeki çoğu insan artık onun evladı yaşında idi; bilgelik düzeyine erişmişti. Çevresini bir saygınlık ve sevgi halesi sarıyordu. "Evlat" sözcüğünü pek sık kullanıyordu; bu sözcüğü, tüm sevgisini, dostluğunu, özverisini ve yardımseverlik duygularını yükleyerek, kendine özgü bir tını ile, şiir gibi, melodi gibi söylüyordu. "Ahmet, gel evlat!.."

En son yazdıkları

Ölümü 13 Mart 2000 günü idi. Ertesi gün, 14 Mart Tıp Bayramı'nda yayımlanmak üzere, sevgili gazetesi *Cumhuriyet* için, "14 Mart'ın Düşündürdükleri" başlıklı bir makale yazmıştı. Bu makalesinin kimi satırbaşları, *Bilim ve Ütopya*'nın sevgili okurlarının kafasında, Dr. Eren'in üstlendiği özgörevi (misyonu) daha da belirginleştirebilir sanırım (1):

- Oysa özel sektörün sağlık sorunlarını daha da karmaşıklaştıracağı bilimsel kurullarca saptanmış ve açıklanmıştır.
- Şimdiki hükümeti kurmuş bulunan İngiliz Siyasal Partisi (2), devletleştirme-

Prof. Dr. İskender Sayek (HÜTF Dekanı):

Gerçek bir halk sağlıkçısı, gerçek bir eğitimci, gerçek bir dost olan Prof. Dr. Nevzat Eren'i kaybetmenin üzüntüsünü derinden hissediyorum. Nevzat Eren'in iyi bir eğitimci olduğunun göstergesi, yaşamı boyunca onu hoca olarak seven binlerce öğrencisidir. O hem binlerce hekimi, Türkiye'nin gerçeğini göstererek eğitmiş, hem de yüzlerce halk sağlıkçısının eğitmeni olarak yol gösterici olmuştur. Bir öğretim üyesi araştırıcı olmak zorundadır. Nevzat Ağabey, iyi bir saha araştırıcısı olarak başladığı meslek yaşamının tüm birikimini tam süre çalışarak akademik yaşantısına taşımış ve bu birikim onu zenginleştirirken, öğrencilerine de yansımıştır. Bir öğretim üyesi okur-yazar olmak zorundadır. Nevzat Ağabey, son güne dek yazmış, üretmiş ve gençlere büyük örnek olmuştur. Yirminin üzerinde kitap, yüzlerce makale ve bilimsel yazı onun bu özelliğinin kanıtıdır. Bir öğretim üyesi, kendisini ülkesinden ve onun sorunlarından soyutlayamaz. Nevzat Eren gerçek bir öğretim üyesi olarak sorunları görmüş, çözüm önerileri getirmiş, üretmiş ve paylaşmıştır. Bir öğretim üyesi örgütlülüğe inanır ve uygular. Meslek hayatı boyunca Nevzat Eren Tabip Birliği'nde hep var olmuştur.

(22 Mart 2000'de Hacettepe Tıp Fakültesi'nde

ye (sosyalizasyona) dönmek vaadinde bulunmuştur ve bunu gerçekleştirme çabasındadır.

- Hizmeti tedavi edici ve koruyucu olarak ayıran ve bireysel çalışmayı getiren aile hekimliği sistemi bir geriye gidiştir ve çağdaş sağlık anlayışına aykırıdır.
- Özelleşen sağlık hizmetleri kazanç getirici değilse özel sektör neden yatırım yapacaktır?
- Türkiye'de (...) durum içler acısıdır, koruyucu hizmetler ise tam olarak durmuştur.
- Devlet, halkın sağlığını korumak ve bozulan sağlık durumunu düzeltmek görevini üzerinden atmak çabası içindedir. Devlet, üzerinden atacağı hizmetleri kendisinin dışında bir örgüte özel sektöre yüklemek istemektedir. Aile hekimliği uygulaması masalı da, böylece gündeme girmiştir.
- Eğer halk sağlığı bir bilimse, açıkça belirtmeliyiz ki, genel sağlık sigortası ile aile hekimliğinin uygulanması olanaklı değildir. Başarısızlığa uğrayacağı kesindir; başarısızlık kısa sürede görülmeyebilir.
- (...) sorunların çözümü her durumda sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi modelinden geçmektedir.
- 35 yıllık bir halk sağlığı uzmanı olarak bu görüşleri yazdık, imzamızla onayladık. Zaman tanığımız olacaktır.

Ölümünün ardından, uzun yıllar başkanlığını yaptığı Ankara Tabip Odası, onun anısına internette bir sayfa açtı (*info@ato.org.tr*). Bu sayfada "Politika ve Sağlık" başlıklı bir denemesine yer verildi. Yine "Dr.Nevzat Eren, Halk Sağlığı Uzmanı" imzalı idi. Bu makalesinin de kimi satırbaşlarını aktararak, onun uğruna yaşamını adadığı özgörevini genç hekimlere, sağlık çalışanlarına ve giderek politikacı, yönetici ve tüm halkımıza daha da netleştirerek sunalım:

- Politika, (...) sorunlara çözüm bulmak için düşünmektir. Politika çözüm yolu önerme sanatıdır. (...) sorunlara çevreye uyarak değil, çevreyi çözümlere uydurarak uyum sağlamak, insanoğlunun en az beş bin yıllık geleneğine karşı çıkmaktır.
- Demokrat olmayan bir ülkede, toplumda, etkili, yararlı bir sağlık hizmeti de olmaz.
- Sağlığın politikası; insanların sağlık düzeylerini daha da yükseltmek, onları hastalıklara (3) karşı korumak, bu olanaklı olmazsa iyileştirip esenlendirmek politikasıdır.
- İnsanoğlunun tutsağı olduğu düzen mi, özlemcisi olduğu düzen mi hakçadır?
- İnsanlar altın ya da markla herşeyi satın alabilirler. Alınamayacak iki şey; sağlık ve demokrasidir.
- Bireyler ve toplumlar demokrasi olmaksızın hangi haklarını alabiliyorlar ki sağlık haklarını alsınlar?
- Sağlıklı bir ortamda doğup sağlıklı bir yaşam sürmek, gerek duyulduğunda da etkin bir sağlık hizmeti almak, insanlarımızın doğuştan kazandıkları bir haktır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri kendi yurttaşlarına bu hakkı, uluslararası anlaşmaları onaylayarak vermişlerdir. Birleşmiş Milletler Anayasası'nı onaylayarak da, yurttaşlarına demokratik bir yönetim sözü vermişlerdir.
- Sağlık ve güvenlik demokrasiden geçer.
- Özgürlüğün, demokrasinin terör getirdiği savına katılmak olanaklı değildir.
- **Sonuç:** (...) açıklıkla ortadadır; demokrat olmayan bir toplumda, diğer haklar gibi, sağlıklı doğup sağlıklı yaşama hakkını da elde etmek olası değildir. (...) susan toplum değil, konuşan toplum demokrat toplumdur, haklarını almaya daha yatkın olan toplum da, demokrat olan toplumdur. Çünkü demokrasi temelde bir katılım rejimidir. Yönetime etkin bir katılımın olmadığı yerlerde insanlar doğuştan kazandıkları sağlık haklarına da kavuşamazlar. Anayasalar yazsa bile.

Sonsöz

Ülkemiz; bilim, sanat insanlarını, düşünür, yazar ve çizerlerini artık çok kolayca harcama hovardalığını bir yana bırakmak zorundadır. Açıkça söylemek gerekirse, Dr. Eren'e bunca acıyı çektirenler, onun engin yurtseverliği ve birikimi ile halkımıza hizmet verme süresini de belki bir 10 yıl kısaltmışlardır. Yaşam niteliğini düşürmüş, onu ve ailesini mutsuz etmişlerdir. Akademik ve toplumsal yaşam açısından gençler için ürkütücü iletiler vermiş, kötü örnek olmuşlardır. Tüm bunların günümüzde boş, yanlış ve anlamsız olduğu açıkça görülmektedir.

Dr. Eren, yurt ve insan sevgisi ile dolu, Mustafa Kemal aşığı, beyni ve yüreği ile halkına dönük gerçek bir bilim ve eylem insanı idi. Hakkında daha çok yazılmalı ve konuşulmalıdır.

Hacettepe Üniversitesi ve Türk Tabipleri Birliği, onun anısına anma toplantıları düzenlemeli ve bu toplantı tutanaklarını kitaplaştırmalıdır. Bu yolla toplumsal bir bellek edinebilir, değerbilir olabilir ve onun gibi özgörevler üstlenebilecek, çok ama pek çok gereksinim duyduğumuz özverili gerçek yurtsever aydınlar üretebiliriz. Dr. Eren, düşünsel kalıtı ile de ülkemize ve insanlığa hizmetini sürdürür böylece..

Başta sevgili eşi Gönül Hatay Eren olmak üzere, ona yaşamı boyunca soylu uğraş ve savaşımında destek verenlere derinden şükran borçluyuz.

Türk halkı olarak ona öylesine çok edimliyiz (borçluyuz) ki... Artık edimlerimizi ödemeyi de öğrenmeliyiz. O, ardında, binlerle, güzelim değerlerini işlediği, inançlı kadrolar bıraktı.

Umutluyuz, halkımız hak ettiği demokrasiye de dolaylı olarak çağdaş sağlık hizmetlerine de tez zamanda erişecek.

DİPNOTLAR

1) Bilim ve Ütopya'nın Şubat 1998 sayısında Dr. Eren, Doç. Dr. Zafer Kars ve biz, Cumhuriyet Dönemi sağlık hizmetlerinin kısa bir tarihçesini sunmuş ve halkımızın devrimlerle (Cumhuriyet Devrimi, 27 Mayıs Devrimi) sağlığına kavuştuğunu okuyucularımızın dikkatlerine sunmaya çabalanmıştık.

2) İşçi Partisi anlatılmak isteniyor.

3) Kanımızca kaza ve yaralanmalar da buna dahildir.

Nevzat Eren Söyler Sözü
Taş Toludur iki gözü
Bilmeyen ne bilsin bizi
Bilenlere selam olsun

Turk Nokta Net ile Internet'e kolay başlangıç!

Turk Nokta Net CD'si ile:

Ömür boyu Turk Nokta Net aboneliği bedava!	Her ay 5 saat Internet erişimi bedava!	Herkese 3 e-posta adresi!	5 saatten sonra kullandığınız kadar ödeyin!	Sınırsız erişim seçenekleri!

Siz de bu avantajlardan yararlanmak istemez misiniz? Bunun için tek yapmanız gereken dergideki Turk Nokta Net CD'sini yüklemek ve şanslı aboneler arasına katılmak. Turk Nokta Net'in sunduğu avantajlarla Internet çok daha keyifli.

VIP ile Kendinize Ait Özel Sayfa

Turk Nokta Net'in VIP sayfasına kaydınızı yaptırarak size özel bir sayfaya sahip olabilirsiniz.
Size özel bilgileri yazabileceğiniz bu sayfaya her girdiğinizde, sayfa sizi tanıyarak, ilginizi çekebilecek içerikle karşınıza gelir. VIP sayfanızda bulunan ajandanız size toplantılarınızı, buluşmalarınızı ve önemli tarihleri hatırlatır ya da e-postayla veya cep telefonuna mesaj yoluyla size gönderir.

Keyifli Sohbetler

Ünlülerle sohbet etmek artık çok kolay! "Kahve Bahane", Internet'te ünlülerle canlı sohbetlerin yapıldığı Türkiye'nin ilk sohbet odası. Sadece Turk Nokta Net kullanıcılarının faydalanabildiği forum alanları ile düşüncelerinizi özgürce dile getirebilir, arkadaşlıklar kurabilir, yeni sosyal grubunuzu oluşturabilirsiniz.

Elektronik Postalarınız Cep Telefonunuzda

Artık bilgisayarınızın başında beklemek zorunda değilsiniz. Cep.Net ile e-postalarınızı cep telefonunuzdan alabilir veya VIP Listenizi oluşturarak önemli kişilerin mesajlarını cep telefonunuzdan her an alabilirsiniz.

Web Sayfanızı Hazırlayın, Yayınlayın

Kendi Web sayfalarınızı Turk Nokta Net'te hazırlamak ve yayınlamak Web.Ekspres ile son derece basit, size ulaşılması da çok kolay.
Kolay hatırlanabilir Web adresiniz ile Internet'te size ulaşamamak neredeyse imkansız.

Kullanım Seçenekleri:	Fiyat:
Net.Life	
Her ay ilk 5 saat	Ücretsiz
5-75 saat arası	$ 0,28/saat
75 saat üzeri	Ücretsiz
1 Ay Sınırsız	$13.95+KDV

Kesintisiz Destek

Internet kullanımınız sırasında karşılaşabileceğiniz problemlerin çözümü için haftanın 7 günü 24 saat destek hizmeti sunan Turk Nokta Net Destek Hattı'nı (444 00 77) aramanız yeterlidir.

Dünyanın Her Yerinden Hesabınıza Ulaşın

Dünyanın 150 ülkesinde başka bir servis sağlayıcısına ihtiyaç duymadan Uluslararası Serbest Dolaşım sayesinde 3100 aktif erişim noktasından Turk Nokta Net hesabınızdan Internet'e ulaşabilirsiniz.

Siz de Tartışın

Özel ilgi alanlarınıza yönelik haber gruplarına katılarak, dünyanın dört bir yanındaki kullanıcılar ile tartışabilirsiniz.

Turk Nokta Net ile Internete girmek işte bu kadar kolay:

Turk Nokta Net CD'sindeki MS Internet Explorer 5 yazılımını bilgisayarınıza yükleyin. CD'nin üzerinde basılı olan güvenlik numarası ve diğer istenen bilgileri yazıp telefon bile etmeden aboneliğinizi başlatın.

Başlarken

Bilgisayarınız, kurulum sırasında işletim sisteminize ait program CD'sini veya disketlerini isteyebilir. Kurulume başlamadan önce, aşağıdaki sistem gereksinimlerine sahip olup olmadığınızı kontrol edin.

Sistem Gereksinimleri

- CD-ROM sürücü, modem (min. 14.400 bps) ve telefon hattı.
- 486DX/66 veya daha yüksek mikroişlemcili kişisel bilgisayar, Windows 95/98 için 16 MB Ram, Windows NT 4.0 için 32 MB Ram, 45 MB boş disk alanı.

Kurulum

Turk Nokta Net CD'sini bilgisayarınızın CD sürücüsüne takmanızla birlikte kurulum işlemi otomatik olarak başlayacaktır. Önünüze gelen pencerede Release Notes seçeneğini seçerek Turk Nokta Net abonelik şartlarını okuyup onayladıktan sonra Internet Explorer 5 seçeneğini seçerek kurulumla devam etmelisiniz. Kurulum işlemi sırasında ilk olarak Çevirmeli Ağ TCP/IP protokolleri ve Internet Explorer 5 sisteminize otomatik olarak yüklenecektir. Internet Explorer yeni yapılandırması ile açılan pencerede Turk Nokta Net kullanımına ilk kez başlamak istiyorsanız Bağlan'a, eğer Turk Nokta Net kullanıcısı iseniz İptal'e tıklamanız istenecektir. İptal'e tıklamanız halinde kurulum sürecinden çıkmış olacaksınız. Fakat Internet Explorer 5 bilgisayarınıza yüklenmiş olacaktır. Bağlan'a tıklamanız halinde ise sizden CD'nin üzerinde basılı olan güvenlik numarasını girmeniz istenecektir (Bağlan'a tıklamadan önce telefon hattınızın meşgul olmadığından ve modeminizin aktif ve çalışır durumda olduğundan emin olunuz). Güvenlik numarasını doğru olarak girmeniz halinde tercih edeceğiniz Turk Nokta Net kullanım seçeneğini belirlemeniz istenecektir. Kullanım seçeneğinin belirlenmesinden sonraki pencerelerde sizden kişisel bilgileriniz, fatura bilgileriniz, kullanmak istediğiniz kullanıcı ismi ve parolası ile birlikte kredi kartı bilgileriniz istenecektir. İstenilen bilgileri eksiksiz ve doğru olarak girmeniz ile birlikte Turk Nokta Net Internet erişiminiz açılmış olacaktır. Son bir pencere ile not etmeniz gereken Turk Nokta Net müşteri güvenlik numaranız verilecek ve unutmamanız için kullanıcı isminiz hatırlatılacaktır. Herhangi bir sorunla karşılaştığınızda 7 gün 24 saat hizmet veren Turk Nokta Net Sistem Destek Hattını 444 00 77 numaralı telefondan arayabilirsiniz.

- *Macintosh işletim sistemli bilgisayarların Turk Nokta Net hesabı açtırmak için CD'yi yüklediktan sonra 444 00 77 Nolu destek merkezimizi aramaları gerekmektedir*

Kullanım Seçenekleri Açıklamalar

- Net.Life seçeneğini seçtiyseniz, Turk Nokta Net CD'si ile yaptığınız bağlantının her ay ilk 5 saati ücretsizdir. 5-75 saat arası kullanımlarınız $ 0,28/saat olarak ücretlendirilecektir. 75 saat üzeri kullanım yine ücretsiz olacaktır. Abonelik sürenizin başladığı tarihten itibaren bir aylık dönemin bitiminde oluşan kullanım bedeli kredi kartınızdan tahsil edilecektir.
- 1 aylık sınırsız kullanım seçeneğini seçtiyseniz, $ 13,95 + KDV kredi kartınızdan tahsil edilecektir.
- Turk Nokta Net kullanıcılığınızın başlaması ile geçerli ve kullanımda olan Turk Nokta Net Dial-Up Erişimi Abonelik Sözleşmesi'ni ve burada belirtilmediğinden kaside ya da benzeri bir başka nedenle herhangi bir konuda Turk Nokta Net ve/veya Bilim ve Ütopya dergisinden hak talep etmeyeceğinizi peşinen kabul etmiş sayılacaksınız.
- Turk Nokta Net ürün ve hizmetleri ile ilgili önceden haber vermeksizin değişiklik yapma hakkını saklı tutar.
- Adı geçen ürünler ilgili şirketlerin tescilli markalarıdır.

Deniz hıyarlarını sertleştiren nedir?

Dış uyarıcılara yanıt olarak özelliklerini çabucak değiştiren yeni maddeler, her türlü teknolojik uygulama için yararlı olabilir. Örneğin sertlikleri, uygulanan elektrik akımına göre değişen maddelerin, gelecekte yapay kasların temelini oluşturacağı düşünülmektedir.

Ama doğa tabii ki, mühendislerden milyonlarca yıl önce bu işi başarmış. *Journal of Experimental Biology* (Deneysel Biyoloji Dergisi) adlı dergide, Kaliforniya'daki Scripps Okyanusbilimi Enstitüsü'nden Greg K. Szulgit ve Robert E. Shadwick, deniz hıyarının (*Cucumaria frondosa*) bağ dokularının şaşırtıcı özelliklerini incelemişler.

Deniz hıyarları, deniz yıldızı ve deniz kestanesi gibi canlıları da içeren derisi dikenli hayvanların oluşturduğu derisidikenliler (echinoderms) adı verilen grubun üyesidir. Bu grup, doğada başka hiçbir yerde bulunmayan bazı özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden en önde geleni, iskeletlerinin kalsit (doğal kalsiyum karbonat) kristallerinden oluşmuş olmasıdır. Daha az bilineni ise, bu hayvanların bağ dokularının sertliklerini hızlı bir şekilde değiştirebilmeleridir.

Szulgit ve Shadwick, bu değişkenliğin arkasında yatan mekanizmayı incelemek için, deniz hıyarı derisinin üzerinde bir dizi mekanik test uygulamışlar. Bu deneyler sonucunda sertlikteki bu farklılıkların, lifleri çevreleyen sıvının yapışkanlığındaki değişimlerden değil; doku boyunca ilerleyen uzun, elastik kollagen liflerin bağlanma ve kopmasından kaynaklandığını bulmuşlar.

Bu konuda daha önce yapılmış araştırmalar, kalsiyumu sertleştirici etken olarak gösteriyordu. Bu değişken doku bağlarını, kalsiyumu ayıran kimyasallarla dolu bir solüsyona koyduğunuz zaman, sertlik azalır, solüsyona tam tersine kalsiyum eklediğiniz zaman da sertlik artar. Ama, dondurmak ve eritmek gibi, diğer birçok süreç sırasında da, bu bağlar sertleşiyor veya yumuşuyor. Bu da mekanik süreçlerin de etkili olabileceğini gösteriyor.

Sol üstte bir deniz yıldızının üstünde ve sağda ise mercanın üzerinde bir deniz hıyarı görülüyor. Alttaki iki resimde de deniz hıyarlarının dikenli derisini gözlemleyebiliriz.

İşte burada *Cucumaria frondosa* gündeme geliyor: Son birkaç yıl içinde araştırmacılar, bu hayvanın sadece altderisinin tümünü dondurarak ve eriterek, altderinin dış kısmının çok yumuşak bir hal almasına, iç kısmının ise sertleşmesine neden olduklarını görmüşler. Bu çalışmayı takiben Szulgit ve Shadwick, derinin her tabakasından bölümler almışlar ve bunları değişik koşullarda deniz hıyarının altderi parçalarına bağlamışlar. Kalsiyum miktarı, donmak, erimek, vs. gibi, uygulama ne olursa olsun, genel olarak altderinin iç bölümünden alınan parçaların sertleşmeye, dış bölümünden alınanların ise yumuşamaya neden olduğunu bulmuşlar. Bir başka deyişle, deniz hıyarlarının altderileri, sertliği etkileyen iki farklı madde bulunduruyor; dolayısıyla bu değişme kalsiyuma bağlı değil.

Altderi parçaları üzerinde yapılan mekanik testler çok açık bir şeye işaret ediyor: sertlik arttıkça, dokudaki elastik lifler bu sertliğe, yapışkan maddelere (kollagen liflerin içinde bulunduğu yumuşak maddeler) göre daha fazla katkıda bulunuyor. Bir başak deyişle, sertlikle beraber esneklik de artıyor. Dolayısıyla, bu kollagen lifler ve yapıları sertliği belirleyen etkenler oluyor. Altderiye güç uygulandığında -örneğin birkaç hafif tokat-, elastik lifler, bütün doku boyunca ilerleyen sıkı ve esnek bir ağ yaratarak, birbirine bağlanıyor; sertleşme de beraberinde geliyor. Bu bilgiler sayesinde araştırmacılar artık bu sertleşme geçişinin arkasındaki biyokimyasal mekanizmaların tam olarak neler olduğu konusuna eğilebilirler.

(Nature News, 16 Mayıs 2000)

"Köpek kemiği", mineraller için bir kaynak mı?

Köpek kemiği şekliyle Kleopatra, Güneş sisteminde gördüğümüz en alışılmadık şekil"olduğunu belirtiyor. Steven Ostro. NASA'da çalışan bir astronom olan Ostro, Kleopatra'yı Arecibo Gözlemevi'ndeki (Puerto Rico) 305 metrelik teleskopla inceleyen ekibin başındaydı. Yer temelli bir radarla haritası çıkartılan Kleopatra, radyo dalgalarını o kadar iyi yansıtıyor ki astronomlar bu asteroidin daha çok, nikel ve demir gibi metallerden oluştuğunu düşünüyorlar.

"Kleopatra, iki asteroidin çok kuvvetli bir şekilde çarpışması, ama parçalarının tamamen dağılmaması sonucu oluşmuş olabilir" diyor Ostro.

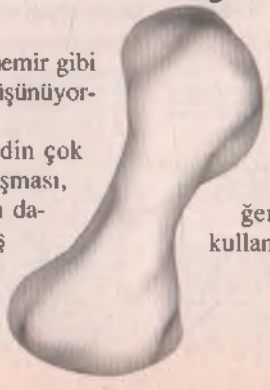

Kleopatra'nın bilgisayarda yapılmış resmi.

NASA'nın öngörülerine göre Kleopatra Dünya'ya hiçbir zaman çarpmayacak. Ama bir gün yapı malzemeleri için değerli bir hammade kaynağı olarak kullanılabilir!

(National Geographic News, Mayıs 2000)

Kuvantum saatleri daha dakik!

İngiltere ve NASA'daki araştırmacılar normal saatlerin tersine kuvantum saatlerinin, aralarındaki uzaklık ne kadar olursa olsun, mükemmel bir şekilde eşzamanlı (senkronize) ayarlanabildiklerini belirtiyorlar. Uydular aracılığıyla yapılan haritalandırma sistemlerinin doğruluk oranları, tamamen saatlerinin birbirlerine ne kadar yakın ayarlanabildiğine dayanıyor. Dolayısıyla, geliştirilen bu teknik insanların yerlerini belirlemede doğruluk payını artırabilir.

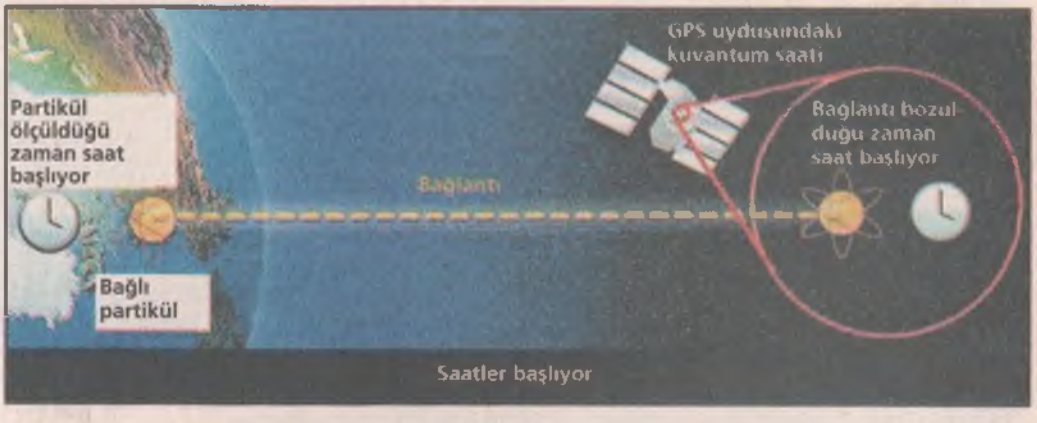

Normal saatleri senkronize etmenin iki yöntemi vardır. İlki, bir saatten diğerine bir zaman sinyali göndermektir. İkinci saat aralarındaki uzaklığı ve sinyalin hangi hızla geldiğini biliyorsa, sinyalin yol kat etme zamanını hesaba katarak, kendini ilk saate göre ayarlayabilir. Bu GPS (Global Positionning System) adı verilen ve Yerküre üzerindeki yerinizi uydular aracılığıyla gösteren aletlerde kullanılan sistemdir. Burada sorun, uyduların konumlarının mükemmel olarak ölçülememesi ve senkronizasyon sinyalini taşıyan radyo dalgalarının hızının hava koşullarına göre değişmesidir. Bu durumda bilgi tam doğru değildir; yanılma payı bırakmak gerekir.

İkinci yöntem ise iki saati aynı yerde ayarlamak ve daha sonra yerlerini değiştirmektir. Ama bunu yapmak için saatler hızlandırılmalıdır; ve görecelik bize, bu işlemin saatlerin yavaş gitmesine neden olacağını söyler. Bu rölativistik etki, GPS uydularındaki saatleri, uyduların büyük bir hızla yörüngeye fırlatıldıkları sırada, şaşırtmaya yeterlidir.

Şimdi, Bristol Üniversitesi'nden ve Kaliforniya, Pasadena'daki Jet Propolsion Laboratory adlı NASA'ya bağlı araştırma merkezinden araştırmacılar bir üçüncü yöntem daha geliştirdiler. "Bu yöntem saatleri tam olarak eşzamanlı ayarlamanızı sağlıyor, bu da GPS için çok önemli bir sorun" diyor Bristol ekibinden Richard Jozsa.

Kuvantum saatleri, fotonlar veya atomlar gibi, birbirlerine bağlanmış kuvantum partiküllerinden oluşan çiftlerden meydana geliyor. Bir partikülün halini değiştirdiğiniz zaman, ne kadar uzak olursa olsun, diğerininki de hemen değişiveriyor. Araştırmacılar, normalde 9 191 631 770 gigahertz'de salınan, iki sezyum atomunu bağlamayı öneriyorlar. Bu atomları, fizikçilerin kuvantum haberleşmesinden bahsederken kullandıkları kahramanlar olan "Alice" ve "Bob"a ait saatlere yerleştirecekler; bunlar da saatleri evrenin zıt kutuplarına götürecek.

Alice sadece kendi atomunda bir ölçüm yaparak, iki atomun tam tamına aynı anda salınmasını başlatabilir. Bu, zamanın ölçülmesini başlatacak olan tetik görevi yaparak bağlantıyı bozar. Alice'in atomun hangi halde bittiğini gösteren, ölçümünü nasıl yaptığına dair birkaç ayrıntıyla, Bob zamanı söyleyebilir. Sonuç, Alice ve Bob ne kadar uzak olursa olsun, mükemmel eşzamanlılık olacaktır.

IBM'in Yorktown Heights'de (New York) bulunan araştırma merkezinde çalışan kuvantum fizikçisi David Di Vicenzo bu öngörülerin doğru olmadığını belirtiyor. Ona göre, Alice ve Bob'un ölçümlerin taşınacağı ortak bir koordinat grubu üzerinde anlaşmaları gerekiyor. Ama bunu yapıp yapamayacakları konusunda endişeli. Çünkü uzay-zamanın eğik olduğu çok geniş mesafeler söz konusu...

Bu konudaki daha geniş tartışmaları *Quantum Physics* dergisinden bulabilirsiniz.

(New Scientist, 13 Mayıs 2000)

Zeytinyağı cilt kanserine karşı koruyor

Japon araştırmacılara göre, güneş banyosundan sonra cilde saf zeytinyağı sürmek cilt kanserinden koruyor. Araştırmacılar, zeytinyağını tümörlü farelerde güneş sonrası losyon olarak kullanmışlar ve bu uygulamanın tümör büyümesini yavaşlattığını görmüşler.

Güneş ışığındaki ultraviyole (UV) radyasyonu, cilt hücrelerindeki DNA'ların zarar görmesine ve anormal bir şekilde büyümesine neden oluyor. Bu da genellikle cilt kanserine yol açıyor. E vitamini gibi antioksidanların, UV ışınlarına karşı cildi koruduğu düşünülüyordu. Kobe Üniversitesi Tıp Okulu'ndan Masamitsu İchihashi ve meslektaşları, önemli bir antioksidan kaynağı olan zeytinyağının UV ışınlarına karşı cildi koruyup korumadığını araştırmaya karar verdiler.

Tüysüz farelere, bir güneş lambası aracılığıyla haftada üç sefer UV ışınları vermişler. Bu güneş banyosundan beş dakika sonra ise ciltlerine ya normal zeytinyağı ya da saf zeytinyağı sürmüşler. 18 hafta sonra, kontrol grubunda yer alan, yani hiç zeytinyağı sürülmeyen farelerde cilt tümörleri gelişmeye başlamış. Normal zeytinyağı sürülenler biraz daha iyi durumda imiş. Saf zeytinyağı sürülenlere ise, herhangi bir kanser belirtisi gösterene kadar, fazladan altı hafta daha güneş banyosu uygulamak durumunda kalmışlar. Ayrıca, bu farelerin tümörlerinin daha küçük, daha ender ve deri hücrelerinde daha az DNA hasarı olduğunu tespit etmişler.

Araştırmacılar, zeytinyağının güneş yanığına karşı koruyucu bir tabaka oluşturmadığını hemen belirtiyorlar. Ancak, güneşlendikten sonra zeytinyağı sürmek, cildi zararlı ışınlardan korumaya yardım ediyor.

(New Scientist, 13 Mayıs 2000)

İnsanlığın uzayda gözlediği en uzak nesne

New Mexico'da Sacremonto Dağları'nda bulunan SDSS Gözlemevi

Sloan Sayısal Gökyüzü Tarayıcısı SDSS (Sloan Digital Sky Surve), heyecan verici gözlemlerine bir yenisini daha ekledi. Kaliforniya Üniversitesi'nden Marc Davis'in başında bulunduğu grup, gözlemledikleri kuvasardan gelen ışığın, evrenimizin bebeklik dönemine ait olduğunu ortaya çıkardı. Böylece şimdiye kadar insanlığın gözlemleyebildiği en uzak cismi keşfetmiş oldular.

Astronomlar, uzaydaki cisimlerin bize olan uzaklıklarını ölçmek için kırmızıya kayma oranlarını kullanıyorlar. Evrenin genişlemesinden dolayı ışığın spektrumu kırmızıya kayar, bu uzaklaşmanın bir sonucudur. Bir cisim ne kadar uzaktaysa, ondan bize ulaşan ışığın kırmızıya kayması da o kadar büyük olur. Astronomide uzaklık zaman demek olduğundan, bu ışık evrenin o kadar genç yaşından geliyor demektir. Davis'in grubunun gözlemlediği SDSS 1044-0125 isimli kuvasarın kırmızıya kayma oranı 5.8. 15 milyar yaşındaki evrenimizden gelen bu ışık, evrenimizin daha bebeklik günlerinden bize ulaşıyor; daha birkaç milyar yaşında olan evrenimizden.

Kuvasarlar büyük olasılıkla galaksi oluşumlarının ilk evreleri. Araştırmacılar, bunların ortalarında kara delik bulunan, çok parlak yıldız türünden cisimler olduğunu sanıyorlar. Bizden çok uzakta olmalarına rağmen parlak görünebiliyorlar. Bunun nedeni kara deliklerin çevrelerindeki bütün maddeleri yutarak, çok büyük enerji açığa çıkarıyor olması.

Bu kadar uzakta bulunan kuvasarlar ender gözlemlenebiliyorlar. SDSS bu alanda oldukça ileride bulunuyor. Bu buluştan önce de tam bine yakın kuvasar gözlemlenmiş ve bunların sekiz tanesi şimdiye kadar gözlemlenen en uzak cisimler. Bilim insanları bu kuvasarları gözlemleyerek galaksilerin doğumu, formasyonları ve kara delikler hakkında bilgi edinmeyi umuyorlar.

Sloan Projesi 200 milyona yakın cismi gözlemlemeyi planlıyor. Bu cisimlerden bir milyona yakını kuvasarlar olacak. 2.5 metrelik özel teleskop ile bu kuvasarlardan en uzakta bulunan 100 bin tanesinin gözlemlenebileceği umuluyor.

(http://www.sdss.org/news.
Çev.: Deniz Eriş Tamer)

Karate fiziği: Tuğla mı kırılacak, parmaklar mı?

Fizik alanında uzmanlaşma değişik şekillerde olabiliyor. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ndeki (MIT) öğrenciler tez yazarak yapıyorlar bu işi. Manhattan'daki Karate Enstitüsü'nde ise, tuğla kırarak!

Tekvandoda dördüncü derece siyah kuşak sahibi Ben Paris bilimsel ilkeler konusunda bildiklerini göstermekten çok hoşnut. Önce, kuşağını düzeltiyor. Sonra, kısa ve keskin bir şekilde bağırdıktan sonra, sol bacağını öne çıkararak, ayağıyla üç tuğla kırıyor. Paris, en fazla beş tuğla kırabildiğini söylüyor ve ekliyor, "Kuvvet bakımından beni sınırlayan bir şey yok ; ancak tuğlaları tutan ellerin büyüklükleri beni kısıtlıyor ".

Çok az şey, fiziğin gücünü bir karate vuruşundan daha iyi kanıtlayabilir. Çıplak elle, eğitimsiz bir şekilde tuğla kırmaya kalkarsanız, parmaklarınızdan birini kırabilirsiniz. Doğru kuvvet, momentum ve duruşla bu işi yaparsanız, tuğlayı anında kırabilirsiniz. MIT'de fizikçi olan Michael Feld, şaşırtıcı bir şekilde, bu işte hiç hile olmadığını söylüyor. " Burda gördüğümüz şimdiye kadar yapılan en verimli insan hareketlerinden biridir " diye ekliyor.

1970'lerde, Feld karatede kahverengi kuşak almak için uğraş verirken, hocası Ronald McnNair de fizik bölümünde onun öğrencisiymiş (McNair daha sonra trajik bir şekilde Challenger uzay mekiğinde astronot olarak görev yaparken hayatını kaybetmiş). İki adam da karatenin sırrının vuruştaki hızda ve odaklamada olduğu konusunda hemfikir. Ancak, bir karate vuruşunun hızı en fazla ne olabilir? Bunu öğrenmek için, öğrencisi Stephen Wilk ile birlikte çalışıyorlar ve saniyede 60 ya da 120 defa yanıp sönen bir eletronik flaş yapıyorlar. Sonra, McNair ve diğerlerinin tekme ve yumruk vuruşlarını fotoğraflıyorlar. Film tab edildikten sonra, yumruk hedefine ulaşana kadar elektronik flaşın kaç defa yanıp söndüğünü sayarak, bir yumruğun hızını hesaplıyorlar.

Feld ve MacNair, karateye yeni başlayan öğrencilerin saniyede 6 metrelik bir karate vuruşu yapabildiklerini; bunun da 31 cm'lik bir tuğlayı kırmak için yeterli olduğunu görmüşler. Ancak siyah kuşaklı McNair, saniyede 11 metrelik bir vuruş yapabiliyor ve bu hızda eli yaklaşık 3 bin nevtonluk bir kuvvetle vurabiliyor. Bir beton parçası toplamda 300 kilo kadar gelen birkaç kişiyi taşıyabilir. Ama bu kadar kuvveti bir yumruk kadar küçük bir alan üzerinde yoğunlaştırdığınız zaman, beton parçası kırılacaktır.

Bir başka önemli nokta ise elin izin konumundadır. Kemiği elinizin ucunda, küçük parmağınızın altında hissetmeniz gerekli. İnsan kemikleri ağırlığa, betondan 40 kat daha fazla dayanıklıdır. İnsan elinin doğal yapısı da vuruşun etkisini azaltır. Kaslar, tendonlar, bağlar ve eldeki diğer yumuşak dokular doğal bir yastık görevi yapar ve enerjiyi kola doğru dağıtır.

Elbette, iyi boksörler, siyah kuşak bir karateci kadar kuvvetli ve hızlı vuruş yapabilirler. Onlar neden beton tuğlalar kıramıyorlar? Yanıt, vuruşlarının doğasında yatıyor. Boksörün bir vuruşunu bir başkası izler. Bu, vuruşa maksimum momentum verir (tenis ve golf oyuncuları da aynı mantığı takip ederler) ve rakibi yere düşürmeye yardımcı olur. Ancak bu, rakibin beynini uyuşturmak için tasarlanmış bir vuruştur, kafatasını kırmak için değil. Diğer yandan, bir karate vuruşunun arkasından bir başka darbe gelmez; bir kobra gibi çıkar ve hemen geri çekilir. Bir siyah kuşak karateci, beton tuğlaya vurduğunda, örneğin birkaç milisaniyeden de az bir süre tuğlaya dokunur ve tuğla çatırdayarak kırılır.

(Discover, Mayıs 2000.
Çev.: Emel Akçalı)

her siparişe Türkiye Kitap Katalogu hediye*... her siparişe Türkiye Kitap Katalogu hediye*...

Kargo Ücreti Ödemeden Adresinize Teslim

im yayın tasarım
CC 237 Mecidiyeköy – (80303) İSTANBUL
Tel :(0212) 520 70 33 • Tel :(0532) 213 99 17
Faks :(0212) 520 86 68 • Faks:(0532) 219 01 37

mitbil-im kitapları

Kültürlerde Şahmeran
Tankut Sözeri

im

Kültürlerde Şahmeran

Tankut Sözeri

Uzaktan bakıldığında rüyada yaşayan bir halk görüntüsünde olan bu insan denizinin geleceğini biçimleyen günümüz değil mi? Öyleyse günümüzü de dün belirlemiştir.

Toplumlar ileriye doğru giden kervanlara benzerler. İleriye doğru giden bu kervan yorulur ve gereksiz yüklerinden bazılarını yol üstünde bırakır.

İşte o kervanın bıraktığı yükler, kıyıda köşede yaşamaya devam ederler. O yaşayan her ne ise, hiç farkına varmadığımız biçimde ya da durumda bazen bizi yönlendirir ya da başka biçimlerde ortaya çıkar.

Bu çıkış bazen kırılanı onarmak biçiminde ya da tersi biçiminde görünebilir. Çünkü, toplumlarda üretim ve tüketim ilişkileri değiştikçe günlük yaşamın hızı da erekleri de değişir. Ama inançlar hemen değişmez. Değişse idi, birçok toplum gibi, Mısır'ı "Bahr-ı Hazer'de" Kızıl Deniz'de Firavun'u sulara gömerek arkada bırakan Musa'nın kavmi değişirdi. Yani o günler için. Günümüzde hala "Ağlama Duvarı" önündeler...

SİPARİŞ KODU ▶ 39
1. Hamur Kağıt
XXII + 280 Sayfa
10.5 x 18 cm
4.000.000 TL

YENİ
Kıyıda Köşede
Şahmeran Kültür İzleri
RENKLİ BASKI

SİPARİŞ FORMU

☐ BAY ☐ BAYAN :
☐ EV ☐ İŞ ☐ OKUL ADRESİ :
SEMT:
İLÇE : ŞEHİR: POSTA KODU:
☐ EV ☐ İŞ TEL : 0 FAKS:
E-MAIL :
CEP TELEFONU : 0 ICQ:
MESLEK : BRANŞ: YAŞ:
İLGİ ALANLARI : SİPARİŞ TARİHİ: 0 0

SİPARİŞ KODU	FİYATI		SİPARİŞ ADEDİ		SİPARİŞ TUTARI
39	4.000.000 TL	X		=	TL

*Her kitap siparişinizle birlikte, Türkiye'deki 1.000 yayınevinin, her konuda yaklaşık 50.000 çeşit kitabının yer aldığı TÜRKİYE KİTAP KATALOĞU yayınevimizin hediyesi olarak ücretsiz gönderilecektir.

DUYURULARINIZDAN TALEPLERİM
Yeni Yayınlarınız ▶ ☐ Posta ile bildirin. ☐ Faks ile bildirin. ☐ E-mail ile bildirin. ☐ SMS ile bildirin.
Kampanyalarımız ▶ ☐ Posta ile bildirin. ☐ Faks ile bildirin. ☐ E-mail ile bildirin. ☐ SMS ile bildirin.

NOT: Bu sipariş formunu fotokopi ile çoğaltarak da kullanabilirsiniz. İlan edilen kampanyamız 30 Haziran 2000'e kadar geçerlidir. Teslimat süremiz sipariş formunuzun yayınevimize ulaşmasını takiben tümTÜRKİYE ve KİBRİS genelinde maksimum 48 saat olup, kitaplarınız kargoyla adresinize teslim edilecektir. Kargo şubesi olmayan bölgelere ise APS posta ile gönderilerek, kargo veya posta teslimat giderleri yayınevimiz tarafından karşılanacaktır.

SOLDA ADET(LER)İNİ VE NET TUTARINI BELİRTTİĞİM SİPARİŞİMİN BEDELİNİ AŞAĞIDA İŞARETLEDİĞİM YÖNTEMLE ÖDEDİM.

☐ ▶ AŞAĞIDAKİ KREDİ KARTI HESABIMDAN ALINIZ.
Kart Türü : ☐ VISA ☐ MASTERCARD ☐ EUROCARD
Kart No. :
Geçerlilik Tarihi : Banka/Kurum Adı :
Kart Sahibi : İmza:

☐ ▶ AŞAĞIDA İŞARETLEDİĞİM BANKA HESAP NUMARANIZA YATIRDIM

☐ ABANK	(0068) 05506351	☐ İŞ BANKASI	(1217) 0040280
☐ AKBANK	(0020) 0070041	☐ KOÇBANK	(965) 13930753
☐ DEMİRBANK	(710) 0104715	☐ OSMANLI	(1220) 657276
☐ DENİZBANK	(9040) 056540	☐ PAMUKBANK	(108) 09216085
☐ EGSBANK	(020) 30325	☐ SÜMERBANK	(344) 1139561
☐ ESBANK	(034) 3136330	☐ TOPRAKBANK	(012) 7714031
☐ GARANTİ	(088) 6202258	☐ VAKIFBANK	(10012) 2786056
☐ INTERBANK	(8240) 462908	☐ YAPI KREDİ	(006) 304160151
☐ İKTİSAT	(853) 315733101	☐ ZİRAAT	(0625) 249711

Havaleyi ☐ ATM'den ☐ Telefonla ☐ İnternetten ☐ Şubeden ☐ EFT yaptım.

☐ ▶ 654443 NUMARALI POSTA ÇEKİ HESABINIZA YATIRDIM.
Posta çeki alındısını sipariş formuyla birlikte faksluyorum/postalıyorum.

☐ Kargoyla Adres Teslim ☐ Kargoyla Telefon İhbarlı ☐ Postayla

FORMU FAKS VEYA ADRESİMİZE GÖNDEREBİLİRSİNİZ

FAKS NUMARAMIZ	POSTA ADRESİMİZ
(0.212) 520 86 68	CC 237 MECİDİYEKÖY (80303) İSTANBUL

İnternet savaşları devam ediyor: Microsoft'a darbe

Geçtiğimiz Nisan ayında Microsoft, anti-tekel yasalarını ihlalden mahkûm oldu. Davanın yargıcı, Microsoft'un, "Sherman Anti-Tröst Anlaşması"nı ihlal ettiğine karar verdi. Yargıcın gerekçeleri şöyle: Şirket, PC işletim sistemi yazılımında tekel oluşturmak için rekabete aykırı bir yol izledi. Web-browser piyasasında başlamakta olan rekabeti kasten engelleyerek tekel oluşturmaya çalıştı. Teknolojik yenilikleri engellemek için yürütülen kampanya çerçevesinde, Internet Explorer Web browser'ını, Windows işletim sistemine bağladı. Yargıç, Microsoft'a yönelik antitröst davalarından birinde ise şirketi haklı bularak şu kararı açıkladı: Şirketin diğer şirketlerle yaptığı pazarlama sözleşmeleri, Netscape'in dağıtımını engellememiştir.

Mahkûmiyet kararının ardından Bill Gates tehditvari inciler döktürdü. ABD Federal Mahkemesi'nin anti-tekel yasalarını ihlal ettiği yönündeki kararı karşısında temyize gideceklerini açıklayan Microsoft'un kurucusu Bill Gates, aleyhlerinde alınacak radikal bir kararın tüm dünya ekonomisini olumsuz etkileyeceğini savundu ve "Yıkılmadık, ayakta kalacağız" dedi. Şirketin İcra Direktörü Steve Ballmer ile birlikte basın toplantısı düzenleyen Gates, karşılaştıkları bu duruma rağmen, Microsoft'un müşterilerine hizmet etme ve yeni ürünler geliştirme görevini hiçbir şekilde aksatmadan sürdüreceğini belirterek, "Microsoft ile gurur duyuyorum. Adli sürecin sonunda kazanan biz olacağız" açıklamasını yaptı. Gates, bilgisayar yazılım sektörünün ABD ve dünya ekonomisinin lokomotifi haline geldiğini de vurgulayarak, Microsoft aleyhinde alınabilecek radikal bir kararın, tüm dünya ekonomisini olumsuz etkileyeceği uyarısında bulundu.

Gates, federal hükümet temsilcileriyle aylardır süren uzlaşma görüşmelerinin çökmesinden Microsoft'un sorumlu olmadığını ve Microsoft'un dünyada yenilik ve yaratıcılığın simgesi haline geldiğini anlatan Gates, çalışmalarını aynen sürdüreceklerini belirtti.

Microsoft'un İcra Direktörü Steve Ballmer da, temyizin uzun bir süreç olduğunu ve temyiz sonucunda nihai karar ortaya çıkana kadar hiçbir şeyin belli olmayacağını söyledi. Ballmer, uzlaşma görüşmelerinin başarısızlığa uğramasına karşın, bundan sonra da federal hükümet ile anlaşmak yönünde çaba göstermeye hazır olduklarını ifade etti.

Microsoft aleyhindeki davayı açan Federal hükümet yetkilileri, Yargıç Jackson'ın kararından büyük memnuniyet duyduklarını belirttiler. Adalet Bakanı Janet Reno, "Karar çok haklı. Microsoft, tekel oluşturarak diğer üreticileri ve tüketicileri zarara sokuyor" dedi. Adalet Bakan Yardımcısı Joel Klein da, "Hiçbir şirket, yasaların üstünde değildir. Federal yargıcın kararı da bu gerçeği bir defa daha göz önüne seriyor" dedi.

Federal yargıcın kararının ardından, Microsoft'un cezalandırılması aşamasına geçilecek. Ancak şirketin bölünmesi yolundaki muhtemel bir karardan, daha hafif tedbirlere kadar uzanan önlemler, daha aylarca mahkemede görüşülecek. Microsoft, cezalandırma kararının ardından fiilen temyiz aşamasına geçebilecek. Microsoft'un kaderinin belirlenmesinin bir yıldan kısa sürede gerçekleşmesine olanak bulunmadığı ifade ediliyor.

ABD Federal Mahkemesi'nin Microsoft ile ilgili kararı açıklaması, Microsoft hisse senetlerini vurdu. Nasdaq borsasında Microsoft hisse senetleri, kararın açıklanacağı gün yüzde 14.4 oranında değer kaybetti. Microsoft hisselerindeki bu hızlı gerileme, halen şirketin en büyük ortaklarından olan Bill Gates'in de bir günde yaklaşık 12.1 milyar dolar (7.2 katrilyon lira) kaybetmesine neden oldu.

Rakip bilgisayar şirketlerinin temsilcileri, Microsoft aleyhindeki kararı memnuniyetle karşıladıklarını belirttiler. Netscape'ten James Barksdale, "Haklı olduğumuzu ispatladık. Bu karar tüketici ve teknolojiyi kullananlar için büyük bir karardır. Bu sayede Amerikan teknoloji liderliği ve küçük teknoloji şirketlerinin iş yapabilme olanağı iyileşecektir" dedi. Sun Microsystems'den Scott McNealy ise "Bu karar dünyada herkesin bildiği bir şeyi doğruluyor. Microsoft, yasadışı hareket etmiş bir monopoldür. Microsof'un üç ayrı şirkete bölünmesi gerekir" dedi.

Haklarında alınan anti-tekel yasasını ihlal kararının, uzun bir hukuki sürecin ilk aşaması olduğunu belirten Microsoft Türkiye Genel Müdürü Süreyya Ciliv, gelişmeleri şöyle değerlendirdi: "Şimdi, bu kararı alanlar, önümüzdeki 6 ay içinde, bir çözüm önerecekler. Bizim için de temyiz süreci başlayacak. Temyizde, bu işin uzmanı 3 hakimden kurulu bir kurul karar verecek. Bunun 12-18 ay alacağını tahmin ediyoruz. Microsoft, temyiz mahkemesinde çıkan kararı, tüm dünyada uygulayacak. Bir boks maçında, kötü yumruklar alabilirsiniz. Ama bu maçı kaybettiğiniz anlamına gelmez. Maç daha bitmedi ve maçı biz kazanacağız."

Galatasaray'ın başarısında bilişim faktörü

Galatasaray'ın başarısının arkasındaki önemli faktörlerden birinin, bir bilgisayar programı olduğu ortaya çıktı. *Milliyet* gazetesinde Halil Özer'in hazırladığı yazı dizisinde (18 Mayıs) açıklandığına göre, Fatih Terim mutlaka bir bilgisayar programı ister. Bu program Norveç'te bulunur. Rosenborg maçı için Norveç'e giden Galatasaray ekibi, Rosenborg'un böyle bir program kullandığını öğrenir. Fatih Terim bir deneme yapmak ister ve deneme yapılır.

Terim'in "mutlaka istiyorum" dediği bu bilgisayar programında her futbolcunun yaptığı doğrular ve yanlışlar ayrı ayrı dosyalarda toplanıyor. Frikik atışları, pas yüzdeleri, köşe vuruşları, isabet oranları tek tek hesaplanıyor. Maç bittiğinde tuşa basıldığı anda kimin nasıl oynadığı ortaya çıkıyor. Örneğin, Rosenborg maçında kırmızı kart görmesine rağmen Vedat, programa göre sahanın en iyisi olarak görünüyor.

Fatih Terim aradığını bulur, fakat programın fiyatı öğrenildiğinde iş yatar. Yönetim, "Bu parayı ödeyemeyiz" der. Bilgisayar programı tam 38 bin dolardır.

Basın danışmanı Turgay Vardar, bu programın bir benzerini İtalya'da bulur. 1300 dolarlık bu program öncekine göre daha basittir, ama iş görür. Almak için İtalya'ya giderler. Programın sahibi olan şirketin adı ilginçtir: G.S. Soccer. Açılımı "General Static Soccer".

Program satın alınır ve Florya'ya getirilir. Bu program 90 dakikalık maçı 42 maddeye bölüyor. Oyunun bütününün ve tek tek futbolcuların analizini yapıyor. Oyunculara 100 üzerinden puan veriyor. Söylendiğine göre, o gün bugündür Florya'da kullanılan bu program, Fatih Terim'in eli ayağı gibi.

Sanal seks bağımlılığı hızla artıyor: "İnternet sekste devrim yarattı"

Geçen ay Superonline haber bülteninde (17.05.2000) önemli bir haber yer aldı. Haberde sanal seks bağımlılarının sayısının hızla arttığı ifade ediliyor.

ABD Kaliforniya'da seks bağımlılığı üzerine yapılan bir konferansta, online seks alışkanlığındaki artışın ciddi boyutlara ulaştığı açıklanmış. Ev hanımlarından eşcinsellere kadar, toplumun her kesimini etkileyen sanal seks merakı, psikologları endişelendiriyor.

Konferansta, internet üzerinden seks yapan kadın ve erkeklerin oranının, hemen hemen eşit olduğu belirtilmiş. Oysa genel kanı, siber seksin erkeklerin tekelinde olduğu yönündedir. Yapılan araştırmalar, kadınların internette seksi tercih etmesinin temel nedeninin, belirsiz kimlik olanağı olduğunu gösteriyor. Kadınlar, tanımadıkları ve kendilerini tanımayan biriyle heyecan yaşamanın büyüsüne kapılıyor. Yapılan ankete katılan kadınların büyük bölümü, özel chat odalarında seks içerikli sohbet etmeyi, pornografik resimlere bakmaya tercih ettiklerini açıklamışlar. Son yapılan bir araştırmaya göre, internet kullanıcılarının yüzde 15'inin, seks içerikli chat odalarını ve porno sitelerini ziyaret ettiği tahmin ediliyor. Bana kalırsa bu oran çok daha yüksek. İnterneti seks amaçlı kullananların yüzde 9'u ise, ekran karşısında haftada 11 saatten fazla zaman geçiriyormuş.

Dr. Al Cooper, "İnternet, sekste devrim yarattı" diyor ve ekliyor: "Tıpkı birinci sınıf kokainin, madde bağımlılığına yeni bir boyut kazandırması gibi. Kadınlar hâlâ, sekste şiddete maruz kalmaktan, cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklardan ve toplumun tepkisinden korkuyor. Oysa internette kimliğiniz belli değil. Ve ne isterseniz isteyin, aradığınız fantaziyi internette bulmanız çok kolay."

Ancak psikologlar, sanal seksin bu gelişiminden pek de memnun değil. İnternet üzerinde insanların kendi kimliğiyle var olmaması, fetiş ve fantezi sitelerinin sayısındaki hızlı artış, siberseks bağımlılığı oluşturuyor.. Bu da, gündelik hayattaki ilişkilerin aksamasına neden oluyor.

Arizona'daki Sierra Tucson Kliniği'nde görev yapan Kimberly Young da, genellikle yalan üzerine kurulan sanal seksin bağımlılık yaratma olasılığına dikkat çekmiş. "Bir süre sonra, kişi kendini engelleyemez hale geliyor. Çünkü seks için bir tuşa basmak yeterli oluyor."

Uzmanlar, cinsel tercihini tam olarak yapmamış genç erkeklerin ve homoseksüel olduğunu açıklamaktan çekinenlerin de, internette seksi tercih ettiğini ifade etmişler. Konuyla ilgili olarak konferansta söz alan konuşmacılar, siberseks bağımlılığının ciddi bir hastalık olduğunda ve acil tedavi gerektirdiği konusunda hemfikir. Psikologlar, sanal seks düşkünlüğünün, yeme bozukluğu ya da diğer psikolojik sorunlar gibi ele alınması gerektiğini ve hastaya terapi uygulanması gerektiğini düşünüyor.

Sağlıklı bir cinsel yaşamdan alıkonulan insanlar, bir şekilde bu temel ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliyorlar. İnternet ise sayıca bol ve ulaşılması kolay olan seks/pornografi siteleriyle bu ihtiyaca sanal bir cevap veriyor. Toplumsal sistemin yapısından doğan cinsel çarpıklıklar, aynı sistemin ürünü olan ve o sistemin kontrolü altındaki internet kanalıyla derinleşerek var olmaya devam ediyor. Bu bağlamda, internetin sekste devrim yapmasından değil ama, karşıdevrimi kronik hale getirerek sürdürmesinden bahsedebiliriz. "İnternet bir özgürlük alanıdır" diyenler, herhalde bu konu bağlamında özgürlükten, cinsel yozlaşmayı anlıyorlar.

İki kavram

Link ve Hypertext: Web sayfasındaki bir noktadan, başka bir web sayfasına bağlanmayı sağlayan arabirime **link** denir. İmleç (yani farenizin hareketiyle oynayan ok şeklindeki işaret) bir link'in üzerine geldiğinde el şekline dönüşür. Link, kullanıcıyı, o konuyla ilgili başka bir sayfaya ya da bilgisayara yönlendirir. Çoğunlukla farklı bir renkte gözükür. Link, bir metin parçasının üzerindeyse, metnin bu bölümüne **hypertext** denir.

e-postalar
ardaodabasi@mailcity.com
ardaod@superonline.com

Kitapsaray
10 Mayıs - 20 Haziran
bütün yayınevlerinin kitaplarında
%30
indirim
Babıâli Caddesi, No: 14 Cağaloğlu/İst.
Tel: (0212) 527 79 82 - 522 18 94
www.kitapnet.com

Anna Freud'dan çocuk psikanalizi üzerine

Elimizdeki *Çocuklukta Normallik ve Patoloji* kitabının yazarı Anne Freud, Sigmund Freud'un altıncı ve son, aynı zamanda psikanalizle ilgilenen tek çocuğu. Kitabı çeviren Ali Nahit Babaoğlu'nun belirttiğine göre, 1895 doğumlu Anna, küçüklüğünden itibaren, Freud'un dostlarına yazdığı mektuplarda adı en çok geçen çocuğuymuş.

Anna olgunluk sınavını tamamladıktan sonra pedagoji eğitimi alıyor ve 19 yaşındayken öğretmen oluyor. Eğitimini öğretmenlik alanında yapması ve uzun süre öğretmen olarak çalışması, ileride kendini çocuklara ve çocuk psikanalizine adamasına zemin oluşturmuş. Öğretmenliğiyle aynı zamanda psikanaliz eğitimine de başlıyor. O sıralarda psikanaliz eğitiminin bir programı olmadığı için, doğrudan birinci kaynaktan, babasından dersler almış. Psikiyatri eğitimi için de, bir psikiyatri kliniğinde Dr. Schilder ve Dr. Hartmann'la birlikte çalışıyor. Burada ağır psikoz olgularını gözlüyor, o zaman kullanılan tedavi yöntemlerini öğreniyor, hastaların bütün hezeyan sistemlerini izliyor. İki yılı aşkın bu genel eğitimin yanı sıra, Viyana Üniversitesi'nin psikoloji derslerine de devam ediyor. Anna, 1922'den itibaren artık psikanaliz kongre ve seminerlerine katılamayan babasını temsilen bütün kongrelere katılıp, onun ağzından konuşmaya; aynı zamanda kendi görüşlerini de ayrıca sunarak, ikisi arasındaki ayrımları da göstermeye başlıyor. S. Freud'un, kızına analiz yapması için izin verişinin tarihi ise 1923. Babasının kurduğu Viyana Psikanaliz Birliği çevresinde uzun yıllar ciddiye alınmayan ve "acemi" olarak kabul edilen Anna, sonraları bu birlik içinde, başkanlık yapacak kadar sağlam bir yer ediniyor. Almanya'nın Avusturya'yı ilhakının ardından, baba-kız İngiltere'ye sığınmak zorunda kalıyorlar. Ağır kanseriyle boğuşan S. Freud'un Londra'daki son 15 ayı, Anna'nın gözetiminde ve yakın ilgisiyle geçiyor. Babasını 1939'da kaybeden Anna, İngiltere'nin de savaşa girmesiyle, 1940'da savaş yüzünden kimsesiz kalmış çocuklar için Hampstead Çocuk Terapisi Kliniği'ni açıyor. Bu kurum 50 çocuğu barındırmasının yanı sıra, çeşitli yurtlar için de gündüz yuvası olarak çalışıyor. Burada aynı zamanda çocuk gelişimine ilişkin derin araştırmalar da yapılıyor. Anna Freud'un, kendisi gibi çocuk psikanalizi alanında çalışan Melaine Klein ile yaptığı kuramsal tartışmalar, İngiliz psikanaliz çevrelerinde ciddi bölünmelere neden oluyor. 1982'de Londra'da ölen Anna Freud'un mezarı, babasınınkinin yanı başında.

Metis Yayınları'nın psikiyatri ve psikanaliz alanındaki temel kitapları içeren Ötekini Dinlemek Dizisi kapsamında yayımlanan *Çocuklukta Normallik ve Patoloji*, psikanalitik ilkelerin çocuk terapisine uygulanmasına öncülük etmiş Anna Freud'un son kitabı. A. Freud, 1965 yılında yayımladığı bu kitabın, Hampstead Çocuk Terapisi Kliniği'ndeki çalışmaların ürünü olduğunu söylüyor. Önsöz'ünde, kitaptaki görüşlerine temel sağlayan klinik için, "En küçük yaşlardan gençliğin ileri yaşlarına kadar bütün çocuklar için çalışan bu psikanalitik poliklinik, en yaygın eğitim güçlüklerinden ve gelişim sürecindeki yavaşlamalardan, en ağır psikotik ya da otistik hastalık biçimlerine ve başıboşluk belirtilerine kadar, geniş bir ruhsal bozukluk dizgesinin analitik incelenişine olanak sağlamaktadır" değerlendirmesini yapıyor.

Çeviri 1965'de yayımlanan İngilizce orijinali üzerinden değil, yine Anna Freud'un bizzat çevirerek 1967'de yayımladığı Almancası üzerinden yapılmış. Bunun nedenini, çeviriyi yapan, kendisi de çocuk psikiyatrisi üzerine 7 yılı aşkın emek vermiş, dergimiz yazarlarından Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu, "Yazarın kendi önsözünde de vurgulayarak belirttiği gibi Almanca çevirinin, yazarın kendi tarafından anadilinde yapılmış yeni bir versiyonu olarak sunulmuş olması ve psikanalizin ortaya çıkışında o çağın büyük kültür merkezi Viyana'nın Almancası'nın oynadığı büyük rolün, daha sonra psikanalizin gelişiminde çok fazla gözardı edildiğinin bugün anlaşılmış olması" biçiminde açıklıyor.

Ötekini Dinlemek Dizisi'nin Yönetmeni Saffet Murat Tura, kitapta gündelik yaşamda karşılaşılabilecek çocukluk ve gençlik ile ilgili pek çok sorunun psikanalitik bir teorik gözlükle, ama psikanalizin temel inceleme tekniğinin dışında ele alındığını belirtiyor. Bu yanıyla kitabın, A. Freud'un çocuk psikanalizi konusundaki temel görüşlerini güvenilir biçimde temsil etmesinin yanında, çocuk yetiştiren herkesin de ilgisini çekebileceğini belirtiyor.

(Çocuklukta Normallik ve Patoloji -Gelişimin Değerlendirilmesi-, Anna Freud, Çev. Ali Nahit Babaoğlu, Metis Yayınları, Ocak 2000, 182 sayfa.)

United States Of İrtica 1945-1999

Araştırmacı-yazar Cengiz Özakıncı'nın yukarıdaki başlığı taşıyan kitabının bir de alt başlığı var: *Soğuk Savaş Dönemi'nden Yeni Dünya Düzeni'ne Türkiye'de İrtica ve Emperyalizm.*

Genç Cumhuriyet, dini dünya işlerinden ayırmak için devrim niteliğinde atılımlar yapmış; halifeliği kaldırmak gibi yönetimle ilgili düzenlemeler yanında, Öğretim Birliği Yasası, Latin Harflerinin Kabulü, Kılık-Kıyafet Yasası gibi düzenlemelerle de Toplumsal Aydınlanma yönünde dev adımlar atmıştı. Dinsel gericilik, neredeyse toplumsal bütün alanlarda yozlaşmanın başladığı, "küçük Amerika olmak" hedefiyle hareket eden Menderes hükümeti döneminde, ABD'nin de güdümünde, devlet eliyle beslenmeye başlayacaktı yeniden. Cengiz Özakıncı'nın araştırmasının başlığında vurguladığı 1945 yılı, "irtica" tohumlarının atıldığı Menderes hükümeti dönemini göstermesi bir yana, gelişip serpilmesine son derece uygun koşulları bulacağı bir sürecin başlangıcını da işaret ediyor. İrticanın laik düzeni tehdit eder boyutta gelişmesi, ABD'nin Yeni Dünya Düzeni politikalarında, Türkiye'nin de içinde yer aldığı "ılımlı İslamla" yönetilen bir yeşil kuşak oluşturma projesi çerçevesinde hız kazanacaktır.

Cengiz Özakıncı işte bu çalışmasında, dinsel gericiliğin emperyalizmle göbek bağını gözler önüne seriyor. Amerika'yı "Büyük Şeytan" olarak niteleyen, her fırsatta Amerika karşıtı söylevler çeken din ağalarının, gerçekte Amerika'nın en sadık işbirlikçileri olduğunu ve Amerika'dan icazet almadan politika yapmadıklarını belgelerle gösteriyor.

(United States Of İrtica 1945-1999, Cengiz Özakıncı, Otopsi Yayınları, Ağustos 1999, 319 sayfa.)

Osmanlılarda hastaneler, eczacılık ve tıp

İÜ Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, Osmanlı ve Avrupa kaynaklarına dayanarak hazırladığı *Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Taba-*

bet ve Bunların Dünya Çapındaki Etkileri adlı kitabında, Osmanlı tıbbı, saray eczacılığı ve hastanelerinin dünya çapındaki etkilerini gösteriyor. Arslan Terzioğlu bu kitabında Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya kültürüne katkısının Roma İmparatorluğu ile kıyaslanabileceğini savlıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. yılı kutlamaları dolayısıyla Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle yayımlanan yapıtta, 93 adet tarihi değeri yüksek resim de yer alıyor. (Kitap, İÜ Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Horhor Cad., No:13, Fatih-İst. adresinden temin edilebilir. Tel: 0212. 534 98 13)

(Osmanlılarda Hastaneler, Eczacılık, Tababet ve Bunların Dünya Çapında Etkileri, Prof. Dr. Arslan Terzioğlu, 1999, VI+169 sayfa.)

Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik

Tıp nesnel bir olgu olarak hastalıkla ilgilenirken, özne olarak da hastayla ilgileniyor. Bu durum tıbba, biyoloji gibi ilişkili olduğu pozitif bilimler ve teknoloji yanında, psikoloji ve sosyolojiyle de ilgilenmek sorumluluğu yüklüyor. Çünkü hastalık her zaman bedensel, sosyal, psişik ve manevi bir olgu. Tıpta etik alanı içinde tanımlanan her bir sorunla hekim, uygulamada sıklıkla karşılaşıyor: Organ nakillerinden ötenaziye, kürtajdan hastayı tanı ve tedaviler konusunda aydınlatma ve onayını almaya, çocuğun cinsiyetini belirlemeden sağlık hizmetine ulaşılabilirliğe kadar... Ayrıca bilimsel-teknolojik kimi gelişmeler de, yeni etik sorunlar doğuruyor. Örn. genetikteki gelişmeler... Tıbbi etiğin kapsamı içine giren haklar ve yükümlülükler, hekim ve bakım personeli ile hasta ve hasta yakınları için karşılıklı olarak geçerli.

Kısacası etik artık kimi hekimlerin ara sıra tartıştığı bir konu olmaktan çıktı, hekimin hastalarıyla ve yakınlarıyla gündelik ilişkisinde sınırlar çizen bir uyarı ve sorgulama alanı olarak boy gösteriyor. Ama ne yazık ki, ülkemizde özellikle tıbbın pratik yaşamındaki etik sorunlar üzerine kaynak eksikliği sıkıntısı çekiliyor. İşte bu çerçevede, İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı'nda görev yapan Dr. Arın Namal, Alman tıp çevrelerinden 21 bilim insanının tıp etiği üzerindeki görüşlerini içeren *Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik* adlı yapıtı Türkçeye kazandırdı. Alman Tıp Etiği Akademisi Başkanı Prof. Dr. Dietrich von Engelhardt'ın hazırladığı bu yapıt, Lübeck Üniversitesi'nde düzenlenen, kamuoyunda, öğrencilerde ve bilim insanları arasında yoğun tartışmalara neden olan konferansların metinleri ağırlıklı olmak üzere, konuyla ilgili bilim insanlarının akademik dergilerde yayımlanan makalelerini içeriyor. von Engelhardt kitabın amacının "tıp gerçeğinin bir tablosunu çizip, bu gerçeğin düşünce, bilgi ve davranma alanlarında insancıllıkla uygulanması için öneriler getirmek" olduğunu belirtiyor. Kitap Almanyalı bilim insanları tarafından hazırlanmış olsa da, etik ilkelerin yerel boyutlar içermesine karşın, asıl olarak evrensel olması nedeniyle, konunun Türkiyeli ilgililerine de hitap ediyor.

Kitaptaki kimi makalelerin başlıkları, ele alınan etik sorunların bazıları hakkında fikir verecektir: "Tıp etiğinin sistematiği ve tarihi üzerine", "Patolojiye etik notlar", "İnsan genetiğine özgü etik sorunlar", "Yoğun bakım tıbbında etik", "Çocuk ve ergen psikiyatrının sorumluluğu hakkında", "Psikiyatride etik düşünceler", "Kadın hekimliğinde sorumlu hekim davranışı", "Hukuk ve etik arasındaki hekim", "Felçli bir hastanın bakış açısından insancıllık ve aygıtsal tıp", "Tıp öğreniminde tıp etiği" vb.

(Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik, Haz. Dietrich v. Engelhardt, Çev. Arın Namal, Nobel Tıp Kitabevleri, 2000, 310 sayfa.)

NE OKUYORLAR? NE ÖNERİYORLAR?

Bu ay sorularımızı, dergimiz yazarlarından ODTÜ Biyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, deniz ekoloğu Prof. Dr. Sargun Tont'a yönelttik.

- En son okuduğunuz kitapla başlayalım hocam...

- Benim okuduğum kitaplar İngilizce. Ama bulunabilecek kitaplar. Şu anda okumakta olduğum kitap *The Limits of Art* diye çok ilginç bir antoloji. Antolojinin özel tarafı, o büyük klasik şiirlerden, eserlerden sonra, meşhur bir kritikçinin hakkında ne söylediğine yer vermesi. Kalıcı bir kitap, editörlüğünü Huntington Cairns yapmış. Akşamları yatarken onu okuyorum. Öğleden sonra okuduğum kitap ise *Explorers extraordinary* diye, egsantrik seyyahları anlatan bir kitap. John Keay diye birisi tarafından yazılmış. Tam manasıyla egsantrik İngiliz seyyahları olur, Afrika'ya, Çin'e filan giden; Amundsen, Colomb gibi meşhurlardan ziyade, onları anlatıyor; onu okuyorum. Fakat kafamın en durulmuş zamanında, şöyle kendimi tam konsantre edebileceğim zamanda da Homeros'un *Odysseia*'sini okuyorum. Bundan birkaç yıl önce Robert Fagle tarafından İngilizceye tekrar tercüme edildi. Ben Amerika'dayken kütüphanemde 12 tane tercümesi vardı *Odysseia*'nın, bu herhalde 13. olacak. Çok güzel bir tercüme. Ben deniz kökenliyim, deniz ekoloğuyum, *Odysseia*'da ilk deniz romanı. Bir nevi babamız sayılır *Odysseia*, bu bakımdan bir de bunu okuyorum. Bir de canım çok sıkılırsa, Thoreau'nun *Walden*'ini okurum, içim açılır. Her hafta okuduğum bir şey var. *London Times*'ın ünlü edebiyat ekini bizim ODTÜ Kütüphanesi'ne geliyor. *New Scientist*, *Discovery*, *Science* ve *Nature* mecmualarını da okurum.

- Bilim ve Ütopya okurlarına ne okumalarını önereceksiniz?

- İngilizcesi olan varsa, bu Fagle'nin *Odysseia* tercümesi muhakkak Türkiye'ye de gelmiştir; büyük bir yayınevi bastı, Viking Yayınevi. Maalesef Türkçe tercümesi iyi değil, bunu çok üzülerek söylüyorum. Uzun yıllar önce Azra Erhat yapmış, bana pek tatminkâr gelmedi. Özür dilerim birisi zaten yapmışsa ama, *Odysseia*'nın Eski Yunanca'dan yeni bir tercümesine ihtiyacımız var. Dediğim gibi o kadar muhteşem bir kitap ki... Üstelik bu klasik bizim de topraklarımızda, denizlerimizde geçiyor. *New Scientist* de çok iyi bir mecmua. İngiliz popüler bilim mecmuası, bütün kütüphanelerimize de geliyor, esprili filan da yazıyorlar. *London Times*'ın edebiyat ekini söylemiştim, *Nature*'u da...

- Bunları da okurlarımıza öneriyorsunuz...

- Evet. Türkçe olarak da, bana kalırsa bol bol *Bilim ve Ütopya* okusunlar. Çok cesur bir mecmua. Benim gibi anarşistlerden Marksistlere kadar herkese yer vermesi benim çok hoşuma gidiyor. Bilhassa gençlerin okumasını öneririm.

- Teşekkür ederiz, Sargun Hoca.

Kimyanın Öyküsü

Her gün onlarca kimyasal sürecin öznesi oluyoruz: Bedenimizde olup bitenler bir yana, elimizi yüzümüzü sabunladığımızda, yemek pişirirken, çayımızı karıştırırken vb. Kimya, yiyeceklerin ve bira ya da şarap gibi içeceklerin yapımında üreticilerin yardımına koşar. Hastanede laborant kan örneklerinde enfeksiyon olup olmadığını tespit etmek için kimyayı kullanır. Tarımda ürün verimini artırmak ve zararlılarla mücadele etmek için kimyadan yararlanılır. Su kaynakları kimyasal süreçlerle içilebilir temizliğe getirilir. İlaçlar, yapay boyarmaddeler, plastik malzemeler ve dokumalar hep doğadaki hammaddelerin kimyasal yollarla işlenmesiyle üretilir.

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları Başvuru Kitaplığı, bu kez kimyanın evreninde dolaştırıyor bizi. *Kimyanın Öyküsü* isimli kitapta, eski uygarlıklarda kimyadan, kimyasal tepkimelere, kimya araştırmalarında kullanılan araç-gereçlerden kimya endüstrisine kadar pek çok konu, zengin görsel malzemeler ve popüler bir dille anlatılıyor.

(Kimyanın Öyküsü, Ann Newmark, Çev. Pınar Arpaçay, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Mart 2000, 64 sayfa.)

Deprem ve Kurtarma İlkeleri

İTÜ Maden Mühendisliği Bölümü'nden Prof. Dr. Ergin Arıoğlu, KTÜ Maden Mühendisliği Bölümü'nden Dr. Ali Osman Yılmaz, İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden Doç. Dr. Nihal Arıoğlu ve Yapı Merkezi Holding Grubu'ndan Dr. Canan Girgin'in birlikte hazırladıkları *Deprem ve Kurtarma İlkeleri* adlı kitap, Evrim Yayınevi'nce yayımlandı.

Çeşitli bölümlerden oluşan kitabın birinci bölümü, sismoloji ve depremle ilgili temel mühendislik büyüklüklerinin kısa tanıtımına ayrılmış. İkinci bölümde, depremin fiziksel hasarları, yol açacağı maddi ve manevi kayıplar anlatılıyor; bina hasarları ve sıvılaştırma, heyelan, tsunami gibi depreme bağlı fiziksel olaylar tanımlanıyor, ayrıca bina çökme modları ve binaların sismik kuvvete karşı direnişini belirleyen pratik yöntemler tanıtılıyor. Üçüncü bölümde özellikle deprem sırasında oluşabilecek yangın ve patlamalar için mühendislik parametreleri ve alınması gereken önlemler işleniyor. Dördüncü bölüm kurtarmada kullanılan araç ve gereçlerle ilgili teknik özellikler, kullanım ilkeleri ve seçim ölçütlerine ayrılmış. Beşinci bölümde, kurtarma etkinlikleri ele alınıyor. Depremde çöken ve ağır+orta hasar gören binalardan insanların kurtarılmasına ilişkin çalışmalar ve can kaybı, yaralanma, göçük altında kalma riskleri anlatılmış. Altıncı ve son bölüm ilkyardım bilgilerine ayrılmış. Depremzedeye verilmesi gereken ilk yardım ve yaralıların taşınma şekilleri, deprem bölgesinde yaralıların yaralanma durumunun önem derecesine göre ayıklanması gibi konular işlenmiş.

Evrim Yayınevi kitabın, valilik ve yerel idarelerin ilgili afet yönetimi birimlerinde çalışanlara, kurtarma ekiplerine ve gönüllü çalışacaklara yararlı olacağını düşünüyor. Ayrıca depremle birlikte yaşamayı kabul eden ve bu bilinci yerleştirme görevi yüklenecek herkese de yol gösterici bilgiler içerdiğini belirtiyor.

(Deprem ve Kurtarma İlkeleri, Ergin Arıoğlu-Nihal Arıoğlu-Ali Osman Yılmaz-Canan Girgin, Evrim Yayınevi, Mart 2000, 306 sayfa.)

Geleceği serbest ticarete karşı koruma!

Ekonomik gerileme, yöresel çöküş, işsizlik, ezilen dünyada yoksulluk gibi devasa sorunlar karşısında, Batılı bilgeler hep aynı yanıtı veriyor: Serbest ticaret! Ama uluslararası ticaretin giderek artması, varsıllarla yoksullar (kuzey ve güney ülkeleri) arasında giderek büyüyen uçurum, istihdamın dengesiz dağılımı, çevrenin tehdit altında kalması gibi, dünyanın mutlaka frenlemek zorunda olduğu toplumlariçi ve toplumlararası sorunlar doğuruyor. Dünya yabanıl ve giderek keskinleşen bir bölünme içinde. Zengin Kuzey'de yaşayan bir milyarlık nüfus, Güney'in kayıtdışı işgücüne, ve çevrenin karşılıksız harcanmasına sırtını dayamış.

Kaynak Yayınları'nca yayımlanan *Yeni Korumacılık* adlı kitabın yazarları Tim Lang ve Colin Hines, gerek serbest ticaretin, gerekse eski korumacılık dedikleri şeyin, güçlü olanların çıkarına çalışan piyasaları yaratan yaklaşımlar olduğunu söylüyor ve serbest ticarete seçenek olarak Yeni Korumacılık dedikleri bir akımı öneriyorlar. Yeni Korumacılık, uluslararası ticareti azaltmayı, tüm ekonomileri yöresel ve ulusal bazda en verimli olacak biçimde yeniden düzenleyip çeşitlendirerek çevreyi korumayı, kendisini çevreleyen ülkelerarası) bölgeye ilgi göstermeyi ve küresel uluslararası ticareti, ilgilenecek alan olarak en sona bırakmayı hedefliyor.

Yazarların önemle belirttiği gibi, serbest ticaret ekonomik paketine çok acil bir alternatif bulunması zorunluluğu var. Lang ve Hines, işte bu alternatifi irdeledikleri kitaplarının birinci bölümünde, serbest ticarete karşı çıkıyor ve Yeni Korumacılığı tanıtıyorlar. İkinci bölümde, mevcut ticaret sisteminde gücü ellerinde tutan odaklar ve özellikle GATT'ın işleyişi üzerine ayrıntılara giriyorlar. Üçüncü bölümde, serbest ticaret paketinin zararlı etkilerini analiz ediyorlar. Son olarak dördüncü bölümde, mevcut ticaret alternatiflerini tartışıyor ve Yeni Korumacılık bedelinin ne olacağını ve mekanizmalarını ayrıntılarıyla anlatıyorlar.

(Yeni Korumacılık -Geleceği Serbest Ticarete Karşı Koruma-, Tim Lang-Colin Hines, Çev. Teoman Törün, Kaynak Yayınları, Nisan 2000, 270 sayfa.)

Öğrenciler için İngilizce

Türkiye'de 35 yıldır İngilizce dil eğitimi konusunda yayın yapan Longman Yayıncılık, "Longman Snapshot Kitapları" adıyla yayımladığı eğitim serisinin, öğrencilerin İngilizce bilgisini hızlı ve sağlam bir şekilde başlangıç seviyesinden orta seviyeye getiren bir seri olduğunu belirtiyor. Seride güncel hayattan alınma, renkli ve popüler konular gerçek karakterlerin ağzından günlük konuşma diliyle aktarılıyor. Snaphot Eğitim Serisi, Başlangıç, Hazırlık, Lise Hazırlık ve Orta-Lise olarak dört farklı seviyeden oluşuyor. Snapshot'ın her serisi, öğrenci kitabı, öğretmen kitabı, alıştırma/dil pekiştirme kitabı, testler ve sınıf kasetlerinden oluşuyor. Dil pekiştirme kitabı, içerdiği zengin dilbilgisi alıştırmalarıyla öğrencilerin sürekli pratik yapmalarına olanak sağlıyor. Öğretmen kitaplarının içinde ise birçok ekstra aktivite, oyun ve testlere yer veriliyor.

Sağlıklı Yaşam için Doğru Beslenme

Beslenme ve diyet uzmanı Prof. Dr. Aysel Kavas tarafından hazırlanan bu yapıt, beslenme biliminin temellerini, güncel araştırmalar ışığında, kolay okunabilir ve anlaşılır bir yaklaşımla aktarı-

yor ve okuyucuyu daha sağlıklı bir yaşam için akıllı seçimler yapabileceği bilgilerle yönlendiriyor.

Kitapta bir bölüm, sağlıklı yaşam için gerekli temel besin öğelerine, protein, karbonhidrat, yağ, vitamin ve minarellerle, suya ayrılmış. "Kendimize En Yararlı Diyeti Nasıl Seçelim?" başlıklı bölümde, çeşitli diyetlerden söz edildikten sonra, beslenme alışkanlıklarının nasıl değiştirilebileceği anlatılıyor. "Vücut İşlevleri İçin Beslenme Önerileri" başlıklı bölümde, beynin çalışmasında etkili, bağışıklık sistemini güçlendiren, enerji için gerekli ve yaşlanmayı geciktirici besinlerden söz ediliyor. Bir başka bölümde, çağımızın, kalp ve damar hastalıkları, kanser, yüksek tansiyon, şeker ve kemik erimesi gibi yaygın hastalıklarından korunmada beslenmenin rolüne değiniliyor. Son bölümde ise, antioksidan enzimler alınarak daha uzun yaşanabileceği, gıdalardaki katkı maddelerinin kansere neden olabileceği, gıdaların besin değerini düşürmemek için çiğ olarak yenilmesi gerektiği gibi, kimi yaygın bilgilerin ne oranda doğru ya da yanlış olduğu değerlendiriliyor.

(Sağlıklı Yaşam İçin Doğru Beslenme, Prof. Dr. Aysel Kavas, Literatür Yayıncılık, Nisan 2000, XVİİ+195 sayfa.)

Irkçılık, Robert Miles, Çev. Sibel Yaman, Sarmal Yayınevi, 192 sayfa.

Sahte Uygarlık, Zühtü Bayar, İnkılâp Kitabevi, 1999, 253 sayfa.

28 Şubat ve Ordu, Doğu Perinçek, Kaynak Yayınları, Nisan 2000, 295 sayfa.

Yeşil Sermaye Nereye?, Faik Bulut, Su Yayınları, 1999, 356 sayfa.

Anadolu Aleviliği, Esat Korkmaz, Berfin Yayınları, Nisan 2000, 493 sayfa.

Kendime, sana, toprağa ve gökboşluğa, İsmail Mert Başat, Zed Yayın, Kasım 1999, 343 sayfa.

Nemrut'un Gazabı, Osman Aysu, Evrim Yayınevi, Ocak 2000, 395 sayfa.

Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye 1-2, Metin Aydoğan, Otopsi Yayınevi, Aralık 1999, 1010 sayfa.

Bin dokuz yüz yirmi üç Anadolu Aydınlanması, Zeki Büyüktanır, Birtur Yayınları, Şubat 2000, 117 sayfa.

Aşk Bir Öyküdür, Robert J. Sternberg, Çev. Berat Çelik, Say Yayınları, Ocak 2000, 311 sayfa.

Kendini Sınayan Özlem, Refik Uğur, Etki Yayınları, Ekim 1999, 80 sayfa.

Yaşama Sanatı -Dünya Finsel Geleneklerinde Gündelik Hayatın Estetiği-, Crispin Sartwell, Ayrıntı Yayınları, 2000, 175 sayfa.

Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde -İhtiyaçlar ve Tüketim Üzerine Yazılar-, Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, 2000, 154 sayfa.

Avrasya Seçeneği -Türkiye İçin Bağımsız Dış Politika-, Doğu Perinçek, Kaynak Yayınları, Nisan 2000, Genişletilmiş 2. Basım, 137 sayfa.

Özgürlük Kitabı, Şükrü Günbulut, Adam Yayınları, 1999, 207 sayfa.

METİN AYDOĞAN

YENİ DÜNYA DÜZENİ KEMALİZM VE TÜRKİYE

-1-

1. BÖLÜM: Yirmibirinci Yüzyıla Girerken / Küreselleşen Dünya / Küresel Kesitler / Üretimde Karmaşık İlişkiler / Değişimi Kavramak / 2. BÖLÜM: Yirminci Yüzyıl / 20. Yüzyıla Girerken Sömürgecilik / Emperyalizm / Dış Yardım / Borçlanma / 1914: Savaşa Hazırlanan Dünya / 1. Dünya Savaşı ve Sonuçları / 3. BÖLÜM: Türk Kurtuluş Savaşı / Erişilen Evrensel Boyut / Bağımsızlığa Giden Yol: Temel Belirlemeler / Türk Halkına Güven / Sovyetler Birliği'ne Verilen Önem / Anti-Emperyalist Bilinç / Uluslararası İlk Ulus Hareketi / Kemalizm'in Büyük Devlet Politikalarına Etkisi / 4. BÖLÜM: İkinci Dünya Savaşı'na Hazırlık Dönemi / 1918-1938 Yeni Savaşa Hazırlık / Japon Kalkınması / 1920-1929 Amerika ve Büyük Bunalım / 1918-1939 İtalya / 1918-1939 Almanya / 1918-1939 İngiltere - Fransa / 1918-1939 Sovyetler Birliği / Sovyetler Birliği Neden Çöktü / 5. BÖLÜM : Ulusçuluğun Yayılması (1923-1939) / Hindistan'ın Bağımsızlığı / Endonezya Bağımsızlık Hareketi / Vietnam Ulusal Bağımsızlık Savaşı / Mısır'da Ulusal Hareketler / Nasır Devrimi / Kuzey Afrika Bağımsızlık Savaşları / Libya / Cezayir / Tunus / Macar Devrimi / İspanya İç Savaşı / Çin Devrimi / 1899-1949 İç Savaş Ve Anti-Emperyalist Savaş Dönemi / 1949-1999 İktidar Dönemi / Çin Devrimi'nin Türk Devrimi'yle Benzerlikleri Ayrılıkları / Ulusal Kurtuluş Dönemi / İktidar Dönemi / Ulusal Bağımsızlık Savaşlarına Genel Bakış / 6. BÖLÜM: 1923-1938 Türk Devrimi / Ekonomik Kalkınma; Temel Belirlemeler / Tam Bağımsızlığa Verilen Önem: Kendi Gücüne Dayanma / Devrimci Tavır ve Kararlılık / Tarih ve Toplum Bilinci / Nesnel Tavır / 1923-1938: Cumhuriyet Ekonomisi / Göçmen ve İskan Sorunları / Köylülük ve Tarım Sorunları / İmar, Bayındırlık ve Ulaşım / Toplum Sağlığında Atılımlar / Sanayileşme Atılımları / Devlet Maliyesi ve Para Politikaları / Kürt Ayaklanmaları / Mayıs 1919: Ayaklanmalar Başlıyor / Dersim'in Önemi

otopsi yayınevi

(0212) 272 78 25

METİN AYDOĞAN

YENİ DÜNYA DÜZENİ KEMALİZM VE TÜRKİYE

-2-

7. BÖLÜM: İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası / Her Alanda Uluslararası Örgütler Kuruluyor / Yeni Dünya Düzeni'nin Temelleri-1: Küresel Askeri Örgütlenmeler / NATO / Truman Doktrini / SEATO ve Diğerleri / Yeni Dünya Düzeni'nin Temelleri-2: Küresel Siyasi Ve Mali Örgütler / BM / IMF / Dünya Bankası / Marshall Planı / OECD / Yeni Dünya Düzeni'nin Temelleri-3 : Küresel Ekonomik Örgütler / GATT / Dünya Ticaret Örgütü OMC / Avrupa Birliği - AB / NAFTA / APEC / 8. BÖLÜM: Küresel Örgütlenmede Temel Belirlemeler / Uluslararası Anlaşmalar Gelişmiş Ülke Gereksinimlerini Karşılar / Uluslararası Anlaşmalar Azgelişmiş Ülkelerin Zararına İşler, Tekelleşmeyi Hızlandırır / Uluslararası Anlaşmalar ve İletişimin Gerçek Gücü / Gelişmiş Ülkeler Uluslararası Anlaşmalara Uymazlar / Sistemleştirilen Küreselleşme / Yeni Dünya Düzeni Sonuçları-1:Yoksul Ülkeler Daha Çok Yoksullaşıyor / Yeni Dünya Düzeni Sonuçları-2: Ulus – Devlet Karşıtlığı / Ulus – Devlet Karşıtlığının Ekonomik Temelleri / Ulus – Devlet Karşıtlığında Özelleştirmenin Yeri / Azgelişmiş Ülkelerde Küçülen Devlet Gelişmiş Ülkelerde Büyüyor / Ulus - Devletlerin Yaşam Süreleri Doldu mu? / Yeni Dünya Düzeni Sonuçları-3: Ülke Haklarını Savunmayan Ülke Yöneticileri / Yeni Dünya Düzeni Sonuçları-4: Tarım Sorunları: Kendini Besleyebilen Azgelişmiş Ülke Kalmıyor / Yeni Dünya Düzeni Sonuçları-5: Evrensel Tehlike Çevre Kirliliği: Doğal Kaynaklar Tükeniyor / Çevreyi Gelişmiş Ülkeler Kirletiyor / Çevre Kirliliğinin Kaynağı; Uluslararası Şirketler / Canlı Türleri Yok Oluyor / Yeni Dünya Düzeni Sonuçları-6: Küresel Atomlar Gelişmiş Ülkeler Yarattıkları Sorunların Etkisine Giriyor / 9. BÖLÜM: Dünyanın Egemenleri: Uluslararası Şirketler / Uluslararası Şirketlerin Tarihçesi / Uluslararası Şirketler Dış Yatırımları Öz Kaynaklarıyla Yapmazlar / Uluslararası Şirketler Yatırım Yaptıkları Ülkelere, Ürettikleri Malları İhraç Etme Yetkisi Vermezler / Uluslararası Şirket Evlilikleri – Yoğunlaşan Tekelcilik / Uluslararası Şirketler Vergi Vermez, Mali Açıdan Denetlenemezler / 10. BÖLÜM: Küreselleşen Dünyada Emek-Sermaye Çelişkisi / Emek Örgütlerine Karşıtlık: Sendikasızlaştırma / Sendikalar Güç Kaybediyor / Eski Bir Öykü : Sendikasızlaştırma / Çağdaş Köle Pazarları: Az Gelişmiş Ülkeler / Teknoloji Gelişirken Çalışma Koşulları Ülkeleşiyor / 11. BÖLÜM: 20. Yüzyıl Sonunda Yeniden Şiddetlenen Rekabet / ABD – Japonya – Almanya Çatışması / Kıyasıya Süren çatışma : Ekonomik Rekabet / Siyasi Ayrılıklar Artıyor / Gelecek Üstünlüğü Yüksek Teknoloji Egemenliğinden Geçiyor / Teknolojik Yarışı, Eğitim Sistemleri Belirleyecek / 12. BÖLÜM: Türk Devrimi'nin 75 Yılı ve Emperyalizm / Kemalizm – Emperyalizm İlişkisi ; Yapısal Karşıtlık / 1923-1938 Batı'yı Rahatsız Eden Dönem / 1938 Sonrası : Kemalizm Politikayı Terketme Süreci / Emperyalizme Yanaşma : İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak / 1939-1950 Çelişkili Uygulamalar Dönemi / ABD Türkiye'ye Yerleşiyor / 1950 Sonrası Hızlanan Anti – Kemalist Süreç / Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler / 13. BÖLÜM: Lozan'dan Avrupa Gümrük Birliği'ne / 1963 Ankara Anlaşması; Değişmeyen Tanzimat Kafası / 14. BÖLÜM: Özelleştirme ve Küçülen Devlet / İnandırıcı Olmayan Özelleştirme Gerekçeleri...

otopsi yayınevi

(0212) 272 78 25

Bu bilim ve düşün insanları kimdir?

Bu köşede her ay üç ünlü bilim ve düşün insanının yaşamlarından ve çalışmalarından bazı bilgiler vererek, kim olduklarını soruyoruz. Bu ayki soruların üçünü de doğru yanıtlayan okurlarımızdan kurayla belirleyeceğimiz üç kişiye, Arif Tekin'in *Kaynak Yayınları*'ndan çıkan *Kuran'ın Kökeni* adlı kitabını armağan edeceğiz. Yanıtların değerlendirmeye girebilmesi için en geç 23 Haziran'a kadar posta, faks ya da e-posta yoluyla elimize geçmesi gerekiyor.

1) Bilimi arayan, deneyci filozof

1561-1626 yılları arasında yaşamış olan, İngiliz empirizminin öncülerinden, ünlü İngiliz filozofu. Kendisiyle başlayan, Locke ve Hume'la devam edip, J.S. Mill ve B. Russell'a dek uzanan İngiliz empirist geleneğinin ilk temsilcilerinden olan filozofun bakış açısı, temelde somut pratik ve yararcı öğelerle belirlenir. Düşüncesi, genelde ileriye dönük olup, insanların, geleneksel kurumların ve yöntemlerin yanılsamalarından kurtulduğu taktirde büyük bir hızla ilerleyeceğine olan inancından ivme kazanır. Bilimin önemini ve insanlığın refahı yönünden vaadettiği olanakları ilk kavrayan düşünürlerden biridir. Bilgiyi güce eşitlemiştir. Ona göre bilim bir ilerleme, bir gelişme sürecidir. Tarih boyunca dini, siyasi ve düşünsel nedenlerle kendisine gerekli önem verilmemiş olan bilimin, insanları aydınlatma ve yönlendirme işlevini ön plana çıkarmak gerekir. Bilim sözcüklerle oynamak yerine, doğanın kendi özünü kavramaya yönelmelidir. Asıl ilgisi bilimi anlamak, bilgi edinmenin doğru ve etkili yolunu kesin bir biçimde bulup ortaya çıkarmak üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü ona göre, doğanın gizemlerini çözmek ve kanunlarını keşfetmek insanlığın refahı ve ilerlemesi için gereklidir.

Bugüne kadar insanın doğa karşısında çaresiz ve zavallı bir duruma düşmesinin nedenini, ne insan aklının yetersizliğinde ne de doğanın anlaşılamayacak kadar karmaşık olmasında aramıştır. Ona göre neden, yalnızca yanlış bir yöntemin kullanılmasıdır. Yöntemin gerekliliğini ve önemini belirledikten sonra, bunun nasıl oluşturulabileceği üzerinde düşünmeye başlamıştır. Bunun için de öncelikle insanların yanlışa neden düştüklerinin gerekçelerini belirlemeye yönelir. Bu nedenler:

- Üniversitelerde öğretimin bozulmuş olması: Ona göre bunun temelinde yatan neden skolastik düşüncenin egemenliğidir. Çünkü bu düşünce doğanın bilgisini elde etmek yerine, eski kitaplardaki bilgilere güvenmeyi öngörür. Kullanılan yöntem ise Aristoteles mantığıdır. Gerçekten de, o dönemde Aristoteles'in mutlak otoritesi egemendi ve özellikle fizik ve mantık öğretileri hiçbir eleştiriye yer verilmeksizin olduğu gibi kabul ediliyordu. İşte ünlü filozof bu koşullar altında doğaya ilişkin doğru ve güvenilir bilgi edinmenin olanaksız olduğunu belirtir. Bu nedenledir ki Aristoteles'in *Organon* (Araç) adlı mantık kitabına karşılık, yeni bir mantık olan tümevarımsal mantığı konu alan *Yeni Organon*'u yazmıştır.

- İnsan aklı: Filozofa göre insanların yanılmalarının nedenlerinden birisi de kendi akıllarıdır. Çünkü insan aklı çabuk karar vermeye ve genellemeye düşkündür. Bir konu üzerinde biraz durunca yorulur, gereken sabrı gösteremez ve yanlışa düşebilir. Öyleyse doğru bilgi nasıl elde edilecektir? Bunun için iki şey gereklidir: önyargılardan sıyrılmak ve sağlam bir yöntem uygulamak. Doğaya ilişkin doğru bilgi elde etmek için algılarımızı kullanırız. Ancak algılarımız, tıpkı hayalleri bozan aynalar gibi, doğayı olduğu biçimiyle yansıtmaz. Çünkü insanlarda idoller, yani önyargılar vardır. İnsan doğaya ilişkin doğru bilgiler edinmek istiyorsa, bu idollerden kurtulmalıdır. Fakat bu tek başına yeterli değildir. Yöntem onu güçlü kılacaktır. Bu yöntem ise algılardan genel kavramlara, kanunlara (form) ulaşma yoludur. Filozof, bilimin amacını bu kanunları bulmak olarak görmüştür.

Bilimsel bilgiye ulaşmanın yollarını ararken, aynı zamanda empirist bakış açısının öncülüğünü yapmış olan bu ünlü filozof kimdir?

2) Tarih ve sosyoloji bilimlerinin öncüsü

1332-1406 yılları arasında yaşamış ünlü İslam tarihçisi ve düşünürüdür. Toplumların ortaya çıkış, gelişme ve çöküş yasalarını araştırmış olan bu filozof tarih bilimi ve felsefesi alanında önemli buluşlar ortaya koymuştur. Kendisinden önceki tarihçileri eleştirerek yeni bir bakış açısı geliştirmiştir. Temel eseri olan *Mukaddime*, bir tarihçi olarak deneye, gözleme dayanan, konusu kültür varlıkları ve toplumsal yaşam olan, toplumun geçimini, kültür aşamalarını, iç yapısını, geçirdiği değişim ve dönemleri inceleyen bilim olarak tanımladığı tarih biliminde, önemli bir kilometre taşı oluşturur. Toplumları ve tarihsel olayları incelerken Tanrıyı ya da doğaüstü gizli bir gücü değil; incelenmesi, gözlenmesi olanaklı olan doğal olayları işin içine sokan ve açıklamalarını yalnızca bu olaylara dayanarak yapan düşünür, tarih biliminin ve felsefesinin kurucusudur. Onunla birlikte, tarihsel olayların açıklan-

ve akıldışı alandan, akıl ve gözlem alanına kaymış; aşkınlıktan içkinliğe yönelmiş ve böylece tarih; yazgı ya da Tanrı gücüyle değil somut olaylarla açıklanmaya başlanmıştır.

Onun için bilimsel ve kültürel etkinlik ve maddi medeniyet aynı tarihsel hareket içinde gelişir; birinin sona ermesi diğerinin de sonu anlamına gelir. Bu iki alan ilişkilidir. Toplumsal yaşamı zorunlu sayan düşünür, toplumları, biyolojik varlıklar, organizmalar gibi görür. Yani toplumlar da tıpkı organizmalar gibi, doğar, büyür ve ölür. Ona göre insanları toplumlar kurmaya yönelten neden, tek başlarına üretim yapamamaları ve insanoğlunun içgüdülerinin, hayvana oranla daha güçsüz olması; insanların birlikte yaşamak zorunda bulunmasıdır. Toplumların arasındaki farklar ise coğrafi ve ekonomik koşulların farklarından kaynaklanır. Kavimleri ve toplum biçimlerini, ekonomik üretim tarzlarına göre ayırır ve sınıflandırır. Kavimlerin törelerinde ve kurumlarında görülen farkları, bu kavimlerin geçimlerini sağlayış tarzlarının farklı olmasıyla açıklar. Toplumun manevi yaşamını ve insanların ruhsal özelliklerini, o toplumdaki geçimin sağlanış tarzına, üretimin biçimine, ekonomik koşullara yani maddesel koşullara bağlar. Bilindiği gibi, maddeci tarih felsefesi de, toplumların biçimlenmesini, toplumsal olayları, kurumları ve insanın manevi yaşamını, ekonomik koşullarla, üretim tarzlarıyla açıklar.

İncelediği; üretim, elbirliği, işbölümü gibi sosyo-ekonomik kavramlarla tarih biliminin ve sosyolojinin 14.yüzyıldaki öncüsü sayılan bu bilim insanını tanıdınız mı?

3) Tarih ve dil felsefesi alanlarında uzman felsefecimiz

1908-1993 yılları arasında yaşamış Türk felsefe tarihçisidir. Lise öğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde, yüksek öğrenimini ise İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. 1932 yılında İÜ Felsefe Bölümü'nü, Platon'un "Theaitetos Diyalogu" üzerindeki bir çalışmasıyla bitirdi ve aynı yıl bu bölüme asistan oldu. 1940 yılında Berlin Üniversitesi'nde "Hegel ve Auguste Comte'da toplum kavramı" adlı teziyle doktorasını verdi. Almanya dönüşünde "Hegel'in devlet anlayışı" konulu çalışması ile doçentlik sınavını verip İÜ Felsefe Bölümü'ne doçent olarak atandı. 1949'da profesörlüğe yükseldi. 1978 yılında emekli oldu. On yılı aşkın bir süre de Türk Dil Kurumu Başkanlığı yaptı.

Bir başvuru kaynağı niteliğindeki *Felsefe Tarihi* adlı kitabında, filozof metinlerinden ve felsefe tarihi konusunda önde gelen yapıtlardan yararlanmıştır. Bu kitapta; felsefe sorunlarını çözme denemelerinin sürecini anlatan felsefe tarihi bilgilerini tanıtmak amacı göz önünde bulundurulmuştur. Felsefe öğretileri, içten bağlantıları ve kültür ortamı ile filozofun kişiliğine olan ilgileri bakımından gösterilmek istenmiş; felsefe tarihinin, çeşitli öğretiler arasındaki yakınlıklar ya da karşıtlıklar içinden geçen ritmi belirtilmeye çalışılmıştır. Bu anlayışla, problemlerin çözümündeki gelişmenin bağlantısı her zaman gözönünde bulundurulmuş, gerektiğinde geriye dönülmüş ya da gelişme başlıca problem grupları üzerinde gösterilmiştir. *Felsefe Tarihi* Türkiye felsefe kitaplığının en çok başvurulan, en çok aranan temel yapıtlarından biridir. Aynı ilgiyle karşılaşmış diğer eserlerinden ve çevirilerinden birkaçı; *Kant ile Heider'in Tarih Anlayışları*, *Felsefe Tarihi Dersleri* (Ernst von Aster'den), *Bilgi Teorisi ve Mantık* (Ernst von Aster'den), *Theaitetos* (Platon'dan).

Kitaplarında, daha önce derslerinde denediği, Türkçe'nin kurallarına uyan bir dil kullanmıştır. Dil ve içerik birikimini sağlayan ilk çalışmaları yaparak, Türkçe felsefenin zeminini hazırlayanlar arasında yer almıştır.

Tarih ve dil felsefesi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan değerli felsefecimizi tanıdınız mı?

Mayıs sayısının yanıtları ve kazananlar

1) "İdealar" kuramının yaratıcısı ünlü Yunan filozofu: **Platon**
2) Engizisyon tarafından yakılarak öldürülen İtalyan düşünür: **Giordano Bruno**
3) İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni yaratan Türk ressam ve arkeolog: **Osman Hamdi Bey**

Üçüne de doğru yanıt verenler arasında çekilen kurada **Sertaç Güner** (Samsun), **Ersin Aykol** (Denizli) ve **Özge Özdemir** (Tekirdağ) adlı okurlarımız, Doğu Perinçek'in Eşcinsellik ve Yabancılaşma adlı kitabını kazandılar.

Sorulara doğru yanıt veren diğer okurlarımız ise soyadı alfabetik sıra ile şunlar: **Yurdagül Aksungur** (Denizli), **Gülnar Çelik** (İzmir), **Muhammet Dalkıran** (Çanakkale), **Ahmet Gümüş** (Ankara), **Şule Güneş** (Denizli), **Zekeriya Güneş** (Denizli), **Sevgi Şahin** (Denizli), **Selçuk Şimşek** (Sivas), **Yusuf Talaz** (Balıkesir), **Şafak Uğurlu** (Adana), **Özge Zihnioğlu** (Ankara).

METİN AYDOĞAN

BİTMEYEN OYUN
ve Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler
1919-1999

Yeni Yüzyıla girerken / ABD ile anlaşmak / Batı zor durumda / ABD'ye borçlanmanın gerçek yüzü / Tarımda barbarlık / Batı'nın ırkçılığı / Eski oyunlar ve Batının demokratlığı / IMF ile siyaset / Ulus-devlet ve Tahkim / Sanayi ve sağlıklı atılımlar: 1923-1939/ Uluslararası şirketler / Uluslararası şirketlerin gerçek yüzü / Özelleştirme ve KİT satışları / Gümrük Birliği'nin kısa öyküsü / Batı'da korunan devlet / Ne yapmalı / Kaynakça

ATİLLA İLHAN: "Doğrusunu isterseniz Metin Aydoğan'ın "Bitmeyen Oyun"unu okuduğum sırada, tadına doyamadığım şu özet, hem beni tekrar o ürpertici heyecana sürükledi, hem de Türkiye'yi yıllardır yönettiklerini zanneden politikacı kesimin zavallılığını, bir kere daha düşündürdü; dikkatle okuyup devlet nasıl yönetilirmiş, bir daha düşünsünler... Sizi bilmem ama, ben hayatım boyunca şu okuduğunuzdan daha güzel şiir okumadım; heyecanlanıyorsam bakın mıyım?" (21 Ekim 1999, Cumhuriyet)

CENGİZ ÖZAKINCI: Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye adlı kitabıyla USİAD Büyük Onur Ödülü'nü alan Metin Aydoğan'ın Bitmeyen Oyun ve Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler 1919-1999 adlı bu kitabı gönencimizi ulusal bağımsızlıkta gören tüm kişi, kurum ve toplulukların onurla benimsedikleri bir ulusal kurtuluş manifestosu'na dönüşürse, kimse şaşırmamalıdır. Çünkü bu iki kitaptan sonra, Özelleştirmeyi, MAI'yi, Küreselleşmeyi, Yeni Dünya Düzeni'ni savunmak ve emperyalist dayatmaları sevinçli göstermek eskisi denli kolay olmayacak; ulusalcılığa saldırmalar, kendilerine bu kitapla yanıt verildiğinde kürsülerini terkedip kaçacaklardır.

DENİZ SOM: "Metin Aydoğan, 1919'dan 1999'a uzanan süreç içinde oynanan oyunları anlatıyor bütün çıplaklığıyla. Ayrımcılıktan seriatçılığa, Yeni Dünya Düzeni'nden küreselleşmeye kadar bütün oyunlar... Hele son yıllardaki özelleştirme oyunu..." (26 Eylül 1999, Cumhuriyet)

KEMAL ÖZDEN (USİAD Genel Başkanı): "20. yüzyıl boyunca Türkiye ve dünyanın yaşadığı trajedi başka nasıl özetlenebilirdi? 21. yüzyılda aynı trajediyi bir kez daha yaşamamak umut ve azmi ile düşünüp davranmalıyız. Çünkü bu ikincisi trajedi olmaz, trajı-komik bir tekerrür olabilir ancak. İnsanlığa yakışmaz."

otopsi yayınevi
(0212) 272 78 25

'Master Mind' oyunu

Master Mind (Akıl Ustası ya da Ne Tuttum (!) diye çevirebilir miyiz acaba?) oyununu okurların birçoğu biliyordur. Bilmeyenlere anlatayım.

Master Mind oyunu iki kişi arasında ve Şekil 1'deki gibi bir tahta üzerinde oynanır.

Şekil 1

Yandaki gri renkli yuvarlaklar tahtanın yüzeyindeki deliklerdir. Soldaki büyük deliklere çeşitli renklerde çubuklar (Benim bildiğim Master Mind oyununda sekiz renk çubuk var, ama renk sayısı daha fazla ya da daha az olabilir), sağdaki küçük deliklere ise siyah ve beyaz renkli küçük çubuklar sokulur.

Oyunculardan birine "Soran" diyelim. Öbürüne de "Bulan". Oyunun amacı özetleyin şu: Soran, Bulan'a renkli çubuklardan oluşturduğu bir "kod" sorar, Bulan da Soran'ın sorduğu bu kodu en az tahminde çözmeye çalışır.

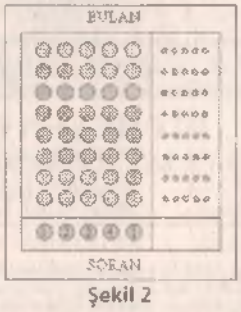

Şekil 2

Oyun şöyle başlar: Soran, Bulan'a göstermeden, sol alt köşedeki beş deliğe çeşitli renklerde beş çubuk yerleştirir. Bu, Soran'ın kodudur, Bulan bu kodu çözmeye çalışacaktır. Sekiz rengimiz olduğunu varsayalım ve renklerimize 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 adını verelim.

Diyelim, Soran deliklere sırasıyla 1, 2, 3, 4, 1 renkli çubukları yerleştirdi, yani Soran'ın kodu 12341 (Şekil 2).

Bulan'ın amacı, bu beş rengi, koyuldukları sırayla, en az sayıda tahminle bulmaktır, çünkü bir sonraki oyunda, Bulan Soran, Soran da Bulan olacaktır.

Bulan birinci hamlesinde bir tahminde bulunur. Diyelim, sırasıyla soldan sağa 3, 4, 5, 6, 7 tahmininde bulundu (Şekil 3).

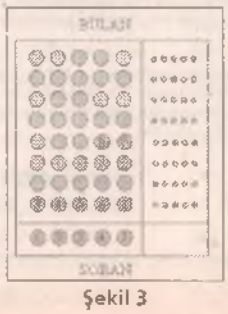

Şekil 3

Soran, bu tahminin ne kadar doğru olduğuna bakacak ve Bulan'a bu konuda bir ipucu verecektir. Soran, Bulan'ın tahminine bakar: 3 ve 4 numaralı renkler doğrudur, ancak yerlerinde değildir. Yerinde olmayan her doğru tahmin için Soran sağdaki küçük deliğe bir beyaz çubuk yerleştirmesi gerekir. Demek ki Soran, tahminin sağına iki beyaz çubuk yerleştirir (Şekil 4).

Eğer Bulan'ın tahmini 5, 6, 7, 4, 8 olsaydı, bu renklerden yalnızca biri doğru olduğundan ve o renk de yerinde olduğundan (4 numaralı renk), Soran sağdaki deliklerden birine bir siyah çubuk yerleştirecekti (Şekil 5).

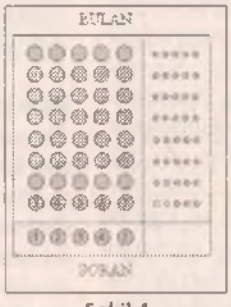

Şekil 4

Şekil 6'da birkaç örnek daha bulabilirsiniz.

Şekil 6'da Bulan'ın ikinci tahminine dikkatinizi çekerim: Bulan'ın bir tane 1 tahmini var, ama kodda iki tane 1 var. Soran bu tahmine bir tek siyah çubukla cevap verir (Bir siyah ve bir beyaz olmak üzere iki çubukla değil).

Bulan, Soran'ın kendisine verdiği ipuçlarından yararlanarak, Soran'ın kodunu çözmeye çalışacaktır, kodu ne kadar çabuk bulursa o kadar çok puan toplar.

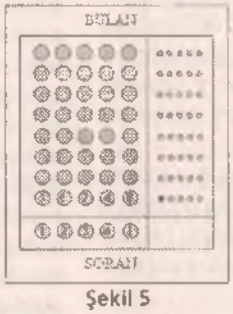

Şekil 5

Benim bildiğim ve oynadığım Master Mind oyununda sekiz renk ve Soran'ın bu sekiz rengi koyacak beş deliği olduğundan, Soran'ın 8^5, yani 32768 değişik kodu olabilir. Dolayısıyla en fazla 32768 soruda Bulan'ın doğru kodu bulması gerekir. Öte yandan, bütün olasılıkları tek tek deneyen bir oyuncu, Master Mind değil, olsa olsa Master Hamal oyununu oynuyordur. Soran'ın verdiği ipuçlarından yararlanmak gerekir. Benim deneyimime göre, ipuçlarını iyi değerlendiren bir oyuncu genellikle 5-6 tahmin sonra, şanssız günündeyse 7-8 tahmin sonra doğru yanıtı bulabiliyor.

Bu oyunun en iyi stratejisini bilmiyorum. Bu oyunun "en iyi stratejisi" elbet vardır ve teoride bulunabilir, ama pratikte bulunabilir mi? Bilmem!..

Delik sayısını azaltalım, ama renk sayımızı belirlemeyelim, elimizde n renk olduğunu varsayalım.

Eğer 1 delik varsa ve renk sayımız n ise, Bulan, renkleri teker teker dener ve en fazla n denemede doğru kodu bulur. Bir delikli Master Mind oyununun başka akıllı stratejisi yoktur.

Ya iki delikli ve n renkli Master Mind oyununda? En iyi stratejiyle oynayan Bulan, Soran'ın kodunu en kötü olasılıkla kaç hamlede çözebilir?

Bir delikli Master Mind oyununda n deneme gerektiğinden, herhalde iki delikli Master Mind oyununda n'den fazla deneme gerekir... diye düşünebiliriz. Yanlış!.. İyi bir stratejiyle, aşağı yukarı $n/2$ denemeyle doğru kodu bulabiliriz. Örneğin, 1000 renk varsa, iyi bir stratejiyle oynadığımızda, en kötü olasılıkla yani en şanssız günümüzde, 502 denemede kodu çözebiliriz. Bunu birazdan göreceğiz.

Aslında pek o kadar da şaşırtıcı değil bu sonuç. Renkleri ikişer ikişer denersek, aşağı yukarı $n/2$ tahminde, kodun renklerinin en fazla 4 renkten ikisi olduğunu anlayabiliriz.

Eğer 3 delik varsa, aşağı yukarı $n/3$ tahminde, kodun renklerinin en fazla 9 renkten üçü olduğunu anlayabiliriz.

Genel olarak, eğer m delik varsa, aşağı yukarı n/m tahminde, kodda kullanılan renklerin m tahminimizde kullandığımız değişik m^2 renk arasından seçildiğini saptayabiliriz. Ve eğer n, m'den çok büyükse, m^2 renk arasından hangi m rengin hangi sırayla kodu oluşturduğunu bulmak görece kolay.

2 delikli Master Mind oyununa geri dönelim (yani $m = 2$ olsun).

2 delikli ve n renkli bir Master Mind oyununda toplam n^2 olasılık vardır. Demek ki en iyi stratejinin en fazla deneme sayısı olsa olsa n^2 olur.

Şekil 6

Eğer $n = 1$ ise, yani bir tek rengimiz varsa, delik sayısı kaç olursa olsun tek hamlede Soran'ın kodunu çözeriz: Kodda sadece tek renk vardır: 1.

Birazdan $n > 1$ için, n renkli bir Master Mind

oyununda doğru kodu bulmak için en fazla, yani en şanssız günümüzde $\lfloor n/2 \rfloor + 2$ denemeye gereksindiğimizi ve bundan daha iyi bir strateji bulunamayacağını kanıtlayacağız. Burada $\lfloor n/2 \rfloor$, $n/2$'den küçükeşit en büyük tamsayı olarak tanımlanıyor. Yanıtın bu olduğu bilindiğinde, doğru stratejiyi bulmak pek o kadar zor değil. Renkleri ikişer ikişer deneyelim, yani tahminlerimiz sırasıyla 12, 34, 56, 78,... olsun. Ta ki, kodda kullanılan iki rengin en fazla dört renkten biri olduğunu belirleyene dek... Eğer n çiftse bunun için en çok $(n - 2)/2$ tahmine, eğer n tekse en çok $(n - 1)/2$ tahmine gerek var. En sona kalan dört rengin ikisini belirlemek için de en fazla 3 tahmin yeter. Demek ki toplam tahmin sayısı en fazla, n'nin çiftliği ya da tekliğine göre, ya $(n - 2)/2 + 3$ ya da $(n - 1)/2 + 3$'dir. Bu sayı da $\lfloor n/2 \rfloor + 2$'ye eşit.

Ama yanıtın $\lfloor n/2 \rfloor + 2$ olduğunu kanıtlamalıyız.

Eğer $n = 2$ ise, yani 1 ve 2 adını vereceğimiz iki rengimiz varsa ve delik sayımız ikiyse, iyi oynayarak en fazla kaç hamlede kodu buluruz? İlk hamlede 1-2 tahmininde bulunalım. Soran,

- İki siyah çubuk koymuşsa, tahminimiz doğru demektir. Şanslı bir günümüzdeyiz, tek hamlede kodu bulduk.

- İki beyaz çubuk koymuşsa, doğru kod 2-1 demektir. İkinci tahminde doğru kodu buluruz.

- Bir siyah çubuk koymuşsa, kod ya 1-1'dir ya da 2-2. Bu şıkta en fazla üç tahminde doğru yanıtı buluruz.

- Oyunun kuralları Soran'ın başka ipucu vermesini yasaklıyor.

Demek ki $n = 2$ ise, bu stratejiyle en fazla 3 hamlede Soran'ın kodunu çözebiliriz.

Ya ilk tahminimiz 1-1 olsaydı? O zaman doğru kodu daha çabuk bulabilir miydik? Hayır, çünkü Soran, bu 1-1 tahminine bir siyah çubuk ipucunu verirse, doğru yanıt 1-2 ya da 2-1 olabilir, demek ki bu durumda da en fazla üç hamlede doğru yanıtı bulabiliriz.

İki delikli, n renkli bir Master Mind oyununda, iyi bir stratejiyle en fazla kaç hamlede doğru yanıtı bulabiliriz? Bu sayıya $f(n)$ diyelim. Demek ki,

$$f(1) = 1$$
$$f(2) = 3$$

Biz, genel olarak $f(n)$ sayısını bulmak istiyoruz.

1 ve 2 renkli Master Mind oyunlarını çözümlediğimizden, n'nin en az 3 olduğunu varsayabiliriz. Delik sayısı iki olduğundan, ilk tahminimiz 11 ya da 12 olabilir (2).

Sanırım okur, ilk tahminin 12 olması gerektiğini seziyordur. Evet öyle, ama biz gene de ilk tahminin 11 olduğu stratejiyi de göz önünde bulundurmalıyız.

Diyelim ilk tahminimiz 11.

Yanıt ●● ise, çok şanslıyız, yanıtı hemen bir denemede bulduk demektir. Ama yanıt ∅ de olabilir, yani Soran'ın kodunda 1 olmayabilir. O zaman $n - 1$ renge düştük demektir. Bu ilk hamleden sonra en iyi stratejiyi bildiğimizi ve o stratejiyle oynadığımızı varsayalım. Demek ki bu stratejiyle en fazla $1 + f(n-1)$ denemeyle doğru yanıtı bulabiliriz. Bu sayıya $f_{11}(n)$ diyelim:

$$f_{11}(n) = 1 + f(n-1)$$

Örneğin, $f_{11}(3) = 1 + f(2) = 1 + 3 = 4$. Bu $f_{11}(n)$ sayısı, ilk tahminimiz 11 olduğunda, n renkli bir kodu, birinci 11 hamlemizi saymazsak, en iyi stratejiyle kaç hamlede çözebileceğimizdir.

Diyelim ilk tahminimiz 12. Şimdi $f_{12}(n)$ sayısını, yani ilk tahminimiz 12 olduğunda, oyunun geri kalan bölümünü en iyi stratejiyle oynayarak, oyunu en kötü olasılıkla (en şanssız günümüzde) kaç tahminde kazanabileceğimizi hesaplayacağız.

Yanıt ●● ise, gene şanslı bir günümüzdeyiz, bir denemede kodu bulmuşuz demektir. $f_{12●●}(n) = 1$ yazalım.

Yanıt ○○ ise, kod 21'dir. Demek ki ikinci denemede kodu çözeriz. Yine oldukça şanslıyız. $f_{12○○}(n) = 2$ yazalım.

Yanıt ●○ olamaz elbet.

Geriye üç çeşit yanıt kaldı: ∅, ● ve ○.

Eğer yanıt ∅ ise, geriye $n - 2$ renk kalmıştır ve $f(n-2)$ denemede doğru yanıtı buluruz. Bu yanıtla toplam deneme sayımız $1 + f(n-2)$ dir. $f_{12∅}(n) = 1 + f(n-2)$ yazalım.

Eğer yanıt ○ ise, soranın kodu, belli bir $x \in \{3, 4, \ldots, n\}$ için ya $x1$ ya da $2x$ dir. Bu x'i bulmaya çalışmak için geri kalan $n - 2$ sayıyı 34, 56, 78,... diye ikişer ikişer denemek herhalde stratejilerin en iyisi olmalı (3). Demek ki, n çift ise en fazla $(n - 4)/2$ denemede, n tek ise en fazla $(n - 3)/2$ denemede x'in öğesi olduğu bir $\{a, b\}$ kümesi bulunur. Demek ki şimdi doğru kodun $a1$, $b1$, $a2$, $b2$ kodlarından biri olduğunu biliyoruz. Bu aşamada en fazla iki denemede doğru kod bulunur. Dolayısıyla, n'nin çiftliğine ya da tekliğine göre, toplam ya $(n-4)/2 + 3$ ya da $(n-3)/2 + 3$ denemede doğru yanıt bulunur. Bu sayıya da $f_{12○}(n)$ diyelim. Basit bir hesapla,

$$f_{12○}(n) = \lfloor n/2 \rfloor^+ + 1$$

olduğu görülür. Burada $\lfloor n/2 \rfloor^+$ sayısı, $n/2$'den büyükeşit en küçük tamsayı olarak tanımlanmıştır.

Eğer yanıt ● ise, aynen yukardaki gibi bir akıl yürütmeyle, $f_{12●}(n) = f_{12○}(n)$ bulunur.

Şimdi artık $f_{12}(n)$ sayısını hesaplayabiliriz. $f_{12}(n)$ yukardaki bu sayıların en büyüğüdür. Yani,

$$f_{12}(n) = \max(f_{12●●}(n), f_{12○○}(n), f_{12○}(n), f_{12●}(n), f_{12∅}(n))$$
$$= \max(1, 2, 1 + f(n-2), \lfloor n/2 \rfloor^+ + 1)$$
$$= \max(f(n-2), \lfloor n/2 \rfloor^+) + 1.$$

Örneğin,

$f_{12}(3) = \max(f(1), \lfloor 3/2 \rfloor^+) + 1 = \max(1, 2) + 1 = 3$

$f_{12}(4) = \max(f(2), \lfloor 4/2 \rfloor^+) + 1 = \max(3, 2) + 1 = 4$

ERGÜN POYRAZ

Said-i Nursi'den Demirel ve Ecevit'e

FETHULLAH'IN GERÇEK YÜZÜ

Önsöz / Giriş / Fethullah'ın Gerçek Yüzü / Doğumu / "Fe-T-ullah" mı, "Fet-H-ullah" mı / Dedeleri / Babası / Annesi / Fethullah Gülen ve Evlilik / Fethullah Gülen, Kadın ve Türban / Kaç Yaşında Namaza Başladı / Rüyalar ve Fethullah Gülen / Fethullah Gülen ve Masonik Söylem / Saygı Anlayışı / Fethullah Gülen ve Batı / Şapka Düşmanlığı / Sarık Propagandası / Fethullah Gülen, Askerlik ve Milliyetçilik / Gülen ve "Devleti Kıvama Getirmek" / Gülen'in Kabuslu Günleri: Askerlik / Cübbesi Suudi Tarzında / Aynı Topun Kumaşları / Fethullah Gülen, Tekke ve Medrese / Kur'an'ın Çevrilmesine Karşı / Babası, Gülen'in Yanında Sigara İçmeznaiz / Shakespeare'den Teyniyye'ye / Medrese / Fethullah Gülen'in Devlet Memnuriuğu / Fethullah Gülen'in "Hicret"leri / Gülen'in Hedefi: İkinci Diriliş, Şeriat / Fethullah Gülen: Hilafetçi / Gülen ve Şeriat Devleti Yolunda Işık Evleri / Fethullah Gülen ve "Ak Şeriat" / Şeriat Yolunda / Fethullah Gülen, Şeriat ve Tarikat / Fethullah Gülen, İBDA-C ve Din Devleti / "Mahluk Demokrasi" / Gülen, Şeriat Düzeni ve Demokrasi / Gülen, Cezayir'deki Dinci Ayaklanmayı Övüyor / Demokrasilerin Yıkılmasını İstiyor / Okullarında Asker Yetiştiriyor / Fethullah Gülen, İslam ve Osmanlı / Nabza Göre Şerbet / Fethullah Gülen ve Said-i Nursi (Kürdi) / Gülen'in Üstadı Said-i Nursi Kimdir / Said-i Nursi'nin Dört Prensibi / Said-i Nursi ve Kürdistan'a Üniversite / Kürtçü ve Şeriatçı Yayınlarda Said-i Nursi / Said-i Nursi, Nurculuk ve Fethullah Gülen / Said-i Nursi Peygamberlik İddiasında / Said-i Nursi ve Askerlik / Said-i Nursi: İslam'a Aykırı / Nurculuk, Atatürk ve Devrimler / Nurculuğun Kolları / Fethullah Gülen, Nurculuk ve Aczimendilik / Said'in ve Gülen'in Kerametleri / Gülen'in Hz. İsa'ya Benzen Yönleri(!) / Süleyman Demirel, Said-i Kürdi ve Fethullah Gülen / Nurculuğu Mahkum Eden Yargıtay Kararı / Şevket Demirel ve Fethullah Gülen / Kürt Said: "En Büyük Milli Görüşçü" / Fethullah Gülen ve Hizbullah / Fethullah Gülen ve Cihad / Tabii Afetler ve Fethullah Gülen / Bülent Ecevit ve Fethullah Gülen / Fethullah Gülen'in Kasetleri / Kasetleri Kemal Yavuz mu Verdi / Fethullahçı Okullarında MEB Operasyonu / Fethullah Gülen'in Malları Tehlikede / Fethullah Gülen İmparatorluğu Sarsılıyor / Devlet Yöneticilerinin Destekleri / Turgut Özal'ın Destek Mektubu / Süleyman Demirel'in Destek Mektupları / Tehlike Anında "Hicret" / Medyada Fethullah Şoku / Eski Sakirdleri Fethullah Gülen'i Anlatıyor / Gülen ve Nurcu Sermayenin Güçlenmesi / Gülen ve Patrik / Fethullahçı Okulların İçyüzü / Emniyet'in Fethullahçılar Raporu / Jandarma Genel Komutanlığı'nın Raporu / Amerikan Pasaportlu Öğretmenler / Hahambaşı ve Fethullah Gülen / Fethullah Gülen, Papa ve Moon Tarikatı / Fethullah Gülen'in Papa'ya Arz-ı Hal'i / Gülen'den Hizbullahçı Canilere Övgü / Fethullah Gülen'in Ödülleri / Bu Yolun Sonu Nereye Çıkar / Sonsöz /

otopsi yayınevi

(0212) 272 78 25

Yanıtı bilinmeyen bir soru

Bu ay, önce, yanıtını dünyada kimsenin bilmediği bir soru soracağım, sonra yanıtını dünyada kimsenin bilmediği bu soru üzerine birkaç kolay soru soracağım.

Herhangi bir pozitif doğal sayı alalım, diyelim p. İlerde p'yi asal alacağız ama şimdilik p'nin asallığının önemi yok.

Önce bir tanım:

$\mathbf{F}_p = \{0, 1, 2, \ldots, p-1\}$

olsun.

Demek ki $\mathbf{F}_p$ kümesinin tam p öğesi var, p'den küçük p doğal sayı.

$\mathbf{F}_p$ kümesinden iki sayıyı şöyle toplarız (çarparız): O iki sayıyı bildiğimiz gibi toplarız (çarparız), sonra o toplamı (çarpımı) p'ye bölüp kalanına bakarız. Bu kalan da $\mathbf{F}_p$ kümesindedir.

Örneğin $p = 7$ ise,

$2 + 3 = 5$
$3 + 4 = 0$
$3 + 5 = 1$
$4 + 4 = 1$
$5 + 6 = 4$
$2 \times 3 = 6$
$3 \times 5 = 1$
$4 \times 6 = 3$

Örneğin, $3 \times 5 = 1$, çünkü 15'i 7'ye bölersek geriye 1 kalır.

Bir başka örnek: $p = 11$ ise,

$6 + 6 = 1$
$8 + 9 = 6$
$4 + 6 = 10$
$5 + 6 = 0$
$4 \times 6 = 2$
$8 \times 9 = 6$
$10 \times 10 = 1$

Son bir örnek daha: $p = 12$ ise,

$3 \times 4 = 0$
$2 \times 6 = 0$
$4 \times 6 = 0$

$\mathbf{F}_p$ kümesinde çıkarma da yapılabilir. Örneğin, modulo 13,

$-1 = 12$
$-2 = 11$
$-3 = 10$
$-4 = 9$
$-5 = 8$
$-6 = 7$

Dolayısıyla,

$6 - 7 = -1 = 12$
$3 - 9 = -6 = 7$
$2 - 12 = -10 = 3$

Öyle bir asal p ve $\mathbf{F}_p$'nin öyle bir A altkümesini bulun ki,

1) $0 \notin A$.

2) A'dan her iki sayının çarpımı yine A'da olsun, yani A çarpma altında kapalı olsun, simgesel deyişle $AA \subseteq A$ olsun.

3) $\mathbf{F}_p$'nin 0 olmayan her x sayısı için, $x = a - b$ eşitliğini sağlayan A'da bir ve bir tek (a, b) çifti olsun. Simgesel deyişle, $\mathbf{F}_p = A - A$ ve A'nın a, b, c, d öğeleri $a - b = c - d$ eşitliğini sağlıyorsa, $a = c$ ve $b = d$ olsun.

Bu koşulları sağlayan üç asal sayı veriyorum: $p = 3$, 7 ve 73.

Birinci Örnek: $p = 3$, $\mathbf{F}_p = \{0, 1, 2\}$ ve $A = \{1, 2\}$. O zaman,

$1 = 2 - 1$
$2 = 1 - 2$

Sağdaki sayıların A'da olduklarına dikkatinizi çekerim. Aynı zamanda A çarpma altında kapalı.

İkinci Örnek: $p = 7$, $\mathbf{F}_p = \{0, 1, 2, 3, 4, 5, 6\}$, $A = \{1, 2, 4\}$. O zaman,

$1 = 2 - 1$
$2 = 4 - 2$
$3 = 4 - 1$
$4 = 1 - 4$
$5 = 2 - 4$
$6 = 1 - 2$

Ödüllü soru

Sağdaki sayıların A'da olduklarına ve A'nın çarpma altında kapalı olduğuna yine dikkatinizi çekerim.

Üçüncü Örnek: $p = 73$, $\mathbf{F}_p = \{1, 2, 3, \ldots, 72\}$, $A = \{1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 55, 37\}$.

O zaman,

$5 = 37 - 32$
$7 = 8 - 1$
$9 = 64 - 55$
$10 = 1 - 64$
$11 = 2 - 64$
vb

Bu üç asaldan başka, yukardaki koşulları sağlayan bir A'nın olduğu bir p bilinmiyor. Belki de bu koşulları sağlayan bir başka p yoktur.

Bu soruyu yanıtlayabilirseniz dünyaca ünlü bir matematikçi olursunuz.

Sorunun (projektif) geometriyle ilgisi var, ister inanın ister inanmayın.

Her üç örnekte de, A kümesi 2 ve 2'nin üslerinden oluşuyor. Örneğin, $p = 73$ olduğunda, $A = \{2^0, 2^1, 2^2, 2^3, 2^4, 2^5, 2^6, 2^7, 2^8\}$.

Eğer p, yukardaki koşulları sağlayan bir A kümesinin olduğu bir asalsa, aşağıdaki savları kanıtlayın:

Birinci Sav: $p = |A|^2 - |A| + 1$. Burada $|A|$, A'nın eleman sayısı anlamına gelir.

İkinci Sav: $2 \in A$.

Üçüncü Sav: Eğer $p \neq 7$ ise, $3 \notin A$.

Dördüncü Sav: $5 \notin A$.

Savları çoğaltmayı size bırakıyorum.

Doğru yanıt verenler arasında çekilecek kurada kazanan 3 kişiye, Aziz Nesin'in Adam Yay.'ından çıkan *Hazreti Dangalak* adlı kitabı verilecektir. Yanıtlar en geç 15 Ağustos 2000 tarihine kadar İstanbul dergi adresine ulaşmalıdır.

n	$f_{11}(n)=1+f(n-1)$	$f_{12}(n)=\max(f(n-2), [n/2]^*)+1$	$f(n)=\min(f_{11}(n), f_{12}(n))$
1			1
2			3
3	4	3	3
4	4	4	4
5	5	4	4
6	5	5	5
7	6	5	5

Elbette $f(n) = \min(f_{11}(n), f_{12}(n))$. Bu sayıları hesaplayalım (bakınız tablo).

Genel formülün, $n > 1$ iken, $f(n) = [n/2] + 2$ olduğu anlaşılıyor. Burada $[x]$, x'ten küçükeşit en büyük tamsayı olarak tanımlanıyor.

Yukardaki tablo ayrıca, en iyi stratejiyi de ortaya koyuyor. Eğer n tek ise, ilk tahminimiz 12 olmalıdır. Eğer n çift ise, ilk tahmin her şey olabilir, 11 ya da 12, ya da herhangi bir başka tahmin.

Tabii bu yanıt eğer her kodun sorulma olasılığı aynıysa geçerli; kodların sorulma olasılığı değişikse, o zaman iş değişir. Örneğin, 34 kodunun sorulma olasılığı 1/2 ise, ilk tahminin 34 olması işimizi çoğu zaman kolaylaştırır.

Daha zor soru şu: Diyelim Soran, yanıtlarından en fazla birinde bir hata yapabilir. O zaman Bulan kaç denemede kodu çözebilir? Bu çok daha zor bir soru.

Doğru yanıtlar: Orhun Kara, Engin Erkan, Tanju Ertunç, Volkan Dilber'in yanıtları doğru. Ödül kazanacak üç okur seçmeliyim. Tanju Ertunç yanıtına kanıt namına tek bir satır eklemediğinden Tanju Ertunç'u eliyorum.

Soruyu "En fazla n hamlede yanıtı buluruz" diye yanıtlayan YE'nin yanıtı doğru, ama daha iyi bir stratejiyle yanıt daha çabuk bulunabilir.

DİPNOTLAR

1) Volkan Dilber'in önerisi.

2) Öbür tahminler bu iki tahmine eşdeğerdir.

3) Bu tümevarım varsayımı da olabilir.

* İstanbul Bilgi Üniversitesi
Matematik Bölümü Başkanı

İzmir'de kitabın en doğru adresi

Bilim Kitabevi

*Okumak öğrenmek, öğrenmek özgürleşmektir. Bilim ve Aydınlanmadan yana olan **Bilim Kitabevi** ve Konak Raksotek İzmir'de*
Gima ve Migros içi Raksotek'le Didim'de.
Kitap, kaset, CD, VCD, DVD ve her çeşit multimedya ürünleri ile; **Bilim ve Ütopya** *okurlarının hizmetindeyiz.*

İzmir Adres: Bilim Kitabevi ve Konak Raksotek, SSK Konak Tesisleri C Blok Z-11-12 Konak
Tel-faks: 0232 425 89 45 - 482 03 18
Didim Adres: Migros ve Gima içi Raksotek reyonu **Tel (Migros):** 0256 811 02 44 **(Gima):** 0256 813 28 20

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN ULUSLAR BİRLEŞİN

TEORİ

İŞÇİ PARTİSİ YAYIN ORGANI

- **DOĞU PERİNÇEK**
  Türk ve Kürdü birlikte örgütleme projesi
- **SAMİR AMİN**
  Emperyalizm ve kültüralizm birbirini tamamlıyor
- **Prof. Dr. TAYFUN ÖZKAYA- Yrd. Doç.Dr. FERRUH IŞIN- Arş. Gör. AYŞE UZMAY**
  Türkiye ve AB'de tarıma yönelik destekleme politikaları
- İbero-Amerika ülkelerinin
  Havana deklerasyonu

HAZİRAN SAYISI BAYİLERDE

CENGİZ ÖZAKINCI

İSLAM'DA BİLİMİN YÜKSELİŞİ VE ÇÖKÜŞÜ 8 27 - 1107

BİRİNCİ BÖLÜM: İlericilik, ussuculuk, gericilik kavramları ve irtica / İlerici ve gerici yaftaları / İrtica ve mürteci yaftaları / İrtica: İnsanlık suçu / İrticanın cennetmekanı II. Abdülhamid / Abdülhamid meclisi kapatıyor, Anayasa'yı kaldırıyor / Abdülhamid döneminde güvensizlik ve hafiyeler / Abdülhamid döneminde eğitim ve basın / Abdülhamid döneminde kişi özgürlükleri / Abdülhamid'in Yıldız Sarayı: Şeddat'ın riyaz-ı İrem'i / İrticanın bir başka örneği: İran ve Humeyni / İran'da mollalar cennetin anahtarlarını satıyor / İran'da mollalar aya gidildiğine inanmıyor / İrtica ulusal bağımsızlığı sağlayamıyor / **GEÇMİŞE ÖZLEM VE YİTİRİLMİŞ CENNET** / Yahudilikte geçmişe özlem: Arz-ı Mevud / Yunanlılarda geçmişe özlem: Megali idea / Rönesans'ta geçmişe özlem: Eski Yunan ve Roma / Reform'da geçmişe özlem: İlk Hıristiyanlığa dönüş / Nazizm'de geçmişe özlem: Töton Şövalyeleri / Platon'da yitirilmiş cennet: Atlantis / Marksizm'de yitirilmiş cennet: İlkel ortaklaşmacı toplum / Tevrat'ta yitirilmiş cennet: Aden Bahçesi / Kur'an'da yitirilmiş cennet: Adn / İrtica'nın yitirilmiş cenneti: Asr-ı Saadet / Asr-ı Saadet'ten günümüz İslam devletlerine / **İKİNCİ BÖLÜM: DİNLERİN İLERİCİLİĞİ VE GERİCİLİĞİ** / 1. Dinlerin bilimle tartılması / Tevrat'ın ve İncil'in bilimselliğini savunanlar / Kur'an'ın bilimselliğini savunanlar / İlk Müslümanların gökbilim anlayışları / Dinlere ilişkin çeşitli görüşler / Hayyam / Meslier / Dietzgen / Turan Dursun / Nietzsche / Marx ve Engels / Sartre / Einstein / **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: CONTANRICILIKTA İLERİCİLİK VE GERİCİLİK** / Çoktanrıcılığın gerici yönü / **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: YAHUDİLİKTE İLERİCİLİK VE GERİCİLİK** / Yahudilikte ilericilik / Yahudilikte gericilik / Yahudi yobazlar ölüden dinci sorusu / Yahudi yobazlar örtünmeyen kadınlara dövüyor / Yahudi irticacıların ahlak manzaları / Yahudi irticacıların sloganı: Din elden gidiyor! / Yahudilerde haremlik-selamlık / Aşırı dinci Yahudiler askere alınmak istemiyor / Aşırı dinci Yahudiler Medeni Nikah'a karşı / Aşırı dinci Yahudiler şeriat istiyor / Aşırı dinci Yahudiler gösterilere otobüslerle taşınıyor / **BEŞİNCİ BÖLÜM: HIRİSTİYANLIKTA İLERİCİLİK, GERİCİLİK** / Muhalefet yıllarında Hıristiyanların çok hukukçu mankesi / Muhalefet yıllarında Hıristiyanların özgürlükçü mankesi / Roma Hıristiyanlığa özgürlük tanıyor / Hıristiyanlık Roma'da devlet dini oluyor / Hıristiyanlar başka dinleri yasaklıyor / Hıristiyanlar bilimleri yasaklıyor / Hıristiyanlıkta gericiliğin doruğu / Hıristiyanlar din-devlet ilişkisi konusunda ikiyüzlü / Hıristiyanlıkta gericilik ve Engizisyon / Ortodoks Hıristiyan Bizans'ta eski Yunan kıyımı / Bizans'ta Hıristiyanlar aykırı-inançlıları öldürüyor / Hıristiyanlıkta gericilik ve Haçlı seferleri / Katolikler Bizans'ta Ortodoksları doğruyor / Hıristiyanlıkta gericilik ve Batının bugünkü ilerciliği / Kilise bilimlere ve bilginlere azgınca saldırıyor / Kilise dünyanın tepsi gibi düz olduğunu savunuyor / Kilise hastalıkları cinlerin yaptığını söylüyor / Kilise'ye göre aşı yaptırmak Tanrı'yı kızdırıyor / Kilise ölülere otopsi yapılmasına karşı / Kilise'ye göre kuyruklu yıldızlar Tanrı'nın okları / Kilise yerbilimi cehennemlik bir suç sayıyor / Kilise'ye göre fırtınaları çıkartan şeytanlar / Kilise paratonere de karşı / Kilise, nebula kuramı yüzünden Kant'ı suçluyor / Papazlar matbaaya karşı / **ALTINCI BÖLÜM: İSLAM'DA İLERİCİLİK, GERİCİLİK** / Marx ve Engels'e göre İslamiyet / İslam'da ilericilik / Müslümanlar Hıristiyan Avrupa'ya bilim öğretiyor / İ.S. 632-790: İlk Müslümanların bilim karşıtlığı / İ.S. VIII. yüzyıl: İslam'da ilericiliğin doğuşu / VIII. yüzyılda İslam'da ilericiliği başlatan devrim: Proto-Atatürkçü Mutezile Devrimi / XI. yüzyılda Gazzali ve İslam'da gerici karşı devrim / 1100'lerde Haçlı seferleri ve Gazzali: / İslam'da gericiliğin yönetime egemen olmasını sağlayan uluslararası koşullar / Gazzali ve İslam'da usçuluğa karşı dinsel gericiliğin diriltilmesi / Usçu Ömer Hayyam, sufi Gazzali'ye karşı / İlerici Müslümanların gerici Gazzali'ye tepkisi / Gazzali'den sonra İslam'da us ve bilim düşmanlığı / İslam'da gericiliği başlatan Türkler değil / Gazzali'den önce Müslüman Türkler usçu ve ilerici / Gazzali'den önce Selçuklular usçu ve ilerici / Gerici Haçlı saldırıları İslam'ı da gericileştirdi / **EK:** İslam Kültürünün İspanya'da Gelişimi / Auguste Bebel

otopsi yayınevi
(0212) 272 78 25

Olimpiyata doğru

Bu yıl olimpiyat yılı. Satranç olimpiyatları iki yılda bir yapılır. Bu yılki satranç olimpiyatı, 27 Ekim-13 Kasım 2000 tarihleri arasında "İstanbul 2000 Satranç Olimpiyatı" adı altında İstanbul'da yapılacaktır.

Bir ülkede "satranç olimpiyatı" ne amaçla yapılır? En başta satranç sporunu kitlelere tanıtmak amacıyla. Öyleyse olimpiyatı izlemeye gelenler için bazı etkinlikler düzenlenebilir. Bunlar satranç sporunu yaygınlaştıracaktır.

Olimpiyat tarihleri arasında yapılabilecek etkinlikler hakkında bazı önerilerimiz olacak. İki hafta boyunca, günün her saati kullanılarak herkese yönelik "kısa süreli" ve "hafif tempolu" etkinlikler yapılmalıdır. Türkiye Satranç Federasyonu (TSF) sponsor olabilecek kişi ve kuruluşlarla işbirliğiyle, birçok etkinliğe öncülük yapabilir. Bu etkinliklerin topluma tanıtılmasında medyaya (görsel ve yazılı) büyük görev düşmektedir. "TRT" başta olmak üzere, medyada "günlük Satranç Olimpiyatı haberleri" yer almalıdır.

Bütün etkinlikler önceden planlanıp ve anlaşmaları yapılıp ilan edilmelidir. Olimpiyatı, izleyicisiyle, oyuncusuyla, çocuk, genç ve yaşlısıyla, kadın-erkeğiyle, öğrencisiyle bir Satranç şölenine dönüştürmek gerekir.

Okullar, özellikle öğrencilerine satranç dersi verenler, olimpiyata gezi turları düzenleyebilir. Bu konuda Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ile işbirliği yapılabilir. Olimpiyata katılan ülkelerin oyuncularını tanıtan programlar yapılabilir. O ülkenin satranç tarihi anlatılabilir. "Satranç Olimpiyat Tarihi" adı altında, olimpiyatlardan ilginç anılar, anekdotlar, seçme partiler vb izleyicilere aktarılabilir. Ayrıca ülkemizin satranç tarihini ve ünlü oyuncularımızı, satrancımıza hizmet verenleri tanıtıcı programlar mutlaka yapılmalıdır. Olimpiyat süresince "Türk Satranç Tarihi Standı" açılmalıdır.

Önerilerimizi maddeler halinde sıralıyoruz:

1) Problem (kurgu) ve etüd çözme yarışmaları düzenlenebilir.

2) Her yaş grubuna yönelik "Yıldırım ve Hızlı Satranç Turnuvaları" yapılmalıdır.

3) Ayrıca öğrenciler, veteranlar, bayanlar, bilgisayarların katılabileceği "giyotin" kurallarının geçerli olduğu turnuvalar yapılmalıdır.

4) Önceden belirlenen açılışlara ait "tematik turnuvalar" yapılmalıdır.

5) Türkçe ve yabancı dillerde satranç kitapları, dergiler, bilgisayar programlarının satıldığı satış standları kurulmalıdır.

6) Satranç araç-gereç satış reyonları olmalıdır (satranç saati, satranç takımı vb).

7) Gelen izleyiciler için "çok masa gösterileri (simültane)" ve "körleme oyunların" oynandığı yarışmalar düzenlenmelidir.

8) Satranç köşesine sahip gazete ve dergilerin tanıtımı yapılmalıdır (*Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Bilim ve Ütopya, Bilim ve Teknik* vb).

9) Olimpiyattan ve etkinliklerden canlı yayınlar yapılmalıdır. İzleyiciler için monitörler kullanılabilir.

10) Bilgisayarda satranç ve internette satranç olgusu izleyicilere tanıtılabilir.

11) İzleyicilere satranç dersleri verilebilir.

12) "Bahçe satrancı" tanıtılmalıdır.

13) Canlı taşlarla satranç gösterileri (partiler, etüd vs) yapılmalıdır.

14) Kültür Bakanlığı ile işbirliği yapılarak ulusal ve uluslararası çapta "Problem ve Etüd Yaratma Yarışmaları" yapılmalıdır.

15) "Körler Federasyonu" ve "Herkes İçin Spor Federasyonu" tarafından, üyeleri için turnuvalar yapılmalıdır.

16) "Yazışmalı satranç" olgusu tanıtılmalıdır.

17) Olimpiyat süresince, Türk satrancı ve satranççılarının değişik sorunları hakkında açık oturum, seminer, konferans vb etkinlikler mutlaka yapılmalıdır.

18) Olimpiyata gelen büyükustalarla söyleşiler yapılmalıdır.

19) İki büyükustanın sırasıyla hamle yaptıkları "simültaneler" düzenlenmelidir.

20) Sanatta satranç olgusu tanıtılabilir (edebiyat, resim, filmler, heykel vb).

21) Oyuncular arasında "danışmalı partiler" yapılabilir.

22) Hediyelik satranç eşyaları standı mutlaka bulunmalıdır (anahtarlıklar, tişört, takvimler vb).

Bu konularda satrançsever okurlarımızın önerileri varsa, bekliyoruz.

Balkan Körler Takım Birinciliği

Balkan ülkelerinin katıldığı, 21-26 Nisan 2000 tarihleri arasında Kuşadası/Aydın Batıhan Oteli Salonları'nda "Balkan Körler Takım Birinciliği" (Balcaniad) yapıldı. Turnuvaya 5 ülkeden 6 takım katıldı. Bunlar, Yugoslavya, Makedonya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye A ve B takımları idi. Bulgaristan ve Arnavutluk takımları katılmadı. Maçlar 4 masa üzerinde oynandı ve döner sistem uygulandı. Düşünme süresi her oyuncu için 2 saatti. Giyotin kuralları geçerliydi. Genel klasman şöyle oluştu:

1) Yugoslavya - 16 puan.
2) Makedonya - 15 puan. (eşitlik bozmayla)
3) Romanya - 15 puan. (eşitlik bozmayla)
4) Türkiye A - 9 puan.
5) Yunanistan - 5 puan.
6) Türkiye B - 0 puan.

Masa dereceleri ise:

1. Masa - Dacian Pribeanu / Romanya - 5 puan.
2. Masa - Lazar Kalçovski / Makedonya - 4,5 puan.
3. Masa - Milorad Vulin / Yugoslavya - 4,5 puan.
4. Masa - Lyubodrag Rankoviç / Yugoslavya - 3,5 puan.

şeklinde oluştu.

Turnuvadan bir parti veriyoruz.

Beyaz: Krume Mitkovski-Makedonya
Siyah: Dacian Pribeanu-Romanya

1. d4 Af6 2. Af3 g6 3. Ac3 d5 4. Ff4 c6 5. e3 Fg7 6. Fe2 0-0 7. h3 Vb6 8. Kb1 Abd7 9. g4 Va5 10. Vd2 Vd8 11. Ae5 Axe5 12. Fxe5 Ae4 13. Axe4 dxe4 14. Fxg7 Şxg7 15. c3 Va5 16. a3 e5 17. dxe5 Kd8 18. Vc2 Vxe5 19. Kd1 Fe6 20. 0-0 h5 21. Kxd8 Kxd8 22. Şg2 Vg5 23. Kd1 hxg4 24. hxg4 Fxg4 25. Kxd8 Fxe2+ Beyaz terk eder. 0-1. Çünkü 22. Şh2 Ff3 ve mata çare yok.

Neden kalite eksikmiş?

1935 yılında Hastings Turnuvası'nda İngiliz satranççı Sir G. Thomas, masaları dolaşırken Belçikalı usta Georg Koltanovski'nin masasının yanında durmuş. Pozisyonu inceledikten sonra demiş ki: "Sizin kalite eksiğiniz var. (Kalite: Kaleye karşılık bir hafif aletin -Fil veya At- bulunması durumu. Kaleye sahip olan taraf için, kalite kazanmış; hafif alete sahip olan taraf için, kalite kaybetmiştir denir). Kaleyi feda mı ettiniz, yoksa hata mı yaptınız?"

Koltanovski şöyle yanıt vermiş:

"Şu an için sorunuz hakkında hiçbir şey diyemem. Daha sonra yanıtlayacağım. Eğer partiyi kazanırsam, demek ki feda etmişim; kaybedersem, hata yapmışım demektir."

Problem

A. Gulyayev

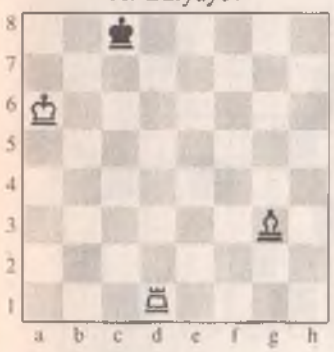

Üç hamlede mat

Kombinezon

Siyah kazanır

Etüd

M. Liburkin, "64" 1935
2. - 3.'lük ödülü

Beyaz kazanır

Geçen sayının çözümleri

Problem: 1. Vh7! g1V 2. Ve2 mat; 1. ... f5 2. Va7 mat; 1. ... Şg1 2. Fc5 mat; 1. Vh7! g1A 2. Vh2 mat.

Kombinezon: 1. Af3+ Fxf3 2. Ve1+! Kxe1 3. g3 mat.

Etüd: 1. Fe3+ (1. Şe4? Kh1! - beraberlik) 1. ... Şb7 2. e7 Kxa3 3. Fa7!! Kai (3. ... Şxa7 4. Şf4 Ka4+ 5. Şf5 Ka5+ 6. Şf6 K6+ 7. Şf7 ve beyaz kazanır) 4. Şf4! Kf1+ 5. Ff2! Kxf2+ 6. Şe3 ve beyaz kazanır.

Yorumsuz parti

Beyaz: H. R. Kapablanka, Siyah: V. Mikenas
Buenos Aires, 1939. VIII Olimpiyat
Nimzovitch Savunması (Nimzo-Hint Savunması)

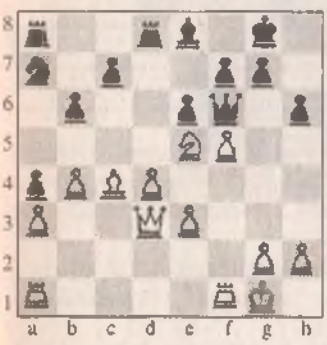

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Ac3 Fb4 4. Vc2 Ac6 5. Af3 d5 6. a3 Fc3+ 7. Vc3 a5 8. b3 0-0 9. Fg5 h6 10. Ff6 Vf6 11. e3 Fd7 12. Fd3 Kfc8 13. 0-0 a4 14. b4 dxc4 15. Fc4 Aa7 16. Ae5 Fe8 17. f4 b6 18. Vd3 Kd8 19. f5 (Bkz. yandaki diyagram). 19. ... b5 20. fxe6 bxc4 21. Kf6 cxd3 22. exf7+ Ff7 23. Kf7 Ab5 24. Kf2 Kd5 25. Ad3 Siyah terk eder. 1-0.

Yorumsuz oyunsonu

Kapablanka-Bogolyubov / New York, 1924

Hamle beyazda

36. Ae5 Kh1 37. Ac4 Fa7 38. Ae3 b5 39. g5 Şd7 40. Af1 Şd6 41. a4 bxa4 42. Kg4 a3 43. bxa3 a5 44. Kf4 Fc5 45. Ad2 Şe7 46. Ka4 Kg1 47. Ac4 Fb6 48. Kc4 Şd7 49. Af6+ Şd8 50. Ag4 Kg2+ 51. Şd3 Kg3 52. Şe4 Kg1 53. Kc6 Fc7 54. Ka6 Şd7 55. Ka8 Ka1 56. Af6+ Şc6 57. Kf8 Ke1+ 58. Şd3 Ff4 59. Ae4 Şb5 60. Kxf7 e5 61. g6 Ke3+ 62. Şc2 Ke2+ 63. Şd1 Kg2 64. g7 Şc4 65. Af6. Siyah terk eder 1-0.

Ödüllü soru

Beyaz: Letele, Siyah: Fischer / Leipzig, 1960

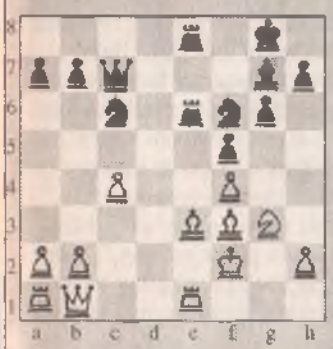

Bu ayki sorumuz, efsanevi Amerikalı oyuncu R. Fischer'in ünlü bir partisinden alınma. Bu konumda Fischer kalite fedasıyla başlayan bir kombinezonla kazanıyor.

Yanıtlarınızı 15 Haziran 2000 tarihine kadar İstanbul dergi adresine posta, faks veya e-posta yoluyla gönderebilirsiniz. Doğru yanıtlayanlar arasından çekilecek kurada bir kişi FİDE (Uluslararası Satranç Federasyonu) normunda turnuva satranç takımı, bir kişi de Richard Roberts'in *Satranç Kılavuzu* (Evrim Yayınevi, 1986) adlı satranç kitabını kazanacaktır. Ayrıca bir kişiye de, Türkiye Zekâ Vakfı tarafından yayımlanan *Satranç* isimli satranç dergisi ödül olarak verilecektir.

Mayıs ayı ödüllü sorusunun çözümü

1. ... Kxe4!! 2. Vxc4 Ag3!! Beyaz terk eder. (3. Vxh7 Ade2 mat veya 3. Vxd4 Ae2+ 4. Şh1 Vxh2+ 5. Şxh2 Kh8 mat olur.)

Mayıs ayı ödüllü sorumuza doğru yanıt gönderen 4 okur arasından satranç takımı kazanan talihli okurumuz Söke/Aydın'dan Volkan Dilber; satranç kitabı kazanan talihli okurumuz Bostanlı/İzmir'den Can Yıldırım; satranç dergisi kazanan ise, Kadifekale/İzmir'den Muammer Aksema'dır.

CENGİZ ÖZAKINCI

DÜNDEN BUGÜNE TÜRKLERDE

DİL VE DİN

Dirimel Bölüm: TÜRK DİLİNİN BOZULMASI VE DİN / I-Kutsal sayılanın gülünçleştirilmesini önleme kaygısı / II-Arap dilini kutsallaştırma çabaları / III-Bilgisizlik, saflık, gafillik taslama / IV-Kur'an'daki kavramların Türkçe'de karşılığı yoktur sanı / Arapça "Allah" ve Türkçe "Tanrı" / Allah Sözcüğünün Arapçadaki Kökenleri / Göktürk Yazıtında "Tanrı" / Çoktanrıcılıktan Tekinanrı Kavramına / İslam Öncesi Türklerde Tekinanrı Kavramı / Bir Çevirmen Olarak Tanrı ve Kur'an'daki Çeviriler / Kuşdili ve Kur'an / Kavramsal Karşılıklar Sorunu / Nesne Adlarının Kavram Adlarına Dönüşümü / Türk Din Adamlarının Arapçayla İlişkisi / V-Dilde yabancılaşma ve dilünce üretme yetisi / Dilde Kök-Türev İlişkisi / Arapça "Akıl" Sözcüğünün Kökeni / Dilde Kök - Türev, Somut - Soyut, Nesne - Kavram İlişkileri / Dilde Kök - Türev İlişkilerinin Koparılması / Sözcük Türetmek; Düşünce Üretmektir / Adlandırmak; Anlamlandırmaktır / Bir Toplumun Sözcük Türetme Yetisine Sahip Olduğu Düşünce Üretme Yetisine Sahiptir / Anlamak Nedir? / Anlama Ediminde Sözcükler Arasındaki Kök - Türev İlişkisinin İşlevi / Çeviri ve Aydınlanma / Dilimizdeki Yabancı Kökenli Sözcükler. "Türemez" ve "Çekilmez" Niteliktedir / Türk Dilinin Özgün Yapısı, Yabancı Sözcüklerin Kök Salmasını Önlüyor / "Özgürlük"ün Osmanlıcası "Hiyarlık" / Çevirinin Bölücülükle Suçlanması / Hadis ve Kur'an / Kur'an'da Tanrı'nın Bilinçsellik Bayrağı / Kur'an'da Tanrı'nın Çelişmezlik Bayrağı / Arapça, Farsça Kökenli Sözcüklerin Türk Dilinde Şen ve Anlam Değişikliğine Uğraması / Arapça, Farsça Kökenli Sözcüklerin Artık Türkçeleşmiş Oldukları Sanı / Dilimizdeki Arapça, Farsça, Yabancı Kökenli Sözcükler, Dini Anlamaya da Engeldir / Sözcüklerde Anlam Kaynası / İkinci Bölüm : TÜRK YAZISININ BOZULMASI VE DİN / I-Arap Yazısının Kutsallaştırılması / Arap Yazısı Yabancı Dilcerdeki Şenleri Göstermede Yetersizdir / Arap Yazısının Türklere Benimsetilmesi / Tanrı Her Varlığa Onun Anlayacağı Dille Seslenir / Tanrı Bütün Dilleri Bilir / Dil ve Yazı Uyumu / Müslümanlarda Tek Din, Tek Dil, Tek Yazı Yanılgısı / Sosyalizm Uğruna Ruhlaştırma Boşluğu / Müslümanlık Uğruna Aruplaştırma Deneyimi / Yazıda Arınlaştırma / Yazı Birliği Din Kardeşliği Dayanışma Yetmiyor / Dil ve Yazı Ayrılığı İnanç Birliğine Engel Olmuyor / Arap Yazısı Kur'an Alfabesidir. İslam Yazısıdır Kandırmacası / 1928 Türk Yazı Devrimi ve Din / "Kutsal Yazı" / "Kutsal Olmayan Yazı" Ayrımı / II-Arap Yazısının Türklere Birleştirdiği Sanı / "The Türkçe" / Konfüçyus ve Osmanlı / Sonuç / Ekler: Dahil Kuleşinden Son Türk Dil Kurultayı'na / Özbürkçecilik Cuştol Uygarlığa Karşıt Değildir / The Türkçe / TDK Başkanı Prof. Dr. Hasan Eren'e / Kur'an'da Kadınları Dövün Bayrağı Yok / Bizim Dede Korkut'larımız Ne Oldu? / Kurtuluş Savaşını Osmanlıcayla Değil Türkçeyle Kazandık / Kaynakça / Üçüncü Basıma Önsöz / Din Dilinin Uluslaştırılmasının Öncesi / Dördüncü Basıma Önsöz / Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk'ün Görüşü / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay ve Türkçe Hodeti / "Atatürkçü" (!) Kutay, Atatürk'ün Kapattığı Tarikatları, Tekkeleri Diriltmekten Yana / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay'a Göre: Dünyanın En Namuslu Adamı Vahdettin / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay'a Göre: Nutuk Yalan Dolu / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay'a Göre: Atatürk Makyavelist / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay; Atatürk'ün Yazı Devrimi'ne Karşı / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay; Atatürk'ün Dil Devrimi'ne Karşı / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay, Türkiye'yi, Türk Müslümanları ve Ülkücü Inanıklığı Saidi Nursi'nin Yolundan Gitmeye Çağırıyor / "Atatürkçü"(!) Kutay'a Göre: Atatürk Kürtlere Kasten Kıymış / "Atatürkçü"(!) Cemal Kutay'ın Pantürkistamist Düşü / Cemal Kutay Hangi Kaynaklarda, Niçin Türkçe İbadet Çağrılarına Başladı / Atatürk'ün Din Alanındaki Özlemi / Atatürk'ün 1928 Din'de Yeniden Yapılanma Tasarısı / İBDA-C'nin Tepkisi / Dil Gericiliğinin Babası: Bohar İsrael / Mehmet Akif ve Kur'an Çevirisi Tartışmaları /

otopsi yayınevi
(0212) 272 78 25

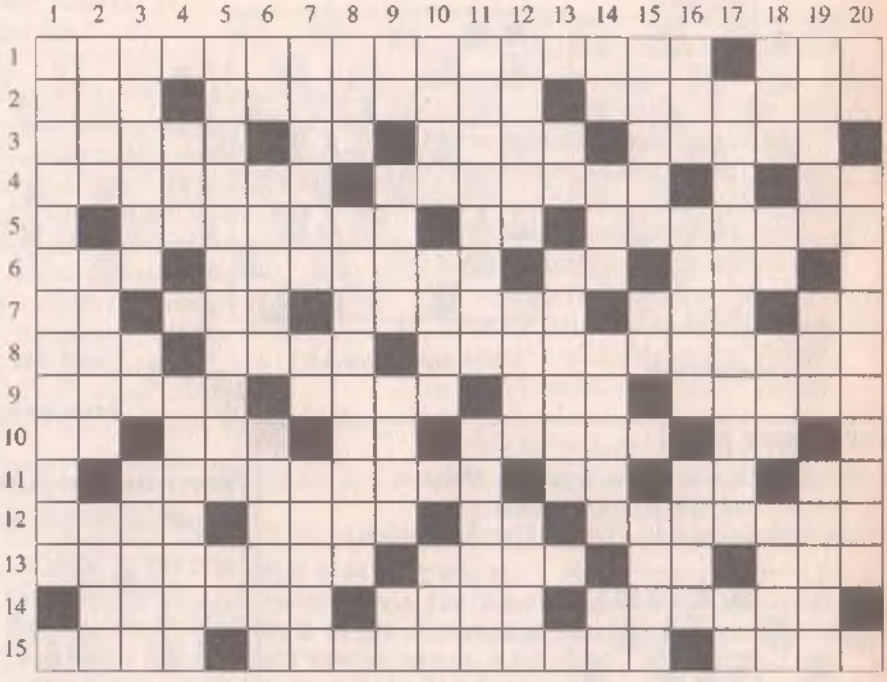

Soldan sağa:

1) Geçenlerde yitirdiğimiz "MISTIK" lakaplı ünlü karikatüristimiz.- Amper saat'in simgesi.

2) İdrarla atılan kimyasal bir madde.- Bir kimseyi, kendisine bir çıkar umudu vererek elde etmek.- Esnek.

3) İsviçre'de dünya ekonomi forumu toplantılarının yapıldığı kent.- Sümerler'de su tanrısı.- İngiltere'de Londra'nın batısında bir kent.- Belgeler.

4) "Dünya ve ahiret" anlamında kullanılan eski sözcük.- Süzgeç.- Şaşma ünlemi.

5) Tüm canlılarda oksijen alıp karbondioksit verme biçiminde görülen eylem.- Bir soru sözü.- İneklere tuz yalatmak için kullanılan, kıldan yapılmış kap.

6) Japonya'da Kyuşu Adası'nda etkin bir yanardağ.- Bir bölgedeki petrol miktarını saptamak amacıyla gerçekleştirilen, çok genel nitelikli çalışmaların tümü.- Kabaca evet.- "... Güler" (ünlü fotoğraf sanatçımız).

7) "... ile avrat yiğidin bahtına" (atasözü).- Üzme, üzgü.- Hattiler'de güneş tanrıçası.- Odunu marangozlukta, sandık yapımında, kaplamacılıkta kullanılan tropikal Afrika ağacı.- Berkelyum'un simgesi.

8) İrlanda Kurtuluş Ordusu.- Gelir.- Bertholt Brecht'in bir oyunu.

9) Duvar örülürken, büyük taşların arasına konulan küçük taşlar.- Spor karşılaşmalarının yapıldığı yer.- Akira Kurosava'nın bir filmi.- Güneydoğu Asya Antlaşması örgütünün İngilizce adı.

10) Akıl.- "Adını ... gibi aklımda tutuyorum" (Attila İlhan).- Bir çalgı.- İçeyöneliklik.- Mallarımızı simgeleyen harfler.

11) İlhan Berk'in bir yapıtı.- Lantan'ın simgesi.- Asker.- Boru sesi.

12) Bir bütünün parçaları arasında bulunan ya da bulunması gereken uygunluk.- Nükleer başlıklı ve kısa erimli havadan karaya güdümlü füze.- Kat kat kum ve çakıldan oluşmuş yer kıvrımı.- Anadolu'daki kimi eski kalelerin ve kale kalıntılarının halk arasındaki adı: (.... kalesi).

13) Ağlamasını Kronos'un duymasını önlemek için Zeus'un beşiğinin çevresinde, gürültülü savaş dansları yapan mitoloji kişileri.- Sayıboncuğu, çörkü.- Manganez'in simgesi.- Kumaşların aprelenmesinde kullanılan makina.

14) Nüfuz, yetke, erk.- Sinema ya da tiyatroda teknik ustalıkla yapılan gösteri.- "... menzil-i maksuduna aheste giden / Tizi riftar olanın payine damen dolaşır." (Ziya Paşa).

15) İstanbul'da bir semt.- Kim ya da ne olduğunu tanıma.- Haberci.

Yukarıdan aşağıya

1) "... ... cemiyetleri" (Mondros mütarekesinden sonra, ulusal ve bağımsız bir devletin kurulması fikrini destekleyip yaymak ve silah bırakışma koşullarının haksız uygulamalarına karşı, eyleme başvurmak amacıyla kurulan siyasi örgüt).

2) Asya ile Avrupa'yı ayıran sıradağlar.- Ruhsal gerilim.- Halk dilinde "incelikli, duyarlı kimse".

3) İtalya'da bir kent.- Hile.- Büyüklenme, kasılma.

4) Etiyopya'da bir ırmak.- Kadınlar hapishanesi.

5) "Mavi Maske", "Gurbet Yavrum" gibi yapıtları da üreten kadın yazarımız.- "Aptal kutusu"nun İngilizce kısaltması.

6) Demir'in simgesi.- Hamam.- ".... Soyöz" (Karikatürist).

7) "Öyledir, tamam" gibi kabul ve onama anlatan sözcük.- Mersin ağacı.- Sigorta şirketi ile reasürörü arasında yapılan ve reasürans devrinin tüm koşullarını belirleyen anlaşma.

8) "... gözlüm yıktın benim evimi / Eğlen şu diyarda kal diye diye / Viran ettin bahçem ile bağımı / Tomurcuk güllerim al diye diye" (Karacaoğlan).- Van yöresinde yaşamış eski bir kavim.

9) Bir nota.- Bayındırlık.- Masonlukta rütbeye göre değişen tören yürüyüşü.- Toryum'un simgesi.

10) Ümit, arzu, istek.- Kullanma süresi.- Çıplak, yoksun.

11) "Türk Köylü Dansları", "Oyun ve Büyü", "Geleneksel Türk Tiyatrosu", "100 soruda Türk Tiyatrosu" gibi çeşitli yapıtları üreten tiyatro araştırmacısı ve yazarımız.- Tunç Okan'ın bol ödüllü bir filmi.

12) Çeşitli renklerde kare desenleri olan kumaş.- Çerkezler'in ünlü destanı.- Japon pirinç rakısı.

13) Briç oyununda sanzatünün kısaltması.- Muska.

14) Bir cetvel.- Yapma, etme.- I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de savaşmış Avustralya ve Yeni Zelanda asker birliklerine verilen ad.- Çare.

15) Akdeniz bölgesinde bir akarsu.- Şan, şöhret.- "... Kongar" (Toplumbilimci ve yazarımız).

16) Akciğerleri dinlerken hekimin duyduğu patolojik ses.- Değiş tokuş.- Halk dilinde "geniş".

17) Şekerölçer.- Bir işaret sıfatı.

18) Gelecek.- Eski dilde "su".- "... alçak değnek kalkmaz, çok türküler bilirim sesim çıkmaz." (özdeyiş).- Jimnastikte, bir salto ile vücudun diken ekseni çevresinde tam olarak dönmesini birleştiren figür.

19) Maddeyi mükemmel hale getirmek amacıyla, doğanın işlemlerini taklit ederek ve hızlandırarak arı olmayanı arılaştırma sanatı.- Halk dilinde "kadının cinsiyet organı".- Papaların giydiği tören başlığı.

20) "Çıktım ucasına seyran eyledim / Gördüm ... kuğulu göller perişan." (Karacaoğlan).- Çağdaşlığa, çağdaş yaşama ayak uyduramama, günü geçmiş törelere bağlılık.

Mayıs bulmacasının yanıtı

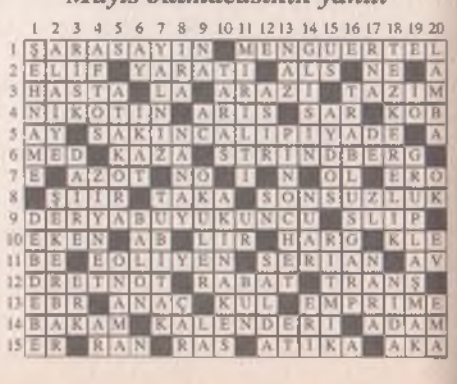

ÖREN TUR
ÇÖKERTME TESİSLERİ
RESTAURANT - MOTEL

Dostlar haydi Çökertme'ye!

Müzik, resim, su sporları, tekne turları,
Tarihi Milas evlerine özel geziler...
Masalcı Dede her gün bizimle!

Konaklama+kahvaltı+akşam yemeği (açık büfe)
1 Kişi günlük:

01 Haziran-10 Temmuz	:	8.000.000 TL.
10 Temmuz-20 Ağustos	:	10.000.000 TL.
20 Ağustos-20 Eylül	:	8.000.000 TL.

İrtibat için: Hasan Ayvaz
Tel-faks: (0252) 531 01 56 / 531 01 57
İzmir merkez: (0232) 422 12 24
(Milas - Bodrum Havaalanı'na 50 km. uzaklıkta, Milas - Köy garajlarından kalkan minibüslerle Çökertme'ye ulaşabilirsiniz.)

Üniversiteli olmak için şanslı değil, "Bilgi Birikim"li olmalısınız!

Bilgi Birikim Dershanesi

Marmara Cad. No: 19 Avcılar/İstanbul
Tel: (0212) 676 43 85-86 (0212) 676 23 24
Faks: (0212) 676 43 90